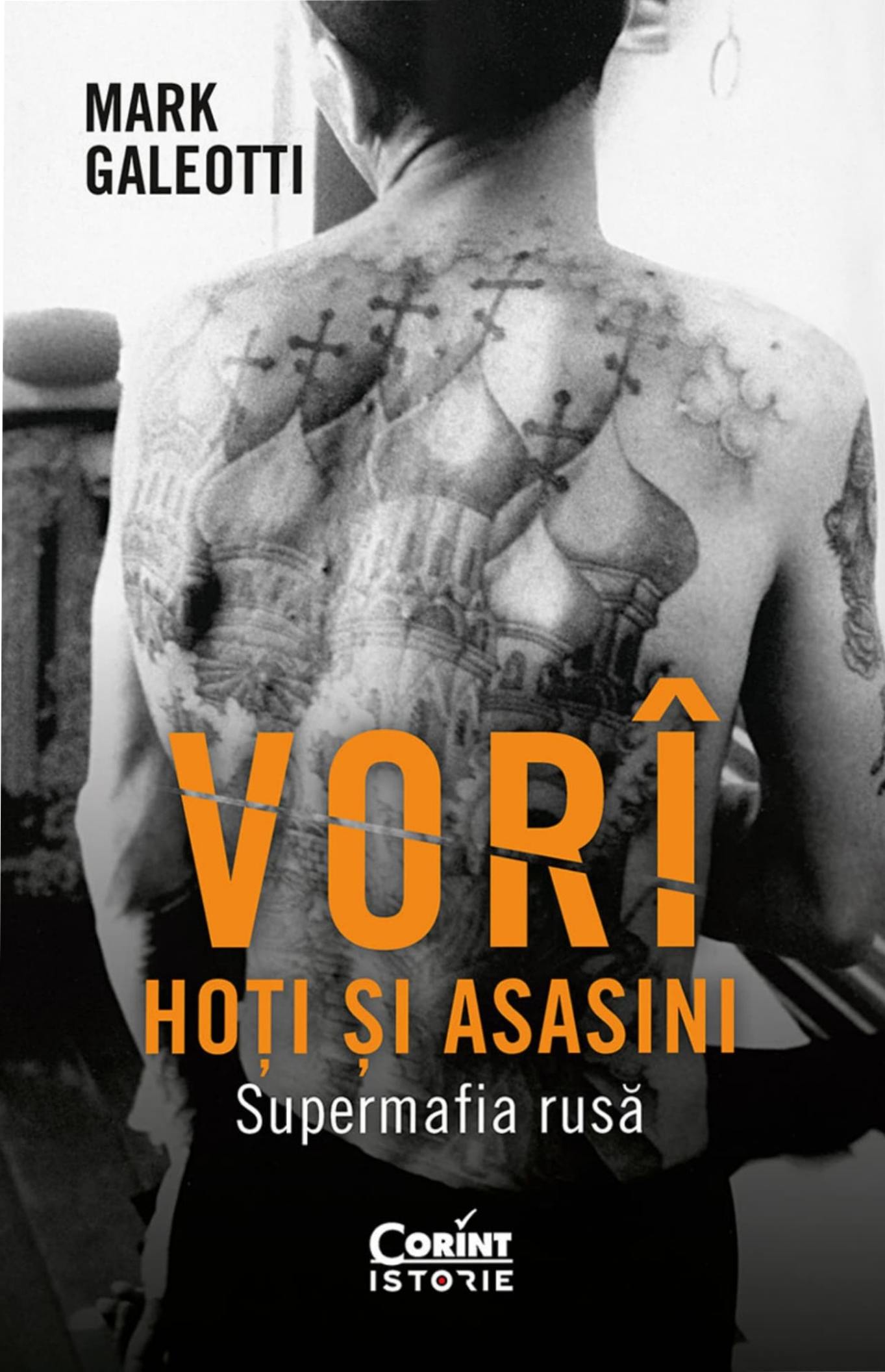

MARK GALEOTTI

VORÎ

HOȚI ȘI ASASINI

Supermafia rusă

CORINT ISTORIE

MARK GALEOTTI

VORÎ

HOȚI ȘI ASASINI

Supermafia rusă

Imprint coordonat de
ION M. IONIȚĂ

MARK GALEOTTI

VORÎ

HOȚI ȘI ASASINI

Supermafia rusă

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu
Prefață de Marian Voicu

CORINT ISTORIE
2022

MARK GALEOTTI (n. 1965) este un scriitor britanic, specializat în istoria și politica Rusiei. Având o activitate didactică remarcabilă, a fost conducătorul Catedrei de Istorie a Universității Keele din Anglia, profesor al Universității din New York și a fost invitat să țină prelegeri în cadrul mai multor universități și centre educaționale. În prezent lucrează la o serie de proiecte, inclusiv un studiu despre serviciile de informație rusești. Printre cele mai importante cărți ale sale figurează The Kremlin's Agenda (1995), Russian Security and Paramilitary Forces since 1991 (2013), Spetsnaz: Russia's special forces (2015), The Modern Russian Army 1992–2016 (2017), Armies of the Russian-Ukrainian War (2019).

Coordonare editorială: Sorin Turturică
Redactare: Anca Ilie, Lia Decei
Tehnoredactare: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: Tatuajul unui *vor*. Aparent, este un subiect religios. În realitate, fiecare turlă a catedralei reprezintă o pedeapsă ispășită © Alix Lambert

MARK GALEOTTI
THE VORY: Russia's Super Mafia
© 2017 by Yale University
Originally published by Yale University Press

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS,Str. Mihai Eminescu nr.54 A, București.

www.edituracorint.ro

ISBN 978-606-088-028-8
ISBN EPUB 978-606-088-263-3

Prefață

Pentru Churchill, Rusia era, în 1939, „o ghicitoare, înfășurată într-un mister, în interiorul unei enigme", un tărâm străin, guvernat de reguli neștiute. Occidentul a încercat apoi să dezlege enigma în mod științific, iar disciplina care s-a născut s-a numit kremlinologie. O știință care însă nu a putut prevedea colapsul URSS.

Rusia este revizitată constant de jurnaliști, diplomați și universitari – apar cărți, studii, sunt lansate teorii și sunt rostite sentințe. Din orice unghi ai privi însă Rusia, pare a fi mereu surprinzătoare, un uriaș *sat Potemkin*, un decor de mucava, o lume a oglinzilor strâmbe.

Cartea aceasta oferă o perspectivă unică asupra Rusiei postimperiale și a modului în care crima organizată a croit statul sovietic și postsovietic. Teza cea mai importantă este că interlopii ruși au modelat Rusia modernă. În ce măsură, se întreabă, precaut, Mark Galeotti? Este statul rus unul mafiot? Este condus de gangsteri? Cât de mult a fost

contaminat statul de subcultura „hoților în lege" de odinioară și a gangsterilor sau „autorităților" de azi? La ce scară folosește Kremlinul mercenarii, hackerii, bancherii mafiei în operațiile sale interne și transnaționale? Pentru a răspunde la această întrebare, Galeotti s-a documentat timp de 20 de ani;rigoarea academică este dublată de muncă de teren, de interviuri off și on the record cu interlopi mai mari și mai mici, cu asasini din Frăția cecenă, cu generali din serviciile de informații, procurori, polițiști, diplomați și politicieni.

Mark Galeotti este o autoritate în politica, securitatea și serviciile de informații ale Federației Ruse. Este profesor de onoare la University College London, a predat istorie și afaceri internaționale la universitățile Cambridge, Keele, New York și la Universitatea Carolină din Praga, la Institutul de Stat pentru Relații Internaționale al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse (Moscova), a consiliat Comitetul pentru Afaceri Externe din Camera Comunelor (Marea Britanie), Adunarea Parlamentară a NATO, Interpolul și Comandamentul Suprem al Forțelor Aliate din Europa.

„Hoții în lege" au produs propriul limbaj și etos, ierarhii și ritualuri originale. Aveau propria lege, diferită nu doar de cea a societății, ci și de cea a închisorii. Regimul sovietic a încercat să îi controleze, dar a sfârșit prin a face un pact cu ei și a le asimila etosul. În 1990, hoții în lege au văzut marea oportunitate – privatizările. Tatuajele au fost ascunse sub cămăși albe, iar ei au devenit „autorități". Astăzi, crima organizată rusă este un adevărat brand internațional, una dintre cele mai puternice mișcări transnaționale. Galeotti ne oferă destule argumente în favoarea tezei că mafia rusă este mult mai puternică, necruțătoare și întreprinzătoare decât cea siciliană, napolitană sau yakuza. Operează global în traficul cu armament, droguri și de persoane, mercenariat, spălare de bani și atacuri cibernetice. Nu mai este o industrie subterană, ci una care unge mecanismele statului rus,

acesta apelând la expertiza gangsterilor, iar oamenii politici sunt într-o profundă simbioză cu „autoritățile".

Mulțimea uriașă din lagăre era un univers în sine (de la 85 000 de deținuți în 1901, la 198 000 în 1927 și 5 milioane în 1933), în care prizonierii politici, *zeki*, erau separați de hoți, *vorî*. Denominarea acestora din urmă era un adevărat nomenclator de meserii – puteau fi *bîtoviki* – infractor de fiecare zi, *farțovșcik* – traficant pe piața neagră, *gonșa* – hoț de buzunare ș.a.m.d. Cei care voiau să facă parte din *vorovskoi mir* trebuiau să accepte codul hoților, în care erau inițiați după o selecție riguroasă. Peste această lume pestriță erau stăpâni „hoții în lege", „judecătorii, profesorii și preoții, aclamați de semenii lor", cei care aveau drept de viață și de moarte asupra celor care încălcau regulile, „trădătorii". (Ura lui Putin față de „trădători" rezonează cu această lume, pedepsele fiind similare, observă Galeotti, citând cazurile Litvinenko, Skripal, Nemțov sau Navalnîi.)

Lumea hoților, născută în pușcăriile țariste, se adaptase la stalinism (Stalin însuși găsise o cauză comună cu „hoții", jefuind băncile alături de aceștia în campania de „exproprieri". Prima poliție politică, Ceka, avea să devină „un rai pentru infractori, pentru elementele sadice și degenerate din lumpenproletariat".

Inițial, *vorovskoi mir* a fost o cultură simplă, a infractorilor *blatnîe,* renegați care „au îmbrățișat și preamărit excluderea", întorcând spatele societății. Atunci când „hoții în lege" au ales să coopereze cu regimul, încălcând codul, au devenit *suki*, „trădători", „cățele". Războiul dintre *blatnîe* și *suki* din gulaguri a fost unul mai visceral decât cel dintre URSS și SUA, observă Galeotti. A doua trădare a fost înrolarea voluntară a „hoților în lege" în Armata Roșie în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, *suki* fiind pedepsiți la întoarcere pentru că au colaborat cu statul; la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, izbucnea un alt război între *suki* și *blatnîe* (*sukia voina*), o luptă pentru supremație în lagăre.

Vorovskoi mir va fi reînviată și reinventată pe vremea lui Brejnev și Gorbaciov, începând din anii 1970, intrând în

afaceri cu alcool, țigări, haine și medicamente. Vor urma anii 1990 și privatizările, o epocă de aur pentru noii „hoți în lege". Apar bandele organizate, în care sunt recrutați sportivi, veterani din Afganistan, sunt emise ordine de luptă, se marchează teritoriile. Bandele s-au transformat apoi în „corporații" care au făcut înțelegeri (*poneatia)* între ele, devenind astfel mai puternice în fața statului. (În 1994, președintele Elțin declara că Rusia este „cel mai mare stat mafiot din lume".)

Momentul în care administrația locală și centrală încep să facă propriile înțelegeri, *poneatia*, cu lumea interlopă, este esențial. Gangsterii trec de la *vorî* la *avtoritetî*. Înțelegerile lui Putin, pe când era primar adjunct al Sankt Petersburgului, cu puternicul grup Tambovskaia vor prefigura noua ordine în Rusia următorilor 20 de ani, inclusiv ai administrație sale la Kremlin. (*Obșceak*, fondul comun al „hoților în lege", este modelul constituirii Băncii Rossia, unde noua elită își depune banii și acum.) *Krîșa*, taxa de protecție instituită de „hoții în lege", a devenit acum un instrument al *avtoritetî,* care însă nu este o dispensă pentru mita obișnuită. Gangsterii au profitat de ineficiența statului rus, de birocrația haotică și de corupția din justiție (una dintre metodele specifice de a prelua ilegal o afacere prin procese judiciare aranjate ale instanței este așa-numita metodă „raider", frecventă și în Republica Moldova) pentru a-i prelua din atribuții, până acolo încât astăzi a devenit „un parteneriat activ chiar cu companiile pe care le extorcau". Iar cei care ar fi trebuit să îi extirpe le-au devenit supervizori: Direcția Principală pentru Combaterea Crimei Organizate, „ajungea deseori să fie «krîșa krîșei» (acoperișul acoperișului)". De la bandele de stradă, trecând prin rețelele regionale, crima organizată rusă s-a extins „de-a lungul lanțurilor comerciale, de investiții, de migrație și chiar de comunicare culturală care străbat globul". Și-au stabilit filiale în special în țările unde există comunități rusești, devenind rapid un fenomen cu adevărat global; este vorba despre o „colonizare", un nou „imperialism" rus. Iar riscul pentru societățile în care se

implantează privește securitatea națională, pentru că mafia rusă „infectează pur și simplu gazdele care oferă condițiile potrivite și care nu au suficienți anticorpi ca să țină boala la respect".

Galeotti prezintă principalele rețele interlope din Rusia, cele slave, georgiene, armene, azere, cecene, legăturile acestora cu clasa politică, oligarhii și partidele politice. Sunt documentate principalele afaceri – de la traficul cu heroină (13 miliarde de dolari anual, 8,5 milioane de ruși sunt dependenți de droguri, consumând 20% din producția mondială), cherestea (620 de milioane de dolari) și conflictele între rețele. *Vorî* au devenit astăzi, scrie Galeotti, citându-l pe un polițist rus, „cei mai buni capitaliști din lume".

Banii sunt apoi spălați în străinătate, de exemplu în Ucraina și Moldova, apoi în țări precum Cipru, Israel și Letonia, unde rușii au companii-paravan, după care îi spală definitiv în centre financiare respectabile. (În 2002, procurorii americani arătau că la Bank of New York au fost spălați 7 miliarde de dolari din Rusia, iar în 2011 se estima că s-au furat 60-90 de miliarde de dolari din fondurile Medicare și Medicaid, bandele rusești și eurasiatice fiind, se pare, cei mai mari jucători în această afacere.) Aici ajung nu doar banii gangsterilor, ci și cei ai kleptocrației ruse, de la oligarhi până la elita de la Kremlin. Mafia rusă face astăzi parte dintr-un consorțiu global, alături de crima organizată din Italia, China, Japonia și Columbia, o „pax mafiosa".

Mark Galeotti atrage atenția asupra felului în care Kremlinul a înțeles să folosească crima organizată rusă implantată în comunitățile din întreaga lume oferind exemplul Crimeii, Donbasului sau Transnistriei, „găuri negre în care prosperă traficul ilegal de arme, de oameni și spălarea banilor criminali", sau cazul Olimpiadei de la Soci, cea mai scumpă din istorie (55 de miliarde de dolari, jumătate din bani fiind deturnați prin corupție), sau al Belarusului, unde au apărut noi trasee de contrabandă după stabilirea sancțiunilor împotriva Rusiei. Agenții de

influență în aceste cazuri au fost interlopi sau politicieni mai mici sau mai mari, care au văzut rapid noile oportunități și și-au oferit serviciile Moscovei – ambele părți au avut de câștigat.

Crima organizată „prosperă sub Putin, deoarece poate merge în pas cu sistemul lui", iar „statul este cea mai mare bandă din oraș". Pactul încheiat de stat cu lumea interlopă și oligarhi este simplu: „poartă-te bine cu Kremlinul și Kremlinul se va face că nu vede". Crima organizată a devenit astăzi o parte componentă a mașinăriei statului, „contribuind într-o anumită măsură la prosperitatea țării". Proiectul lui Vladimir Putin de construcție a statului „a presupus o înțelegere tacită cu infractorii", aceștia recunoscând primatul regimului, primind în schimb dreptul de a-și vedea de afaceri. Lumea interlopă nu a a fost îmblânzită, ci absorbită. Au avut loc două procese – „naționalizarea, limitată, a lumii interlope" și „gangsterizarea" sectoarelor formale.

Astăzi, simbioza între statul rus și crima organizată este unică în lume. Kremlinul îi folosește pe interlopi în războiul politic „pentru a dezbina, a distrage atenția și a demoraliza Occidentul, în special Europa, mai ales atunci când serviciile de informații ale Rusiei nu au alternativă". Gangsterii nu sunt doar plătiți, ci li se oferă și imunitate în schimbul executării misiunilor sub acoperire: asasinatele, vânzarea de arme teroriștilor kurzi pentru a destabiliza Turcia la ordinul GRU, serviciul rus de informații militare, finanțarea politicienilor din Letonia prin gangsteri locali de etnie rusă, sprijinirea organizațiilor paramilitare din Ungaria, lovituri de stat, precum tentativa din Muntenegru, din 2016, care avea ca scop să împiedice aderarea țării la NATO.

Rusia poartă astăzi un alt tip de război împotriva Vestului, un *upgrade* de la războiul politic, prin care George F. Kennan definise încă din 1948 politica externă sovietică din timpul Războiului Rece, la „primul război infracțional-politic al lumii", așa cum rezumă Mark

Galeotti mobilizarea lumii interlope ruse ca instrument al războiului hibrid.

MARIAN VOICU

CUVÂNT-ÎNAINTE

Eram la Moscova în 1988, în ultimii ani de existenţă ai Uniunii Sovietice, când sistemul se îndrepta spre o jalnică uitare, chiar dacă în acel moment nimeni nu știa cât de aproape era sfârșitul. În cadrul documentării pentru teza mea de doctorat referitoare la impactul războiului sovietic din Afganistan, luam interviuri veteranilor ruși din acest conflict brutal. Ori de câte ori puteam, mă întâlneam cu acești *afganți*, mai întâi imediat ce au revenit acasă și apoi, după un an în viaţa civilă, ca să văd cum se adaptaseră. Mulţi dintre ei se întorseseră abrutizaţi, șocaţi, furioși, clocotind de povești de groază și orori, sau retrași în sine și amorţiţi. Dar un an mai târziu, majoritatea făcuseră ceea ce fac oamenii în astfel de împrejurări: se adaptaseră, acceptaseră situaţia. Coșmarurile erau mai puţin frecvente, amintirile mai puţin vii, aveau servicii și prietene, strângeau bani să-și cumpere o mașină, sau un apartament ori ca să meargă în vacanţă. Însă mai erau și cei care nu puteau sau nu voiau să treacă peste asta. Unii dintre acești tineri, victime colaterale ale războiului, deveniseră dependenţi de adrenalină sau pur și simplu nu mai puteau tolera convenţiile și restricţiile vieţii cotidiene.

De exemplu, Vadim devenise poliţist, și nu orice fel de poliţist, ci OMON*, membru al „beretelor negre", temuta poliţie nouă pentru combaterea revoltelor, transformată ulterior în trupe de asalt în încercarea finală de a menţine

sistemul sovietic. Saşa a devenit pompier, profesia cea mai apropiată de cea pe care o avusese în timpul războiului, şi anume soldat din trupele de asalt aeropurtate. Rolul lor era să rămână în aşteptare până se dădea alarma, apoi să se înghesuie într-unul dintre marile elicoptere de atac Mi-24, pe care soldaţii le numeau „cocoşaţii", pline cu arme şi rachete, fie pentru a intercepta o caravană a rebelilor, fie, la fel de frecvent, pentru a-i salva pe soldaţii sovietici prinşi într-o ambuscadă. Camaraderia de la secţia de pompieri, alarma declanşată brusc, intensitatea acţiunii care pune viaţa în pericol, dar are în acelaşi timp şi sens, senzaţia de a deveni un personaj cu dimensiuni supranaturale, depăşind realitatea cenuşie a vieţii cotidiene sovietice, totul ajuta la recrearea vremurilor bune de altădată din Afganistan.

Şi apoi era Volodea, poreclit „Ceainicul", din motive pe care nu le-am aflat niciodată (deşi este un termen întâlnit uneori în jargonul închisorilor, unde înseamnă „agresor"). Sobru, puternic, morocănos, avea o înfăţişare aspră; un tip dur şi periculos pe care, în general, aş fi preferat să traversez strada ca să le evit. Fusese trăgător de elită în război şi aproape singurul lucru care îl putea face să se transforme într-o fiinţă umană relaxată, deschisă şi chiar înviorată era şansa de a povesti entuziasmat despre puşca lui cu lunetă Dragunov şi despre cei pe care îi ucisese. Ceilalţi *afganţî* îl tolerau pe Volodea, dar nu se simţeau bine în prezenţa lui şi nici nu stăteau de vorbă cu el. Avea întotdeauna bani de cheltuit într-o perioadă în care cei mai mulţi duceau o viaţă cât se poate de strâmtorată, locuiau adesea împreună cu părinţii sau jonglau cu mai multe locuri de muncă. Dar totul era logic, căci, aşa cum am aflat mai târziu, era cunoscut în cercurile infracţionale ruseşti ca *torpilă*, asasin plătit. Valorile şi structurile vieţii sovietice se sfărâmaseră şi se prăbuşiseră, aşa că acum crima organizată se ridica din ruinele ei, nemaifiind aservită şefilor corupţi ai Partidului Comunist şi milionarilor de pe piaţa neagră. Pe măsură ce creştea, atrăgea noi generaţii de recruţi, printre care şi veteranii

traumatizaţi şi deziluzionaţi din ultimul război al URSS. Unii dintre ei erau acum bodyguarzi, alţii erau recuperatori, alţii ciomăgari, iar alţii, ca Volodea cu iubita lui pușcă, erau asasini.

Nu am aflat niciodată ce s-a întâmplat cu Volodea. Ne trimiteam felicitări de Crăciun şi cam atât. Probabil că a ajuns victimă a războaielor dintre bande din anii 1990, când s-a luptat cu bombe puse în vehicule, împușcături din maşină şi înjunghieri în timpul nopţii. Deceniul acela a fost martorul apariţiei unei tradiţii a ceremoniilor spectaculoase, căci gangsterii căzuţi erau înmormântaţi cu toată pompa cuvenită „Naşului", cu limuzine negre lunecând pe alei presărate cu garoafe albe şi morminte marcate cu pietre funerare uriaşe, reprezentând o imagine idealizată a răposatului. Extrem de costisitoare (ajungeau până la 250 000 de dolari, într-o perioadă în care salariul mediu era de un dolar pe zi) şi de un uluitor prost-gust, aceste monumente îi înfăţişau pe răposaţi cu prăzile dobândite în viaţa lor infracţională: Mercedes, costum de firmă, lanţ greu de aur. Mă întreb şi acum dacă nu cumva într-o zi voi trece printr-unul dintre cimitirele preferate ale gangste-rilor moscoviţi, poate Vvedenskoe din sud-estul oraşului sau Vagankovskoe din vest şi voi da peste mormântul lui Volodea. Fără îndoială că va avea şi acea pușcă.

Cu toate acestea, datorită lui Volodea şi altora ca el, am devenit unul dintre primii cercetători occidentali care au tras semnalul de alarmă în legătură cu creşterea şi consecinţele crimei organizate din Rusia, ceva ce fusese ignorat până atunci, cu câteva excepţii onorabile (de regulă, cercetători emigranţi[1]). Fiinţele umane sunt sclavele obiceiului de a exagera şi, probabil în mod inevitabil, în anii 1990 ignoranţa s-a transformat în alarmism. Euforia Occidentului după câştigarea Războiului Rece s-a transformat curând în consternare: tancurile sovietice nu constituiseră niciodată o ameninţare serioasă la adresa Europei, dar bandele postsovietice păreau un pericol mult mai real şi mai actual. Până să ne

dezmeticim bine, poliţiştii din Marea Britanie preziceau deja că, până în anul 2000, mafioţii ruși vor desfășura lupte în cartierele înfloritoare din Surrey, iar cercetătorii vorbeau despre o „Pax Mafiosa" globală, căci bandele crimei organizate își împărţeau lumea între ele. Evident, acest lucru nu s-a întâmplat și nici rușii nu au vândut bombe nucleare teroriștilor, nu au cumpărat ţările din Lumea a Treia, nu au ocupat Kremlinul și nu au realizat nici celelalte ambiţii extravagante care li se atribuiau.

Totuși, anii 1990 au fost anii de glorie ale gangsterilor ruși, iar de atunci și până acum, sub Putin, gangsterismul de stradă a cedat locul cleptocraţiei în stat. Războaiele din cadrul mafiei au încetat, economia s-a reașezat și, în pofida sancţiunilor aplicate după anexarea Peninsulei Crimeea, Moscova este acum plină de cafenele Starbucks și alte asemenea simboluri ale globalizării, ca oricare altă capitală europeană. Studenţii ruși continuă să meargăla universităţi străine, companiile rusești își lansează ofertele (OPI) la Londra, iar rușii bogaţi care nu sunt sub sancţiuni se întâlnesc cu omologii lor globali la Forul Economic Mondial de la Davos, la Bienala de la Veneţia și pe pârtiile de schi de la Aspen.

În anii care au trecut de când l-am cunoscut pe Volodea,am avut posibilitatea să studiez lumea interlopă rusă acasă și în străinătate, în calitate de cercetător ştiinţific, de consilier guvernamental (inclusiv cu un stagiu la Biroul pentru Afaceri Externe și Commonwealth), de consilier de afaceri și uneori consilier al poliţiei. Am fost martor al creșterii acesteia și, dacă nu al căderii, în orice caz al schimbării, căci a fost tot mai mult ţinută în frâu de o elită politică mult mai nemiloasă în felul ei decât vechii baroni ai crimei. Oricum, mi-a rămas imaginea pistolarului marcat de cicatricele războiului, în același timp victimă și promotor al noului val de gangsterism rusesc, metafora unei societăţi pe punctul de a fi aruncată în vârtejul aproape fără restricţii al corupţiei,violenţei și criminalităţii.

MARK GALEOTTI

Mulţumiri

Cartea de faţă a fost elaborată în aproape trei decenii şi a acumulat astfel datorii şi obligaţii, ca un traficant de droguri în devenire care mizează pe norocul său. Prima ciornă a unei părţi din manuscris a fost terminată la Praga, în 2013, şi le mulţumesc lui Jiří Pehe şi Centrului din Praga al Universităţii New York, pentru că mi-au înlesnit şederea. O altă tranşă, destul de voluminoasă, a fost scrisă la Moscova, prin amabilitatea Centrului pentru Afaceri Globale al Universităţii din New York, care mi-a permis să petrec un semestru departe de biroul meu şi aproape de locul acţiunii. Lucrarea a fost încheiată la Praga, când am revenit în postul meu actual de la Institutul de Relaţii Internaţionale din acest oraş.

O parte din manuscrisul din 2013 a fost comandat iniţial de Institutul Internaţional pentru Studii Strategice (IISS) pentru un proiect care nu s-a mai realizat, dar doresc să mulţumesc IISS, în general, şi lui Nicholas Redman, în special, pentru invitaţia amabilă şi pentru permisiunea de a mă inspira din acel manuscris pentru anumite elemente din lucrarea de faţă. Doresc, de asemenea, să atrag atenţia că unele fragmente din această carte sunt inspirate din articolele mele publicate de-a lungul anilor în *Jane's Intelligence Review* şi de Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, cărora le sunt recunoscător, de asemenea, pentru permisiunea acordată.

Tuturor, de la primii *afganţî* care mi-au atras atenţia asupra unei probleme emergente până la toţi ceilalţi ruşi, aflaţi de ambele părţi ale legii, care m-au ajutat în cercetare le adresez mulţumirile mele cele mai sincere. Ajutorul lor a fost nepreţuit, chiar dacă, din motive lesne de înţeles, nu este ceva ce poate fi recunoscut în mod public. Trebuie să atrag atenţia că, în mai multe cazuri, discut despre infractori folosind numele de botez sau o poreclă şi mai

există şi alte detalii care au fost modificate faţă de original. În unele cazuri, am făcut acest lucru pentru a le proteja identitatea; în altele, ca să mă protejez pe mine pentru a nu fi dat în judecată (sau mai rău) de personaje ale căror fărădelegi trebuie să fie dovedite în faţa unui tribunal.

De asemenea, mulţumesc surselor anonime din structurile de aplicare a legii şi securităţii din Occident cu care am discutat despre gangsterii ruşi şi faptele lor. Daţi-mi voie să menţionez alte nume care pot fi făcute publice, ale celor care, intenţionat sau chiar fără voia lor, au contribuit la această carte: Anna Arutunyan, Kelly Barksby, Serguei Cheloukhine, Martha Coe, Antonio De Bonis, Jim Finckenauer, Tom Firestone, Stephen Frank, Jordan Gans-Morse, Yakov Gilinsky, Misha Glenny, Alexander Gurov, Kelly Hignett, Valery Karyshev, Petr Pojman, Joe Serio, Louise Shelley, Svetlana Stephenson, Federico Varese, Vadim Volkov, Brian Whitmore, Katherine Wilkins şi Phil Williams. Varese şi Volkov au avut un rol deosebit de important în defrişarea terenului, după părerea mea.

La Centrul pentru Afaceri Globale am beneficiat de un ajutor nepreţuit din partea lui Andrew Bowen, care va ajunge departe. Gabriela Anderson a parcurs manuscrisul cu ochi de redactor şi a netezit anumite asperităţi. La Institutul de Relaţii Internaţionale din Praga, ajutorul Klárei Ovčáková a fost indispensabil în alcătuirea bibliografiei, iar Francis Scarr m-a ajutat să finalizez anumite capitole. La Yale University Press, mulţumirile mele se îndreaptă spre Heather McCallum pentru entuziasmul manifestat faţă de carte, precum şi spre Marika Lysandrou pentru sugestiile preţioase pe care mi le-a făcut. Jonathan Wadman a fost un redactor de primă clasă, plin de înţelegere şi extrem de meticulos în munca sa. Mulţumesc, de asemenea, celor doi referenţi anonimi ai manuscrisului, care au oferit comentarii foarte utile, ajutându-mă să rezolv câteva puncte spinoase din manuscris.

Cele mai sincere mulţumiri tuturor, nu în ultimul rând câinelui Penny, care a trebuit să îndure capriciile şi toanele mele, în timp ce urmăream această obsesie deosebită, şi să-mi ofere, la rândul său, capricii şi toane care să-mi amintească faptul că există o lume şi dincolo de împuşcături, filaje şi înscenări.

MARK GALEOTTI

Praga, 2017

NOTĂ

Transliterarea cuvintelor din alfabetul rus (o variantă a alfabetului chirilic) în limba română s-a făcut conform normelor aprobate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, publicate în *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a, Bucureşti, 1995, pp. 43-45. Excepţie fac numele proprii, în care vocala *ы* este transliterată prin *î* chiar şi în interiorul cuvântului, de exemplu *Krîlov* (nu *Krâlov*) şi denumirile geografice care au corespondent încetăţenit în limba română, de exemplu, Moscova, Sankt Petersburg.

INTRODUCERE

Lupu-și schimbă părul, dar năravul ba.

Proverb rusesc

În 1974, un cadavru fără haine a fost adus de apă la mal în dreptul localității Strelna, la sud-vest de Leningrad (cum se numea pe atunci St. Petersburg). Nu era o privelişte prea plăcută, căci trupul plutise prin Golful Finic vreo două săptămâni. Chiar dacă trupul nu avusese de înfruntat bacteriile terestre și nici nu suferise ravagiile făcute de insecte, totuși vietățile mării gustaseră cu încântare din el, mai ales din ochi, buze şi extremităţi. Mai multe urme adânci de înjunghiere în abdomenul bărbatului arătau destul de clar care fusese cauza morţii. Dar fără amprente digitale, fără haine, cu faţa umflată, strivită de stânci și parţial dispărută, nu existau indicii convenţionale pentru identificare. Verificarea fișelor stomatologice ar fi fost o posibilitate, dar lucrurile acestea se întâmplau înaintea epocii computerelor și, oricum, majoritatea dinţilor erau din metal ieftin, după o viaţă petrecută, după cum se pare, în condiţii dure. Nu existau rapoarte de persoane dispărute care să i se potrivească și nici măcar nu era din regiunea Leningrad.

Cu toate acestea, a fost identificat în numai două zile. Motivul: cadavrul era împodobit din belșug cu tatuaje.

Tatuajele erau marca unui *vor*, cuvânt care înseamnă în limba rusă „hoţ", dar și termen general pentru un membru al lumii interlope sovietice, așa-numita *vorovskoi mir*, „lumea hoţilor", și pentru anii petrecuţi în lagărele de muncă din Gulag. Majoritatea tatuajelor puteau fi încă recunoscute și a fost convocat un expert în „citirea" lor. În acest caz, era un fost gardian de închisoare devenit anchetator de poliţie. Tatuajele au fost decodificate în mai puțin de o oră. Cerbul care sare de pe pieptul lui? Acesta simboliza timpul petrecut într-unul dintre lagărele de muncă din nord, cunoscute prin regimul lor sever, astfel încât supravieţuirea era un motiv de mândrie în lumea macho a criminalităţii profesioniste. Cuţitul înfășurat în lanţuri de pe antebraţul drept? Omul comisese un act violent în timp ce era după gratii, dar nu un omor. Crucile

de pe trei dintre articulațiile degetelor? Trei sentințe de închisoare ispășite. Cea mai grăitoare poate era ancora de pe partea superioară a brațului, la care în mod clar fusese adăugată ulterior o sârmă ghimpată înfășurată în jurul ei: omul era un veteran al marinei care fusese condamnat la închisoare pentru o crimă comisă în timpul serviciului. Cu ajutorul acestor detalii, mortul a fost identificat relativ ușor ca fiind un anume Matvei Lodocinik sau Matvei Barcagiul, fost maistru militar de marină, care cu vreo douăzeci de ani mai înainte aproape că omorâse în bătaie un recrut, atunci când ieșise la iveală afacerea lui cu vânzarea mărfurilor de la intendență. Fusese arestat și petrecuse patru ani într-o colonie de muncă forțată, unde intrase în lumea interlopă, și mai fusese condamnat încă de două ori, fiind trimis să ispășească inclusiv într-un lagăr cu regim sever din nord. În cele din urmă, devenise un pivot al lumii interlope din Vologda, la vreo 550 km est de Strelna.

Polițiștii nu au aflat niciodată de ce se afla Matvei la Leningrad și nici de ce murise. Ca să fim cinstiți, probabil că nici nu i-a interesat cu adevărat. Dar rapiditatea cu care a putut fi identificat confirmă nu numai existența unui limbaj vizual specific lumii interlope sovietice, dar și caracterul universal al acestuia. Tatuajele reprezentau, în același timp, atât loialitatea față de viața infracțională, cât și CV-ul lui[1].

Firește, toate subculturile infracționale au propriile limbaje, vorbite sau vizuale[2]. Membrii yakuza din Japonia au tatuaje complicate cu dragoni, eroi și crizanteme. Infractorii „duri" de pe străzile din New York au culorile bandei lor. Chiar și fiecare specialitate infracțională are propriii termeni tehnici, fiecare mediu infracțional are jargonul său. Acestea au numeroase scopuri, de la deosebirea lor față de cei din afară la demonstrarea devotamentului față de grup. Dar rușii se disting realmente în ceea ce privește amploarea și omogenitatea limbajelor lor, atât vizuale, cât și vorbite, surprinzând nu numai prin coerența și complexitatea culturii lor interlope,

ci și prin hotărârea clară de a respinge și chiar de a sfida restul societății. Decodificarea limbajelor acestor *vorî* ne spune mult despre prioritățile, preocupările și pasiunile lor.

Subcultura *vorî* datează din timpul țarismului, dar a fost radical remodelată de gulagurile lui Stalin din anii 1930–1950. În primul rând, infractorii au adoptat o respingere fără compromis și fără scuze a lumii legitime, făcându-și tatuaje vizibile ca gest radical de sfidare. Aveau propriul limbaj, propriile obiceiuri, propriile personaje autoritare. Acesta era așa-numitul *vor v zakone*, „hoțul în cadru codului", sau, literal, „hoț în lege" – „legea" fiind legea lor, nu cea a restului societății.

Cu timpul, codul *vorî* se va schimba, căci noua generație s-a simțit ispitită de oportunitățile de colaborare cu un stat cinic și vicios, în condițiile impuse de ea. *Vorî* și-au pierdut caracterul dominant, având un rol subordonat față de marii baroni de pe piața neagră și față de șefii corupți ai Partidului Comunist, dar nu au dispărut în cenușiii ani 1960 și 1970, iar când sistemul sovietic a început să alunece spre inevitabila sa prăbușire,au ieșit, din nou, la suprafață. S-au reinventat pentru a face față nevoilor momentului. În Rusia postsovietică, s-au amestecat cu noua elită. Tatuajele au dispărut sau au fost ascunse sub cămășile sclipitor de albe ale unei noi specii de gangsteri-oameni de afaceri: *avtoritet* („autorități"). În anii 1990 se putea jefui totul, iar noii *vorî* au înhățat cu ambele mâini. Activele statului au fost privatizate pe doi bani, iar firmele obligate să plătească taxe pentru o protecție de care poate că nu aveau nevoie și, atunci când a căzut Cortina de Fier, gangsterii ruși au ieșit și în lumea largă. *Vorî*făceau parte din noul mod de viață care era, în felul său, o reflectare a schimbărilor prin care trecuse Rusia în secolul al XX-lea.

Între timp, crima organizată – pe care am definit-o în altă parte ca „o activitate continuă, diferită de structurile sociale tradiționale și legale, în cadrul căreia mai multe persoane acționează împreună sub conducerea propriei ierarhii, pentru a obține putere și profit în folos propriu,

prin activităţi ilegale"[3] – a început să-şi intre în drepturi cu adevărat, pe măsură ce Rusia devenea tot mai aşezată. După restaurarea autorităţii centrale sub conducerea preşedintelui Vladimir Putin începând din anul 2000, noii *vorî* s-au adaptat din nou, devenind mai discreţi, lucrând chiar şi pentru stat, dacă erau nevoiţi. În acest proces, crima organizată rusă a devenit o sperietoare internaţională, un brand global şi un concept contestat. Unii văd în ea un braţ neoficial al Kremlinului, etichetând lejer Rusia drept „stat mafiot". Pentru alţii, descendenţii acelor *vorî* sunt o adunătură dezordonată de gangsteri supărători, dar deloc remarcabili. Dar, dacă veţi urmări mass-media occidentală, veţi fi tentaţi să-i vedeţi ca pe o ameninţare globală în toate domeniile, cei mai sălbatici bătăuşi, cei mai vicleni hackeri, cei mai îndemânatici ucigaşi. Ironia este că aproape toate aceste percepţii sunt adevărate, într-un anumit fel, chiar dacă uneori induc în eroare sau sunt mobilizate pentru motive greşite.

Rămâne totuşi întrebarea: de ce, într-o epocă în care criminalitatea este din ce în ce mai conectată la internet, mai internaţiona-listă şi cosmopolită, o anumită fracţiune etnoculturală a lumii interlope merită o atenţie specială?

Provocarea reprezentată de crima organizată rusă este formidabilă. Acasă, ea subminează eforturile de a controla şi de a diversifica economia rusă. Este o frână în calea eforturilor de a avea o guvernare mai bună. A pătruns în structurile financiare şi politice ale ţării şi pătează „brandul naţional" în străinătate (gangsterul rus şi omul de afaceri corupt rus reprezintă stereotipuri omniprezente). Este şi o provocare la nivel global. Crima organizată rusă sau eurasiatică – indiferent cum ar fi definită aceasta – operează activ, agresiv şi cu spirit antreprenorial de jur-împrejurul lumii, ca una dinte cele mai dinamice forţe din cadrul noii lumi interlope transnaţionale. Înarmează insurgenţi şi gangsteri, face trafic de droguri şi de persoane, furnizează orice fel de servicii criminale, de la spălarea banilor la pirateria cibernetică. Din acest motiv, este, în acelaşi timp, un

simptom și o cauză a eșecului guvernului rus și al elitei politice în încercarea de a instaura și de a aplica statul de drept, în timp ce restul lumii este dispus, de multe ori, de-a dreptul încântat, să spele banii gangsterilor și să le vândă apartamente scumpe, de lux.

Cartea de față abordează tema crimei organizate din Rusia sau poate, mai exact, este despre infractorii organizați și, mai ales, despre cultura infracțională extraordinară și brutală a *vorî*. Această subcultură infracțională s-a metamorfozat periodic, pe măsură ce s-au schimbat oportunitățile și vremurile. Bătăușii tatuați, pe care experiența din lagărele de muncă i-a făcut să nu se teamă de închisorile moderne, s-au adaptat la noua existență. Infractorii ruși moderni chiar evită adesea termenul de *vor*, ignorând majoritatea structurilor și restricțiilor legate de acesta. Nu se mai separă de restul societății, evită tatuajele care îi etichetează deschis ca membri ai *vorovksoi mir*, motiv pentru care unul ca Matvei și-ar găsi mai greu locul în zilele noastre. Dacă am presupune însă că *vorî* au dispărut cu totul sau crima organizată din Rusia nu mai este semnificativă, ar însemna să facem o greșeală gravă. Noii „nași" se pot numi *avtoritetî*, pot avea o gamă de portofolii de afaceri de la cele strict legale la cele în întregime infracționale, pot fi implicați în politică și pot fi văzuți la gale de binefacere. Cu toate acestea, ei sunt moștenitorii impulsurilor și ai voinței nemiloase ale *vorî*, oameni despre care până și un șef al mafiei din New York a spus: „Noi, italienii, te ucidem. Dar rușii sunt nebuni, îți ucid toată familia"[4].

Cartea cuprinde trei teme principale. Prima este aceea potrivit căreia gangsterii ruși sunt unici sau cel puțin erau. Au apărut în vremuri de schimbări politice, sociale și economice rapide – de la căderea țarului, prin vârtejul modernizării impuse de Stalin și până la prăbușirea URSS –, care au generat presiuni și oportunități specifice. Deși, la un anumit nivel, gangsterul este gangster în toată lumea, iar rușii devin în mod cert parte a lumii interlope globale tot mai omogenizate, cultura, structurile și activitățile

infractorilor ruși au fost mult timp distincte, nu în ultimul rând prin relațiile lor cu restul societății.

A doua temă centrală este aceea potrivit căreia gangsterii reprezintă o oglindă întunecată a societății ruse. Cu toate strădaniile lor de a se prezenta și a fi percepuți ca separați de societatea propriu-zisă, au fost și încă mai sunt o parte a acesteia, trăind în umbra ei, adaptați la noile vremuri. Explorarea evoluției lumii interlope ruse ne spune uneori câte ceva și despre istoria și cultura rusă și este deosebit de semnificativă astăzi, într-o vreme în care granițele dintre infracțiune, afaceri și politică sunt importante, dar foarte adesea greu de trasat.

În sfârșit, gangsterii ruși nu numai că au fost influențați de o Rusie în plină transformare, dar au și influențat-o, la rândul lor.O parte din valoarea acestei cărți, sper, este că se ocupă de miturile referitoare la dominația infracțională a noii Rusii, dar în același timp analizează și modurile în care lumea „legitimă" a fost influențată de cea interlopă. Faptul că foștii pușcăriași tatuați au fost înlocuiți de o specie nouă de oameni de afaceri cu gândire de infractor este un rezultat al educației de castă sau al generalizării ilegalității în cadrul economiei și al societății ruse? Este Rusia un „stat mafiot" și dacă da, ce înseamnă aceasta?

Conduc gangsterii Rusia? Nu, firește că nu, și am cunoscut mulți polițiști și judecători ruși fermi și devotați, hotărâți să lupte împotriva lor. Cu toate acestea, oamenii de afaceri și politicienii folosesc metode care datorează mai mult „lumii hoților" – *vorovskoi mir* decât practicilor legale, statul angajează hackeri și gangsteri înarmați ca să lupte în războaiele sale, iar pe străzi se aud cântecele și argoul *vorî*. Chiar și președintele Putin îi folosește din când în când, ca să-și consolideze poziția în fața străzii. Poate că adevărata întrebare cu care se încheie această carte nu este cât de mult a reușit statul să-i strunească pe gangsteri, dar cât de mult au reușit valorile și practicile să modeleze Rusia modernă.

Partea I

BAZELE

Capitolul 1
Ţara lui Kain

Chiar şi episcopul fură, dacă îi e foame.
Proverb rusesc

Vanka Kain, gangster, răpitor, spărgător şi uneori informator, a fost spaima Moscovei în anii 1730 şi 1740. În 1741, când a preluat puterea în urma unei lovituri de stat, prinţesa Elisabeta** a acordat amnistie tuturor proscrişilor dispuşi să-şi denunţe colegii. Kain a profitat imediat ca să se spele de petele crimelor comise timp de aproape un deceniu. Deşi a devenit informator oficial al guvernului şi adversar al hoţilor, în realitate Kain şi-a continuat activitatea infracţională, corupându-i pe cei care-l aveau în grijă la *Sîsknoi prikaz*, Biroul de cercetări. Dar aceste relaţii dobândesc o dinamică autodistructivă proprie. La început le-a oferit pur şi simplu o parte din prada lui, de regulă obiecte de lux din import, cum ar fi eşarfe din Italia şi vinuri de pe valea Rinului. Cu timpul, poliţiştii au devenit tot mai lacomi şi au cerut tot mai mult, iar Kain era obligat să se aventureze în crime îndrăzneţe şi periculoase ca să-i satisfacă. În cele din urmă, lucrurile au ieşit la iveală, iar Kain a fost judecat şi condamnat la muncă silnică pe viaţă.

Kain a devenit un erou romantic în folclorul rus. Firește, infractorul ca erou apare în culturile populare din întreaga lume, de la Robin Hood la Ned Kelly. Dar, spre deosebire de Robin Hood, hoţul rus nu luptă împotriva unui uzurpator exploatator. Nu este un neînţeles, nici victimă a

unei copilării pline de privaţiuni, nu este un om bun într-un mediu rău. Este pur şi simplu un „hoţ cinstit", într-o lume în care nu se face distincţie decât între cei care recunosc cinstit ce sunt şi cei care îşi ascund criminalitatea egoistă sub caftanele de boieri, sub uniformele de funcţionari, sub robele de judecători sau sub costumele de oameni de afaceri, în funcţie de haina cea mai potrivită pentru vremurile respective.

Povestea lui Kain poate fi cea a unui *vor* din secolul al XX-lea sau chiar de astăzi: gangsterul pe care autorităţile cred că îl pot ţine sub control, dar care în cele din urmă le corupe şi pe ele. Să schimbăm caii cu BMW-uri şi caftanele cu costume scumpe, iar povestea lui Kain se poate desfăşura în Rusia postsovietică fără să fie anacronică.

Istoria crimei organizate

> Nu sunt cercetător, dar pot să vă spun un lucru: rușii au fost întotdeauna cei mai buni şi mai curajoși infractori.
>
> „Graf" („Contele"), infractor de rang mediu, 1993[1]

În mod ironic, deşi au o istorie îndelungată şi impresionantă, *vorî* nu au manifestat niciodată foarte mult interes pentru ea. Unii infractori sunt mândri de istoria lor, chiar dacă aceasta este, de regulă, mitologizată, romanţată sau pur şi simplu inventată. Astfel, triadele chineze se prezintă ca descendenţi ai unei tradiţii de secole a societăţilor secrete care luptă împotriva tiranilor nedrepţi[2]. Membrii yakuza susţin că se trag nu din bandiţii *kabuki mono* („cei nebuni"), care au terorizat Japonia secolului al XVII-lea, nici din bătăuşii angajaţi de patronii caselor de pariuri şi de vânzătorii de droguri, ci din casta războinică a samurailor şi din miliţiile cu spirit civic *machi yakko* („slujitorii oraşului"), înfiinţate pentru a-i înfrunta pe *kabuki mono*[3]. Spre deosebire de aceştia, crima organizată rusă modernă pare să se complacă în caracterul anistoric şi nu manifestă nici măcar un interes folcloric pentru trecutul său. Evitând amintirea unei culturi

tradiţionale (aflată în contrast cu membrii actuali[4]), se plasează ferm în prezent şi întoarce spatele istoriei sale. Chiar această cultură infracţională tradiţională a „lumii hoţilor" *vorovskoi mir*, bogată în folclor şi obiceiuri sângeroase şi brutale, născute şi transmise în lagărele de deţinuţi ale Gulagului, este lăsată la o parte, căci noua generaţie de lideri infracţionali, aşa-numiţii *avtoritetî* („autorităţi"), dispreţuiesc tatuajele şi cutumele care au marcat vechea generaţie[5].

Din toate aceste motive, lumea rusă interlopă actuală a infractorilor întreprinzători în costume elegante, a bodyguarzilor înarmaţi până în dinţi şi a gorilelor lor, nu a apărut gata maturizată din tranziţia zbuciumată a ţării la economia de piaţă după 1991 şi după prăbuşirea sistemului sovietic. Ea este moştenitoarea unei istorii ale cărei întorsături şi schimbări reflectă procesele mai ample care au modelat Rusia, de la secolele de izolare rurală la industrializarea brutală, condusă de stat, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la modernizarea prin gulaguri a regimului stalinist. Dar poate că trăsătura cea mai uimitoare este măsura în care istoria Rusiei, plină de bandiţi nemiloşi şi ucigaşi cu mâinile pătate de sânge, este de regulă puternic dominată de escroci, delapidatori şi gangsteri, care au ştiut cum să profite de sistem în avantajul lor, sfidându-l şi trecând neobservaţi.

Una dintre lecţiile oferite de evoluţia istorică a crimei organizate ruse este aceea că a luat naştere dintr-o societate în care statul a fost adesea nepriceput, anchilozat şi profund corupt – dar şi absolut nemilos, lipsit de constrângerile instituţionale ale legalităţii şi dispus să recurgă adesea la o violenţă disproporţionată pentru a-şi proteja interesele, atunci când simţea că acestea erau ameninţate. În anii 1990, s-ar fi părut că pentru un timp infractorii erau la conducere. Dar sub Vladimir Putin, statul s-a redresat şi s-a răzbunat, iar aceasta a afectat atât infracţiunile, cât şi perceperea infracţiunii. Chiar şi înainte de anarhia provocată de tranziţia postsovietică,

criminalitatea rusă s-a caracterizat printr-un amestec de coerciţie, corupţie şi respectare a legii.

Se poate impune poliţia în Rusia?

Să nu-i spui niciodată adevărul unui poliţist.
Zicală rusească

Se afirmă că au existat două căi pe care ar fi putut evolua crima organizată în Rusia, două potenţiale tradiţii, una rurală şi una urbană. În secolul al XIX-lea, banditismul rural părea să aibă un potenţial mai mare. În fond, era o ţară aproape imposibil de controlat cu ajutorul poliţiei. La sfârşitul secolului al XIX-lea, Rusia ţaristă ocupa aproape o şesime din suprafaţa planetei neacoperită de apele oceanului. Populaţia de 171 milioane de oameni (în 1913)[6] era formată în mod covârşitor din ţărani şi era răspândită în toată această ţară vastă, adesea în comunităţi şi sate mici şi izolate. Ordinele sau mandatele trimise din capitala St. Petersburg făceau şi câteva săptămâni până ajungeau la Vladivostok, pe coasta Pacificului, chiar şi cu poştalionul cu cai de schimb. Căile ferate, telegraful şi telefonul ajutau, dar dimensiunea ţării, în multe privinţe, era un obstacol în calea unei guvernări eficiente.

În plus, imperiul era un amestec de diverse climate şi culturi, încorporate în mare măsură prin cucerire. Lenin l-a numit „închisoarea popoarelor”[7], dar statul sovietic a acceptat de bunăvoie această moştenire şi, chiar şi astăzi, Federaţia Rusă, care este mai mică, este un conglomerat multietnic de peste o sută de minorităţi naţionale. În sud se aflau regiunile caucaziene muntoase şi neguvernabile, cucerite în secolul al XIX-lea, dar niciodată subjugate cu adevărat. În est erau provinciile islamice din Asia Centrală. Spre vest erau culturile mai avansate ale regatului catolic al Poloniei, aflat sub suzeranitatea Rusiei, şi ale Ţărilor Baltice. Chiar şi zona slavă centrală cuprindea atât pământul agricol bogat în cernoziom din regiunile ucrainene, cât şi metropolele întinse şi supraaglomerate din Moscova şi St. Petersburg, precum şi

taigaua siberiană înghețată. Cu totul, imperiul avea 200 de naţionalităţi, iar slavii reprezentau două treimi din totalul populaţiei[8].

Poliţia avea de-a face cu o gamă largă de viziuni locale asupra legalităţii, adesea ale unor oameni pentru care ţarul era un ocupant străin şi brutal, precum şi cu dificultăţile practice ale arestării infractorilor care puteau hoinări prin diverse jurisdicţii. Situaţia ar fi putut fi atenuată, dacă s-ar fi acordat resurse în acest scop, dar Rusia era un stat cu o poliţie ieftină. Istoric vorbind, statul rus a fost întotdeauna relativ sărac, ineficient în colectarea impozitelor şi construit pe o economie adesea marginală. Cheltuielile cu poliţia şi tribunalele se situau de departe pe locul al doilea, după fondurile alocate armatei. În ١٩٠٠, procentul din bugetul de stat cheltuit cu poliţia se ridica la 6% – mult sub standardele europene şi probabil la jumătate faţă de cheltuielile pe cap de locuitor din Austria şi Franţa şi un sfert din cele din Prusia[9]. Poliţia Rusiei trebuia să facă mai mult, cu resurse mai mici.

Ţarii au încercat şi au dat greş unul după altul în încercarea de a impune ordinea în ţară. De la *Razboinaia izba* („Biroul de combatere a tâlharilor"), înfiinţat de Ivan cel Groaznic (care a domnit între 1533 şi 1584)[10], la poliţia urbană şi cea rurală înfiinţate de Nicolae I (care a domnit între 1825 şi 1855), toate s-au dovedit incapabile să facă faţă sarcinilor, iar autoritatea statală în mediul rural a fost mereu minimă, limitată în mare măsură la suprimarea răzmeriţelor şi dependentă de sprijinul nobilimii locale (şi de paznicii angajaţi de aceasta). Poliţia – atât cea urbană, cât şi cea rurală – era în totalitate o forţă de reacţie, suferind de lipsă de resurse, de instrucţie precară şi de moral scăzut, de fluctuaţii mari de personal, de corupţie endemică (toate acestea fiind, în parte, consecinţele unor salarii mai mici decât ale unui muncitor necalificat[11]) şi având un sprijin popular minim. În plus, mai avea o serie întreagă de alte îndatoriri care o abăteau de la munca de poliţist – de la supravegherea slujbelor religioase până la organizarea recrutărilor militare. „Rezumatul" standard al

îndatoririlor poliţiei publicat în anii 1850 a avea aproximativ 400 de pagini[12]! Poliţia era la fel de coruptă ca oricare altă instituţie a statului, ceva ce făcea parte din tradiţia rusă. Povestea apocrifă spune că, atunci când modernizatorul şi arhitectul noului stat, Petru cel Mare, a propus să fie spânzuraţi toţi cei care deturnau bani de la stat, procurorul general i-a spus clar că în acest caz va rămâne fără funcţionari, deoarece „toţi furăm, singura diferenţă este că unii dintre noi fură mai mult şi mai pe faţă decât alţii[13]". Nu era deloc o exagerare şi chiar şi în secolul al XIX-lea, deşi acest lucru era oficial interzis, toată lumea se aştepta ca funcţionarii ruşi să practice ceea ce în vremurile medievale se numea *kormlenie* („alimentare"). Cu alte cuvinte, nimeni nu se aştepta ca ei să trăiască din salariile lor precare, ci să şi le suplimenteze cu mici afaceri colaterale şi cu o judicioasă luare de mită[14]. Legenda susţine că ţarul Petru I i-ar fi spus fiului său: „Cred că tu şi cu mine suntem singurii oameni din Rusia care nu fură"[15]. Prima anchetă guvernamentală în domeniul corupţiei a fost efectuată abia în 1856, iar concluzia ei a fost că orice sumă mai mică de 500 de ruble nu se poate considera mită, ci numai o expresie politicoasă a mulţumirii[16]. Pentru comparaţie, un comisar de poliţie rural primea un salariu de 422 ruble pe an[17]. Aceasta a devenit o problemă în momentul în care oamenii au depăşit limitele „corupţiei acceptabile". De exemplu, generalul-maior Reinbot, *gradonacealnik* („şeful poliţiei") al Moscovei în 1905–1908, a devenit cunoscut prin faptul că profita de poziţia sa pentru a extorca sume exorbitante, dând astfel un exemplu periculos subordonaţilor săi[18]. Doi negustori care au depus mărturie în legătură cu Reinbot au declarat:

> Poliţia a luat mită şi înainte, dar într-un mod relativ decent… Când veneau sărbătorile, oamenii aduceau ce-şi permiteau, lucrurile la care puteau renunţa – poliţia accepta darurile şi îşi exprima mulţumirile. Dar această extorcare a început după revoluţie (în 1905). Mai întâi, au luat cu precauţie, dar când au aflat că noul general,

adică Reinbot, primea şi el mită, nu au mai luat mită, ci au început să jefuiască oamenii de-a dreptul[19].

Reinbot a fost concediat în urma unei anchete publice, dar cei mai corupţi ofiţeri de poliţie procedau cu mai multă discreţie. Iar soarta lui Reinbot nu a fost câtuşi de puţin un motiv de descurajare: în 1911, când a ajuns în cele din urmă în faţa unui tribunal, pe lângă pierderea drepturilor şi a titlurilor speciale, a fost condamnat şi la o amendă de 27 000 ruble şi la un an închisoare. Amenda nu însemna mare lucru – se povestea că dintr-o singură afacere băgase în buzunar 200 000 ruble, iar ţarul Nicolae al II-lea a intervenit ulterior pentru a se asigura că nu va fi niciodată închis.

Corupţia măruntă era endemică în poliţie, în ansamblul ei, de la închiderea unui ochi ca răsplată pentru o atenţie până la şantajul pe faţă. Chiar şi poliţiştii în esenţă cinstiţi nu vedeau o problemă reală în încălcarea legii pentru a-şi face datoria, inventând mărturii sau aplicând „legea pumnului" (*kulacinoe pravo*) pentru a le da răufăcătorilor o lecţie rapidă, cu o mamă de bătaie. Lozinca lor era „cu cât este mai severă, cu atât poliţia are mai multă autoritate"[20], dar autoritatea nu însemna respect sau sprijin. Îndepărtaţi de mase, simţind în mare măsură că nu se bucură de sprijinul unui stat care îi plătea foarte puţin şi avea aşteptări mari de la ei, nu este de mirare (chiar dacă nu este acceptabil) că poliţiştii o luau pe scurtături şi îşi căptuşeau propriile buzunare.

Justiţia ţărănească

Este tâlharul nostru, noi îl pedepsim.

Proverb rusesc[21]

Cultura rusă abundă în forme de împotrivire a ţăranilor în faţa stăpânilor lor, indiferent că aceştia sunt statul sau moşierii locali, mari aristocraţi sau oficialităţile care îi asupresc. La un capăt al spectrului avem explozia sporadică de violenţă rurală cunoscută sub numele de *bunt*, caracterizată de Puşkin ca „răzmeriţa rusă, fără

noimă şi fără milă"[22]. Rusia a cunoscut revolte ample în diverse momente, cum ar fi Răscoala lui Pugaciov din 1773–1774 sau Revoluţia din 1905, dar de cele mai multe ori a fost vorba despre cazuri de violenţă localizată, de jafuri efectuate de tâlhari sau de vizitele „cocoşului roşu" (denumire de argou pentru incen-diere, la care recurgeau ţăranii ca la „o armă eficientă de control social şi o exprimare a protestului în comunităţile lor, precum şi împotriva celor pe care îi considerau străini"[23]).

În cea mai mare parte a Rusiei, poliţia era reprezentată de pumnii comunităţii şi de biciul moşierului. Până şi şeful trupelor de jandarmi era de părere, în 1874, că poliţia locală nu avea nici măcar posibilitatea de a organiza supravegherea tuturor centrelor industriale foarte populate, astfel încât poliţiştii nu puteau fi decât „spectatori pasivi ai actelor infracţionale care se comiteau acolo"[24]. În schimb, ordinea în sat era păstrată în mare parte de *samosud* („judecată proprie"), o formă surprinzător de nuanţată a legii linşajului, în care membrii comunităţii aplicau propriul cod moral infractorilor, indiferent de – sau chiar sfidând – legile statului. Această situaţie a fost studiată cel mai bine de Cathy Frierson, care a ajuns la concluzia că – în opoziţie cu opiniile multor oficialităţi ale statului şi ale poliţiei din vremea respectivă – nu era vorba de o violenţă fără sens, ci de un proces cu o logică şi cu principii proprii[25]. Această formă uneori brutală de control social era îndreptată în esenţă spre protejarea intereselor comunităţii: infracţiunile care ameninţau supravieţuirea sau ordinea socială a satului erau tratate în modul cel mai sever. În mod deosebit, aceasta se referea la furtul de cai, care ameninţa viitorul satului, căci îl lipsea de mânji, de putere, de transport şi, în perspectivă, de carne şi de piele. Pedeapsa aplicată era de regulă moartea, adesea într-o formă dureroasă şi inventivă. A fost, de exemplu, un hoţ ale cărui mâini şi picioare au fost jupuite de piele înainte să i se reteze capul cu un topor[26], sau altul bătut până aproape să-şi dea duhul

şi apoi aruncat în faţa unui cal galopând în mare viteză, care i-a dat o poetică „lovitură de graţie”[27].

Era aici o infracţiune sau o formă de justiţie comunală? Nu mai este nevoie să spunem că statul dezaproba şi se temea de situaţia în care ţăranii luau legea în mâinile lor, dar nu putea face mare lucru, date fiind puterea codului moral propriu al ţăranilor şi dificultăţile organizării unei activităţi zilnice a poliţiei într-un stat atât de mare. Poliţiştii erau împrăştiaţi în număr mic în zona rurală, nu păreau capabili să facă dreptate sau să restituie bunurile furate (este grăitor faptul că numai aproximativ 10% din caii furaţi erau recuperaţi[28]) şi nu făceau decât rareori eforturi deosebite să-şi câştige prieteni printre săteni. Paznicii rurali cunoscuţi sub numele de *ureadniki*, de exemplu, deşi erau recrutaţi dintre ţărani, în momentul în care îmbrăcau uniforma ţarului, treceau de partea statului. (Merită să notăm faptul că interdicţia de a lua armele în numele statului va apărea şi în cultura *vorî*.) De regulă, ţăranii le spuneau „câini” iar *ureadniki* le întorceau favorul: un observator contemporan se plângea că „se laudă cu rangul lor superior şi îi tratează aproape întotdeauna pe ţărani cu dispreţ”[29]. Aşadar, nu este de mirare că o sursă contemporană afirma că, în mediul rural, nu sunt raportate decât una din zece infracţiuni[30]. Cu toate acestea, mecanismele interne de control ale satului – tradiţia, familia, respectul pentru vârstnici şi, în ultimă instanţă, *samosud* – au făcut ca absenţa unei poliţii statale eficiente să nu însemne chiar lipsa oricărei legi.

Aceasta se explică în special prin faptul că printre cele mai frecvente infracţiuni rurale, dincolo de certurile mărunte interpersonale, rezolvate de regulă chiar de comunitate, se numărau contrabanda sau furtul de lemne din pădurile boierului sau ale ţarului, în care codul moral al ţăranului nu vedea nimic rău. Aceste infracţiuni reprezentau aproximativ 70% dintre condamnările suferite de bărbaţi în ultima perioadă a Rusiei ţariste[31]. Limba rusă are două cuvinte distincte pentru „infracţiune”: *prestuplenie* („delict”), o definiţie în esenţă tehnică, o

încălcare a legii, și *zlodeianie* („nelegiuire"), care include și o judecată morală[32]. Grăitor este și proverbul rus care spune: „Dumnezeu pedepsește păcatele, statul pedepsește încălcarea legii"[33]. Așadar, contrabanda putea fi o *prestuplenie* („delict"), dar în niciun caz țăranii nu vedeau în ea o *zlodeianie* („nelegiuire"), deoarece moșierul avea mai mult decât suficient lemn pentru nevoile personale, iar „Dumnezeu a făcut pădurea pentru toată lumea"[34]. Putea fi interpretată ca un act de banditism, o redistribuire măruntă a bogăției de la exploatator la exploatat. După părerea exploratorului din secolul al XVIII-lea, marchizul de Custine, iobagii „trebuiau să fie tot timpul în gardă împotriva stăpânilor, care acționau în mod constant împotriva lor cu o rea-credință fățișă și fără rușine", astfel încât la rândul lor „își iau o compensație pentru nedreptățile pe care le îndură"[35].

Poliția rurală

> Cum să aplic legea la o populație de 60 000 de oameni împrăștiați în 48 de așezări cu numai patru sergenți și opt paznici?
>
> Polițist rural, 1908[36]

Firește, nu putem considera nimic din toate acestea drept „crimă organizată" în sens real – nici chiar dacă acte precum asasinatele în serie ale *samosud* erau fără îndoială crime comise într-un mod organizat, căci nu vizau un câștig privat. Chiar și contrabanda organizată și pe termen lung nu respecta decât tangențial criteriile, mai ales că era gestionată în general în contextul structurilor autoritare tradiționale ale satului. Chiar dacă reformele lui Nicolae I au marcat un start semnificativ, nu au însemnat nimic mai mult de atât. În niciun caz nu au adus legea și ordinea în codrii adânci, în câmpiile întinse și în interiorul frontierelor nemarcate ale Rusiei. O poliție care avea, la sfârșitul secolului al XIX-lea, 47 866 de angajați cu diverse ranguri și specialități ar fi trebuit să mențină ordinea într-o țară cu 127 milioane de suflete[37]. În orașe efectivele poliției erau oarecum mai mari (deși această chestiune este

deschisă pentru dezbatere, așa cum vom discuta mai departe), dar problema reală era la sate. Acolo, 1 582 de *stanovîe pristavî* (polițiști rurali) și 6 874 de *ureadniki* ar fi trebuit să patruleze prin întinsurile nesfârșite ale Rusiei și să țină sub control aproape 90 de milioane de oameni[38]. În medie, fiecare *stanovoi pristav* răspundea de aproximativ 55 000 de țărani!

Urmarea a fost că zona rurală era deschisă pentru bandele sedentare sau nomade de hoți, care își aveau uneori centrul într-o comunitate și îi jefuiau pe străini, dar erau dispuși să jefuiască oricând și pe oricine altcineva. Nu era ceva nou: banditismul a fost întotdeauna o trăsătură tipică a modului de viață rusesc. Banditismul rusesc timpuriu poate fi rareori considerat crimă organizată. Deși sunt disponibile relativ puține date fiabile, nu au existat grupuri infracționale autonome de mari dimensiuni, care să opereze un timp mai îndelungat, așa cum a identificat Anton Blok în Țările de Jos, în secolul al XVIII-lea[39], de exemplu, sau așa cum a fost banda italianului Francesco Bertazuolo din secolul al XVI-lea, care comanda câteva sute de oameni împărțiți în „companii" separate, precum și o rețea de spioni[40]. Chiar și vestitul Vasili Ciurkin, tâlharul care a terorizat regiunea Moscovei în anii 1870, a fost mult mai puțin important decât l-a făcut să pară creația folclorică[41]. În loc să fie căpitanul curajos al unui grup mare de bandiți, era de fapt un asasin ticălos, care a avut rareori mai mult de o mână de acoliți. Așa era de regulă, iar cele mai multe bande erau mici, adesea o adunătură de renegați și depravați care, luați individual, reprezentau numai o amenințare minoră pentru ordinea rurală. Problema era însă numărul mare al acestor grupuri mici.

O excepție de la această definiție a banditismului rural erau bandele de hoți de cai, care prezentau o asemenea amenințare pentru țăranii ruși, încât le rezervau celor prinși cele mai sălbatice modalități de execuție prin *samosud*[42]. Trupurile lipsite de viață ale acestor victime ale legii linșajului erau lăsate de regulă la cea mai apropiată

încrucişare de drumuri (uneori împodobite simbolic cu un căpăstru sau cu un ştreang din păr de cal), ca avertisment pentru alţi eventuali hoţi de cai să-şi continue drumul. Dar ameninţarea *samosud* i-a obligat pe criminali să se organizeze.

Hoţii de cai şi tradiţia banditismului

> Nici epidemiile periodice, nici recoltele proaste şi nici alte dezastre nu se compară cu nenorocirea pe care o provoacă hoţii de cai la sate. Hoţul de cai îi menţine pe ţărani într-o spaimă perpetuă, neîntreruptă.
>
> George Breitman, 1901[43]

Hoţul de cai ducea o viaţă violentă, primejdioasă, ameninţat şi de poliţie, şi de linşajul mulţimii de ţărani. De regulă, hoţii de cai se grupau într-o bandă şi luau în stăpânire un sat, apoi stabileau reţele complexe pentru a comercializa caii în alte regiuni, unde să nu fie recunoscuţi. Aici putem face o paralelă interesantă cu gangsterul rus modern, care încearcă, de regulă, corupând sau ameninţând populaţia locală şi elitele politice, să-şi creeze o bază, pentru a o folosi adesea ca placă turnantă pentru reţelele infracţionale transnaţionale.

Aceste bande de hoţi de cai aveau nevoie atât de un număr suficient de membri, cât şi de iscusinţa şi puterea de a evita nu numai autorităţile, ci şi pe ţărani, care erau încă şi mai periculoşi. În unele cazuri, ajungeau până la câteva sute de membri[44]. De exemplu, un anchetator a scris despre o bandă condusă de un anume Kubikovski, care avea aproximativ 60 de infractori şi avea baza în satul Zbeliutka. Acolo îşi aranjaseră bârlogul într-o peşteră, în care puteau ascunde până la 50 de cai în acelaşi timp. Dacă peştera era plină sau nu putea fi utilizată, atunci în fiecare sat din apropiere era un agent, numit *şevronista*, care putea fi solicitat să ascundă caii sau să furnizeze informaţii[45]. Dar nu trebuia să-i ascundă mult timp. Deşi caii erau foarte căutaţi, aceştia erau şi relativ uşor de identificat, astfel încât bandele – la fel ca şi hoţii de maşini din prezent – trebuiau să ascundă proveniența lor originală (de regulă,

vânzându-i unui negustor de cai, care putea să-i marcheze din nou şi să-i ascundă în propria herghelie) sau să-i revândă suficient de repede departe de proprietarul iniţial, astfel încât să fie imposibil să li se ia urma. Astfel, un studiu al reţelelor infracţionale din provincia Saratov a constatat următoarele:

> Caii furaţi sunt duşi pe un anumit drum spre râurile Volga sau Sura; cam în toate aşezările de pe drum există un cuib al hoţilor care transferă imediat caii în satul următor... Toţii caii furaţi ajung... dincolo de graniţele provinciei, transferaţi fie peste Sura, în provinciile Penza şi Simbirsk, sau peste Volga, în Samara, în timp ce provincia Saratov primeşte cai din toate aceste trei provincii[46].

Găzduirea acestor hoţi de cai putea aduce unui sat o prosperitate mai mare (nu în ultimul rând, pentru că îşi cheltuiau banii pe alcool de producţie locală şi pe femei), ba chiar şi un nivel mai înalt de securitate. În unele cazuri, hoţii de cai operau ca şantajiştii moderni, cerând o taxă de protecţie în schimbul căreia le lăsau caii în pace[47]. În faţa pericolului real al acestor atacuri şi a costurilor economice pentru comunitate, care trebuia să-şi păzească continuu caii preţioşi, precum şi în absenţa unei poliţii eficiente a statului, mulţi oameni considerau drept răul mai mic plata unei asemenea „taxe" – sau angajarea unui hoţ de cai pe post de paznic al herghelie, care, în plus, avea şi posibilitatea de a-şi ascunde caii furaţi printre cei ai satului[48].

Hoţii de cai erau uneori prinşi, fie de ţărani, fie de poliţie, dar în general prosperau, iar numărul lor a crescut în anii de dinaintea Primului Război Mondial, făcând parte din valul mai amplu al criminalităţii rurale[49]. Hoţii de cai erau o formă specializată de banditism rural, dar în aspectul lor rudimentar reprezentau un fel de crimă organizată. Operau conform unei ierarhii şi specializări clare, aveau teritorii proprii distincte, întreţineau reţele de informatori, de poliţişti corupţi, îi pedepseau pe cei care li se împotriveau sau dădeau informaţi despre ei[50] şi făceau

schimb de cai furaţi cu alte bande sau cu negustorii corupţi[51]. Cele mai bune bande au operat mulţi ani şi, deşi au dezvoltat legături cu comunităţile locale, fie prin extorcare, fie ca vecini şi protectori, nu au făcut, în niciun caz, parte *din* comunitate. Noii membri ai bandei au fost, în multe cazuri, recrutaţi pe o bază largă, dintre fugarii de pe moşii, foşti puşcăriaşi, dezertori şi pungaşi mărunţi.

Acest fenomen particular al crimei organizate se va dovedi un drum înfundat şi nu va supravieţui mult timp în secolul al XX-lea. Primul Război Mondial a făcut ca afacerile cu cai să devină dificile şi periculoase, din cauza numărului mare în care erau cumpăraţi şi rechiziţionaţi pentru armată, a haosului Revoluţiei (1917), precum şi din cauza Războiului Civil care a urmat (1918–1922) şi a foametei (1920–1922), care au distrus reţelele comerciale ale hoţilor de cai. Bandele rurale au mai prosperat câtva timp în această perioadă de relativă anarhie, unele dintre ele transformându-se în adevărate armate de bandiţi[52]. În unele cazuri, bandiţii, individuali sau chiar bande întregi, au fost cooptate în armată sau în structurile administrative de o parte sau de alta: exact aşa cum Vanka Kain a lucrat un timp pentru stat, aşa au procedat şi alţi infractori notorii, precum Lionka Panteleev din St. Petersburg, care a lucrat un timp la Ceka, poliţia politică bolşevică, după care s-a întors la viaţa infracţională (şi a fost împuşcat în 1923 pentru delictele lui)[53]. Cu toate acestea, când regimul sovietic a început să-şi afirme autoritatea în zonele rurale, aceşti bandiţi s-au confruntat cu o presiune fără precedent din partea statului. Deşi poliţia rurală a rămas, în general, o prioritate scăzută, atunci când au apărut probleme mai grave, reacţia statului revoluţionar a fost mult mai urgentă şi mai severă. Pentru a desfiinţa armatele mari de bandiţi de pe Volga, de exemplu, bolşevicii au desfăşurat mai mult de patru divizii ale Armatei Roşii, inclusiv avioane[54]. Energiile primare ale răscoalei (*bunt*) şi ale banditismului au persistat, gata să izbucnească atunci când statul părea slab sau când exercita o presiune insuportabilă asupra zonelor rurale. În vârtejul terorii şi al colectivizării

staliniste, de exemplu, criminalitatea rurală a devenit din nou o problemă serioasă. În 1929, Siberia a fost declarată „nesigură din cauza banditismului", iar bandele bântuiau și aici, și peste tot în restul Rusiei[55]. Sheila Fitzpatrick afirmă: „Lumea lor era o lume dură, de frontieră, unde bandiții – adesea culacii deposedați de bunuri [culac – „țăran bogat"] ascunși prin păduri – puteau să tragă în persoanele oficiale, în timp ce țăranii furioși se făceau că nu văd"[56]. Dar, deși bandiții au încercat deseori să fure cai, fenomenul specific al bandei organizate de hoți de cai nu avea să supraviețuiască prea mult în era sovietică.

Hoții de cai aveau deja câteva dintre trăsăturile gangsterismului rus de mai târziu din *vorovskoi mir*. Erau o subcultură care se ținea în mod deliberat departe de restul societății, dar a învățat cum să o manipuleze. Dar în acest proces erau legați de societate prin cooperarea cu oficialitățile corupte și câștigarea fidelității populației dezamăgite. Ori de câte ori au putut, hoții de cai au preluat puterea într-o regiune și au stabilit „regate banditești", din care au gestionat operațiile rețelei. Nemaipomenit de violenți atunci când era nevoie, erau capabili și de activități foarte complexe și subtile. Cu toate acestea, adevăratele rădăcini ale crimei organizate ruse moderne, adevărații strămoși ai acestor *vorî* trebuie căutați în leagănul care l-a dat pe Kain: la oraș.

Capitolul 2

Supa din Hitrovka

Orașul este minunat pentru cei nerușinați.

Proverb rusesc

La mai puțin de douăzeci de minute de mers pe jos de la Kremlin se află Hitrovka, poate cel mai rău famat cartier din toată Rusia. În 1812, a fost distrus până în temelii de un incendiu, apoi, în 1823, terenul a fost cumpărat de

generalul-maior Nikolai Hitrovo, care plănuia să construiască aici o piaţă. Dar Hitrovo a murit înainte ca proiectul lui să prindă viaţă şi, în anii 1860, ca urmare a emancipării iobagilor, zona a devenit în mod spontan o piaţă a forţei de muncă. Era un adevărat magnet pentru cei sosiţi plini de speranţe şi pentru ţăranii deposedaţi, în acelaşi timp disperaţi să-şi găsească un loc de muncă, dar şi victime facile pentru prădătorii urbani de tot felul. Depozitele şi tavernele ieftine formau un labirint de curţi şi alei mici, pline de şomeri, nespălaţi şi, de regulă, beţi sau drogaţi. Erau în permanenţă învăluite într-o ceaţă groasă şi urât mirositoare venind dinspre apa stătută a râului Iauza, de la tutunul ieftin şi de la oalele mari fără capac ale locuitorilor, în care aceştia fierbeau un amestec dezgustător de mâncare recuperată şi stricată, cunoscută sub numele de „deliciul câinilor". Faimoasa zicală potrivit căreia „odată ce mănânci supa din Hitrovka, nu mai pleci niciodată" făcea în mare parte aluzie la ratele mortalităţii, precum şi la şansele minime de progres social[1]. Era iadul pe pământ, o mahala în care trăiau până la 10 000 de bărbaţi, femei şi copii, înghesuiţi în bojdeuci, gherete, locuinţe de închiriat şi patru *truşciobî* pline de boli: casele Iaroşenko (iniţial, Stepanov), Bunin, Kulakov (iniţial, Romeiko) şi Rumianţev. În aceste mahalale, oamenii dormeau pe platforme de lemn suprapuse câte două sau trei, deasupra unor cârciumi sordide, printre care şi cele cu nume grăitoare precum Siberia, Katorga („Ocna") şi Peresîlnîi („Tranzit")[2]. Ultima era căutată în special de cerşetori, Siberia de hoţii de buzunare şi tăinuitorii lor, iar Katorga de hoţi şi puşcăriaşi evadaţi, care găseau în Hitrovka o viaţă anonimă şi un loc de muncă.

Gangsterul urban era un produs al mahalalelor născute în urma urbanizării rapide a Rusiei din ultima perioadă a ţarismului, aşa-numitele *iamî* (gropi), unde viaţa era ieftină şi mizeră. În cârciumile şi cocioabele din *iamî* a luat naştere subcultura *vorovskoi mir*, „lumea hoţilor". Codul ei, adică delimitarea faţă de restul societăţii şi dispreţul faţă de aceasta şi de valorile ei – popor, biserică, familie,

caritate –, a devenit una dintre forţele unificatoare din acest mediu şi va fi o parte centrală a convingerilor macho ale *vorî* din Rusia secolului al XX-lea. Nu se poate spune că infractorii nu aveau coduri sau valori, dar le selectau, le alegeau şi le inventau aşa cum se potriveau cel mai bine cu interesele lor.

De exemplu, Benea Krik, gangsterul erou al *Povestirilor din Odessa* ale lui Isaak Babel, este un prototip rezultat din îmbinarea celor două arhetipuri folclorice: liderul comunităţii evreieşti şi naşul interlop binevoitor. Personaj fictiv, dar având la origini o persoană reală, „Mişka Iaponcik" („Mişka Japonezul"), despre care vom vorbi mai departe, Krik apare din această serie de povestiri, scrise în anii 1920, cu o poftă de viaţă şi o vigoare care nu pot fi prezentate într-o simplă pagină de carte. Este produsul şi simbolul cartierului predominant evreiesc Moldavanka din Odessa, port la Marea Neagră – şi placă turnantă a contrabandei –, care era la vremea sa cel mai cosmopolit şi mai liberal oraş din tot Imperiul Rus. Moldavanka nu arăta prea bine, „cu teritoriul ei respingător, din care un sfert era plin de alei întunecoase, străzi murdare, clădiri dărăpănate şi violenţă"[3], dar era cunoscută pentru vitalitatea, viclenia, romantismul şi oportunităţile ei.

Păcatele oraşului: infracţiunea şi urbanizarea

> Un băiat de la ţară, necizelat şi necalificat, vine la oraş să-şi găsească un loc de muncă sau să înveţe o meserie, iar oraşul îi oferă numai aburii străzii, strălucirea vitrinelor, băutură, cocaină şi cinema.
>
> L.M. Vasilevski (1923)[4]

Nu există nicio îndoială că satul clocotea de aceeaşi violenţă, suferea de aceleaşi păcate şi de aceeaşi lăcomie ca şi oraşul. Dar urbanizarea şi industrializarea care a însoţit-o au o cultură diferită. Viaţa rurală este dirijată de orele de lumină, de anotimpuri, de experienţa bătrânilor, ca şi de nevoia unei comunităţi mici şi, de regulă, relativ stabile de a rămâne unită pentru a supravieţui. Spre deosebire de

aceasta, orașul rus urma să fie remodelat de industrializare și de expansiune, pe măsură ce valurile de muncitori migranți veneau de la sat la oraș. Orașul era caracterizat printr-o fluctuație mare a populației, anomie, pierderea vechilor norme morale și un sentiment al invizibilității printre toate aceste chipuri noi. Deși a rupt vechile tipare ale ierarhiei și respectului, viața industrială este fără îndoială tot o viață organizată și dă naștere unui nou simț al structurii și al disciplinei, în care conducerea revine celui mai capabil, nu neapărat celui mai în vârstă.

Chiar și în secolul al XVIII-lea, pe vremea lui Vanka Kain, orașul avea propria lume interlopă. Era un tărâm al iobagilor fugiți de la stăpân, al dezertorilor, al văduvelor sărace de soldați (care deveneau adesea tăinuitoare, vânzătoare și cumpărătoare de bunuri furate) și al bandiților oportuniști[5]. Instituții precum Marea Curte de Lână din Moscova – principala fabrică de textile și cel mai mare angajator unic – și Școala Garnizoanei din Moscova – înființată pentru fiii soldaților căzuți – s-au remarcat ca bastioane ale statu-quo-ului social, dar au devenit și bază de recrutare pentru infractorii stradali, refugii pentru oamenii căutați de poliție și depozite de bunuri furate. Apoi, Rusia a trecut printr-o revoluție industrială întârziată, dar brutală, începută la mijlocul secolului al XIX-lea, accelerată de nevoia de a se moderniza capacitățile defensive ale țării după dezastrul din Războiul Crimeii (1853–1856). Între 1867 și 1897, populația urbană a Rusiei europene s-a dublat, și apoi s-a mai dublat o dată până în 1917[6]. Dacă unii dintre acești noi muncitori au venit la oraș atrași de oportunitățile de progres economic și social, mulți alții au fost împinși acolo de presiunile tot mai mari asupra pământului. Pe măsură ce populația Rusiei a crescut[7], proporția de țărani fără pământ aproape că s-a triplat[8]. Pentru mulți oameni, mutarea la oraș pentru un timp sau pentru a începe o viață nouă era pur și simplu o necesitate economică.

Nu este o coincidență faptul că orașele au reprezentat leagănul nu numai pentru noile forțe politice – inclusiv

cea care avea să devină Partidul Comunist –, dar și pentru noile tipuri de infracțiuni și infractori. Între 1867 și 1897, St. Peterburg și Moscova aproape că și-au triplat dimensiunile, de la 500 000 la 1,26 milioane de locuitori și, respectiv, de la 350 000 la 1,04 milioane de locuitori[9]. În general, muncitorii locuiau în blocuri tip cazarmă, aglomerate, neaerisite, neigienice, oferite de angajatorii lor, uneori dormind în schimburi, câte doi în același pat etajat[10]. Iar aceștia erau cei norocoși. În anii 1840, o comisie care a cercetat condițiile în care trăia sărăcimea din St. Petersburg a înfățișat un tablou al supraaglomerării și al mizeriei, astfel că într-o singură încăpere locuiau adesea până la douăzeci de adulți. Într-un caz, cincizeci de adulți și copii erau înghesuiți într-o încăpere de șase metri pătrați[11]. În 1881, un sfert din toată populația din St. Petersburg era silită să locuiască în pivnițe, iar pentru fiecare loc disponibil de dormit erau doi–trei muncitori în oraș[12]. Condițiile de trai erau cumplite, ziua de lucru lungă (de regulă, 14 ore, dar adesea și mai lungă), salariul minim și protecția muncii aproape inexistente[13].

Noii muncitori duceau o viață marcată de exploatare și de mizerie, dar lipsită de mecanismele comune sătești de sprijin și de control social. În sate, tradiția și familia ofereau un context pentru viață, iar bătrânii reprezentau o autoritate. În orașe, tradițiile rurale păreau fără sens, cei mai mulți muncitori erau tineri și necăsătoriți, iar factorii alternativi de stabilizare (cum ar fi o „aristocrație muncitorească" instruită sau responsabilitățile generate de întemeierea unei familii) încă nu avuseseră timp să apară. Mulți oameni recurgeau la băutură ca la o cale de evadare. Aproximativ unul din patru locuitori ai Petersburgului erau arestați la sfârșitul anilor 1860, de regulă pentru infracțiuni legate de consumul de băutură[14]. Mai erau și alte posibilități de evadare pentru tinerii muncitori, în general necăsătoriți[15]. Sifilisul și alte boli cu transmitere sexuală s-au răspândit extrem de mult, iar prostituția – atât a practicantelor înregistrate, care aveau „cărticică galbenă", cât și a amatoarelor – a crescut semnificativ[16]. S-

au format și bande stradale, deși se știe relativ puțin despre ele. De exemplu, bandele Roșcea și Gaida au devenit puternice pentru o vreme în cartierele sărace din St. Petersburg, organizând încăierări periodice. Au apărut în preajma anului ١٩٠٠, dar în ١٩٠٣ erau deja fragmentate – unii dintre membrii ei erau deja atrași spre infracțiuni mai grave, de tip mercenar, alții părăsiseră această viață de tovărășie masculină întemeiată pe votcă și violență – și în locul lor s-au afirmat alte bande, noi și mai violente[17]. Erau vremuri de fluctuații rapide chiar și în lumea interlopă, unde copiii de ieri erau căpitanii de astăzi ai străzilor și cadavrele de mâine care vor zăcea în zăpadă, nebăgate în seamă.

Cele mai cumplite erau *iamî* („gropile" sau „fundăturile"). Aceste mahalale sordide au exercitat o fascinație morbidă asupra scriitorilor ruși. În *Crimă și pedeapsă* (1866), Dostoievski spune despre *iama* din Piața de fân din St. Petersburg că geme „de bordeluri" și este plină de „curți murdare, fetide"[18], iar în romanul său *Mahalalele din Petersburg* (*Peterburgskie trușciobî*, 1864), Vsevolod Krestovski o descrie ca pe un loc al viciului și al ticăloșiei[19]. Romanul lui Aleksandr Kuprin *Iama* (1905) descrie mahalalele din Odessa ca „un loc nemaipomenit de vesel, dar trist, plin de încăierări și nu lipsit de pericol în timpul nopții"[20]. Iar Maxim Gorki, un om a cărui familie decăzuse de la rangul de clasă de mijloc, ajungând în sărăcie, și care dusese o viață de vagabond înainte să devină un scriitor de marcă, prezintă o imagine dezolantă în piesa sa de teatru *Azilul de noapte* (1902). Aici „mahmureala" din *iama* nu este atât o manifestare de veselie, cât o căutare disperată și resemnată a uitării[21]. În mod asemănător, Mihail Zotov, autor de publicații populare cunoscute sub denumirea de *lubki*, i-a înfățișat pe „hoții beți și vicioși fără speranță" din mahalaua Hitrovka din Moscova[22]. Aproape fiecare oraș mare avea o *iama* a sa. Aceasta era abisul societății, unde se scufundau cei pierduți și săraci,târfele de douăzeci de copeici,

alcoolicii înveterați și dependenții de droguri, gata să omoare pentru următoarea doză.

Pentru agitatorul comunist Lev Troțki, Odessa era „probabil cel mai polițienesc oraș din Rusia polițienească”[23] și, fără îndoială, un mediu periculos pentru revoluționari – devenind totuși un cuvânt sinonim pentru criminalitatea de orice fel. Explicația acestui paradox aparent este că, la Odessa și în alte locuri, poliția se concentra pe infracțiunile politice și avea grijă de cartierele înstărite ale orașului. În cartierele sărace, se făceau în mare parte că nu văd multe infracțiuni, decât dacă acestea erau deosebit de grave sau atingeau interesele statului sau ale claselor înstărite[24]. De exemplu, încăierările masive între bandele și grupurile rivale erau foarte frecvente și aproape ceva ritual, dar erau de regulă lăsate să se încheie de la sine cu vânătăi și sânge; erau împrăștiate numai atunci când se desfășurau în centrul orașului[25].

Din când în când, poliția era prezentă și în cartierele muncitorești sărace, dar de cele mai multe ori lăsau *iamî* și pe locuitorii acestora în pace. La urma urmei, ce era un omor, în afară de faptul că erau mai puține probleme când mergeai pe stradă? Și astfel, de cele mai multe ori, polițiștii se mulțumeau să adune dimineața cadavrele. Când erau siliți să intre mai în forță într-o mahala – de obicei, ca răspuns la izbucnirea unei serii de violențe ce ar fi putut avea o implicație politică –, polițiștii porneau la atac ca niște trupe străine care invadau un teritoriu ostil, în formații, cu puștile pregătite de tras[26]. Altfel, așa cum nota un ziar din St. Petersburg despre vestitul cartier al portului de pe insula Vasilevski: „Patrulele de poliție, sau mai adesea de cazaci, trec prin acest loc fără să se oprească, deoarece acest *club* este în afara jurisdicției lor: trec pe aici numai în căutarea răzvrătirii”[27].

Mahalalele rusești de cocioabe

> În semiîntunericul mohorât al șanțurilor murdare, în azilurile pline de ploșnițe, în ceainăriile, și tavernele, și bârlogurile cu plăceri ieftine – pretutindeni unde se vând

votcă, femei şi copii –, am întâlnit oameni care nu mai aduceau a fiinţe omeneşti. Acolo, pe treapta cea mai de jos a societăţii, oamenii nu cred în nimic, nu iubesc nimic şi nu-i deranjează nimic.

Aleksei Svirski, ziarist, 1914[28]

Indiferenţa oficială nu se datora pur şi simplu faptului că autorităţilor nu le păsa de ceea ce se întâmpla în *iamî*, ci faptului că nu aveau nici resurse, nici sprijin politic pentru a acţiona în acest sens. Spre deosebire de ceea ce se crede de obicei, statul ţarist nu era deloc reprezentat numai de oameni înguşti la minte şi retrograzi sau de birocraţi lacomi. Dimpotrivă: este uimitor cât de mulţi funcţionari cu gândire limpede s-au afirmat în cadrul sistemului, iar însuşi Ministerul Afacerilor Interne (MVD) nutrea simpatie faţă de suferinţa muncitorilor ruşi, chiar şi numai dintr-un interes egoist, căci un muncitor mulţumit este rareori un muncitor răzvrătit. Deşi nu poate fi considerat un radical, viitorul ministru de interne, Viaceslav Plehve, se plângea, pe când era directorul Departamentului de Poliţie, că „în faţa capitalistului bogat, muncitorul individual din fabrică este neputincios" şi până şi poliţia politică Ohrana era „de mult timp o susţinătoare a reformelor în fabrici şi a îmbunătăţirii condiţiilor muncitorilor"[29].

Adevărul este că evaluările şi propunerile lor erau mult prea des ignorate. Era evident de la bun început că extinderea oraşelor reprezenta o primejdie politică, infracţională şi chiar sanitară. Generalul-maior Adrianov, *gradonacealnik* sau şeful Poliţiei din Moscova între 1908 şi 1915, nu numai că a făcut eforturi pentru a ameliora onestitatea şi eficienţa poliţiei, dar a făcut apel şi la Dumă (parlament) pentru a scădea preţurile ridicate la carne şi ulterior pentru a înfiinţa comisii antiepidemice[30]. Dar cele mai multe măsuri au fost fie limitate, fie blocate. A început în schimb o perioadă marţială înfricoşătoare, căci statul ţarist căuta din ce în ce mai mult să-şi ocolească propriul sistem legislativ şi să se bazeze pe impunerea stării de urgenţă, cu măsuri de „pază extraordinară" şi dispoziţii de

„întărire a pazei". Acestea ofereau puteri nelimitate guvernatorilor și *gradonacealniki*-lor[31], dar acestea erau folosite în special pentru înăbușirea protestelor, nu pentru extinderea rolului poliției sau pentru redefinirea noțiunii de menținere a ordinii publice. În 1912, numai 5 milioane de ruși din totalul populației de 130 de milioane de oameni nu erau supuși acestor prevederi de lege marțială[32].

Problema criminalității urbane a devenit cu adevărat o chestiune politică importantă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Chiar și atunci, această problemă a fost stimulată nu de o evaluare atentă a realităților sociale care clocoteau, ci de o teamă irațională a unei prăbușiri morale, existentă în special în rândul nobilimii din St. Petersburg și generată prin tabloidele în curs de afirmare ale „presei bulevardiere"[33]. Tinerii muncitori, care cândva se limitau la partea „lor" din oraș, au început să invadeze cartierele înstărite din centru. Dintr-odată, s-a creat impresia că, peste tot, amărâții cu surtuce unsuroase și șepci turtite se înghesuiau pe trotuare, beau, fluierau după fete, bruscau și treceau treptat la acte de vandalism, alegând victime la întâmplare și obținând bani sub amenințarea cuțitului. Faptele lor, în opinia rușilor educați, erau semne evidente ale colapsului iminent al ordinii sociale și, fără a încerca să discute cu clasele de jos, elitele cereau ca poliția „lor" să facă ceva în această privință: adică să-i țină pe muncitorii scăpați de sub control departe de orașul „lor" și să risipească resurse exagerate ca să le apere drepturile.

Soarta polițistului nu era una fericită

> În prezent, munca obișnuită a polițistului constă, se pare, în întregime în faptul că îi sâcâie pe oameni cu pașapoarte, dirijează circulația în timpul zilei și „fugărește" bețivii și femeile desfrânate în timpul nopții... Polițistul din St. Petersburg nu are nicio putere... Este postat în anumite puncte și nu se mișcă decât ca să se încălzească și să nu adoarmă.
>
> George Dobson, corespondent al ziarului *Times* în Rusia țaristă[34]

Aşadar, poliţia se limita la descurajarea infracţiunilor şi pedepsirea lor, fără a pierde timpul cu prevenirea cauzelor care le generau. În această privinţă, trebuie să recunoaştem că nu era foarte eficientă. Poliţiştii erau adesea suprasolicitaţi, siliţi să recurgă la rugăminţi şi ameninţări ca să obţină cooperarea locuitorilor oraşului şi ajutoarelor neoficiale, *dvorniki*. Aceştia erau portari angajaţi în aproape toate clădirile de apartamente din oraş; aveau obligaţia să raporteze către poliţie infracţiunile, să ţină evidenţa celor care intrau şi ieşeau din clădire şi să dea, eventual, o mână de ajutor în timpul arestărilor. *Dvorniki* reprezentau o specie foarte eterogenă. În multe cazuri, alertau şi ajutau poliţia, dar adesea ei înşişi erau personaje dubioase. În 1909, şeful detectivilor din Moscova a afirmat că *dvorniki* erau răspunzători sau acordaseră ajutor în 90% din cazurile de furturi cu efracţie[35].

Este greu de evaluat gradul precis al supraîncărcării poliţiei. A existat o dezbatere interesantă cu privire la dimensiunile reale ale poliţiei ruse. Robert Thurston afirmă că, la sfârşitul anului 1905, Moscova avea un poliţist la 276 de cetăţeni, aşadar stătea mai bine în comparaţie cu Berlinul (٣٢٥:١) şi Parisul (٣٣٦:١)[36]. Însă Neil Weissman a demonstrat în mod convingător că aceste cifre nu pot fi luate la valoarea lor nominală. Idealul ruşilor era să atingă raportul de 500:1 în oraşe (redus la 400:1 după tulburările din timpul Revoluţiei din 1905), dar recunoşteau că au probleme în atingerea acestor ţinte[37]. Cifrele oficiale erau adesea cele *stabilite*, nu cele *reale*: chiar şi la St. Petersburg la sfârşitul lui 1905 Departamentul Poliţiei avea nevoie de 1 200 de ofiţeri, astfel că peste jumătate din posturile de poliţie erau neocupate[38]. Cifrele includ şi „sufletele moarte", introduse de comandanţii necinstiţi (ca să poată băga în buzunar salariul acestora), precum şi poliţişti care nu patrulaseră niciodată, ci erau folosiţi în mod permanent de către ofiţerii superiori ca mesageri, bucătari sau valeţi. Weissman susţine că, în oraşele de dincolo de Moscova şi St. Petersburg, raportul

era adesea de 700:1, ba chiar şi mai rău, situaţie exacerbată de urbanizarea rapidă[39].

Nu numai că nu existau suficienţi poliţişti, dar rușii nici nu îi foloseau în cel mai bun mod cu putinţă, erau prost instruiţi şi distribuiţi în mod ineficient. *Gorodovîe*, poliţiştii de stradă, nu patrulau des, ca omologii lor din Europa sau America de Nord. Stăteau pur şi simplu la postul de pază, aflat de regulă la un strigăt distanţă de colegii de la postul următor şi aşteptau să li se raporteze un incident sau să vină reclamanţii la ei[40]. Această abordare esenţial pasivă, statică, a poliţiei însemna că, de regulă, aceasta „dormea ca ursul care hibernează"[41], semănând mai curând cu nişte santinele decât cu nişte poliţişti activi.

Nu este aşadar de mirare că *iamî* şi alte mahalale sordide, în esenţă abandonate de stat, au devenit enclave de criminalitate asemenea cartierelor depravate şi cu faimă proastă de la începuturile istoriei moderne a Londrei, unde spărgătorii puteau să-şi planifice raidurile şi să-şi ascundă bunurile, unde în orice tavernă se putea angaja o „gorilă", unde viaţa şi moartea erau la fel de ieftine. Studiul lui Vladimir Ghiliarovski despre Hitrovka include şi o evaluare muşcătoare a postului de poliţie: „Noaptea, în clădirea poliţiei era întotdeauna linişte, ca şi când nici n-ar fi existat. Timp de aproape douăzeci de ani domnise acolo poliţistul oraşului, Rudnikov. Pe Rudnikov nu-l interesau strigătele de ajutor neprofitabile din timpul nopţii şi uşa clădirii poliţiei stătea încuiată"[42].

Iamî au ajuns să simbolizeze atât suferinţele îndurate de sărăcimea oraşelor, cât şi pericolele prezentate de aceasta, aşa cum nota Daniel Brower, „în literatura populară, Hitrovka a dobândit aspect de junglă şi a devenit un fel de Moscovă întunecată"[43]. Aceste mahalale generau o îngrijorare tot mai mare deoarece criminalitatea populaţiei lor răzvrătite şi nemulţumite ar fi putut duce nu numai la un ferment revoluţionar, ci şi la profesionalizarea lumii interlope. În cartierul predominant evreiesc Moldovanka din Odessa, încălcarea legii se caracteriza din ce în ce mai

mult, în ochii celor care priveau din afară, printr-o „criminalitate profesionistă, de tip business”[44].

Bandele din oraș

> Dragă tovarășe Pinkus: în ziua de 4 august, la ora nouă seara, te rog să fii amabil să aduci fără întârziere 100 de ruble la stația de tramvai de vizavi de casa dumitale. Această sumă modestă îți va salva viața, care valorează în mod cert mai mult de 100 de ruble. Orice efort de a evita această plată îți va provoca mari probleme. Dacă te adresezi poliției, vei fi ucis imediat.
>
> Bilet de extorcare, 1917[45]

În ciuda politeții exagerate a acestei cereri tipice, bandele care se ocupau de extorcare, răpiri și intimidare nu erau deloc delicate sau educate. Erau produsul cârciumilor și barăcilor din mahalalele orașelor. De acolo apăruse o nouă cultură infracțională care, spre deosebire de corespondentul său rural reprezentat de hoții de cai, se adaptase și prosperase în era postrevoluționară. Aceasta era *vorovskoi mir*, „lumea hoților”.

Evident că existaseră bande infracționale și înainte de sfârșitul secolului al XIX-lea. Multe dintre ele erau echivalentele interlope ale *artelului* – o formă rusească tradițională de muncă asociată, preluată deja de comunitățile de cerșetori[46]. Artelul era o asociație voluntară, care își folosea în comun resursele și forța de muncă, pentru un beneficiu colectiv. Uneori era alcătuit din țăranii din același sat, care migrau împreună să caute de lucru în orașe, alteori era o echipă de lucru plătită colectiv pentru producția ei generală. În felul acesta, artelul era o modalitate de recreare a sprijinului reciproc din cadrul comunei țărănești, dar într-o formă mai restrânsă și mai mobilă. În mod tipic, artelul avea un lider ales, *starosta* („bătrânul” – deși era un termen mai mult onorific decât legat de vârstă), care negocia cu angajatorii, rezolva problemele comune (de exemplu, chiria pentru cazare) și distribuia profitul[47].

Artelurile aveau, de regulă, propriile obiceiuri, reguli și ierar-hii, care le reflectau adesea pe cele din satul natal[48]. În mod similar, probabil că și artelurile infracţionale aveau propriile obiceiuri, deși nu avem dovezi care să confirme acest lucru, cu atât mai puţin să demonstreze existenţa unui tipar comun. Andrei Konstantinov și Malkolm Dikselius, de exemplu, au afirmat că, încă de pe vremea lui Vanka Kain, la Moscova exista o cultură a infractorilor, care avea regulile ei[49]. Dar această afirmaţie nu poate fi coroborată cu alte surse independente, cu excepţia unor povestiri târzii, care sunt apocrife, elaborate cu scop de divertisment, și reflectă, mai mult ca sigur, cultura lumii infracţionale așa cum era percepută la momentul respectiv. Cu toate acestea, modelul artelului a fost una dintre formele de organizare socială a lumii infracţionale care a apărut în orașe.

Scriind despre soarta tânărului fără adăpost și fără venituri din mahalalele ţariste din perioada târzie, criminologul rus contemporan Dmitri Dril se plângea că acesta „întâlnea o societate de vagabonzi bătrâni, cerșetori, oameni fără adăpost, prosti-tuate, pungași și hoţi de cai”[50]. Or, așa cum spunea profesorul V.P. Semenov, care lucra cu tineretul, tânărul va trece, la rândul lui, în mod inexorabil „prin școala azilului de noapte, a ceainăriei și a postului de poliţie”[51]. În interiorul *iamî* se năștea o nouă generaţie din lumea infracţională. De exemplu, copiii nenumăratelor prostituate erau închiriaţi imediat după naștere ca un accesoriu al cerșetoarelor pentru a înmuia inimile oamenilor, după care creșteau și deveneau ei înșiși cerșetori. Dar cel puţin aveau un părinte și poate chiar și o casă; mulţi dintre adevăraţii *besprizorniki*, copiii de care nu avea nimeni grijă, trăiau cu adevărat pe străzi, dormeau în lăzi de gunoaie sau se băteau pentru un butoi aruncat, pe care să și-l transforme în adăpost[52]. Copiii se jucau de-a „hoţii”, un joc foarte răspândit și apreciat[53], după care, la vremea cuvenită, începeau să participe mai activ la viaţa interlopă, la început stând de pază și apoi devenind *fortaci*,

unul dintre copiii isteți și agili care se strecurau prin ferestrele deschise pentru a comite jafuri[54].

Prezența diferitelor tipuri de infractori specializați, cu propriul mod de operare și titlu, este adesea un indicator foarte bun al creșterii subculturii crimei organizate. *Iamî* erau, fără îndoială, o pepinieră și un teren fecund pentru această cultură, suficient pentru a menține un ecosistem infracțional tot mai specializat și mai variat. Deși multe infracțiuni erau săvârșite pe moment, dacă apărea ocazia, lumea hoților cuprindea o gamă largă de „profesii" infracționale. Exista o varietate uluitoare de specializări, de la *șcipaci* și *șirmaci* (hoți de buzunare), la obișnuiții *skokari* (spărgători) și *poiezdoșniki* (cei care smulgeau sacoșele călătorilor stând pe acoperișul trăsurilor). Odată cu specializarea a apărut și ierarhia, căci profesiile din lumea interlopă au devenit tot mai diferențiate. Spre deosebire de puritanii *blatnîe*, care ajunseseră să domine lumea lagărelor la începutul secolului al XX-lea și care întorceau în mod deliberat spatele societății legale, visul celor mai mulți membri ai *vorovskoi mir* era să ajungă membri ai societății legale, deși își băteau tot timpul joc de valorile ei și o jefuiau orbește. Chiar și Benia Krik, eroul infractor al *Povestirilor din Odessa* ale lui Isaak Babel, a avut grijă ca sora lui să se mărite, iar evenimentul a fost marcat printr-o mare serbare tradițională, „în conformitate cu obiceiurile din vremurile vechi"[55]. Poate că, tocmai ca o consecință, „aristocrația" din *vorovskoi mir* era reprezentată de impostori și de cei capabili să treacă drept oameni înstăriți, ca să-și comită infracțiunile. De exemplu, la Odessa se bucurau de un respect deosebit *maraviherî*, hoții de buzunar de elită, care se dădeau drept gentlemeni și lucrau în cercurile din înalta societate, de la teatre la bursă[56]. Evident, existau și motive practice pentru care impostorii se bucurau de autoritate: cei care aveau succes, câștigau sume mari, mai mult decât puteau cheltui cu ușurință. În consecință, unii dintre ei au devenit, practic, bancheri în *vorovskoi mir* și ofereau cu împrumut

banii murdari, câștigând astfel clienți și investind în viitoarele infracțiuni.

Infractorii aveau la dispoziție o gamă tot mai sofisticată de servicii infracționale. De exemplu, *rakî* („racii") erau croitori care luau un costum furat și îl transformau peste noapte în altceva, nedetectabil de către autorități și gata de vânzare. *Truşcioba* Bunin din Hitrovka era cunoscută pentru *rakî*[57] de acolo, în timp ce cartierul de locuințe ieftine Holmuși din St. Petersburg era locul preferat în care se ascundeau și se revindeau mărfurile furate prin dughenele dărăpănate din piața Tolkucea[58]. La fel, după cum tavernele portului din Odessa funcționau ca niște piețe virtuale ale forței de muncă, unde constructorii și șefii artelurilor puteau recruta muncitorii de care aveau nevoie pentru o zi sau o săptămână[59], tot așa cârciumile din *iamî* au devenit locuri unde se făcea schimb de prăzi și de informații, se angajau bătăuși și se încheiau înțelegeri. Iar în acest timp, proprietarii de taverne făceau propriile afaceri, în calitate de tăinuitori sau bancheri pentru clientela lor dubioasă.

Vorovskoi mir

> Vrei să înțelegi lumea actuală a infractorilor? Citește-l pe Babel, citește-l pe Gorki, citește despre Odessa în timpul țarilor. Atunci s-a format lumea infracțională de astăzi.
>
> Milițian sovietic, 1989[60]

Dovezi izbitoare ale coerenței și complexității acestei culturi subterane se pot găsi în aceste două limbaje: jargonul infracțional cunoscut sub numele de *fenea* sau *ofenea* și cel vizual, codificat adesea în tatuajele complicate pe care și le făceau pe corp infractorii de carieră. Ierarhiile, organizarea internă și evoluția vizibile în aceste limbaje, studiate mai amănunțit în Capitolul 5, reflectă *vorovskoi mir* în ansamblu. Lumea interlopă prerevoluționară nu era încă dominată de organizații infracționale substanțiale și durabile, ci consta dintr-o multitudine de bande și grupuri mici. Paralela cu artelul s-a accentuat odată cu industrializarea, căci aceasta oferea adesea structura

socială prin care țăranii puteau ajunge la oraș ca să muncească, mai ales în anii de început[61]. Grupurile de tip *artel* ale hoților funcționau pe termen lung sau se formau ca ucenici și învățăcei ai unui veteran care îi învăța meserie, cum era, de exemplu, Morojenșcik („Vânzătorul de înghețată"), un interlop din Odessa care îi învăța pe mai mulți nepoți de-ai săi și pe unii copii ai străzii arta furtului din buzunare și din locuințe[62]. Aceste grupuri lucrau într-o anumită profesie infracțională sau cel puțin într-un domeniu înrudit cu aceasta (pentru ca în același grup să existe și escroci specializați în jocuri de tip alba-neagra sau alte jocuri stradale similare, și hoți de buzunare care să-i jefuiască pe spectatori), deși genul de grup care a devenit cunoscut mai târziu sub denumirea de *kodlo* era adesea mai eterogen, având chiar și 30 de infractori uniți mai mult prin interese și experiențe reciproce, decât prin specializare[63]. Aceste arteluri infracționale aveau propriile reguli și ritualuri, de la ele pornind obiceiurile din *vorovskoi mir*, cum ar fi de pildă jurământul rostit în fața colectivului și ritualurile de inițiere în care trebuia să se facă dovada stăpânirii limbajului *fenea*.

Erau vremuri de frământări sociale, oamenii puteau să se mute dintr-un oraș în altul și făceau acest lucru pe măsură ce apăreau noi oportunități economice sau, în cazul infractorilor, pe măsură ce își făceau dușmani sau deveneau prea cunoscuți pentru autoritățile locale. Dacă vom adăuga la aceasta modul în care închisorile au devenit un puternic canal pentru transmiterea codurilor și uzanțelor din *vorovskoi mir,* nu vom fi surprinși să constatăm că nu numai marea infracționalitate, ci și fenomenul infracțional local s-au dovedit contagioase. Firește, exista o mare variație în ceea ce privea amploarea și natura crimei organizate în acest imperiu atât de vast. De exemplu, Odessa, prosperă și cosmopolită, și-a câștigat o reputație pentru escrocii ei ostentativi și ingenioși: „Registrele poliției, de la St. Petersburg și Moscova la Varșovia, Herson și Nikolaev, erau pline de numele hoților din Odessa, «regi» și «regine» ale infracțiunii, ale căror

fotografii de la arestare împodobeau galeriile de «răufăcători» din albumele care circulau prin tot imperiul"[64]. Infractorii deosebit de vestiţi erau căutaţi de autorităţile din toată Rusia, căci deveniseră celebrităţi la nivelul lumii interlope naţionale. Persoane precum Faivel Rubin, vestitul hoţ de buzunare[65], şi banditul Vasili Ciurkin[66] erau în acelaşi timp o sursă de inspiraţie pentru lumea interlopă, dar şi subiect de preocupare exagerată şi fascinaţie neîngrădită pentru restul societăţii.

Mişka Iaponcik – pe numele său adevărat Mihail Vinniţki – a fost o adevărată legendă la vremea lui. Fiu de căruţaş, care primise porecla de „Japonezul" datorită, se pare, feţei osoase şi ochilor negri, oblici, a fost un gangster îndrăzneţ şi ambiţios încă de la o vârstă fragedă, având o carismă care îi atrăgea de partea lui şi pe alţii din acelaşi aluat cu el. Şi-a câştigat curând o reputaţie formidabilă în Odessa, iar poliţiştii s-au făcut de nenumărate ori că nu văd, atâta vreme cât Mişka îi evita şi lăsa în pace cartierele celor bogaţi. Când a devenit cel mai mare interlop din oraş, s-a îmbogăţit din tributurile plătite de alte bande şi extorcând bani din afaceri. Nu făcea niciun efort să-şi ascundă statutul, se plimba îmbrăcat după ultima modă, într-un costum crem de dandy, cu papion şi pălărie de pai, însoţit întotdeauna de bodyguarzii lui.Avea sediul la Café Fankoni, unde o masă era rezervată întotdeauna pentru el, alături de alţi oameni de afaceri de succes din oraş. Din când în când, ca orice monarh mărinimos, organiza petreceri stradale cu găleţi de votcă şi mese pline cu mâncare gratuită. „Iaponcik" şi-a încheiat cariera ca victimă a războiului civil de după revoluţie, fiind ucis la Voznesensk în 1920, dar timp de cinci ani, aşa-numitul „rege din Moldavanka" a fost un adevărat simbol a gangsterului din Odessa. L-a inspirat chiar şi pe un succesor din ultimi ani ai regimului sovietic, vestitul Viaceslav Ivankov, omul trimis în America în calitate de virtual plenipotenţiar al lumii interlope, care şi-a luat şi el tot porecla de „Iaponcik"[67].

Ierarhia rigidă a societăţii ţariste, în care angajaţii statului, începând cu funcţionarii publici şi terminând cu şefii de gară, aveau uniforma şi locul lor, se reflecta şi în lumea interlopă, care nu numai că avea propriile caste şi ranguri, dar a învăţat cum să-şi însuşească şi caracteristicile lumii „de sus". Escrocii erau aristocraţii recunoscuţi în *vorovskoi mir*, nu numai pentru că puteau să se dea drept oameni cu stare sau chiar aristocraţi şi după aceea să-i jefuiască pe pariori orbeşte. Erau de regulă inteligenţi, uneori chiar oameni cu studii – exact aşa cum astăzi, în rândurile crimei organizate ruse, găsim oameni care şi-au luat doctoratul –, şi demonstrau că natura oligarhică şi coruptă a Rusiei ţariste însemna că, dacă poţi să-i convingi pe oameni că deţii puterea, puteai să faci absolut orice. Şi, din nou, paralelele cu Rusia modernă sunt izbitoare, mai ales că aceşti escroci acţionau şi ca protectori, bancheri sau brokeri pentru gangsterii duri, aşa cum şi businessmenii ruşi moderni, dacă au nevoie, pot să manipuleze un poliţist sau un judecător corupt sau să angajeze ciomăgari în jachete de piele. Poate că nu suntem prea departe de adevăr dacă afirmăm că în anii 1990, când trecea printr-o perioadă de extraordinare frământări sociale şi economice şi perturbări politice, Rusia post sovietică a gustat din plin din supa de la Hitrovka.

Capitolul 3

Apariţia vorî

> Acolo unde Dumnezeu zideşte o biserică, diavolul are capela lui.
>
> Proverb rusesc

În Marea Neagră erau piraţi. În 1903, vasul de pasageri „Ţarevici Gheorghi" se afla în largul portului Suhumi din Georgia, (azi Abhazia) în partea de sud a Imperiului Rus. Dintr-odată, peste douăzeci de atacatori au năvălit la bord,

au jefuit nava de lux și pe pasagerii acesteia, după care s-au făcut nevăzuți cu bărcile lor mici. În 1907, deși avea șase paznici înarmați, vasul „Cernomor" a fost jefuit în mod similar în largul portului Tuapse, ceva mai sus pe coastă. Mai târziu în același an, pe Marea Caspică, șaisprezece bandiți au atacat vasul „Țarevici Aleksandr" de pe ruta Krasnovodsk – Baku. Uneori era nevoie să procedeze mai subtil. În 1908, vasul „Nikolai I" se afla în portul Baku, iar seiful lui era plin cu bani și bonuri de trezore-rie în valoare de 1,2 milioane de ruble (echivalentul a aproximativ 30 milioane de dolari azi). Trei bărbați în uniforme de polițiști au urcat la bord, pretinzând că fac o inspecție. Erau însoțiți de un bărbat care s-a dovedit a fi „Ahmed", recunoscut drept cel mai bun spărgător de seifuri din Europa. Oricum, era suficient de priceput pentru seiful vaporului, pe care l-au golit, după care s-au făcut nevăzuți[1].

În ۱۹۱۸, Iulius Martov, un lider al revoluționarilor disidenți, susținea că unul dintre personajele-cheie printre pirații de la Marea Neagră era un anume Iosif Djugașvili. Acesta din urmă i-a intentat un proces de calomnie lui Martov, căruia i s-a interzis să citeze martori din regiunea sudică pentru a-și susține cazul și nu este surprinzător că acesta a fost respins de curte. Martov a supraviețuit și, în cele din urmă, a părăsit Rusia în 1920, ceea ce a fost probabil un pas înțelept, dat fiind că Djugașvili, care adoptase porecla revoluționară de Koba***, era pe atunci mult mai cunoscut sub pseudonimul de Iosif Stalin.

Spre deosebire de mulți dintre colegii lui, lideri ai bolșevicilor, Stalin nu era produsul unei universități sau al unui salon. Își făcuse veacul printre renegați și gangsteri, iar ca revoluționar fusese un personaj-cheie în campania de „exproprieri" – jafuri violente asupra băncilor –, pentru a face rost de bani pentru partidul bolșevic. Stalin nu pare să fi fost el însuși pistolar sau spărgător de seifuri, ci mai degrabă omul care găsise aici o cauză comună cu „hoții" de dragul banilor, nu (cel puțin, nu numai) de dragul ideologiei. De exemplu, în 1907, a organizat o ambuscadă

împotriva unei diligenţe care transporta bani pentru Banca Imperială din Tbilisi; aproximativ patruzeci de persoane au murit sub o grindină de gloanţe şi grenade improvizate. Gangsterii au fugit cu o treime dintr-un milion de ruble, deşi cea mai mare parte a acestei prăzi nu a putut fi utilizată, deoarece era sub formă de bancnote cu valoare nominală mare, ale căror serii au fost transmise rapid în toată Europa. Cele mai violente acţiuni erau însă opera unui armean nemilos, Simon Ter-Petrossian, cunoscut drept „Kamo", care avea propria bandă şi era atât *vor*, cât şi revoluţionar[2].

Aici este vorba de mai mult decât de o pagină sângeroasă din istoria sumbră a revoluţiei ruse, este o dovadă a unui fenomen fundamental: bolşevicii – şi Stalin, mai ales – erau dispuşi să-şi facă din infractori aliaţi şi agenţi. În felul acesta, nu numai că au scos la mezat spiritul revoluţiei pentru un câştig imediat, dar au pregătit şi scena pentru evoluţia lumii interlope a ţării, proces care va contribui chiar la transformarea Rusiei, după ce în ۱۹۹۱ a lăsat în urmă cele peste şapte decenii de regim sovietic.

Război, revoluţie şi infracţiune

> Dacă Lenin ar fi împuşcat mai mulţi infractori şi ar fi angajat mai puţini, am fi putut vedea o altfel de Uniune Sovietică.
>
> Miliţian sovietic, 1991[3]

Vorovskoi mir va trece prin propriile revoluţii după haosul Primului Război Mondial, după revoluţiile din 1917 şi după Războiul Civil. Banditismul va creşte şi va descreşte, în funcţie de nivelul de control şi de sărăcie impuse în zona rurală, iar buntul va exploda din când în când din cauza presiunii prea mari, dar va fi reprimată cu sălbăticie şi, încă şi mai rău, cu o eficacitate de care ţarismul nu fusese niciodată în stare. Impostorii au rămas aristocraţii infracţiunii – cel puţin, în imaginaţia populară, consolidată de romanele lui Ilf şi Petrov despre escrocul din anii 1920 Ostap Bender, care îi jefuia în mod egal pe traficanţii de maşini şi pe birocraţii îngâmfaţi – până când

inerţia doctrinei staliniste a şters aceste povestiri din paginile scrise şi le-a transferat înapoi în tradiţia orală, de unde proveneau[4]. La fel şi *samosud* va reapărea în momentele anarhice ale revoluţiei, nu numai la ţară, ci şi în oraşele Rusiei. Scriitorul Maxim Gorki afirma plin de oroare (şi poate ca o hiperbolă) că la sfârşitul anului 1917 avuseseră loc 10 000 de linşaje după căderea regimului ţarist[5]. Şi acestea vor fi reprimate de sovietici, dar vor reuşi să supravieţuiască alături de alte expresii ale justiţiarismului[6].

În pofida mitului ulterior al bolşevicilor despre „Marea Revoluţie din Octombrie", aceasta nu a fost deloc o ridicare a maselor largi, care fluturau vesele steaguri roşii pe străzi şi cântau *Internaţionala*. A fost ceva mai apropiat de o lovitură de stat. Lenin, politicianul pragmatic cu ochi ageri, şi-a dat seama că, după prăbuşirea regimului ţarist în februarie 1917, noul guvern provizoriu nu deţinea de fapt puterea în adevăratul sens al cuvântului. Aşa cum a afirmat ulterior, „am găsit puterea zăcând în stradă şi am cules-o"[7]. Primul Război Mondial a fost un test pentru care Rusia ţaristă s-a dovedit în mod clar nepregătită. Au fost ucişi peste trei milioane de soldaţi şi civili ruşi; alte milioane au devenit refugiaţi, fugind din faţa liniilor frontului; moartea prin înfometare şi bolile i-au însoţit în marşurile lor lungi, lipsite de speranţă. Guvernul provizoriu s-a angajat să continue lupta, în timp ce bolşevicii, cu lozinca lor „Pace, pâine, pământ!" ofereau suficient de mult soldaţilor, muncitorilor şi ţăranilor, astfel încât aceştia nu vedeau niciun motiv să li se împotrivească. Garda roşie a lui Lenin a ocupat principalele oraşe şi a proclamat un nou guvern – şi atunci au început problemele adevărate.

Deşi a reuşit să negocieze, cu costuri grele, încheierea implicării Rusiei în Primul Război Mondial, noul guvern se va găsi curând în faţa unui război civil nemilos şi confuz. Împotriva „roşilor" (şi uneori între ele) lupta un evantai larg de grupuri eterogene – monarhişti, democraţi constituţionali, naţionalişti, anarhişti, forţe străine, lorzi ai

războiului și revoluționari rivali. Războiul Civil din Rusia din 1918–1922 a fost o perioadă de formare pentru bolșevici și, în multe privințe, tragedia lor durabilă. Impulsurile reformatoare și idealismul lor au fost sacrificate în numele supraviețuirii și, deși au câștigat războiul, gărzile roșii și-au pierdut sufletul. A rămas numai un regim brutal, disciplinat și militarizat, în care cei cinici și nemiloși se vor ridica repede și vor ajunge departe.

Nu este de mirare că la cauza bolșevică au aderat fel de fel de tâlhari și infractori, care au început să profeseze marxismul în numele carierismului. Mulți bolșevici erau alarmați când vedeau cum Ceka, prima lor poliție politică, devenea, după cum spunea Aleksandr Olminski, un rai pentru „infractori, pentru elementele sadice și degenerate din lumpenproletariat”[8]. Ca să dăm un exemplu, în 1922, *ispolkom*, (comitetul executiv) din satul Novoleușkovskaia din sudul Rusiei, era condus de un anume Ubîkon, un vestit hoț de cai din vremurile prerevoluționare, care făcuse închisoare pentru că își violase sora în vârstă de doisprezece ani. Predecesorul său, Pasecinîi, făcuse parte din banda lui de hoți de cai și scăpase ca prin urechile acului de linșaj în 1911, iar printre membrii comitetului se aflau un hoț de grâne exilat și un asasin[9]. Chiar și vestitul „rege din Moldovanka”, Mișka Iaponcik, fusese atras în luptă. După revoluție, acesta a fost convins să adere la cauza bolșevică. Dar după ce i-a ajutat pe bolșevici să alcătuiască un regiment, s-a revoltat în 1920, în împrejurări rămase neclare. A încercat să se întoarcă la Odessa, dar a fost prins într-o am-buscadă și ucis într-un schimb de focuri cu forțele bolșevice din Voznesensk, la 130 de kilometri nord de casă[10].

Compromisul amar al lui Lenin

> Infractorii bogați și cei mărunți constituie două fețe ale aceleiași monede, sunt cele două forme principale de parazitism rămase de la capitalism, sunt principalii dușmani ai socialismului.
>
> V.I. Lenin, 1915[11]

Deşi a fost formulată cu intenţie polemică, afirmaţia din 1994 a şefului bandiţilor din Moscova, Otari Kvantrişvili, potrivit căreia „se scrie despre mine că sunt naşul mafiei. [Dar] Vladimir Ilici Lenin a fost adevăratul organizator al mafiei şi cel care a întemeiat statul infracţional”[12], conţine un sâmbure de adevăr. Identificându-i pe infractorii bogaţi şi pe infractorii mărunţi drept duşmani ai socialismului, Lenin îi excepta implicit pe infractorii mai puţin mărunţi, din care îşi făcea potenţiali aliaţi. Acesta era numai unul dintre compromisurile făcute în timpul Războiului Civil care vor modela restul erei sovietice. Deşi noul guvern a adoptat politici draconice – Comitetul Revoluţionar Militar avertiza că, „la prima încercare a elementelor întunecate de a provoca derută, jafuri şi vărsare de sânge sau împuşcături pe străzile din Petrograd, infractorul răspunzător va fi şters de pe faţa pământului”[13] –, în practică totuşi „deruta, jafurile, şi vărsarea de sânge” se întâlneau la tot pasul. În 1918, jafurile şi omorurile s-au înmulţit de zece până la cincisprezece ori faţă de nivelul antebelic[14] şi nici Lenin însuşi nu era imun la fărădelegile din această perioadă. În ziua de 6 ianuarie 1919, el, sora lui, Maria, şi singurul lui bodyguard, Ivan Ceabanov, mergeau cu maşina lui oficială, un Rolls-Royce, când câţiva bărbaţi în uniformă le-au făcut semn să oprească. Ceabanov era precaut, dar Lenin a insistat că şi ei sunt supuşi legii ca oricine altcineva, aşa că i-a ordonat să oprească. S-a dovedit că bărbaţii erau gangsteri vestiţi: Iakov Kuzneţov (cunoscut ca „Iakov Pungă”) şi tovarăşii lui, care aveau nevoie de o maşină potrivită pentru jafurile lor. Kuzneţov, infractor recidivist, cu nu mai puţin de zece condamnări la activ, nu era la curent cu politica şi nu a recunoscut numele lui Lenin. Se spune că, atunci când a fost întrebat: „Ce s-a întâmplat? Eu sunt Lenin”, gangsterul a răspuns: „Şi ce dacă eşti Levin? Eu sunt Pungă şi sunt şeful oraşului pe timp de noapte”. Şi aşa, Kuzneţov a luat maşina, mai multe documente şi arma lui Ceabanov. Curând după aceea, uitându-se peste hârtii, şi-a dat seama că ratase şansa de a lua o pradă valoroasă şi s-a întors cu

gândul să-l ia pe Lenin ostatic. Dar între timp, Ceabanov îl dusese de acolo. A urmat după aceea o vânătoare masivă de oameni, iar Kuzneţov le-a scăpat de nenumărate ori printre degete autorităţilor, până când, în cele din urmă, a căzut sub o ploaie de gloanţe, în iulie. Iată prin ce ar fi putut să fie vestit: ar fi fost omul care a schimbat cursul istoriei sovietice, numai dacăar fi ştiut cine e Lenin[15].

Dar aşa, Lenin a scăpat uşor. La nenorocirile deja existente, create de Primul Război Mondial, s-au adăugat viaţa amară, haosul şi vicisitudinile Războiului Civil. Milioane de oameni au fost strămutaţi din cauza acestor două războaie şi, ani la rând de acum înainte, se vedeau oamenii rătăcind prin ţară, în grupuri sau individual. Acest lucru crea noi oportunităţi pentru infractori: se puteau pierde în valurile de oameni, pândindu-i pe răzleţiţii pe care nu îi cunoştea nimeni sau cărora nu le simţea nimeni lipsa. De exemplu, banditul Mihail Osipov, cunoscut ca Mişka Kultiapî („Mişka Buturugă"), şi-a exercitat profesia de asasin în Siberia mulţi ani, „făcând turnee", după cum se exprima chiar el, dintr-un oraş în altul; comitea jafuri armate şi spargeri în case, apoi se muta în alt loc[16]. Semnătura lui distinctivă era „evantaiul": îşi aşeza victimele legate în evantai, cu picioarele apropiate şi capetele depărtate unele de altele, după care le zdrobea craniile cu un topor. Cel puţin 78 de omoruri îi sunt atribuite lui şi bandei lui, dintre care nu mai puţin de 22 într-un „evantai" deosebit de macabru. Osipov a fost adus în cele din urma în faţa judecăţii la Ufa, în 1923, şi executat, dar înainte de aceasta i-a trimis lui Filipp Varganov, detectivul care îl arestase, un bilet în care îl felicita pentru dibăcia şi devotamentul lui şi încheia astfel: „Sfatul meu pentru dumneata este următorul: să nu-ţi schimbi tactica şi să o pui în aplicare. Numai în felul acesta poţi lupta împotriva criminalităţii"[17].

O problemă deosebit de dureroasă era reprezentată de *besprizorniki*, milioanele de copii abandonaţi şi fără adăpost, care formau adesea bande numai ca să supravieţuiască. La începutul anului 1917 erau deja 2,5

milioane, dar combinația furtunoasă de revoluție, epidemii, foamete și război, care bântuia atunci prin Rusia, a ridicat numărul lor la cifra extraordinară de peste șapte milioane[18]. Noul guvern bolșevic era conștient de această problemă și nu era deloc nepăsător. În februarie 1919 a înființat Consiliul pentru Protecția Copiilor, pentru a le asigura hrană, adăpost și îndrumare morală, dar resursele și experiența de care dispunea erau total neadecvate pentru această sarcină.

Fenomenul *besprizornost* s-a menținut pe tot parcursul anilor 1920 și a adus cu el problemele asociate ale cerșetoriei, furturilor și chiar violenței. Există nenumărate relatări – uneori exagerate, dar din păcate mult prea des adevărate – despre bande de adolescenți sau chiar copii care se angajau nu numai în furturi mărunte, ci și în uciderea victimelor, asociați în bande de zece, douăzeci sau chiar treizeci de indivizi[19]. Joseph Douillet, ultimul consul al Belgiei în URSS înainte de război, a fost martor al scenei finale a unei revolte din lagărul pentru copii Persianovka, unde aproximativ 25 de tineri din Novocerkassk s-au înarmat cu cuțite și pistoale și au luat cu asalt lagărul, devenind pentru câteva săptămâni stăpânii acestuia, până când au venit soldații și au reinstaurat ordinea[20].

Într-adevăr, autoritățile erau nevoite să recurgă mult prea des la măsuri dure pentru a-i potoli pe *besprizorniki*, sălbăticiți din cauza existenței lor tragice; mulți dintre ei deveniseră utilizatori de droguri înainte să ajungă la adolescență și se luau la întrecere cu adulții din *vorovskoi mir* în folosirea tatuajelor și a poreclelor. Deși politica oficială era cea de reabilitare, multe persoane considerau, la vremea respectivă, că aceștia sunt irecuperabili, așa cum a afirmat odată brutal un polițist: „Neoficial, părerea mea este următoarea: cu cât vor muri mai curând toți acești *besprizorniki*, cu atât mai bine... sunt o haită irecuperabilă și vor deveni curând bandiți. Și avem destui bandiți și fără ei"[21]. Și aceasta a contribuit la răspândirea violenței pe străzi. Douillet – trebuie se recunoaștem, nu cel mai

înțelegător observator – declara că „în Rusia sovietică este periculos să ieși din casă seara. Pe întuneric, străzile sunt în întregime în puterea numeroaselor bande de huligani”[22].

Besprizorniki nu erau nici singura, nici cea mai mare problemă. În 1922, într-o încercare disperată de a reînvia economia, Lenin a semnalat o schimbare a politicii anterioare a comunismului maximalist de război, bazată pe naționalizare, rechiziționarea cerealelor și militarizarea forței de muncă. NEP (*Novaia ekonomiceskaia politika* – noua politică economică) făcea un pas înapoi spre liberalizarea pieței: statul continua să controleze așa-numitele comandamente înalte, cum erau băncile și industria grea, dar țăranii erau acum încurajați să-și cumpere și să-și vândă produsele și erau permise, ba chiar încurajate, multe alte aspecte ale capitalismului mărunt. Era o politică controversată pentru puritani, pe care Stalin a lichidat-o imediat ce a putut, totuși ea s-a dovedit surprinzător de reușită în atingerea scopurilor propuse.

Bandiți și „condamnații cu art. 49”

> Cred că ar fi fost interesant să lucrezi în anii 1920.„Lev Iurist” („Lev Juristul”), *vor* de rang inferior, 2005[23]

Dezvoltarea întreprinderilor private a generat propriile oportunități de criminalitate, de la fraudă și evaziune fiscală, la jafurile banditești împotriva noii clase de antreprenori NEP. Poliția bolșevică, numită „miliție” pentru a se deosebi de omoloaga ei țaristă, a putut să preia parțial câțiva polițiști și anchetatori veterani din perioada prerevoluționară, dar era frânată de lipsa de resurse și de experiență (majoritatea nu aveau nicio instruire formală)[24]. În același timp, poliția trebuia să facă față consecințelor deschiderii închisorilor țariste și pierderii sau distrugerii multor documente din acea perioadă. Gangsterii violenți se plimbau nestingheriți și și-au reluat vechile îndeletniciri. De exemplu, banda lui Vasili Kotov și Grigori Morozov a terorizat provincia Kursk în anii 1920–1922. Năvăleau pe moșiile și la fermele izolate, îi ucideau

pe toţi cei care se aflau acolo – Morozov folosea în mod special un topor în acest scop – şi prădau tot ce găseau. În 1922, au venit la Moscova şi, într-o orgie de violenţă de trei săptămâni, au ucis 32 de oameni, după care au fugit din oraş. Banda a fost în cele din urmă arestată în 1923 şi executată prin împuşcare, dar abia după ce s-a confirmat că Kotov fusese eliberat din închisoare în 1918 ca „victimă a statului ţarist”[25].

Aşadar, era din nou o perioadă propice pentru banditismul de orice fel, transferat acum în mare măsură din zona rurală la oraş, şi predispusă să dea naştere unor eroi folclorici, luptători împotriva autorităţilor. Un astfel de erou a fost Lionka Panteleev, un soldat îndrăzneţ din Armata Roşie şi apoi membru al poliţiei secrete bolşevice, concediat în 1922 – posibil la ordinul lui Stalin. Încrâncenat, s-a orientat spre o viaţă de infractor şi a adunat o bandă care, la apogeul activităţii sale, lansa peste 20 de jafuri armate pe lună în regiunea Petrograd (St. Petersburg). De regulă, afemeiatul Panteleev nu numai că se bizuia pe servitoare şi cameriste ca informatoare, dar în banda lui erau şi mai multe femei care ştiau să utilizeze armele. Arestat şi judecat, a reuşit să evadeze, consolidându-şi astfel statutul de erou mitic. Furioase, autorităţile sovietice au închis practic oraşul atunci când Panteleev a comis alte 23 de jafuri armate. În cele din urmă, a fost descoperit şi ucis într-o operaţie masivă a poliţiei – dar autorităţile erau atât de dornice să ucidă inclusiv amintirea lui, încât i-au expus trupul doar ca să dovedească tuturor că îi veniseră de hac[26].

Atunci când nevoile imediate ale Războiului Civil au început să scadă, statul bolşevic a început să ia din nou în serios crima organizată. În conformitate cu vestitul articol ٤٩ al Codului penal, introdus în ١٩٢٢, oamenii au început să fie arestaţi adesea pe baza unor infracţiuni mărunte, cum ar fi furtul din magazine, ba chiar şi pe baza legăturilor cu aşa-numitul „mediu infracţional”, şi exilaţi din principalele şase oraşe mari (fapt pentru care, pedeapsa era cunoscută sub denumirea de „minus şase”)[27].

„Condamnații cu art. 49" erau considerați periculoși din punct de vedere social, iar tratamentul lor reflecta o anumită tensiune în viziunea bolșevică asupra instaurării ordinii. Cu toate părerile lor adesea utopice despre reabilitare și despre măsura în care criminalitatea reprezenta un simptom al inegalității de clasă și al eșecului educațional, mulți dintre membrii noii conduceri, veterani înăspriți de revoluție și de războiul civili, continuau să se creadă pe picior de război. De exemplu, în 1926, Felix Dzerjinski – vestitul „Felix de Fier" – a avut o soluție simplă pentru lipsa de materiale textile, pe care o punea pe seama prezenței „speculanților" care manipulau piața: „Cred că trebuie să trimitem câteva mii de speculanți la Turuhansk și la Solovki [lagăre de muncă forțată]"[28]. Era exact genul de tensiune nerezolvată pe care succesorul lui Lenin avea să-l folosească cu plăcere în scopuri criminale.

Copiii lui Stalin

> Comunismul nu înseamnă victoria legii socialiste, ci victoria socialismului asupra legii.
>
> Pavel Stucika, jurist bolșevic, 1927[29]

Printre tatuaje – însemne atât de distinctive ale infractorilor profesioniști din secolul al XX-lea – se numărau și câteva care îl reprezentau pe Iosif Stalin, dictatorul de la sfârșitul anilor ۱۹۲۰ până la moartea sa, în ۱۹۵۳. Acestea erau uneori satirice, alteori reflectau convingerea că niciun pluton de execuție nu va trage împotriva propriului stăpân. Dar acestea reprezentau, în același timp, și un straniu omagiu adus omului care era, într-un fel, părintele lor. La începutul erei sovietice, în pofida speranțelor că este vorba de un fenomen de tranziție, criminalitatea a crescut într-o perioadă de penurie, de incertitudini și a unor structuri statale slabe. La sfârșitul anilor 1930, termenii articolului 49 începuseră să fie adaptați la agenda politică a lui Stalin. În 1932, poliția politică, numită atunci OGPU (*Obedinennoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* – Administrația

politică unită a statului) a trimis instrucţiuni autorităţilor locale să acorde o mai mare atenţie „elementelor infracţionale şi paraziţilor sociali" şi să-i împartă în categorii noi, care îi reuneau laolaltă pe gangsterii şomeri şi pe copiii fără adăpost[30]. Foametea şi haosul din zona rurală, ca urmare a campaniei de colectivizare a lui Stalin (în realitate, preluarea pământului de la ţărani sub controlul statului), a dus la reapariţia fenomenului *besprizornost*. Copii în vârstă de opt ani, care nu puteau sau nu doreau să facă dovada vârstei lor, erau trimişi în lagăre de muncă, afirmându-se că au „în jur de 12 ani"[31]. Totuşi, a început să se facă din ce în ce mai mult distincţia între infractorii de rând şi persoanele despre care se presupunea că au o anumită motivaţie politică. Tâlharii şi bandiţii de rând erau, sub aspect social, un fel de muncitori care o luaseră pe căi greşite. Aceştia trebuiau pedepsiţi şi îndreptaţi. Dar tratamentul cel mai sălbatic era rezervat pentru disidenţii politici, care vor ajunge în curând cu miile şi milioanele în lagărele de muncă.

Vârtejul terorii staliniste, industrializarea şi detenţia au revoluţionat *vorovskoi mir*. Sistemul lagărelor de muncă Gulag – Gulag fiind un simplu acronim pentru *Glavnoe upravlenie lagherei* – Direcţia principală a lagărelor – a fost motorul proiectului construcţiei de stat[32]. Într-un fel, a fost foarte practic: milioane de condamnaţi la muncă silnică, *zek*, au doborât copaci, au săpat canale şi au scos cărbune din mine în numele modernizării. Cât de mulţi au fost? Nu putem şti cu exactitate, dar Anne Applebaum sugerează cifra de 28,7 milioane în perioada stalinistă ca fiind o „estimare modestă"[33]. Dar a fost, în acelaşi timp, o chestiune politică şi psihologică: lagărele de muncă erau locuri unde puteau fi exilaţi cei care se opuneau colectivizării pământului şi care demonstrau o prea mare independenţă de voinţă, oferind şi un avertisment pentru cei care ar fi putut pune la îndoială autoritatea partidului. În fond, nu era niciun secret în legătură cu arestările şi cu sistemul gulagurilor, căci condamnaţii lucrau chiar şi în marile oraşe (splendidul sistem al metroului din Moscova

a fost construit cu spinările acestor sclavi moderni ai iadului), iar vagoanele „Stolîpin" pentru transportul de prizonieri, cu gratii la ferestre, erau atașate la trenurile obișnuite de pasageri. Principiul arestării oamenilor în primele ore ale zilei era nu numai o chestiune de ordin practic, căci îi prindeau când exista cea mai mare probabilitate să-i găsească acasă și când erau deosebit de vulnerabili. Aceasta făcea parte și din spectacolul general al terorii: sosirea unui vehicul în fața casei, într-un moment în care străzile erau practic pustii, cu excepția acestor dube, botezate „Corbii negri", ale poliției politice, bocancii care răsunau în casa scărilor, bubuiturile în ușă, țipetele copiilor, protestele, comenzile seci ale autorităților. Poate că era arestată o singură persoană, dar un bloc întreg era copleșit de teroare și se simțea în mod rușinos ușurat că de astă dată fusese vorba de altcineva.

Impresionanta imagine oferită de Aleksandr Soljeniţîn în *Arhipelagul Gulag*, „un ținut aproape invizibil, aproape imperceptibil", care coexista, din punct de vedere spațial, cu Uniunea Sovietică, ne face ușor să credem că între aceste două țări exista o linie de demarcație netă, ca sârma ghimpată, dar nu era așa. Existau, firește, lagăre cu ziduri, garduri, porți și turnuri de pază. Dar mai erau și lagăre practic deschise, aflate în ținuturile sălbatice îndepărtate, păzite de însăși izolarea lor, precum și brigăzi de muncă și cantonamente în interiorul orașelor. Existau și „deținuții fără escortă", care aveau dreptul să se deplaseze fără supraveghere la și de la locul de muncă, pe anumite rute stabilite și, uneori, chiar să și locuiască în afara lagărului, sub amenințarea că își vor pierde privilegiile sau vor supuși unei judecăți sumare dacă încercau să evadeze[34]. Exista o piață neagră, unde se găseau alimente, medicamente și alte bunuri strecurate pe furiș în lagăre, iar proviziile sărăcăcioase ale lagărului erau vândute populației de afară. Un deținut din lagărul Siblag, Evsei Lvov, își amintea: „Populația din apropiere este îmbrăcată în întregime, până la ultimul om, în ghete, pantaloni, jachete vătuite, haine groase, scurte, de stofă, căciuli,

bluzoane și pufoaice de tip lagăr"[35]. În același timp, foștii deținuți primeau un ajutor atât de mic pentru a se întoarce acasă, încât multe lagăre coexistau cu orașe rudimentare, pline de „o populație flotantă de foști condamnați, marginalizați și «pionieri» în căutare de câștiguri rapide"[36]. Pe scurt, sistemul lagărelor de muncă creat de Stalin a reușit să fie, în același timp, un stat în stat, dar și o parte inextricabilă a Uniunii Sovietice. De aceea, nu este de mirare că tot ceea ce se întâmpla în gulaguri nu rămânea în gulaguri.

Mulți *zeki* erau „condamnați cu articolul 58", prizonieri politici arestați pe baza vestitului articol 58 al Codului penal, referitor la „acțiunile contrarevoluționare", care putea fi orice, de la relatarea unui banc despre Stalin la asocierea cu cineva care căzuse în dizgrație. Alții erau fie infractori mărunți, fie *bîtoviki*, „infractori de fiecare zi", ale căror delicte erau ceva ce toți ajungeau să comită, de la întârzierea la muncă la șterpelirea unor alimente pe timp de foamete. (Mai înainte, pe vremea țarismului, erau numiți *nești*, „nefericiții"[37].) În astfel de vremuri grele pentru toată lumea, era ușor ca oamenii să încalce legea. Statul încerca să limiteze mișcarea populației, nu în ultimul rând prin emiterea unor pașapoarte interne, care i-au transformat pe vagabonzi în delincvenți[38]. Alții, care se luptau să găsească de lucru în orașele de provincie și li se refuza accesul în metropolele ceva mai prospere, erau obligați să fure sau să muncească la negru ca să supraviețuiască. Și, iarăși, haosul din țară încuraja un model criminal migrator de banditism urban, dând naștere unor grupuri precum „Banda Masca Neagră" și „Banda Diavolilor din Pădure", vestite pentru crimele uneori sângeroase pe care le comiteau într-un oraș, pentru ca apoi să se mute în altul. Unii erau instruiți de asasini profesioniști, dar alții, mai ales cei implicați în infracțiuni precum furturile organizate din magazine sau spargeri, erau adesea produse reale ale unei lupte disperate pentru supraviețuire.

Hoţul în lege

> Un *vor* este un hoţ onorabil, un om care nu ţine cont de lege, dar ţine cont de lumea lui, de cod. Orice *vor* năzuieşte să ajungă tipul de om care este *vor v zakone*.
>
> „Lev Iurist" („Lev Juristul"), *vor* de rang inferior, 2005[39]

Dar erau şi infractorii adevăraţi, *vorî*, iar cultura *vorovskoi mir* era preamărită şi răspândită atunci când aceştia erau adunaţi laolaltă în lagăre, în *etap* (convoi de transport de deţinuţi), camioane şi vagoane de tren şi în staţiile de tranzit de pe traseu. La urma urmei, deţinuţii erau mutaţi în mod frecvent, pentru a dispersa concentrările periculoase, sau pentru a rezolva supraaglomerările, sau pentru a face faţă unor nevoi economice. Prin această amestecare constantă a infractorilor din toată Uniunea Sovietică, *vorvoskoi mir* a devenit tot mai omogenă şi interconectată, un adevărat „arhipelag al gangsterilor". În felul acesta, sistemul lagărelor s-a consolidat şi şi-a transmis această subcultură distinctă, întărind şi propovăduind în acelaşi timp legea interlopă. De exemplu, lagărul Viatlag era descris, în ziarul lagărului, *Za jeleznoi reşiotkoi* („În spatele gratiilor de fier"), ca o „adevărată şcoală care oferea cursuri de nivel secundar pentru formarea morală a viitorilor infractori calificaţi, «stilaţi»"[40]. Nu era vorba numai de îndoctrinarea infractorilor cu o cultură comună, ci şi despre transmiterea unor abilităţi profesionale. În felul său vicios, regimul lui Stalin aducea o urbanizare şi o industrializare rapide şi, la fel ca la sfârşitul perioadei ţariste, aceasta ducea la o specializare şi stratificare crescute în lumea interlopă, la fel ca şi în restul societăţii. Nomenclatorul profesional pornea de la *farmazonşiki* – dealeri de bani falşi, care pregăteau adesea *kuklî* („păpuşi"): un teanc de bancnote false sau numai de hârtie, cu o bancnotă reală deasupra şi dedesubt ca să păcălească ochiul, până la *gonşa* („pantof"), hoţ de buzunare care lucra în autobuzele şi tramvaiele aglomerate de la orele de vârf.

Dar toţi aceştia făceau parte din *vorovskoi mir* şi, din această masă critică, a apărut o nouă figură autoritară, *vor v zakone* (ceea ce se traduce literal ca „hoţ în cadrul legii" sau „hoţ în lege", dar poate că este redat mai bine prin „hoţ în cadrul codului")[41]. Aceşti *vorî v zakone* nu erau neapărat şefi de bandă, nici cei mai mari, mai duri sau mai bogaţi dintre infractori, dar erau judecătorii, profesorii, modelele şi înalţii prelaţi din *vorovskoi mir*, aclamaţi de semenii lor. „Valentin Inteligentul", *pahan* sau „boss", pe care l-a cunoscut Alexander Dolgun, era probabil un astfel de *vor v zakone*:

> În privinţa rangului şi a autorităţii, acest individ avea statutul unui rege al hoţilor. În mafia, ar fi fost ca un naş, dar nu vreau să folosesc acest cuvânt, deoarece există un naş în lagărele de muncă, iar acela este cu totul altceva. În plus, un *pahan* poate să apară oriunde şi nu trebuie să fie legat de un anumit grup. Este un om foarte respectat în lumea interlopă pentru priceperea, experienţa şi autoritatea lui. Întâlnirea cu un astfel de *urka* [*vor*] distins, de înaltă clasă, este un eveniment foarte rar[42].

Valentin s-a purtat foarte politicos cu Dolgun, dar o parte esenţială a misiunii unui *vor v zakone* era să fie exemplu al aplicării codului exigent al hoţilor şi, în acelaşi timp, să-i ţină din scurt prin mijloace energice şi severe. Dacă un *vor* aspirant îşi făcea un tatuaj la care nu avea dreptul, putea fi ucis sau pur şi simplu i se tăia de pe corp bucata de piele ofensatoare. Adesea disciplinarea se făcea pe plan intern. Un hoţ din lagărul Kolîma, de exemplu, şi-a pierdut trei degete de la mâna stângă pentru că nu respectase un pariu (o obligaţie aproape sacră în cadrul *vorovskoi mir*): „Consiliul bătrânilor s-a întrunit ca să-mi aplice pedeapsa. Reclamantul voia toate degetele de la mâna mea stângă. Bătrânii i-au oferit două. S-au mai târguit puţin şi au căzut de acord pentru trei"[43]. Hoţul nu a exprimat niciun fel de resentimente faţă de acest tratament, căci „avem şi noi legile noastre", iar *vorî v zakone* erau astfel mediatori, autorităţi morale şi executori, în acelaşi timp. La un exemplu încă şi mai dramatic al

acestui cult al anduranței macho și al refuzului de a se înclina în fața celor din afară a fost martor Michael Solomon. Un tânăr hoț a fost acuzat că își vânduse camarazii autorităților. Tânărul rămăsese stoic și nu spusese nimic în apărarea sa, dar i s-a dat de ales: „să fie tăiat sau spânzurat", și a optat pentru prima variantă. Cel mai în vârstă dintre cei trei *vorî* care fuseseră judecătorii lui i-a tăiat gâtul, apoi a șters calm cuțitul și s-a spălat pe mâini de sânge, după care a bătut în ușă ca să atragă atenția gardianului de serviciu și să-și înfrunte propria soartă[44].

Cei mai duri *vorî* își mai spuneau și *blatnîe*, *urki*, *urkaganî* sau *blatarî*. Reprezentau o minoritate chiar printre infractori și se mulțumeau în mare parte să-i jefuiască pe deținuții mărunți și pe cei politici. Îi terorizau și abuzau de ei, le furau mâncarea și hainele, îi dădeau jos de pe paturile unde era mai cald în barăci, îi băteau, ba chiar îi și violau, fără să fie pedepsiți. Știm despre *blatnîe* în special datorită memoriilor deținuților politici, care, în general, este clar că nu aveau prea multe motive să scrie frumos despre ei, dar evaluările lor dure apar și în rapoartele oficiale și chiar și în puținele scrieri ale oficialităților lagărului. „Infractorii nu erau oameni", scria Varlam Șalamov, iar Evghenia Ghinzburg considera la fel, că „infractorii de profesie erau dincolo de limitele umanității"[45]. Nu este de mirare că îi forțau pe ceilalți deținuți să facă și munca lor, căci era împotriva codului din *vorovskoi mir* să miști un deget pentru stat. Un adevărat *blatnoi* se va preface bolnav, se va automutila sau, în ultimă instanță, va sfida bâta și arma gardienilor, înainte să se plece în fața lor. Ghinzburg scrie despre un moment în care ea și colegii ei politici „am stat în ger mai bine de o oră, în timp ce se desfășura disputa, însoțită de cântece ale infractorilor de rând, care țopăiau în jur și urlau cât îți țineau rărunchii: Nu lucrăm sâmbăta, sâmbăta noi nu lucrăm, fiecare zi este o sâmbătă pentru noi"[46].

Chiar dacă refuzau să se supună regulamentului din Gulag – și, așa cum vom discuta în capitolul următor,

mulţi dintre ei refuzau –, au fost totuşi influenţaţi de această experienţă. Cultura bogată şi brutală a *vorî*, cu jargonul ei, cu limbajul vizual şi obiceiurile proprii, vor fi discutate în Capitolul 5. Elementul esenţial este că sistemul lagărelor a fost un creuzet în care masa neorganizată din *vorovskoi mir*, care apăruse la sfârşitul secolului al XIX-lea în Rusia, nu numai că a devenit tot mai omogenă, incluzând şi etnici de altă origine decât cea slavă, dar a dobândit ceea ce îi lipsise întotdeauna, şi anume un fel de ierarhie. Lupta de tip care-pe-care pentru supravieţuirea zilnică din gulaguri, rezumată în fraza „azi mori tu, mâine mor eu”[47], nu a făcut decât să strângă legăturile dintre *blatnîe* şi să adâncească prăpastia dintre aceştia şi restul societăţii.

Capitolul 4
Hoţi şi suki

Este un hoţ rău cel care îşi pradă propriul sat.
Proverb rusesc

După cel de-al Doilea Război Mondial, sistemul gulagurilor a fost sfâşiat de luptele dintre hoţii tradiţionalişti şi cei pe care aceştia îi considerau trădători, deoarece colaborau cu statul. Legea din *vorovskoi mir* era foarte clară în legătură cu ceea trebuiau să facă toţi „hoţii cinstiţi” cu aceşti renegaţi. Aşa cum se spune în *Murka*, un cântec al infractorilor:

Zilele au fost înlocuite de nopţi de coşmar,
Mulţi oameni din bandă au fost prinşi.
Dar acum vom descoperi repede cine sunt trădători,
Şi îi vom pedepsi pentru trădarea lor.
De îndată ce descoperim ceva
Să nu şovăim,
Ascute cuţitul, apucă pistolul

Apucă pistolul, să fie la îndemână[1].

De exemplu, în 1953, când o revoltă puternică din lagărul Gorlag a fost în cele din urmă înăbușită, un *zek*, care fusese colonel în Armata Roșie înainte să fie arestat și trimis la închisoare, stătea în fața coloanei de deținuți, în timp ce aceștia erau conduși afară, și îi identifica pe șefii diferitelor grupări ale deținuților. L-au condamnat la moarte. Mai întâi a fost ținut la spitalul lagărului, unde scăpase de un atentat la viața lui numai pentru că se mutase în alt pat. În cele din urmă, a fost trimis într-o celulă solitară dintr-un lagăr de femei, dar nici acolo nu era în siguranță și a fost înjunghiat de o deținută, chiar dacă aceasta a dus la executarea ei de către stat. Nu conta. Michael Solomon spunea: „Ordinul de execuție fusese transmis prin canale ilegale și nimic sub soarele Domnului nu ar fi putut opri executarea sentinței de condamnare la moarte, odată ce aceasta fusese pronunțată de propria mafie a deținuților"[2].

Sentimentele și legăturile personale de prietenie și încredere sunt foarte bune, dar orice comunitate socială închisă, mai ales una care se întemeiază pe abuz și pe dorința de a avansa în ierarhie, trebuie să aibă și mecanisme pentru judecarea și pedepsirea celor care încalcă regulile și pun la îndoială valorile comunității însăși. Acesta este – așa cum vom arăta în capitolul următor – un element deosebit de semnificativ al *vorovskoi mir*. El este vizibil și în alte aspecte ale vieții ruse, nu în ultimul rând, în vânătoarea continuă, canibalică, din timpul lui Stalin după „trădători" reali sau imaginari, sau chiar și ura deosebită a lui Vladimir Putin față de cei care își trădează țara sau armata în zilele noastre. În sens mai larg, simplii disidenți vor fi hărțuiți, făcuți să tacă sau expulzați, dar cei pe care Putin îi consideră trădători sunt pasibili să înfrunte represalii mai dure. Poate că cel mai proeminent caz este fostul ofițer de securitate și denunțător, Aleksandr Litvinenko, care a agonizat timp de 22 de zile într-un spital din Londra, după ce i-a fost

inoculată pe ascuns o doză intens radioactivă de izotop poloniu-210.

Dacă pentru hoţii *blatnîe*, credincioşi codului lor, ceilalţi deţinuţi erau pur şi simplu o pradă, cu timpul, propria cultură va da naştere, datorită lui Stalin, celor pentru care vor fi, la rândul lor, victime. Dar exista o slăbiciune crucială şi, în ultimă instanţă, fatală, în codul acestei *vorovskoi mir*, şi anume interdicţia absolută a oricărei forme de cooperare cu statul. Aceasta a ajutat la definirea hoţilor şi a subculturii lor coerente, dar, într-o perioadă de visuri totalitare şi de putere masivă a statului, s-a dovedit a fi din ce în ce mai greu de păstrat.

Suki şi legea

> Douăzeci la sută dintre infractori îi terorizează pe ceilalţi optzeci la sută de deţinuţi curaţi din punct de vedere moral. Trei la sută dintre infractori (*blatarî*) ţin într-o ascultare oarbă tot restul lumii infracţionale.
>
> Aleksandr Soljeniţîn[3]

Politica lui Stalin a unificat *vorovskoi mir* la un anumit nivel, dar a dezbinat-o la altul, creând un nou corp de colaboratori, aşa-numiţii *suki* („târfe"), care erau dispuşi să ajute statul să gestioneze gulagurile, dar numai în interesul lor. Provocarea pentru statul stalinist era cum să gestioneze cel mai bine afluxul masiv de deţinuţi într-un mod ieftin şi eficient. Motivaţia primară a epurărilor şi a arestărilor în masă fusese politică, dar statul a încercat să exploateze această forţă de muncă, practic formată din sclavi, pentru un câştig economic. Iată ce spunea un *zek* de origine poloneză, Gustav Herling: „Întregul sistem de muncă forţată din Rusia sovietică – în toate stadiile, interogatoriile şi audierile, arestul preventiv, lagărul ca atare – avea drept prim scop nu să-l pedepsească pe infractor, ci să-l exploateze din punct de vedere economic şi să-l transforme sub aspect psihologic"[4].

Soluţia era să coopteze cât mai multe elemente interlope ca agenţi şi oameni de încredere, pentru a-i ţine sub control şi a-i face să muncească pe condamnaţii cu art. 58

și 49, pe deținuții politici și, respectiv, pe borfașii mărunți. Existau, desigur, și gardienii lagărelor, dar partea leului în gestionarea populației gulagurilor era în esență subcontractată deținuților. La început, bandiților, funcționarilor corupți și altora asemenea lor – infractori, dar nu membri ai *vorovskoi mir* – li s-a oferit un statut preferențial în lagăre, o viață mai ușoară, favoruri și chiar locuri de muncă, în schimbul faptului că îi țineau sub control pe ceilalți deținuți și îi făceau să-și îndeplinească normele. Dar, cu timpul, până și *blatnîe* s-au lăsat seduși de oportunități.

Solomon spunea că, deși erau „ținuți sub lacăt, erau considerați de autorități brigada lor de șoc împotriva deținuților politici”[5]. Dat fiind faptul că era vorba de o muncă de-a dreptul cumplită în condiții groaznice, în Gulag era mereu nevoie de personal – la sfârșitul anului 1947, paza militarizată VOHR (*Voenizirovannaia ohrana*) avea nevoie de încă 40 000 de oameni[6] –, astfel încât era foarte important să se găsească o modalitate de a controla lagărele din interior. Multe lagăre funcționau efectiv cu o zonă de control exterior, supravegheată de VOHR din turnurile cu mitraliere, și o zonă interioară, cunoscută sub denumirea simplă de *zona*, unde supravegherea cotidiană era asigurată în cea mai mare parte de acești deținuți. Așa cum spunea fostul *zek* Lev Kopelev, „în interiorul lagărului – în barăci, în iurte [corturi], la sala de mese, la baie, pe «străzi» – viețile noastre erau sub controlul direct al acestor supraveghetori”[7].

Supraveghetorii erau folosiți pe post de gardieni, specialiști tehnici și administratori și puteau ajunge chiar într-o funcție de comandă din lagăr – uneori, chiar în timp ce își ispășeau sentința. Aveau astfel și noi ocazii pentru activitățile infracționale. Supraveghetorii aveau mult mai multe șanse să ajungă în funcții administrative care presupuneau un contact cu lumea de afară sau să li se permită să se deplaseze „fără escortă” în afara zidurilor lagărului. Pentru unii dintre ei, era o ocazie să facă rost de alimente, să lâncezească sau să dea repede pe gât un pahar

de băutură. Pentru alții însă, era o ocazie să-și facă rețele infracționale între cele două lumi. Un caz din regiunea Novosibirsk ilustrează această situaţie. În 1947, s-a aflat că o bandă de supraveghetori sub conducerea unui anume Mihailov, un infractor care fusese numit contabil principal al lagărului, înființase o escrocherie pe termen lung, împreună cu doi indivizi care acționau pe piața neagră din oraș[8]. Luni la rând, scoseseră pe furiș alimentele destinate deținuților și le duseseră la Novosibirsk, unde le vânduseră cu un preț de zece ori mai mare decât valoarea lor oficială, în timp ce Mihailov „aranja" registrele. În cele din urmă, escrocheria a ieșit la iveală, Mihailov a fost împușcat, iar partenerii lui condamnați la sentințe mai lungi de detenție. Dar ocazia de a duce o viață oarecum diferită, chiar și în interiorul lagărelor, însemna că aproape nicio pedeapsă, oricât de grea, nu putea opri fluxul constant al afacerilor infractorilor să intre și să iasă din *Arhipelagul Gulag*.

Fisurile din cod

> — Codul vostru și-a depășit vremea. Toți „oamenii codului" au cedat...
>
> — Eu provin dintr-un șir lung de hoți ruși. Am furat și voi fura din nou.
>
> Conversație între un gardian de închisoare și un *blatnoi*,în romanul lui Serghei Dovlatov, *Zona*[9]

În ultimă instanță, recompensele atârnau mai greu decât riscurile. Adoptând această poziție, hoții încălcau unul dintre tabuurile fundamentale ale codului lor. Un *blatnoi*, cunoscut sub numele „Bombardierul", spunea că „un hoț nu poate să-l toarne pe alt hoț unei vipere [autorităţile lagărului]. Dacă face acest lucru, nu este hoț, este *suka*"[10]. Cu toate acestea, mai ales la sfârșitul anilor 1930, chiar și unii membri ai *vorovskoi mir* erau ispitiți de ocaziile de colaborare. Tradiționaliștii din *vorovskoi mir* îi disprețuiau pe acești colaboraționiști. Deveneau renegați, *otoședșie* („îndepărtați"), cunoscuți sub denumirea mai insultătoare de *suki* („târfe"). Viața lor nu valora nimic în ochii deținuților *blatnîe*, care își spuneau din ce în ce mai des

cestniaghi, „cinstiţi, neconvertiţi". Iată ce spune un *pahan* în alt cântec al infractorilor, foarte popular în anii 1930, numit *Cântă muzica în Moldavanka*, auzind că un fost tovarăș lucrează acum pentru autorităţile lagărului:

> Noi, hoţii de rând, avem legi ferme
> Și după aceste legi trăim.
> Iar când Kolka și-a pierdut onoarea,
> Îi punem cuţitul la gât[11].

Firește, cine ucidea un *suka* risca să fie ucis de stat sau de supraveghetori. Deţinuţilor care considerau sentinţele drept un motiv de mândrie şi aveau deja condamnări lungi în faţă, gândul la încă o sentinţă, adăugată la cea existentă, nu le producea spaime prea mari. Dar existau şi alte modalităţi de răzbunare; un cuţit înfipt pe întuneric, să fie închis timp de o săptămână în carcera neîncălzită, în ger, să fie obligat să stea în bătaia vântului arctic cu hainele ude pe el sau să fie imobilizat afară într-o noapte de vară din Kolîma, când norii de ţânţari sunt atât de denși, încât vizibilitatea se reduce la numai câţiva metri. Infractorii, chiar dacă nu se temeau de o luptă, nu priveau cu aceeaşi nonșalanţă degerăturile, pneumonia, tuberculoza sau înţepăturile insectelor.

Pe parcursul anilor 1930, aceste două tabere se aflau într-o stare de aşteptare greu de suportat, căci se ignorau reciproc, atât cât pot să o facă dușmanii de moarte. Afirmaţia lui Soljeniţîn de mai sus, potrivit căreia 3% din populaţia închisorilor ţinea restul infractorilor „într-o ascultare oarbă", este îndoielnică, îndeosebi datorită violenţei despre care știm că era un factor constant în relaţiile din Gulag. Mai exact, *suki*, depășiţi numeric, dar sprijiniţi de regim, știau că nu este cazul să-i forţeze pe *blatnîe* să muncească. Se concentrau mai mult pe deţinuţii politici şi pe infractorii mărunţi, care reprezentau majoritatea în populaţia Gulagului. În schimb, *vorî*, deși îi urau pe *suki*, știau că aplicarea răzbunării ucigașe pe care o cerea codul lor va conduce la o reacţie la fel de ucigașă din

partea statului. Încercau în mare măsură să-i ignore pe *suki* și să-i exploateze pe condamnații cu art. 58 și 49. Autoritățile, dornice să evite confruntările directe și violența care ar fi rezultat de aici, cooperau și se străduiau să țină diversele grupuri separate, atât în lagăre, cât mai ales în timpul transferurilor în *etap*, când controlul și supravegherea erau mai ușoare. Așadar, un timp, în gulaguri s-a desfășurat un război rece mult mai volatil și mai visceral decât va fi vreodată conflictul SUA – URSS, dar unul care nu putea dura la infinit.

Balanța terorii se înclină

> Ai fost la război? Ai pus mâna pe o armă? Această înseamnă că ești un ticăloșit, cu adevărat ticăloșit, și trebuie să fii pedepsit după „lege". Și în plus, ești și laș! Nu ai avut suficientă voință ca să părăsești rândurile – ar fi trebuit să accepți o nouă sentință și chiar moartea, dar nu să pui mâna pe armă!
>
> Hoț tradiționalist, în Varlam Șalamov, *Opere complete*[12]

Așteptarea s-a încheiat violent în cel de-al Doilea Război Mondial. Când Germania a invadat URSS în 1941, mulți dintre cei din gulaguri – inclusiv unii *blatnîe* – au ajuns în Armata Roșie, unii de bunăvoie, alții forțați. Ordinul nr. 227 (1942) al comisarului poporului pentru apărare, emis în urma dezastrului reprezentat de decimarea liniei defensive sovietice la începutul atacului Germaniei, prevedea ca sute de mii de deținuți să fie încorporați în batalioane disciplinare, la origine unități de pedeapsă pentru dezertori și răzvrătiți. În primii trei ani de război, aproximativ un milion de deținuți din gulaguri au fost transferați în Armata Roșie[13]. Unii deținuți s-au împotrivit; Dimitri Panin, de exemplu, amintește de vestitul bandit cunoscut ca „Rupe-Lopata", care a ucis alt deținut numai ca să nu fie trimis într-un batalion disciplinar, un exemplu clasic de deținut a cărui sentință era deja atât de lungă, încât alți zece ani în plus nu mai însemnau nimic[14]. Însă cei care se prezentau voluntar (sau nu reușeau să comită alte delicte pentru a evita recrutarea) simțeau că își fac pur

și simplu datoria patriotică: puteau fi infractori, puteau să dispreţuiască regimul sovietic, dar loialitatea mai profundă faţă de Mama Rusia dăinuia. Strict vorbind, încălcau codul *vorovskoi mir*.

În ١٩٤٤, când roata s-a întors, Kremlinul şi-a revizuit promisiunile anterioare de amnistie şi eliberare condiţionată. *Zeki*, recruţi şi voluntari, în egală măsură, au început să se întoarcă în lagăre, unde au constatat că tradiţionaliştii îi consideră colaboraţionişti. Populaţia gulagurilor, care se redusese în primii ai războiului datorită serviciului militar, mortalităţii şi nevoii de mână de lucru în agricultură şi în industrie, a început să crească din nou, mai ales că Stalin dorea să-şi restabilească puterea, impunând o serie de noi legi şi regulamente dure în ţară.

Dar populaţia de deţinuţi avea o altă compoziţie. La v*orî* şi infractorii de rând, care fuseseră în armată şi despre care acum se credea că încălcaseră codul, se adăugau acum cei o jumătate de milion de foşti soldaţi şi partizani, a căror „crimă" era că se lăsaseră prinşi de duşman, când Stalin se aşteptase – le ceruse chiar – să lupte până la moarte. Pentru aceştia, „eliberarea" a însemnat un transfer deloc glorios dintr-un lagăr străin de prizonieri într-unul sovietic. Peste 300 000 de soldaţi ai Armatei Roşii au ajuns în „lagărele de verificare şi filtrare" ale NKVD şi, deşi cei mai mulţi au fost eliberaţi în cele din urmă în viaţa civilă sau au revenit în armată, cel puţin o treime din ei au ajuns în Gulag[15].

Trezindu-se într-o lume divizată între deţinuţi politici exploataţi, colaboraţionişti şi infractori de carieră, au manifestat tendinţa de a se alinia cu *suki*. În realitate, aceşti „soldaţi" sau „şepci roşii" au fost obligaţi să încheie astfel de alianţe, deoarece tradiţionaliştii îi ostracizau sau încercau să-i intimideze, adesea cu rezultate neaşteptate. Într-un incident de la Norilsk, de exemplu, o bandă de *blatnîe* a decis să persecute câţiva „politici", care fuseseră ofiţeri în Armata Roşie şi care „i-au făcut [pe hoţi] bucăţele, deşi nu aveau arme. Ţipând sălbatic, ceilalţi hoţi

au fugit la gardieni și la ofițerii [din lagăr], cerându-le ajutor"[16].

Se spune că în 1948, reprezentanții *voienșcina* („soldățimea") s-au întâlnit într-un punct de tranzit din Vanino și au stabilit un compromis pragmatic între vechile metode și noile oportunități. În cadrul unei alinieri conștiente în multe privințe cu *suki*, au decis că vor accepta noțiunea de cod al hoților, dar că aceasta nu le va interzice colaborarea cu autoritățile și vor lucra în cadrul sistemului. În realitate, această întâlnire a fost probabil o reflectare a tendinței existente în cadrul acestei fracțiuni a populației de *zeki*, și nu o abordare nouă radicală. În orice caz, autoritățile au raportat o dorință tot mai mare de colaborare din partea acestor *zeki*. Ei au început să fie recrutați tot mai mult, nu numai ca funcționari,maiștri și gardieni, ci și ca informatori.

Dar războiul a încurajat și grupurile naționaliste antisovietice, de la rușii care au intrat în Armata Rusă de Eliberare a generalului Vlasov și au luptat alături de germani până la partizanii ucraineni care s-au alăturat Armatei Insurgente Ucrainene. Aceia dintre ei care nu au fost uciși au ajuns în cele din urmă în lagăr. Mai mult chiar, când Kremlinul a strâns în pumn Europa Centrală, au apărut valuri de baltici, polonezi și alții care au ajuns în Gulag, fie pentru că luptaseră împotriva sovieticilor, fie pur și simplu pentru că erau patrioți a căror prezență era stânjenitoare pentru noile regimuri-marionetă. În ١٩٤٩, când a fost arestat în Germania de Est și trimis la Vorkuta, Joseph Scholmer – un doctor și comunist german, care se bucurase deja de „favorurile blânde" ale Gestapoului – s-a trezit într-o celulă pe pereții căreia „își scrijeliseră numele deținuți de toate naționalitățile. Stăteau alături «SOS», steaua lui David, svastica, *Jeszcze Polska nie zginęła* («Polonia n-a pierit») și însemnele SS"[17].

Multe dintre aceste grupuri etnice și naționale s-au unit pentru a se sprijini reciproc și pentru a se apăra în interiorul gulagurilor, uneori au făcut cauză comună cu alții, fără a împărtăși cultura existentă în lagăre. Reușeau

de multe ori să întoarcă situaţia împotriva *blatnîe*, care erau obişnuiţi să-i persecute pe străini ca indivizi, fără să anticipeze faptul că în ajutorul lor vor veni compatrioţii acestora. Spre deosebire de *voienșcina*, aceştia nu aveau niciun interes să coopereze cu autorităţile sovietice şi, în general, îi considerau şi pe *suki*, şi pe *blatnîe* la fel de ostili. Adesea luptele interetnice violente depăşeau orice altceva, aşa cum a fost lupta dintre trei grupuri la care a fost martor deţinutul Leonid Sitko, când disputa dintre echipele de muncă rusă, ucraineană şi cecenă s-a transformat într-un „război în toată puterea cuvântului”[18]. Un gangster cecen, care i-a cunoscut pe supravieţuitorii din Gulag din aceeaşi perioadă, relatează un caz similar, în care până şi cecenii care făcuseră parte din *vorovskoi mir* s-au rupt de ceilalţi *blatnîe* pentru a se alătura celorlalţi ceceni: „Codul este important, dar sângele e totul”[19]. Cu alte cuvinte, aceste grupuri etnice erau, în esenţă, elemente imprevizibile, care destabilizau constant forţele în cadrul sistemului din lagăr, deja aflat sub presiune.

Între timp, vremurile se schimbaseră chiar şi pentru deţinuţii de rând din lagăre; condamnaţii cu art. ٤٩, *bîtoviki*, pungaşii mărunţi, recidiviştii pe scară restrânsă erau denumiţi adesea în mod colectiv *șpana* (termen pentru deţinuţii de rând, datând încă de pe vremea ţarismului) sau *șobla iobla* („gloată”). Aceştia erau striviţi între blocurile de putere din gulaguri. În trecut, încercaseră să caute o conducere morală – dacă nu este o contradicţie în termeni – la *blatnîe*, deşi trebuiau să asculte de *suki* în multe chestiuni cotidiene. Dar dintr-odată vechile certitudini şi reguli, la fel ca ierarhiile puterii din lagăr, păreau să nu mai fie aşa de clare.

Acum exista o masă critică de colaboratori, mult prea mulţi pentru a fi ignoraţi de *blatnîe*, şi care nu mai erau dispuşi să se lase intimidaţi. Existau grupuri noi, care nu mai puteau fi uşor controlate prin vechile mecanisme. Îmbunătăţirea lentă a condiţiilor din lagăre după anii disperaţi de privaţiuni din timpul războiului, amintiţi ca „Marea Foamete”, acţiona, în mod ironic, tot ca o forţă

destabilizatoare. Mai puţin obsedaţi de lupta zilnică pentru supravieţuire, *zeki* erau acum capabili să se organizeze: „Guvernul le dăduse literalmente un subiect de gândire, iar gândurile lor se îndreptau spre rebeliune”[20]. Se scriau lozinci antiguvernamentale peste tot, pe pereţi şi în alte locuri, pe trunchiurile de copaci din gulagurile unde se doborau arbori, erau scrijelite pe laturile vagoanelor „Stolîpin” pentru transportul deţinuţilor, pictate în timpul nopţii pe zidurile barăcilor, mâzgălite pe bucăţele de hârtie care erau aruncate prin gardurile de sârmă ghimpată.

Mai mult, chiar în perioada în care se acumulau tensiunile interne, administratorii sistemului gulagurilor, în ansamblu, au început să se întrebe dacă nu era momentul să se dea lovitura mortală acestor *blatnîe* şi ineficienţei economice pe care o reprezentau ei. Autorităţile lagărului au început să caute modalităţi active pentru a-i converti sau a-i anihila pe tradiţionalişti. Varlam Şalamov, de exemplu, relatează o povestire pe care a auzit-o în 1948: deţinuţii sosiţi la închisoarea de tranzit din Vanino au fost obligaţi să se dezbrace, pentru ca hoţii să poată fi identificaţi după tatuaje[21]. Li s-a oferit posibilitatea de a alege: să renunţe în cadrul unui ritual la codul lor sau să moară, iar mulţi au ales a doua opţiune. Nu este clar dacă acest lucru chiar s-a întâmplat sau este numai unul dintre miturile care circulă într-o societate unde informaţiile sunt puţine, dar este sigur că autorităţile foloseau obiceiurile *blatnîe* împotriva lor şi îi identificau în primul rând după tatuaje. Cereau, de asemenea, ca tradiţionaliştii să renunţe la vechile obiceiuri, să efectueze munci având caracter simbolic, de exemplu,să grebleze zona interzisă dintre garduri (care trebuia să fie netedă, ca să se vadă urmele de picioare), să încuie uşile barăcilor, să stea şi să mănânce cu colaboratorii. În felul acesta, erau „despărţiţi” în mod ireversibil de comunitatea de *blatnoi* şi nu se mai puteau întoarce[22]. Împreună, componenţa schimbată a populaţiei de *zek* şi politicile guvernului vor destrăma sistemul Gulagului şi vor remodela *vorovskoi mir*.

Războiul dus de *suki*

> Un gardian alerga pe coridor și striga: „Război! Război!" – la care toți hoții, care erau mai puțin numeroși decât *suki*, au fugit să se ascundă în celula de pedeapsă a lagărului. *Suki* i-au urmat acolo și au ucis mai mulți dintre ei.
>
> Leonid Sitko, deținut din Gulag[23]

La sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, sistemul Gulagului a fost sfâșiat de „războiul dus de *suki*" (*sukia voina*)[24], o luptă pentru supremație în lagăr, dar și în *vorovskoi mir*, luptă pe care inițial autoritățile au încurajat-o, dar ulterior au ajuns să regrete acest lucru. Într-adevăr, faptul că o serie întreagă de atacuri *suki* vs. *blatnoi* s-au produs foarte aproape unul după altul în tot sistemul de lagăre în anul 1948 este un indiciu puternic că era mâna guvernului (încurajat poate și de decizia *voienșcinei* de la Vanivno, din același an)[25].

De exemplu, în lagărul de minerit Intalag, 150 de *suki*, echipați cu lopeți, topoare și alte arme perfect utilizabile, au fost duși în mod intenționat în mijlocul unui grup de 100 de *blatnîe*. Rezultatul a fost un masacru: zece tradiționaliști s-au predat și au trecut de partea cealaltă, dar restul au fost uciși[26]. Scopul era clar: să fie nimiciți *blatnîe* sau cel puțin să fie siliți să-și abandoneze codul și să renunțe la rezistență. În general vorbind, războiul se dădea între tradiționaliști și *suki*, aliați cu „soldații". Adesea, linia frontului era confuză. În cadrul fiecărei tabere de *suki* sau *blatnoi* existau grupuri disidente, grupuri naționale, alianțe separate ale deținuților de rând – și lista ar putea continua.

Era un război care se ducea atât în umbră, cât și pe față, având de regulă una, două sau trei victime, deși uneori se înregistrau și câteva zeci de victime sau chiar mai multe. Era un război purtat cu sălbăticie și disperare. Informatorilor li se tăia capul, iar cadavrele lor erau aduse în fața posturilor de pază; cuțitele, cazmalele, barele de fier, târnăcoapele și scândurile smulse din priciurile pe care dormeau erau folosite ca arme, alături de pumni și

bocanci, în lipsă de altceva. Un rezumat parţial al uciderilor dintr-un singur lagăr, Peciorlag, dintr-un singur an, 1952, ne dă o imagine a acestei lupte urâte, corp la corp; nouă oameni l-au sufocat pe al zecelea, folosind un cearşaf; doi l-au strangulat pe un alt treilea cu un prosop; cinci oameni l-au hăcuit pe al şaselea cu un târnăcop; mai multe strangulări în acelaşi timp, când victima era strânsă de gât până murea, în timp ce patru sau mai mulţi oameni o ţineau la pământ; şi tot aşa, povestea ororilor inumane, executate la comandă, continuă[27].

Colaboratorii au câştigat din mai multe motive. De multe ori, erau mai numeroşi, iar foştii soldaţi aduceau cu ei experienţa militară; *blatnîe* puteau fi duri, fiecare individual, dar şi duşmanii lor erau la fel şi mulţi dintre ei ştiau să lupte ca o echipă. Dar probabil că foarte important era sprijinul de care se bucurau *suki* din partea regimului. Autorităţile au găsit o mulţime de modalităţi de a înclina balanţa, fie alegându-i pentru slujbele din lagăr, cum erau aceea de bucătar sau bărbier – ceea ce însemna cuţite şi brice –, fie dându-le acces la unelte de lucru, precum topoare şi hârleţe. Puteau să mute, de asemenea, grupurile de deţinuţi ca pe nişte armate pe câmpul de luptă, concentrându-le într-un anumit lagăr până când îi anihilau pe *blatnîe* de acolo, după care le mutau în următorul.

Totuşi, acest război a zdruncinat vechiul sistem de control dur şi brutal, dar eficient. Mai ales numărul mare de victime din rândul informatorilor a scăzut radical capacitatea autorităţilor de a controla şi chiar de a înţelege ce se întâmplă în *zona*[28]. Violenţa în lagăre devenise starea obişnuită de lucruri, iar grevele s-au înmulţit. „Războiul dus de sukî" a început în 1948 – deşi, *fără declaraţii oficiale*, este greu de delimitat de violenţa generală din gulaguri – şi a atins apogeul în 1950–1951, când se raportau zilnic atacuri. După ce încurajaseră sau, cel puţin, permiseseră conflictului să înceapă, cu gândul că aceasta va epura gulagurile de *blatnîe*, autorităţile au început să fie îngrijorate că situaţia va scăpa de sub control. Vărsările de

sânge dintre grupuri au dus la scăderea dramatică a productivităţii muncii; în 1951–1952, administrația niciunui gulag nu și-a îndeplinit ţintele din planul cincinal, iar în 1951, s-au pierdut un milion de zile-muncă în greve și proteste[29]. Și, ceea ce era și mai grav, războiul crease o instabilitate violentă, care încuraja proteste și revolte mai ample, în spirală. În 1952, o întâlnire a oficialităţilor gulagurilor a avertizat că „autorităţile, care până acum au fost capabile să obţină un oarecare avantaj din ostilităţile dintre diversele grupuri de deţinuţi, încep să piardă controlul asupra situaţiei… În unele locuri,anumite facţiuni încep chiar să conducă lagărul conform propriilor interese”[30].

Colonelul Nikolai Zverev, comandantul lagărului Norilsk, a elaborat chiar și un memorandum despre modul în care trebuia să se facă faţă crizei, fără a recurge în mod deliberat la pumni. Sistemul trebuia reformat radical, căci altfel numărul posturilor de gardieni din lagăre, VOHR – care nu fusese niciodată acoperit, deoarece munca era foarte neplăcută și dificilă –, ar fi trebuit dublat[31]. Știa probabil că, date fiind veniturile în scădere ale „complexului industrial al gulagurilor” și povara reconstrucţiei, care strivea trezoreria sovietică, propunerea lui nu va fi întâmpinată cu entuziasm. Propunerea lui alternativă? Să fie eliberaţi aproape un sfert dintre deţinuţii lagărelor.

După Stalin

> Cei mai mulţi știau și înţelegeau ce hram poartă [Stalin]. Înţelegeau că era un tiran … și că soarta fiecărui deţinut este cumva legată de soarta lui Stalin.
>
> Un medic de lagăr[32]

Ironia face ca, după moartea lui Stalin, tocmai ultimul lui șef al poliţiei secrete, Lavrenti Beria, un om cumplit de rău, așa cum este de așteptat la cineva într-o asemenea funcţie, să fie cel care a insistat pentru micșorarea lagărelor. El a scris într-un raport că din cei 2 526 402 deţinuţi din lagăre de la vremea respectivă, numai 221 435

erau „infractori cu adevărat periculoşi pentru stat" şi a propus amnistierea unui număr de aproximativ un milion de *zeki*, ceea ce s-a aprobat. Mai târziu, mai degrabă ca o încercare – fără succes – de a se distanţa de propriul trecut sângeros, a propus ca guvernul „să lichideze sistemul de muncă forţată pe motiv de ineficienţă economică şi lipsă de perspectivă"[33].

Gulagurile au devenit ceva mai puţin bestiale, dar, aşa cum se întâmplă adesea, uşoara relaxare a întărâtat mai mult decât să mulţumească. Redobândindu-şi încrederea în sine, deţinuţii s-au organizat, s-au răzbunat pe informatori, iar în unele cazuri au pus la cale comploturi. Violenţele interne crescânde au dus la greve de masă, proteste şi chiar răscoale. În 1953, în lagărele de muncă din Siberia au avut loc o serie de greve care, în momentul de vârf, au implicat peste 10 000 de *zeki*[34]. În lagărul din Norilsk, împuşcarea unui deţinut în timpul marşului spre muncă a declanşat greve şi demonstraţii care au escaladat într-un protest ce a cuprins întregul complex. Un proces similar se petrecea în acelaşi timp la lagărul Recilag din Vorkuta. În ambele cazuri, Moscova a ameninţat, apoi a deschis negocieri nesincere şi, în cele din urmă, a trimis armata. Aceste greve au fost înăbuşite, după care au fost distribuite recompense celor care colaboraseră la represaliile statului.

Au urmat şi alte greve şi proteste, aţâţate în special de deţinuţii naţionalişti ucraineni. Cel mai mare şi cel mai periculos dintre toate a avut loc la Kenghir, care făcea parte din Administraţia Steplag, în Kazahstan, în anul 1954. În cele din urmă, protestul a fost înăbuşit de soldaţii care au năvălit în lagăr în spatele tancurilor T-34, iar unele blindate i-au strivit pur şi simplu orbeşte pe deţinuţi. Era clar că întregul sistem al Gulagului era în criză şi vor urma amnistii şi reabilitări în masă. Până în 1960, dimensiunea populaţiei Gulagului a ajuns la numai 20% faţă de cât fusese în 1953[35].

Astfel, *suki* câştigaseră, după ce îşi jucaseră rolul în transformarea gulagurilor într-o instituţie practic

neguvernabilă. Cu toate acestea, câştigaseră şi au remodelat *vorovskoi mir* după propria imagine. Au păstrat cea mai mare parte a codului şi cultura jafului nerușinat și nemilos de tipul care-pe-care, dar au rescris capitolul referitor la interzicerea colaborării cu statul. Acum, aceasta a devenit acceptabilă, atât timp cât era în interesul deţinuţilor. Când s-au deschis gulagurile, acești infractori colaboraţionişti au fost printre primii eliberaţi, iar în deceniul următor își vor impune propria viziune de cod în toată lumea interlopă din Uniunea Sovietică, prin amenințări, persuasiune și violenţă. S-a deschis calea pentru o nouă generaţie de *vorî*, care vor colabora cu funcţionarii necinstiţi ai partidului, atunci când vor simţi că este în interesul lor. Aceasta a fost moștenirea toxică lăsată de Stalin Uniunii Sovietice.

Capitolul 5

Viaţa de hoţ

Omul se obișnuiește să trăiască chiar și în iad.

Proverb rusesc

E ceva seducător în ritual, în cunoştinţele tainice, în jargonul intern. Te face să te simţi special, construiește comunităţi, îţi facilitează intrarea într-o lume a angajamentelor reciproce dificile și periculoase. Un gangster de nivel relativ scăzut, Lev Iurist, mi-a povestit odată cum se simţea când a fost primit într-o frăţie infracţională, la mijlocul anilor 1990[1]. Nu a intrat în toate detaliile („nu este pentru cei din afară"), dar a fost dispus să discute alte aspecte. Trebuia să facă dovada meritelor sale, atât ca *şestiorka* („comisionar sau curier") loial și eficient timp de cel puţin un an, cât și prin asumarea unor sarcini specifice riscante. Unele erau legate probabil de acţiuni infracţionale, altele – de exemplu să fure o haină dintr-o garderobă a unui restaurant condus de ceceni –

mai mult o demonstrație de curaj și stil. Trebuia să aibă trei infractori cu vechime care să garanteze pentru el. Trebuia să poată face o declarație – presupun că era vorba de un angajament față de grup – în jargonul infracțional. Și mai era și un ritual care implica sânge, votcă și o icoană.

Era ceva fascinant de ascultat, dar ciudat de anistoric. Să-ți demonstrezi loialitatea pe termen lung, să te angajezi în acțiuni infracționale, să dai dovadă de curaj – toate acestea aveau sens și erau de așteptat de la un nou recrut în cazul oricărei bande, din orice loc. Dar chiar și așa, păreau cerințe relativ blânde, în comparație cu obiceiurile necruțătoare din lagăre. Dacă furai un palton din garderoba unui restaurant în anii 1990 și erai prins, încasai o bătaie zdravănă, dar un adevărat *blatnoi* era dispus să se automutileze, doar ca să evite munca, sau să ucidă un om nevinovat ca miză la un joc de cărți. Mai mult chiar, nu l-am auzit niciodată pe Lev utilizând jargonul infracțional, în afară de cuvintele aflate pe buzele tuturor la vremea respectivă, dar a recunoscut că fusese nevoit să-și învețe codul pe dinafară. Cât despre restul ritualului, fără a cunoaște detaliile, este imposibil să emitem o judecată, dar este vorba în esență de reinventarea vechilor rituri din zilele de glorie ale *vorovskoi mir*, din anii 1930–1950, combinată cu imagini cinematografice ale inițierii din mafie și altele asemănătoare. Dovezile sugerează că *vorovskoi mir* și cultura sa distinctivă nu au pierit în anii 1960, dar în mod cert au devenit mai puțin puternice și generalizate și au fost recreate atunci când *vorî* s-au reinventat, începând cu anii 1970. Drept urmare, obiceiurile lor populare sunt o reflectare palidă, cu mai puțină intensitate, a culturii puternice, vitale și brutale din zilele de glorie ale *vorî*.

Viața de *vor*

> Fiind deținut, am ales calea hoților și jur în fața egalilor mei să fiu un hoț valoros și să nu cooperez niciodată cu cekiștii [poliția politică].
>
> Jurământul hoțului[2]

Înainte de apariţia lagărelor, *vorovskoi mir* era mai mult o subcultură decât o structură extinsă. Fiecare bandă avea ierarhia ei, iar oraşele şi regiunile aveau o ordine informală de luptă, dar nu existau centre mai ample de concentrare a puterii. Nici apariţia *vorî v zakone*, ca figuri de autoritate, şi nici omogenizarea crescândă a culturii infracţionale în barăcile din lagărele Gulagului, nu au creat un stat naţional din umbră. *Vorî* erau prea independenţi, iar regimul lui Stalin prea paranoic în legătură cu orice aducea a conspiraţie, ca să le permită. Într-adevăr, la fel cum nu toţi *vorî v zakone* erau şefi de bandă, tot aşa nu orice şef de bandă era un *vor v zakone*. „Hoţii în cadrul codului" reprezentau mai curând autoritatea morală în *vorovskoi mir*: oameni de care trebuia să asculţi, oameni cărora trebuia să le arăţi respect. Marlen Korallov, fost deţinut în gulag, nota că un astfel de *vor v zakone*, Nikola, era protejat cu mare zel şi răsfăţat de ceilalţi infractori: îi dăduseră singurul pat de metal din barăci, îl aşezaseră într-un colţ adăpostit, îl mascaseră cu pături ca să aibă intimitate şi asigurau paza ori de câte ori acesta era plecat, pentru ca nimeni să nu se poată culca pe locul acestuia[3]. *Vorî v zakone* erau, în fond, un bun comun pentru întreaga comunitate infracţională, pivoţii în jurul cărora era ancorată o reţea puternică şi surprinzător de eficace.

Aşa cum vom discuta mai departe, infractorii *blatnîe* din lumea hoţilor aveau un limbaj propriu, tatuaje, jargon, ba chiar şi o modă proprie. Aveau şi ritualuri proprii, fiecare dintre ele cu o anumită valoare practică pentru membri. Membrii aspiranţi, *paţanî*, erau examinaţi în mod informal pentru a se asigura că erau cinstiţi în legătură cu trecutul lor infracţional şi pentru a-i depista pe informatori. Pentru ei trebuiau să garanteze cel puţin alţi doi hoţi cu vechime şi, în cele din urmă, se ţinea o *shodka*, o adunare a infractorilor, care decidea dacă meritau să fie primiţi. Un candidat acceptat, după mulţi ani şi fapte la activ, putea spera în cele din urmă să fie considerat *pahan*, infractor cu vechime, numai ca o dovadă de respect, dar procesul de selectare pentru a deveni *vor v zakone* era mult

mai formalizat şi mai strict. Candidaţii trebuiau să fie foarte cunoscuţi în comunitate, să aibă sponsori dispuşi să confirme că sunt exemplare deosebite ale încălcării Codului penal. Transferul periodic al deţinuţilor între lagăre, la fel ca personalul corupt din lagăr contribuiau la înlesnirea transmiterii mesajelor între ei, din gură în gură sau pe o bucăţică de hârtie, numită *ksiva*. În felul acesta se verifica pedigriul potențialui hoţ şi se realiza o consultare mai amplă, pentru a se rosti edicte sau sentinţe de condamnare la moarte, atunci când era nevoie. În cele din urmă, candidatul câştigător era acceptat printr-un ritual cunoscut drept „încoronare", prezidat de *vorî v zakone* existenţi, care cu această ocazie îşi asumau răspunderea pentru continuarea devotamentului faţă de viaţa de hoţ şi codul acesteia[4].

Ritualurile erau, aşadar, modalităţi de triere a celor care nu erau sinceri sau care nu făceau faţă standardelor impuse, chiar *şi în* spatele gardului de sârmă ghimpată al gulagului. Ofereau, de asemenea, şi un statut aproape religios în cadrul frăţiei din *vorovskoi mir* şi al autorităţii *vorî v zakone*. În mod similar, *vorî v zakone* jucau un rol crucial în supravieţuirea şi prosperitatea lumii interlope, prin rezolvarea – atunci când era posibil – disputelor care altfel ar fi dus la violenţă şi, de asemenea, prin administrarea fondurilor comune cunoscute sub numele de *obşceak*. Bandele aveau fonduri comune, *obşceak*, aşa cum aveau, în unele cazuri, şi infractorii din oraşe, regiuni, ba chiar şi din lagăre, deşi termenul şi conceptul au început să fie utilizate în anii 1950. Iniţial, aceste fonduri au fost limitate în special la gulaguri, pentru a avea grijă de infractorii dependenţi aflaţi în detenţie, dar au început să fie folosite şi pentru a-i mitui pe gardienii din lagăr, pentru a face rost de o hrană mai bună, pentru a se asigura că *blatnîe* nu vor fi siliţi să muncească şi să facă tot ce se putea face pentru a modifica realitatea zilnică din viaţa gulagului în felul în care doreau, fără a coopera de fapt cu statul[5].

Cei mai mulţi *vorî v zakone* aveau unul sau mai mulţi executanţi, cunoscuţi ca *smotriaşcie* – „supraveghetori" –, care erau ochii și urechile lor, verificau potenţialul noilor *blatnîe* și luau locul șefului lor, dacă acesta era mutat într-un alt lagăr.Se susţine că aveau și alţi subordonaţi, de la consilieri la bodyguarzi, dar aceştia au existat începând din anii 1960, atunci când *vorî v zakone* erau în afara lagărelor și exista o probabilitate mai mare să conducă bande. Din anii 1930 și până în anii 1950, aceştia erau pur și simplu niște „barosani" – oameni foarte importanţi – din lumea interlopă a gulagurilor, conectaţi prin reţele de informaţii și loialitate, care se întindeau în toată ţara, protejaţi și respectaţi de hoţi, dar care, în general, nu doreau și nici nu se așteptau la mai multă putere instituţională.

Vorbe dure: limbajul hoţilor

> Luptaţi hotărâţi împotriva expresiilor dure, a înjurăturilor și a jargonului hoţilor profesioniști!
>
> Boris Volin, comisarul poporului pentru educație, 1934[6]

În cazul unora dintre gulagurile lui Stalin, al celor aflate în pustiul nordic sau în pădurile dese de pini din Siberia, ultimul nivel de securitate nu era asigurat de gardurile de sârmă ghimpată, nici de puștile gardienilor, nici de câinii dresaţi special, nici măcar de populaţia indigenă, care primea recompense generoase pentru deţinuţii fugiţi. Securitatea era reprezentată de însăși izolarea locurilor, de perspectiva de a fugi zile în șir, adesea în cele mai nemiloase condiţii, fără să găsești nicio așezare omenească, fără niciun loc în care să cumperi, să cerșești sau să furi alimente. Din acest motiv, în unele cazuri, unii *blatnîe* disperaţi să evadeze se împrieteneau cu un coleg de detenţie străin de cultura lor și îl invitau să fugă împreună. Fără ca acesta să știe, rolul lui adevărat era acela de cămară mergătoare, căci era în ultimă instanţă ucis și mâncat dacă era nevoie, ca un exemplu grotesc de pragmatism uman, care îl transformă pe *vor în* „carnivor". Evident, s-au

raportat puţine astfel de cazuri, totuşi era fie un fenomen suficient de răspândit, fie deosebit de remarcabil, chiar şi pentru standardele acestor *blatnîe*, pentru ca în jargonul lor să existe un termen pentru nefericita pradă: *miaso*, „carne”[7].

Limbajele nu sunt numai un mijloc de comunicare, sunt şi expresia unor valori, a istoriei, a influenţelor culturale şi a activităţilor sociale. Sunt organisme vii, care se schimbă în mod constant, dobândesc sensuri noi şi renunţă la cele vechi. Întruchipează mediul în care iau naştere şi se dezvoltă, reflectă şi, în acelaşi timp, modelează gândirea, preocupările şi interesele celor care le folosesc. Studierea unui limbaj este aşadar şi un mijloc de a-i studia pe cei care îl vorbesc.

Ne putem aştepta, de exemplu, ca un limbaj să ofere mai multă precizie şi nuanţare acelor chestiuni şi activităţi care se află în centrul preocupărilor vorbitorilor lui. Populaţia indigenă sami lap, care trăieşte în nordul îndepărtat al Peninsulei Kola din Rusia, are cel puţin 180 de cuvinte pentru diversele tipuri de zăpadă şi de gheaţă, poate o mie de cuvinte pentru ren, inclusiv termenul – cu siguranţă de cea mai înaltă specializare lingvistică – *busat*, care desemnează mascul cu un singur testicul, supradimensionat[8]. În acest context, nu este de mirare că *fenea* făcea distincţie între furtul în autobuz (*marku derjat*, literal: „a ţine marca”) şi furtul într-o gară (*derjat sadok:* „a ţine cuşca”)[9]. La fel, nevoia de a transmite veşti între celule şi barăci printr-un cod de bătăi în pereţi ne ajută să înţelegem de ce *stukat* („a bate”) era folosit cu sensul „a vorbi”.

De nenumărate ori, acest limbaj sublinia şi delimitarea conştientă şi plină de dispreţ a infractorilor faţă de restul societăţii[10]. Oamenii obişnuiţi erau *fraierî*, cuvânt derivat din idiş cu semnificaţia de „prost” – client al unei prostituate – sau „fraier”. Termenul *liudi* („oameni”) era folosit în mod specific pentru *svoi* („ai noştri”), membri ai *vorovskoi mir*. Victor Herman, un american care a petrecut optsprezece ani în Gulag, a povestit cum luptase cu atâta

înverşunare împotriva unor hoţi care încercau să-l intimideze, că naşul lagărului presupusese că trebuie să fie un *blatnoi*. Îl abordase întrebându-l: „Cine eşti? Eşti un om? Eşti un urka?... Eşti unul de-ai noştri?”[11] Aşadar, numai *vorî* erau cu adevărat oameni; chiar şi ceilalţi infractori – cunoscuţi ca *mujiki*, „ţărani”, sau uneori *jiganî*, „ţapi ispăşitori”[12] – erau meniţi doar pentru a se profita de ei şi a fi exploataţi. Interesant este că această situaţie se reflecta şi în rândul gardienilor din gulag, care le spuneau adesea deţinuţilor, *zeki*, că sunt *ne liudi*, „neoameni”[13].

Dar nu era vorba pur şi simplu de un jargon. Fiecare profesie, legală sau ilegală, are propriul vocabular tehnic, de la termeni colocviali la cei specifici, legaţi de activităţile sale particulare. Dar *fenea* nu se limita la definirea infracţiunilor şi a vieţii interlope,ci s-a extins chiar mai mult, furnizând denumiri pentru tot felul de cuvinte obişnuite, de pildă *varejka* („mănuşă cu un deget”) pentru gură.

Firește, *fenea* avea o valoare practică prin faptul că permitea infractorilor să comunice între ei, fără teama că vor fi înţeleşi de alţii. Anumite tipuri de vorbire a hoţilor apar chiar şi în povestirile despre Vanka Kain din secolul al XVIII-lea. Se povestește despre o încercare de a i se transmite pe furiş chei pentru lanţuri ascunse într-o pâine, împreună cu un bilet explicativ, pe care gardienii nu l-au înţeles, căci era în jargon[14]. Era o măsură de protecţie, căci devenea mai greu pentru autorităţi să strecoare agenţi în rândurile lor. Reprezenta şi un mijloc de intimidare a străinilor: chiar dacă nu înţelegeau jargonul, ştiau ce însemna când *îl auzeau*. Mai mult chiar, era şi un mod de a cere şi de a demonstra devotamentul faţă de această lume alternativă, iar cei care sperau să poată avansa în ierarhia din *vorvoskoi mir* trebuiau să înveţe şi să folosească *fenea*. Aceasta ne ajută să explicăm şi încercările periodice, fără succes, ale autorităţilor de a lichida *fenea*: era încă o modalitate prin care *blatnîe* puteau să ducă o viaţă separată de ceilalţi oameni. În 1934, Stalin a avertizat: „Cel care vorbeşte jargonul hoţilor încetează să mai fie cetăţean

sovietic”[15]. Dar ceea ce nu înţelegea era tocmai faptul că exact asta îşi doreau.

O singură lume, o singură limbă

Cunoaşte limba, cunoaşte lumea.

Zicală din lumea interlopă rusă

Omogenizarea acestui limbaj interlop este o dovadă a omogenizării lumii interlope ruse. Limbajul este astăzi cunoscut ca *fenea* sau *ofenea*, după jargonul iniţial al cerşetorilor, datând cel puţin de la sfârşit secolului al XVIII-lea, în care se adăugau silabe în plus, de regulă „fe” şi „nia” între silabele unui cuvânt obişnuit[16]. Astfel *tiurma* („închisoare”) devine *tiurfemania*. La mijlocul secolului al XIX-lea, această practică specială se pare că devenise desuetă, dar denumirea s-a păstrat[17]. Cu toate acestea, se pare că în perioada în care *fenea* a fost utilizat cel mai mult, adică din anii 1920 până în anii 1960, i se spunea, de fapt, *blatnaia muzîka*, „muzica *blatnoi*-lor” sau, mai prozaic, *blatnoi iazîk*, „limba *blatnoi*-lor”. Cealaltă limbă este – sau, aşa cum vom arăta mai jos, era în mare măsură acum – o limbă vizuală, codificată în tatuajele adesea complexe cu care infractorii de carieră îşi însemnau trupurile. Deşi nu sunt ceva unic pentru lumea rusă a hoţilor, *vorovskoi mir*, căci limbaje ale infractorilor au fost identificate în Europa încă din secolul al XIV-lea[18], acestea se disting prin răspândirea şi interacţiunea lor. Chiar şi la începutul secolului al XX-lea, limba rusă vorbită de oamenii obişnuiţi era încă fragmentată în nenumărate dialecte locale. Dar atât limbajul vorbit, cât şi cel vizual al *vorovskoi mir* erau în mare măsură universale, promovate nu numai în *iamî* şi în cârciumi, ci şi – ceea ce este lucrul cel mai important – în sistemul penitenciar. Este grăitor faptul că termenul pentru închisoare avea să devină *akademia* („academie”)[19].

În secolul al XIX-lea, jargonul hoţilor s-a răspândit cu adevărat în lumea interlopă. Există păreri potrivit cărora procesul începuse deja în anii 1950. Lucrarea

fundamentală a lui Vladimir Dal, *Dicţionar explicativ al limbii velicoruse vii*, publicat pentru prima dată în 1863, notează argoul distinctiv al unor grupuri precum *mazuriki*, o subcultură interlopă din St. Petersburg[20]. Dar chiar şi aşa, este la început un argou foarte fragmentat sau mai degrabă mai multe argouri distincte, dar legate între ele. Nu au înlocuit niciodată limba rusă, dar au oferit un corpus paralel de cuvinte noi, de cuvinte vechi cu sensuri noi şi de expresii cu implicaţii înţelese la nivel general, dar cu care infractorii îşi puteau condimenta conversaţiile, demonstrându-şi în acest fel identitatea şi loialitatea.

Ca multe alte argouri, *fenea* era un amestec de împrumuturi din alte jargoane, adesea mai specializate, de la cel marinăresc la cel al negustorilor, precum şi din limbi străine sau cuvinte ruseşti cărora li se confereau sensuri noi. Astfel, în *fenea*, poliţia era numită *musor*, „gunoi" în rusă, cuvânt împrumutat de fapt din termenul idiş *moser*, „informator". Cuvântul rusesc *rîsi*, care desemnează animanul numit „râs" sau „linx", a dobândit sensul de infractor cu experienţă în privinţa obiceiurilor din închisori. Cuvântul *amba*, însemnând „moarte", era preluat din jargonul marinarilor, în timp ce *şirman*, însemnând „buzunar" (de unde *şirmaci*, una din denumirile pentru „hoţ de buzunare"), putea fi găsit pe buzele pungaşilor, dar şi ale negustorilor locali[21]. *Fenea* avea şi numeroşi termeni şi expresii specifice pentru anumite profesii şi fapte infracţionale. De exemplu, expresia din limba germană pentru „bună dimineaţa", *Guten Morgen*, era folosit pentru a desemna o spargere efectuată dimineaţa. Avea şi termeni specializaţi pentru descrierea statutului social, de la modestul *şestiorka* („şesar", cartea de joc cea mai mică), până la *pahan*, „boss", lucru esenţial, dată fiind importanţa statutului personal în *vorovskoi mir* – nu era suficient ca un şef doar *să fie* şef, acesta trebuia să demonstreze că este şef şi să-i facă şi pe ceilalţi să-i recunoască statutul.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, *fenea* a dobândit un nivel de standardizare care l-a transformat

într-o adevărată *lingua franca*. Acesta a fost rezultatul pervers al detenției tot mai lungi a infractorilor în închisori și în coloniile de muncă. În 1901, în orice moment se aflau în medie aproape 85 000 de persoane în detenție; în 1927, efectivul a crescut la 198 000; în 1933, la 5 milioane[22]. Majoritatea covârșitoare erau borfași de rând și deținuți politici, dar în sistem au fost incluși și mulți infractori de profesie. Acele *etapî* lungi pe care se baza sistemul gulagurilor puteau însemna săptămâni și luni de marșuri sau de transport înghesuiți în vestitele vagoane de cale ferată Stolîpin, iar *zeki* erau îmbarcați și apoi debarcați pe drum. Chiar înainte să ajungă în lagărul lor de muncă, deținuții provenind din diverse regiuni și orașe erau siliți să trăiască laolaltă, experiență repetată după sosire. Mai mult chiar, deținuții făceau naveta dintr-un lagăr în altul, în funcție de nevoile birocratice sau economice.

Având acum o proporție mai mare de infractori de profesie adunați laolaltă în gulaguri și cu transferurile periodice ale deținuților dintr-un lagăr în altul – precum și din cauza tendinței celor eliberați de a încălca iarăși legea și a fi arestați din nou –, *fenea* a devenit tot mai omogen, datorită exersării și scopului său. Faptul că hoții de profesie erau ținuți adesea separat de deținuții politici, *în special* în timpul transferurilor în *etap*, însemna că aveau mai multe șanse să se amestece cu semenii lor. În fața noilor oportunități și tentații, identitatea acestor *blatnoi* a devenit mai puternică și mai conștientă. O expresie centrală a acestei identități a fost afirmarea, transmiterea și folosirea limbajului propriu, care fuziona tot mai mult cu lumea mai largă a jargonului din Gulag, precum și cu *mat* – derivat literal de la cuvântul-rădăcină „mamă", care reprezintă limbajul rus bogat și distinctiv al obscenității[23].

Dar, de la sfârșitul anilor 1950, gulagurile s-au deschis și codul *vorî* a fost redefinit, în sensul că și-a pierdut disprețul față de restul societății și față de acei *mujiki* din lumea borfașilor mărunți. Așa cum vom arăta, gangsterul din ultima perioadă a statului sovietic își dobândea bunăstarea tocmai din afacerile cu oficialitățile corupte,

care prosperau, în timp ce sistemul se îndrepta spre un impas. Jargonul era folosit în continuare pe scară largă, dar nu mai despărţea atât de net cele două lumi. Mai mult chiar, omogenitatea şi exclusivitatea care îl caracterizaseră nu mai aveau importanţă şi nici nu mai puteau fi menţinute. În anii 1970, se auzeau pe stradă *fenea* şi cântece din Gulag, dar tot mai mult şi termeni specifici pentru un anumit oraş sau regiune.

Tatuajele: înscrierea împotrivirii pe trup

Eşti la înălţimea tatuajelor tale?

Întrebare obişnuită adresată noilor deţinuţi,în momentul când ajungeau în celulă[24]

La fel ca şi *fenea*, codul tatuajelor hoţilor s-a inspirat adesea din temele vizuale tradiţionale, îndeosebi din iconografia religioasă. Cu toate acestea, dat fiind faptul că printre motivele clasice erau incluse imagini înfăţişându-i pe Fecioara Maria şi pe îngeri în pielea goală, voluptoşi, făcând sex oral, intenţia era în mod clar şi deliberat una de sacrilegiu. Aceasta demonstra devotamentul pe viaţă al infractorilor faţă de „lumea" lor, precum şi o înstrăinare deliberată şi sfidătoare faţă de restul societăţii. Ulterior au devenit populare şi alte forme de blasfemii: svastici naziste sau caricaturi obscene ale lui Marx, Lenin sau Stalin, care aveau o intenţie iconoclastă conştientă similară. Aşa cum spunea sugestiv Aleksandr Soljeniţîn, în *Arhipelagul Gulag, vorî:*

> îşi supuneau pielea bronzată tatuajelor şi în felul acesta îşi satisfăceau treptat nevoile artistice, erotice şi chiar morale: îşi admirau unul altuia, pe piept, pe abdomen sau pe spate, pajuri puternice cocoţate pe stânci sau zburând pe cer. Sau un ciocan mare, soarele cu razele lui îndreptate în toate direcţiile; sau femei şi bărbaţi făcând sex; sau organele individuale ale bucuriei lor sexuale; şi, dintr-odată, chiar lângă inima lor, erau înfăţişaţi Lenin sau Stalin, sau poate amândoi...[25]

Tatuajele extreme, de exemplu sârma ghimpată în jurul frunţii sau cuvintele „nu mă trezi" pe pleoape, nu puteau fi

ascunse – dar tocmai aceasta era și intenția. Tatuajele întinse, executate adesea în gulag cu ace improvizate, dezinfectate numai prin trecerea prin foc și folosirea unei cerneli preparate din cenușă și urină, aveau drept scop nu numai să simbolizeze devotamentul permanent față de *vorovskoi mir*, ci și bărbăția. Tatuajul era dureros și prezenta riscul de septicemie. Pentru realizarea tatuajului menționat mai sus cu „nu mă trezi", se introducea mai întâi o lingură sub pleoapă și după aceea începea scrierea cu cerneală[26]. Trebuia să-ți demonstrezi disponibilitatea de a suporta durerea și de a-ți risca viața, precum și despărțirea de lumea *fraierî*, pentru a fi un adevărat *vor*.

Este greu să fim siguri în ceea ce privește datarea „limbajului" coerent al tatuajelor, în special datorită faptului că orice concluzie se bazează în mare parte pe datele negative care susțin că, în timp ce rapoartele poliției se refereau la jargonul infractorilor, nu menționau nimic despre codul specific al tatuajelor. Cu toate acestea, se pare că a apărut la începutul secolului al XX-lea. Inițial, *vorovskoi mir* a fost o cultură simplă, care a luat naștere printre renegații excluși de societate din cauza sărăciei și a destinului nefericit. Totuși, treptat, a apărut un grup care nu numai că a acceptat această situație, dar a și îmbrățișat și preamărit excluderea. A întors spatele în mod activ restului lumii și a inițiat procesul care va duce în final la apariția infractorilor *blatnîe*.

Printre tatuajele care reflectau această stare, se aflau și unele care codificau cariera și rangul infractorului, cu imagini care arătau genul de infracțiuni comise, unde și cât timp fusese deținut și statutul în cadrul lumii interlope[27]. Un *vor v zakone* putea avea, ostentativ, o stea pe piept; un pumnal însemna ucigaș plătit; lanț sfărâmat în jurul gleznei desemna o persoană care evadase din închisoare; o biserică având cupole în formă de bulbi de ceapă marca numărul de sentințe ispășite, câte o cupolă pentru fiecare. Mâna era un adevărat CV, cu tatuaje care marcau condamnările suferite și specialitățile, dacă era un spărgător specializat în spargeri la etaj sau tâlhar înarmat

condamnat. Alteori erau și acronime, a căror semnificaţie era cunoscută, dar putea fi și negată. De exemplu KOT (literal: „motan") însemna „născut în închisori", NEJ, „sătul de viaţa asta împuţită"; ZLO însemna „răzbunare împotriva informatorilor". Ironia intervenea și ea: NKVD, abrevierea pentru poliţia politică în cea mai mare parte a regimului lui Stalin, era descifrată ca „nu există prietenie mai puternică decât cea dintre infractori". Tatuajele puteau avea un scop declarativ, exprimând sentimente precum: „dacă pierzi la cărţi, plătește-ţi datoria" sau „viaţa e scurtă". Putea fi chiar și o modalitate de comunicare a unui mesaj specific: de exemplu, doi tauri tatuaţi pe omoplaţi simbolizau intenţia de a revendica șefia bandei.

Și limbajul tatuajelor s-a transformat de-a lungul vremii. În timpul „războiului dus de suki", au fost tatuate declaraţii reînnoite de devotament faţă de vechiul cod. Tatuate pe umăr, de exemplu, însemnau o promisiune să nu poarte niciodată epoleţi – simboluri ale gradelor militare și ale *voienșcina* –, în timp ce stelele pe genunchi simbolizau refuzul de a îngenunchea în faţa autorităţilor[28]. Era, firește, lupta limbajului sau, cel puţin, a cernelii. Generaţiile anterioare de infractori aveau tatuajele lor, dar nu le considerau drept o parte a unui limbaj formal și erau mai puţin dispuse să le folosească drept o demarcaţie permanentă și sfidătoare între lumea lor și restul societăţii. Erau și mai puţin meticuloși în privinţa semnificaţiei „corecte" a fiecărei imagini, ceea ce va deveni esenţial mai târziu. În anii 1930, un *vor* cu un tatuaj codificând o distincţie pe care nu o meritase se putea trezi că tradiţionaliștii îi sfâșie respectiva fâșie de piele de pe corp, ca să-l pedepsească și să protejeze semnificaţiile comune ale limbajului lor vizual.

În acelaşi sens, cei care făceau tatuajele erau un grup privilegiat în Gulag, apreciaţi nu numai pentru îndemânarea lor și pentru talentul de a prepara cerneala și de a asambla ustensilele necesare, dar și pentru rolul lor aproape sacru în calitate de cronicari pe piele ai identităţilor, realizărilor și ambiţiilor hoţilor. Deţinuţii care

aveau acest talent erau protejaţi de *blatnîe* datorită lui, chiar dacă erau *mujiki* sau deţinuţi politici. Aceasta l-a salvat, de pildă pe Thomas Sgovio, un comunist american care se mutase în URSS, animat de un sentiment de misionariat şi care fusese arestat în 1938, când încercase să-şi recapete paşaportul american, după ce văzuse cum arăta, de fapt, paradisul lui muncitoresc. Trimis la complexul de muncă de la Kolîma, avusese norocul să-şi poată demonstra talentele în arta tatuajului, ceea ce l-a ajutat să primească alimente şi să se bucure de protecţie din partea infractorilor din jurul său[29]. Şi invers, cine tatua cuiva un simbol, pe care acesta nu-l câştigase, se putea aştepta la un tratament violent, chiar fatal. În fond, într-o lume în care nu existau înregistrări pe hârtie, iar onoarea şi aparenţa erau totul, tatuajul era arhiva oficială pe care o putea avea *vorovskoi mir*.

Situaţia brutală opusă era atunci când se aplica tatuajul forţat pentru a-i înjosi, a-i izola şi a-i pedepsi pe cei care se făcuseră vinovaţi faţă de hoţi şi de codul lor. Uneori, *blatnîe* nu aveau voie să-şi răscumpere păcatele prin pedepse fizice, dar nu făcuseră totuşi ceva suficient de grav pentru a fi ucişi. O opţiune era să fie prinşi şi ţinuţi legaţi pentru a fi tatuaţi sau forţaţi să se lase tatuaţi sub ameninţarea pedepsei cu moartea. Un tratament şi mai dur era aplicat deţinuţilor care fuseseră violaţi de alţi hoţi şi din acest motiv erau consideraţi „înjosiţi" în cultura macho a *vorî*, căci fuseseră victimele propriei slăbiciuni. Erau trataţi ca nişte paria, uneori nu li se permitea nici măcar să mănânce în acelaşi timp cu *blatnîe*, puteau fi tatuaţi cu forţa, desenându-li-se ochi în zona inghinală sau cuvântul „sclav" pe faţă. În această privinţă, limbajul tatuajelor era brutal, complex şi ierarhizat, la fel ca şi subcultura interlopă care i-a dat naştere.

Culturi, haine şi obiceiuri

M-au terminat, ticăloşii, m-au terminat.
Mi-au distrus tinereţea,
Părul meu de aur a încărunţit

Sunt în pragul ruinei.

Cântec din Gulag[30]

Când îi adunau pe *zeki* în vederea unui marş spre un loc de muncă sau un transfer, gardienii le spuneau: „Un pas spre stânga sau spre dreapta va fi considerat o încercare de evadare. Escorta va trage fără avertizare". Totuşi, existau şi alte modalităţi de a-i obliga pe oameni să meargă pe o cărare îngustă şi, cu toate aerele lor de libertinism, hoţii duceau o viaţă de restricţii severe. Codul lor crud de „onoare a hoţilor" era aplicat prin bătăi colective şi asasinate săvârşite în stilul *samosud*, legea ţărănească a linşajului din perioada presovietică[31]. Dar valorile lor erau codificate şi aplicate prin superstiţiile şi ritualurile din *vorovskoi mir*.

Dispunem de puţine dovezi în legătură cu desfăşurarea şi conţinutul acestor ritualuri în afară de relatările din auzite, dar Federico Varese a descoperit un caz fascinant de *shodka*, în care s-a decis dacă un nou recrut era sau nu demn să fie admis în frăţie, în timp ce era închis într-o celulă de izolare într-o închisoare de tranzit[32]. Neavând posibilitatea de a se întâlni şi de a vorbi, trebuiau să comunice între ei prin bilete, bilete pe care poliţia le-a găsit şi le-a confiscat mai târziu, ca unică sursă primară. Doi sponsori, aşa cum se cerea, l-au recomandat pe candidat, scriind că „purtarea şi aspiraţiile lui sunt în totală conformitate cu viziunea despre lume a *vorî*", nu în ultimul rând deoarece „sfidase disciplina lagărului un timp îndelungat". În final, din celelalte nouă celule, două s-au exprimat în favoarea lui („dacă sufletul lui este curat, să-l primim") şi niciunul dintre ceilalţi nu s-au opus, astfel că cererea lui a fost aprobată. Evaluarea „sufletului" unui *paţan* în felul lor şi sfidarea erau mai importante decât simpla enumerare a infracţiunilor.

Când intra într-o frăţie, hoţul primea *klicika*, o poreclă de infractor, atât din motive de securitate, cât şi ca simbol al începerii unei vieţi noi. Dmitri Lihaciov, care şi-a petrecut viaţa atât în Gulag, cât şi ca distins savant specialist în rusa medievală, considera că acesta este un act

necesar de tranziţie în sfera *vorî*, înrudit cu „depunerea jurămintelor monastice”[33]. Alegerea numelui era foarte importantă, pentru că acesta, în general, nu putea fi schimbat (deşi o persoană putea dobândi mai multe porecle cu timpul) şi devenea un element central al noii identităţi a hoţului. Deşi în timpul iniţierii era prezentat ca fiind impus noului membru, în practică, hoţul în devenire şi protectorii acestuia cădeau de acord, în prealabil, asupra numelui. Cele mai multe porecle erau permutări ale numelui iniţial al infractorului sau ale patronimului lor (al doilea nume pe care îl au toţi rușii, derivat de la numele tatălui şi însemnând „fiul/fiica lui”), reflectând probabil modul în care noua identitate o acoperea pe cea veche. Astfel, Aleksandr Ceapikin devenea „Ceapai”, iar Miriam Mamedov – „Miron”. Adesea porecla făcea aluzie la locul de naştere sau la acţiunile persoanei: Eduard Astrian devenea „Edik Tbilisski” („Edik din Tbilisi”), pentru că se născuse la Tbilisi, Nikolai Zîkov era „Iakutionok”, pentru că era membru al minorităţii iakute. Alte porecle erau jocuri de cuvinte – Vadim Fedorcenko devenea „Fedora” după numele pălăriei – sau reprezentau atribute morale, fizice sau de altă natură, cum ar fi „Fiorosul”, „Saşiul” sau „Norocosul”[34].

Norocul era important, căci pariul şi jocurile de cărţi erau elemente centrale ale vieţii din *vorovskoi mir*. Nu era vorba numai să-ţi omori timpul petrecut în lagăr, ci era şi o metaforă pentru etosul lor puternic competitiv şi o modalitate de a-şi demonstra iscusinţa, viclenia şi onoarea. Nu este coincidenţă faptul că *derjat mast*, „a ţine culoarea” – la jocul de cărţi, nu în sens vestimentar – era expresia care însemna în *fenea* menţinerea autorităţii asupra celorlalţi deţinuţi[35]. Neplata unei datorii, aşa cum s-a menţionat, era o încălcare cumplită a codului şi declanşa în mod sigur consecinţe violente. O formă clasică de spălare a onoarei era să se agaţe de gardul exterior de sârmă ghimpată şi să moară împuşcat de gardieni. Dar aceste datorii erau adesea simbolice: de exemplu, doi hoţi puteau să parieze, la jocul de cărţi, pe lucrurile altui

deţinut, ale unui *fraier* sau ale unui *mujik*, iar cel care pierdea trebuia să le ia de la proprietar, ca să le predea apoi câştigătorului. În felul acesta, jocul consolida şi relaţia de prădător/victimă dintre hoţi şi toţi ceilalţi deţinuţi. Mai mult chiar, istoricul Anton Antonov-Ovseienko, care a fost la rândul său închis la un moment dat, îşi aminteşte că a cunoscut un *blatnoi* care primise drept pedeapsă să rămână mut timp de trei ani. Chiar şi când era transferat dintr-un lagăr în altul, ştia că trebuie să tacă, deoarece vestea despre situaţia lui se răspândise prin telefonul fără fir şi „nimeni nu poate scăpa de legea hoţilor”[36].

Jocurile de noroc puteau îmbrăca diverse forme, de la jocul de zaruri cu piese modelate din pâine veche şi umezită şi o tablă de joc scrijelită pe jos până la pariul pe cum va fi vremea sau ce gardian va fi de serviciu în noaptea următoare. Dar adevăratul sport din *vorovskoi mir* erau cărţile de joc, care dobândeau o semnificaţie aproape mistică, în calitate de prezicătoare ale viitorului (şi de aceea apar în mod disproporţionat în tatuaje). Chiar şi în anii 1980, într-o perioadă mai relaxată, când condamnaţii puteau obţine pe faţă cărţi de joc, un soldat al cărui frate fusese în închisoare mi-a povestit că unul dintre colegii lui de celulă se spânzurase, deoarece trăsese patru valeţi unul după altul şi considerase că acesta este cel mai rău semn cu putinţă[37]. Mai înainte, însăşi confecţionarea unui pachet de cărţi de joc era un exerciţiu complex de răbdare şi ingeniozitate. Dreptunghiuri de hârtie recuperate din orice surse disponibile erau lipite laolaltă cu pâine umezită pentru a forma cărţile de joc, apoi erau uscate sub un prici de dormit până se întăreau. Ştampile primitive alcătuite din fundul unei căni de tablă sau tăiate dintr-un toc de pantof erau folosite pentru a imprima desenele; cerneala neagră era confecţionată din cenuşă, cea roşie din lut, sânge sau streptomicină (antibiotic folosit frecvent în lagăre pentru combaterea diverselor focare de TBC)[38]. În anumite cazuri particulare, când meşterii puteau face rost de creioane şi cerneală (de regulă, printr-o persoană de încredere care lucra la administraţia lagărului), faţa cărţii

de joc era desenată manual, uneori cu o anumită măiestrie artistică. Aceste cărţi de joc erau ceva mai mult decât o simplă modalitate de petrecere a timpului: erau un lucru de preţ şi un simbol al şansei şi al onoarei care, după părerea hoţilor, se afla în centrul vieţii lor. Aşa cum a observat Vlas Doroşevici în timpul detenţiei sale: „Jocul de cărţi este atotcuprinzător, o teroare care absoarbe totul în *katorga* [colonie penală]. Am văzut hoţi care zăceau în spital din cauza epuizării: îşi jucaseră la cărţi raţiile şi nu mai mâncaseră nimic de câteva săptămâni... sau îşi puneau drept miză medicamentele jucând împotriva altor pacienţi din spital”[39].

Ritualurile, jocurile de noroc şi tatuajele nu erau singurele elemente de identificare ale acestei subculturi. *Vorî* cu vechime lansau adesea un anumit stil de îmbrăcăminte, pentru a se deosebi de *fraierî* şi de infractorii mărunţi. Era ceva ce precedase gulagurile: chipiurile militare de ofiţeri predominaseră în timpul Primului Război Mondial, poate tot ca un act deliberat de sacrilegiu, apoi şepcile şcolare turtite, precum cele clasice ale băieţilor care vindeau ziare în America în anii 1920. În gulaguri, era foarte important dacă demonstrai că poţi face rost şi poţi păstra un anumit obiect de îmbrăcăminte, căci aceasta atesta autoritatea, protecţia, relaţiile pe care le avea persoana respectivă sau, pur şi simplu, faptul că era un dur. Deţinutul politic Varlam Şalamov, afirma, în anii 1940, că *vorî* din Kolîma purtau şepci de piele şi cruci de aluminiu artizanale, deşi Michael Solomon, care a fost deţinut acolo după Şalamov, susţine că preferau mantalele de ploaie, care aveau atât funcţia de marcă simbolică, cât şi o utilizare practică, dar erau şi un echivalent al hainei de piele pe care o purtau comisarii politici din lagăre[40]. Rusul de origine franceză Maximilien de Santerre, condamnat în 1946 la Gulag pe baza unor acuzaţii de spionaj, menţionează şi el crucile şi faptul că purtau veste şi cămăşile nebăgate în pantaloni[41]. Şepcile, vestele şi cămăşile nebăgate în pantaloni sunt menţionate şi în amintirile lui Gheorghi Feldgun din lagărele anilor 1940[42].

Și cântau. Înainte ca Uber să transforme lumea taxiurilor din Moscova, oricine mergea cu taxiul era inundat de sunetul dulceag al *Radio Șanson*, un post de radio dedicat special *șanson*-ului, un gen de baladă care nu se limita, dar era puternic influențat de muzica gulagului. Prin definiție, asta îl transforma în mare măsură într-o muzică a „lumii hoților", *vorovskoi mir*, iar *blatnaia pesnia* („cântecele hoților") este un gen foarte popular și astăzi. Vom discuta în Capitolul 16 despre răspândirea ulterioară a acestui gen, dar pentru hoții din Gulag, muzica a devenit o modalitate de exprimare a sentimentelor, de la speranțele și visurile legate de lumea de afară până la mânia și disperarea din *zona*. Poate că nu este surprinzător faptul că una dintre expresiile comune pentru viața de infractor era *po muzîke hodit*, „a se mișca pe muzică". Dincolo de faptul că erau o modalitate de petrecere a timpului și de a face față vieții din Gulag, cântecele au devenit și o parte componentă a istoriei orale a lagărelor, o necesitate generată de lipsa permanentă a materialelor pentru scris și imposibilitatea de a păstra și a distribui relatările în orice altă formă. Cântecul *Kenghir*, de exemplu, este o relatare detaliată a revoltei deținuților din 1954. „Deși dușmanul este puternic" – avertizează cântecul – „masele își sfărâmă lanțurile."[43]

Femeile din lumea hoților

> Codul moral al infractorului profesionist... prevede disprețul pentru femei... Acest lucru este valabil pentru toate femeile, fără excepție.
>
> Varlam Șalamov[44]

Firește, *vorî* au făurit lanțuri și pentru oamenii lor, i-au asuprit și i-au jefuit și pe cei din jurul lor, cu mai puțină organizare, dar cu la fel de mult entuziasm ca și statul stalinist. În acest scop, merită să încheiem acest capitol examinând rolul femeilor în *vorovskoi mir*, deoarece acesta reflectă tensiunile dintre machismul crud din cadrul lui, de o parte, și realitățile practice și emoționale ale oricărei colectivități umane, de cealaltă parte. Era o cultură

dezgustător de misoginã, uneori de-a dreptul oripilantă, exaltând o caricatură a bărbăţiei în care femeile erau limitate la rolurile de mamă idealizată, de prostituată, victimă neajutorată, informatoare a gangsterului sau outsider exclus. De la reprezentările de femei din tatuaje – de regulă, goale sau în ipostaze sexuale –, până la strofele sentimentale din cântece, hoţii puteau să le venereze sau să le dispreţuiască pe femei, dar niciodată să le respecte.

Deşi, în multe cazuri, se făceau eforturi pentru ca bărbaţii şi femeile din detenţie să fie ţinuţi separat, memoriile din lagăre sunt în mod deprimant pline de relatări, nu despre violuri rare şi întâmplătoare, ci despre femei forţate, prin violenţă, intimidare sau cu promisiunea unor condiţii ceva mai bune – mai aproape de supravieţuire – să întreţină relaţii sexuale cu *blatnîe*, cu persoanele oficiale şi cu acei *zeki* ale căror ocupaţii le ofereau un nivel puţin mai înalt de privilegii sau protecţie[45]. În unele cazuri, era o strategie nemiloasă şi deliberată în condiţii literalmente criminale, o reflectare a relaţiilor sociale brutale ale vremii.

Pentru hoţi, aceste relaţii subliniau în mod special inegalitatea şi lipsa de importanţă a femeii. Varlam Şalamov, un outsider cu interese personale, dar şi cu un ascuţit simţ al observaţiei, spunea că învăţau „să dispreţuiască femeile din copilărie", conform convingerii că „femeia, o fiinţă inferioară, fusese creată pentru a satisface poftele animalice ale infractorului"[46]. Din păcate, nu greşea şi sesiza cu multă perspicacitate şi cultul dulceag, dar, în fond, fără conţinut, al mamei binecuvântate din cultura *vorî*. „Există o singură femeie care este romanţată în lumea infractorilor... Această femeie este mama infractorului... Dar niciun infractor nu a trimis niciodată nici măcar o copeică mamei sale şi nu a încercat nici măcar o dată să o ajute el însuşi"[47].

Şi în cazul relaţiei cu femeile, exista o diferenţă între cod şi realitate. Aşa după cum povestitorii talentaţi, cântăreţii, ba chiar şi sportivii renumiţi sau alţii care au atras atenţia unui *vor* important, prin isteţimea sau spiritualitatea lor

pot găsi adăpost sub aripa lui ocrotitoare, chiar dacă nu sunt decât *fraierî*, tot așa puteau apărea și diverse relații între femei și bărbații infractori. Codul din *vorovksoi mir* prestalinist cerea ca, atunci când cineva intra într-o frăție, să rupă toate legăturile existente – cu biserica, cu familia, cu soția – ca dovadă a devotamentului său. În realitate, mulți rămâneau căsătoriți, dar în lumea interlopă nefericita soție era considerată acum ceva mai mult decât un obiect: mai întâi al soțului ei, dar și al altui membru al bandei, dacă acesta murea sau era trimis la închisoare. Avea noroc dacă nu era considerată prostituată – dar limita era ușor de trecut; cum afirmă Valery Chalidze, „relația dintre un hoț și soția sa este acea dintre stăpân și sclav"[48]. Fostul deținut Gustav Herling relatează o scenă în care Marusia, iubita unui hoț pe nume Koval, l-a scuipat în față pe unul dintre tovarășii lui care o insultase. În loc să-i ia apărarea, Koval s-a repezit imediat la iubita sa și a obligat-o să se lase violată de toți ceilalți membri ai grupului, drept pedeapsă[49]. Fie că i-a fost frică de consecințe pentru el însuși, fie că s-a simțit revoltat de această încălcare a codului, după cum o percepea el – deși nu contează din ce motiv –, fapt este că hoțul Koval i-a pus fără să ezite pe tovarășii lui mai presus de iubită.

Ca întotdeauna, au existat și excepții, căci erau și hoți îndrăgostiți sincer de soțiile lor, precum și câteva femei gangster, care și-au câștigat un anumit grad de respect în lumea interlopilor profesioniști. Aceste cazuri rare nu schimbă totuși impresia generală de subcultură în care relațiile dintre femei și bărbați erau aproape preistorice, prin dezechilibrele lor.

Lucrul acesta era vizibil și în lumea interlopă a femeilor. Deși, oficial vorbind, nu aveau loc în *vorovskoi mir*, un echivalent feminin al acesteia a apărut chiar înainte de epoca gulagurilor și s-a ancorat în partea lor din *zona* închisorii. Așa cum *vorovskoi mir* a fost definit în ultimă instanță de Gulag, tot astfel subcultura infractoarelor a fost modelată, în esență, după corespondentul său masculin. Individual sau în grup, infractoarele femei puteau fi fără

îndoială formidabile. Evghenia Ghinzburg descrie întâlnirea șocantă cu ele:

> Dar ce era mai rău de abia urma, prima noastră întâlnire cu infractoarele dure... prin trapă s-au revărsat alte câteva sute de ființe omenești, dacă putem numi astfel acele creaturi înfricoșătoare, scursurile lumii infracționale... hoarda de corcituri care s-a revărsat peste noi, cu tatuaje, cu trupurile pe jumătate goale, cu chipuri schimonosite, ca de maimuță[50].

Deși Chalidze afirmă că aceste bande „sunt tratate cu respect", se pare că acest lucru este greu de dovedit[51]. Bărbații le refuzau orice statut oficial, astfel că femeile erau reduse la un rol subaltern, pe care se pare că îl acceptaseră, urmând obiceiurile bărbătești referitoare la înjurături și *fenea*. Chiar și tatuajele lor reflectau, în mare măsură, estetica misogină a bărbaților, cu reprezentări ale femeilor în esență limitate la trei arhetipuri: Sfânta Fecioară, mama sau prostituata[52]. În libertatea lor zgomotos proclamată față de manierele și valorile restului societății, *vorî* au reușit să creeze constrângeri alternative, mai puțin răspândite, dar mult mai strict aplicate pentru ei înșiși – dar acestea erau nimic în comparație cu modul în care au abuzat și au distorsionat subcultura femeilor infractoare. Nu este de mirare că acesta era, în esență, un produs al *zona*, ceva care putea înflori cu adevărat numai în lumea artificială a sârmei ghimpate și a muncii forțate, a violenței zilnice și a abuzului instituționalizat. Când hoții au fost eliberați și au devenit parte a diferitelor comunități din URSS, care erau o lume a libertății și a opțiunilor, în comparație cu gulagurile, aceastăsocietate vicioasă avea să se schimbe în mod radical.

Partea a II-a

APARIŢIA

Capitolul 6

Treimile deloc sfinte

Hoţii cei mari îi spânzură pe cei mici.

Proverb rusesc

Printr-o ironie perversă, adevăratele moaşe ale crimei organizate din Rusia de astăzi pot fi găsite în treimea ciudată şi disparată, alcătuită din secretarii generali sovietici: Stalin – tiranul, Brejnev – managerul şi Gorbaciov – reformatorul. Stalin l-a creat pe colaboratorul-infractor dispus să lucreze cu elementele interesate ale elitei – nomenclatura. Brejnev a prezidat o Uniune Sovietică pe care o caracteriza corupţia şi piaţa neagră, trimiţându-i din ce în ce mai mult pe noii *vorî* spre economia informală. Iar Gorbaciov a zguduit statul, dar a şi dezlănţuit noile forţe ale pieţei, în care *vorî* erau cel mai bine plasaţi pentru a le exploata.

Modul în care politica dusă de ei a conspirat pentru a-i modela pe *vorî* este poate cel mai bine ilustrat de cariera lui Ghennadi Karkov, „Mongolul". La sfârşitul anilor 1960 şi la începutul anilor 1970, banda lui îi teroriza pe magnaţii pieţei negre din Moscova şi dădea tonul în privinţa evoluţiei relaţiilor dintre gangsteri, antreprenorii clandestini şi statul corupt. Aceasta includea şi şcoala de perfecţionare a generaţiei de viitori şefi, inclusiv Otari Kvantrişvili, care la începutul anilor 1990 dorea să devină şeful bandelor din Moscova, şi Veaceslav Ivankov „Iaponcik", care a dus lumea interlopă moscovită la Brighton Beach, în New York.

Karkov (numit uneori şi Korkov) s-a născut în 1930 în Kulebaki, la 300 km est de Moscova, trăindu-şi copilăria într-o lume marcată de efectele mortale ale industrializării

lui Stalin şi ale celui de-al Doilea Război Mondial. După toate probabilităţile, a fugit curând de smogul şi de întunericul de la topitoriile din Kulebaki şi de blocurile muncitoreşti din jurul lor şi a luat calea lumii interlope. Era isteţ, vioi, nemilos şi îndrăzneţ, lider înnăscut, foarte dispus să-şi murdărească mâinile, şi s-a adaptat rapid la codul nou, mai permisiv, al *suki*. A fost încoronat drept *vor v zakone* în 1953 şi a primit *klicika* „Mongolul", pentru că avea o înfăţişare de asiatic. Mai târziu în acelaşi an, a fost arestat sub acuzaţia de furt. A ispăşit şase ani dintr-o sentinţă de zece, după care, în 1962, s-a reîntors în capitală şi şi-a reluat activităţile infracţionale, de astă dată însă cu un plan mai ambiţios. Înainte, fusese un simplu jefuitor; acum va fi gangster. În absenţa lui, piaţa neagră din Moscova crescuse exponenţial şi *ţehoviki*, „proprietarii de ateliere clandestine" care o întreţineau, o duceau foarte bine. A adunat o bandă de vreo treizeci de infractori şi a început să-i hărţuiască pe aceşti capitalişti ascunşi. Iniţial, banda jefuia apartamentele *ţehoviki*-lor, convinşi că victimele lor nu se puteau duce la poliţie, căci ar fi trebuit să explice cum acumulaseră banii şi obiectele de lux care le fuseseră furate. Apoi au avansat la extorcare, cerând bani în schimbul unei vieţi liniştite şi răpindu-i pe cei care refuzau să plătească sau care îşi ascunseseră câştigurile ilicite.

Oamenii lui Karkov au început să poarte uniforme de poliţişti ca să aibă acces în casele victimelor fără întrebări şi au început să aplice aceeaşi tactică pentru răpirea victimelor. *Ţehoviki* erau duşi cu maşina în afara oraşului, de regulă în pădure sau în case părăsite, şi torturaţi cu o ferocitate sadică, până cedau; erau arşi cu fierul roşu, erau spânzuraţi de copaci şi lăsaţi jos numai aproape în momentul când se asfixiau; închişi într-un sicriu pe care un zdrahon ticălos şi drogat, cu porecla sugestivă de „Călăul", începea după aceea să-l taie în două, ca într-o scamatorie de circ. Un timp, s-au descurcat binişor, iar banda lui Karkov s-a dublat. În acelaşi timp, odată cu alegerea în funcţia de secretar general a lui Leonid Brejnev

în 1964, corupţia din Partidul Comunist s-a aprofundat, iar economia subterană s-a răspândit şi mai mult.

Karkov şi cei mai mulţi dintre oamenii lui au fost arestaţi în 1972, în cadrul uneia dintre cele mai mari operaţii postbelice organizate de MUR (*Moskovskii ugolovnîi rozîsk* – Divizia de Cercetări Penale din Moscova). Cele mai multe acuzaţii au căzut, căci martorii au devenit brusc amnezici, în mod ciudat, iar documentele au dispărut, dar autorităţile nu aveau de gând să-l lase pe „Mongol" să scape. A fost condamnat pentru două capete de acuzare la 14 ani de detenţie într-o colonie penitenciară cu regim sever. Şi-a ispăşit toată sentinţa şi a fost eliberat abia în 1986, la un an după ce Gorbaciov devenise secretar general şi se afla în prima şi cea mai şovăielnică perioadă a reformelor sale. Vremea lui Karkov apusese. A încercat să-şi facă drum în rândul marilor infractori de atunci şi şi-a construit un fel de fief în regiunea Tuşino, la nord de Moscova, dar nu a mai realizat mare lucru. A murit în cele din urmă în 1994 de cancer sau de ciroză – informaţiile diferă[1].

Domnia lui de un deceniu la Moscova a fost marcată de arestări şi detenţii, dar cu toate acestea, „Mongolul" a devenit o legendă. Pot să confirm că în anii 1990, atât anchetatorii cu experienţă de la MUR, cât şi gangsterii, îl foloseau ca termen de comparaţie pentru a-i evalua pe membrii lumii interlope de la acea vreme. Dincolo de propriile talente, a fost primul care a apreciat serios măsura în care creşterea pieţei negre, facilitată de corupţia din partid, crea o clasă nouă de întreprinzători clandestini, care aveau bani, dar erau lipsiţi de protecţie, astfel că erau numai buni de exploatat. Karkov avea bani, dar a contribuit şi la accelerarea procesului care a dus la o înţelegere între *vorî, ţehoviki* şi stat. Această situaţie va fi în cele din urmă formalizată în 1979, când o adunare a şefilor de bande din toată Uniunea Sovietică a decis asupra termenilor „taxei" care se va percepe de la comercianţii de pe piaţa neagră în schimbul protecţiei[2]. Adevărata moştenire lăsată de Karkov nu a fost numai o nouă

generaţie de *vorî*, ci şi o întreagă lume infracţională nouă, în care vor opera aceştia. Această alianţă va fi esenţială în anii 1980, când programul donquijotesc de reforme al lui Mihail Gorbaciov va condamna practic statul la neputinţă şi va da putere gangsterilor.

Moştenirea lăsată de Stalin

> În anumite cercuri, tendinţele infracţionale devin de-a dreptul modă. Jargonul hoţilor şi chiar tonul vocii lor au devenit *trendy*.
>
> Scrisoare a unui grup de cetăţeni îngrijoraţi din Celiabinsk adresată conducerii partidului[3]

În ziua de ٥ martie ١٩٥٣, Stalin a decedat în urma unui atac cerebral, a unei hemoragii cardiace şi a paranoiei (aceasta pentru că, temându-se de eventuali asasini, interzisese intrarea neautorizată în camera lui, astfel că a zăcut ore întregi în agonie, până şi-a dat cineva seama ce se întâmplă). Uniunea Sovietică pe care o lăsa moştenire succesorului său era o colecţie perversă de paradoxuri. Era o supraputere necontestată, o supraputere nucleară chiar, cu un imperiu în Europa de Est. Era industrializată şi electrificată, alfabetizase masele, făcuse să încolţească cerealele în stepă şi forţase tundra să dea aur şi cherestea. Dar toate acestea se obţinuseră cu preţul unei terori criminale în masă şi lăsase ţara plină de gulaguri, de închisori şi de morminte colective, iar psihicul sovietic marcat de colaboraţionism, de oportunism şi de o atitudine automat defensivă.

Se simţeau şi semne de presiune. Nomenclatura era disperată; nu voia să ajungă în mâinile altui Stalin, dar, în acelaşi timp, nu dorea să piardă stăpânirea asupra societăţii. Războiul Rece era în toi. Lagărele de muncă forţată deveniseră necontrolabile şi ineficiente din punct de vedere economic, de unde şi deschiderea lor. „Furtul din averea statului" era o infracţiune gravă, dar şi endemică. Nu era vorba numai de faptul că, în vremuri de restrişte şi lipsuri extreme, oamenii erau nevoiţi să fure de la stat ca să se descurce, ci era şi un produs secundar al

alienării aduse de alăturarea drastică a discursului oficial despre puterea muncitorilor, despre bogăţia împărţită între toţi şi democraţia tovărăşească, pe de o parte, şi realitatea reprezentată de corupţie, penurie şi autoritarism, pe de altă parte. Dacă toţi deţineau totul, atunci în mod sigur nimeni nu deţinea nimic, şi cum putea să fie considerat furt, dacă nimeni nu deţinea nimic? Fiecare fura ce putea şi, chiar dacă nu puteau fura bunuri, furau timp, dispărând de la locul de muncă pentru a sta la coadă la alimente sau pentru a face câte un „ciubuc". Toată lumea ştia acest lucru, care făcea şi subiectul multor glume:

— Cred că noi trebuie să fim cea mai bogată ţară din lume, îi spune Ivan lui Volodea.

— De ce? întreabă Ivan.

— Pentru că, de aproape şaizeci de ani, toată lumea fură de la stat şi tot a mai rămas ceva de furat[4].

Stalinismul fusese marcat de o disonanţă cognitivă stranie, un sindrom Stockholm la nivelul întregului popor, în care o tiranie sângeroasă şi risipitoare a putut coexista cumva cu credinţa continuă în visul marxist-leninist sau cel puţin că această suferinţă avea un scop mai înalt. În mod ironic, denunţarea lui Stalin de către Nikita Hruşciov în „Cuvântarea secretă" din 1956, care a ajuns curând la cunoştinţa publicului pe căi neoficiale, ca şi programul de „destalinizare" care a urmat au dărâmat multe din fundamentele ideologice statului sovietic. Dacă faptul că îl înduraseră pe Stalin fusese în zadar, atunci ce altceva avea sens? Din această anomie vor lua naştere tot felul de expresii contraculturale. *Zeki* amnistiaţi au adus cu ei muzica din Gulag, astfel încât, aşa cum scria poetul disident Iuli Daniel, „cântecele din lagăre deveneau populare. Veneau treptat din Siberia şi din Nordul Îndepărtat şi auzeai fragmente din ele la bufetele din haltele de cale ferată... Intrau în oraşe împreună cu infractorii reabilitaţi"[5]. Au apărut şi tineri influenţaţi de moda din străinătate, aşa cum erau beatnicii şi rockerii

stileaghi din anii 1950 și 1960, pasionații de fotbal, *fanatî*, și, de heavy metal, *metallistî* din anii 1980. Aceștia nu numai că sfidau linia partidul, dar exprimau adesea acest lucru și prin preferința pentru haine și muzică occidentale[6]. Chiar și furtul din averea statului și corupția au dobândit o legitimitate perversă, implicită, ca lovituri date nomenclaturii ipocrite și exploatatoare. Urma o schimbare, dar nu știa nimeni cu siguranță de ce fel va fi aceasta.

Vorî s-au trezit dintr-odată în această lume nouă ciudată. Ironia era că, în timp ce *suki* câștigaseră războiul cultural – și în mare măsură fizic – din lagăre și fuseseră printre primii eliberați în cadrul amnistiilor de după moartea lui Stalin, ajunseseră într-o lume interlopă din URSS care era încă dominată de *blatnîe*. Rezultatul a fost o nouă luptă, în care valorile-cheie – capacitatea de organizare și disponibilitatea de a lucra prin și cu autoritățile – au asigurat câștigul *suki*. Era o victorie peticită, un cartier aici, un orășel dincolo. Un polițist pensionat cu care am stat de vorbă își amintea de copilăria lui din Ekaterinburg (numit pe atunci Sverdlovsk), un oraș din Urali, afectat de la mijlocul anilor 1950 de „bandele albastre" – denumite așa din cauza tatuajelor lor dense – ale foștilor pușcăriași. La început aceasta s-a manifestat prin încăierările violente de stradă dintre *blatnîe* și *suki*, care aveau loc aproape zilnic[7]. Nu a fost o victorie obținută pe atunci ușor de *suki*, și nici fără vărsare de sânge. O mare parte din creșterea dramatică a criminalității în toată Uniunea Sovietică – 552 281 infracțiuni înregistrate în 1953, față de 745 812 în 1957[8] – se explică prin inevitabilul haos produs de cei cinci milioane de pușcăriași eliberați brusc în țară, fără o asistență minimă; aici se ascundea și o revoluție a lumii interlope care se întindea în toată țara. Dar acest lucru era aproape inevitabil, date fiind circumstanțele.

Gangsteri sub presiune…

> Adevărata tragedie a anilor 1980 este că, până atunci, capii infracționalității erau ținuți sub controlul statului. Noi câștigam. Iar după aceea, am cedat.
>
> Polițist rus, 1990[9]

După ce și-au desăvârșit recucerirea lumii interlope sovie-tice, gangsterii au fost totuși nevoiți să se resemneze cu locul lor în noua ordine. În 1957, ministrul adjunct de interne, Mihail Holodkov, se plângea că „adesea în lagăre nu administrația conduce, ci recidiviștii"[10]. Dar în afara sistemului lagărelor de muncă, fără îndoială cea mai mare bandă din oraș era Partidul Comunist și oportuniștii care se ridicaseră în timpul lui Stalin. Printr-o hiperbolă ușor de înțeles, David Remnick îl numește „cea mai uriașă mafie din lume cunoscută vreodată"[11], iar această părere era împărtășită de lumea interlopă. Așa cum spunea hoțul de buzunare profesionist „Jora inginerul", „există fără îndoială o mafie sovietică. Și este mult mai bine organizată decât mafia americană. Dar are un alt nume. Se numește Partidul Comunist. Nici nu putem visa să concurăm cu el"[12].

Statul era autoritar și poseda – sub forma miliției și a poliției politice, cunoscută din 1954 sub denumirea de KGB (*Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti* – Comitetul Securității Statului) –capacitatea indubitabilă de a-i distruge pe gangsteri, dacă aceștia ar fi deveni vreodată o provocare și o problemă stânjenitoare. Într-adevăr, unul dintre scopurile principale ale Legii din 1956 cu privire la măsurile pentru îmbunătățirea performanței Ministerului Afacerilor Interne (MVD) al URSS era tocmai suprimarea bandelor care erupeau din gulaguri și în curând poliția, KGB și agențiile de control social și politic au lansat o campanie pe mai multe planuri. Chiar și *suki*, printr-un act care ar putea fi considerat dreptate dură, dar ironică, se puteau trezi etichetați drept „contrarevoluționari", iar nu simpli huligani, dacă se opuneau poliției sau auxiliarilor voluntari ai acesteia, *drujinniki*. Aceste măsuri aveau drept scop reluarea controlului asupra situației și liniștirea

publicului, dar făceau parte implicit și din crearea unui nou set de *poniatia*, înțelegeri între stat și lumea interlopă.

În anii 1960 și 1970, *vorî* au fost ținuți în mare măsură la locul lor, iar consensul general era că bandele care apăruseră în anii 1950 fuseseră în mare parte dezmembrate. Crima organizată fusese fragmentată din nou, fiind acum reprezentată doar de acțiuni pe scară redusă și, deși au continuat să existe cazuri sporadice de jaf înarmat și altele asemenea, era implicată mai des în activități precum frauda și jocurile de noroc ilegale. De exemplu, la sfârșitul anilor 1960, un bătrân care fusese un as al cartoforilor în anii 1940 și care avea porecla „Tbilisi", a fost convins să înființeze o academie neoficială la Moscova și să-și transmită talentele noii generații. Drept urmare, la începutul anilor 1970, în capitală a înflorit jocul ilegal de cărți al profesioniștilor, împărțiți pe mai multe specialități, fiecare cu locul său în ierarhie, de la „călători", care jucau în taxiuri plimbându-se pe străzile Moscovei, până la cartoforii de rang superior, care aveau propriile localuri, în încăperile din spate ale restaurantelor și în apartamente[13].

Fără masă critică de membri și împrăștiați prin toată țara, fără gulaguri ca locuri de formare pentru noua generație și fără capacitatea de a opera în mod deschis, *vorovskoi mir*, ca subcultură distinctă, a început să moară. Firește, mai era încă multă criminalitate, o mare parte din ea organizată. Dar sentimentul puternic al *vorî* că sunt separați de restul populației, convingerea lor că sunt singurii *liudi* („oameni") adevărați au început să pălească, la fel ca și transmiterea codului și a folclorului lumii hoților. Tatăl polițistului citat mai sus fusese el însuși în miliție în anii 1960 și, după părerea lui, „de-atunci *vorî* începuseră deja să piardă teren. Unii credeau în vechiul cod și și-l aminteau foarte bine. Aceștia încercau să-i învețe pe cei tineri. Dar în afara lagărelor era altceva. Numai pentru că știau cu toții versurile lui Vîsoțki, tinerii își închipuiau că știu codul. Dar nu-l știau"[14].

Vladimir Vîsoţki, un cantautor simbolic al erei poststaliniste, s-a inspirat, într-adevăr, masiv din limbajul şi din muzica hoţilor. Dar, aşa cum observase poliţistul pensionar, esenţa acestei *vorovskoi mir* nu era numai o carte de cântece, pe care o foloseau şi unii, şi alţii. Timp de vreo douăzeci de ani, lumea hoţilor va păli tot mai mult, dobândind un statut mitologic, în detrimentul autenticităţii şi al puterii. Însă se adaptase la stalinism, astfel că va fi reînviată, reinventată şi reinterpretată mai târziu, pe vremea lui Brejnev şi a lui Gorbaciov, începând din anii 1970. Va reapărea într-o lume interlopă dominată de oportunităţile care se găseau în economia neoficială şi în corupţie, dar şi într-una cu mai puţine ocazii de recurgere la violenţă în mod deschis, fără a stârni mânia statului. La fel cum *suki* folosiseră acelaşi limbaj ca şi *blatnîe,* rescriind pur şi simplu codul, şi acum noua generaţie de *vorî* va încerca să folosească această cultură şi acest limbaj într-un mod diferit. Povestea lui Karkov despre *vor v zakone* care a găsit o şansă jefuind economia subterană a fost vestitoarea următoarei variante a *vorovskoi mir*, cea modelată de piaţa neagră.

...bandele stradale în ascensiune

> Spuneţi ce vreţi, dar acum la Kazan se poartă două bătălii. Una dintre ele, cu cuţite şi vărsări de sânge, este chiar în văzul publicului. Dar cealaltă este mult mai cumplită. Este o bătălie a urii crescânde, care a împărţit Kazanul în „băieţi răi" şi „băieţi buni".
>
> Revista *Ogoniok*, 1988[15]

Ironia perversă era aici că şi această situaţie contribuise la ascensiunea bandelor stradale marginalizate şi violente. Mai înainte, mulţi dintre indivizii tineri, duri, agresivi şi carismatici de pe străzi ar fi ajuns în *vorovskoi mir* şi s-ar fi supus disciplinei de acolo. Dar aşa, înclinaţiile lor antisociale, augmentate de lipsa unor alte activităţi şi modalităţi alternative de refulare, în afara banalităţilor răsuflate, oferite de Comsoneal, trebuiau să-şi găsească nişte supape. „Fenomenul Kazan"[16] – denumit astfel

deoarece a fost recunoscut pentru prima dată în acest oraș – avea un model clasic, adolescenții se grupau după împărțirea teritorială, după anumite afiliații speciale (de exemplu, erau suporteri ai aceleiași echipe de fotbal) sau chiar fabrici mari, stăteau împreună și sporovăiau. Acesta era, de fapt, un model de viață rurală până în anii 1960, transpus ca atare în orașe. Luptele, purtate adesea după anumite ritualuri sau reguli dure, le dădeau posibilitatea tinerilor să se mai descarce, să-și demonstreze virtuțile bărbătești și să stabilească ierarhii. Feodor Razzakov își amintește că în anii 1970 făcuse parte dintr-o bandă moscovită care cuprindea trei străzi din nord-estul orașului – Kazakov, Gorohovski și Tokmakov –, iar aliații lor erau copiii de pe străzile Bauman și Pohtovaia, în timp ce dușmanii lor de moarte erau băieții de pe aleile din jurul Grădinilor Bauman, aflate la mai puțin de o jumătate de oră distanță de mers pe jos. Dar chiar și așa, toate aceste bande se uneau cu plăcere pentru o încăierare mai zdravănă cu rivalii lor din cartierul central Cistîe Prudî, care puteau reuni uneori până la o sută de tineri bătăuși[17].

Uneori bandele stradale evoluau și deveneau grupuri infracționale organizate, folosindu-și mușchii pentru a exercita controlul teritorial sau cel puțin pentru a extorca venituri din economia locală ilegală. La Kazan, mai multe bande stradale au fuzionat în Tiap-Liap, o organizație condusă de Serghei Antipov, un fost pușcăriaș mai în vârstă, care a elaborat un proces de consolidare în cadrul căruia mai multe bande mai mici au fost silite să li se alăture sau au fost nimicite. La sfârșit anilor 1970, Tiap-Liap avea probabil vreo 200 de membri, cu propria structură, un fond comun *obșciak*, ba chiar și o uniformă: jachete matlasate închise la culoare și o insignă (o coroană cu literele TK, de la Teplokontrol, numele cartierului unde începuse totul). Erau implicați în jafuri organizate, asigurau protecție pentru *țehoviki*, întreprinzătorii de pe piața neagră, escortau transporturile de mărfuri ilegale. Exemplul lor a încurajat sau a forțat alte bande din Kazan să accepte transformări asemănătoare, dar autoritățile erau

în mod evident reticente și nu se arătau dispuse să accepte în orașul lor această criminalitate pe față[18].

În cele din urmă, Tiap-Liap a devenit o victimă a propriului succes și a faptului că avea prea mult încredere în forțele sale. În august 1978, într-o demonstrație intenționată de forță împotriva bandei rivale, Novotarskaia Sloboda, au adus probabil cincizeci de „duri" cu arme și bare de fier, și au început să împuște și să bată oamenii la nimereală pe teritoriul acestora. Un veteran de război în vârstă de șaptezeci și patru de ani a fost ucis, iar alți zece oameni – inclusiv doi polițiști – au fost răniți. Autoritățile nu puteau să ignore așa ceva și, ca de obicei, au trecut de la ignorarea voită la represalii draconice. Treizeci de membri ai bandei au fost judecați și condamnați; doi membri mai importanți au fost executați. Deși violențele din Kazan au continuat și în anii 1990, banda Tiap-Liap ca atare a fost anihilată.

Așadar, chiar dacă numai în formele sale primordiale crima organizată a continuat să existe, ba a avut chiar șansa să reînvie în anii 1970 – și, în mare măsură, în mod ironic, tocmai datorită guvernului care o redusese la tăcere. Statul avea legi, oameni și arme, dar era, în același, timp profund bolnav de corupție și tot mai dependent de piața neagră pentru a satisface atât nevoile cetățenilor obișnuiți, cât și ale nomenclaturii. Și astfel a apărut o altă triadă în umbră: funcționarul oficial corupt, gangsterul și agentul de pe piața ilegală. Partidul se confrunta cu o perioadă prelungită de stagnare și decădere. În timpul secretarului general Leonid Brejnev (1964–1982), amploarea corupției, atât în cadrul partidului, cât și al societății, a crescut dramatic. Pe măsură ce economia planificată începea să scârțâie, îndreptându-se scrâșnind spre un eșec dureros, economia subterană creștea pentru a o compensa.

Într-o anumită măsură, acest lucru reprezenta un efect secundar firesc al eșecurilor sistemului: oamenii recurgeau la mită, la piața neagră și la *blat* – economia favorurilor[19] – pentru a umple golurile. Cu toate acestea, era implicit și o

politică: în cadrul unui contract social, pe care sovietologii occidentali l-au numit „mica înţelegere", statul oferea maselor o libertate mai mare de a se amuza, de a se plânge, de a fura şi de a face schimburi în natură, atât timp cât nu contestau statu-quoul[20]. În mod similar, nomenclatura era satisfăcută prin avantaje, acces la mărfuri deficitare şi o viaţă calmă, liniştită. Acest compromis precar a funcţionat atât timp cât economia creştea cu un ritm suficient de mare ca să asigure resursele necesare pentru ca toată lumea să fie mulţumită, dar nu putea să dureze. Între timp, crima organizată nu numai că a profitat de indolenţa și venalitatea statului, ci a dobândit şi un rol nou de intermediar indispensabil între personalităţile corupte ale partidului şi *ţehoviki*.

Peştele care s-a stricat de la cap

> Cine este acum cel mai periculos contrarevoluţionar? Cel care ia mită.
>
> Afiș sovietic de propagandă, 1923[21]

În anii ۱۹۷۰, în mod deosebit, sovieticii obişnuiţi s-au lăsat amăgiţi de roadele consumerismului timpuriu: un frigider, un televizor, poate chiar un automobil. Dar *vlasti*, oamenii aflaţi la putere, au fost primii care au profitat de aceste noi înlesniri pentru a-şi căptuşi propriile cuiburi pe o scară mult mai amplă: și-au construit palate de vară, s-au îmbrăcat în haine de import și,în general, au dus o viaţă adesea luxoasă, uşoară. Aşa cum spune proverbul rusesc, „Peştele de la cap se strică", iar corupţia instituţionalizată a nomenclaturii sovietice nu numai că a făcut ca statul să fie din ce în ce mai disfuncţional şi neguvernabil – şi, aşa cum avea să descopere Gorbaciov, imposibil de reformat –, dar a contribuit şi la corupţia din ţară, în ansamblu.

Primii bolșevicii consideraseră corupţia nu numai un defect moral, ci și un simptom al atitudinilor pre și antirevoluţionare și, practic, un pericol. Cu toate acestea, nici ei nu au fost capabili să o ţină sub control mai mult decât Stalin. În timpul domniei lui, convergenţa malignă dintre foame și disperare, pe de o parte, și impunitatea și

omnipotența oficială, pe de altă parte, au făcut ca aceasta să fie tot mai mult parte integrală din sistem. James Heinzen a afirmat că Al Doilea Război Mondial a fost „în mare măsură un punct de cotitură nerecunoscut în stimularea genului de corupție, care s-a dovedit a fi marca definitorie a perioadelor următoare din istoria sovietică”[22]. Întrucât carierele și bonusurile lor depindeau de cerințele nerealiste ale planului cincinal, directorii și oficialitățile recurgeau la metode ilegale pentru a-și realiza planul (sau cel puțin să lase impresia că îl realizează). Cele mai multe întreprinderi aveau un *tolkaci*, un om a cărui misiune era să-și folosească toate conexiunile ca să facă rost de mână de lucru, de materie primă, mijloace de transport și orice altceva era necesar pentru a se atinge țintele[23].

Firește, la locul de muncă – de la lagărele de muncă forțată la birourile guvernamentale –, cei care dețineau puterea cereau un tribut și de la subordonații lor, pentru promovări, pentru favoruri sau chiar și numai ca să poată să-și ducă viața în liniște. Iar cetățenii sovietici obișnuiți plăteau mită pentru a obține ceea ce era dreptul lor, dar care era deficitar, precum și pentru a obține alte bunuri, servicii și oportunități la care nu aveau dreptul. Samuel Huntington a făcut odată o afirmație memorabilă: „În ceea ce privește creșterea economică, singurul lucru mai rău decât o societate cu o birocrație rigidă, supracentralizată și necinstită este una cu o birocrație rigidă, supracentralizată și cinstită”[24]. Probabil cetățenii sovietici ar fi fost de acord. Mituirea, relațiile și *blat* erau căile pe care cetățenii puteau să exercite un oarecare control asupra vieții lor personale și asupra unei lumi altfel modelate de plan, de economia de comandă și de penurie. Dar, deși la scară mică dădeau putere individului, la nivel general transferau pur și simplu bunăstarea în sus, spre portarii care controlau accesul la mărfurile *defițitnîe* („deficitare”), la o promovare sau un loc de muncă, la un tratament medical. Sistemul „socialist” a devenit o piramidă a prădării, în care cei de la bază îi plăteau pe cei de sus, adesea pentru nimic altceva decât ceea ce era dreptul lor legitim.

Dincolo de corupţia amintită la nivel individual, existau şi scheme la scară industrială, care au apărut din cauza slăbiciunilor şi a structurilor statului poststalinist. Dependenţa de clientelism, lipsa verificărilor şi a bilanţurilor independente, precum şi cultura generalizată a ilegalităţii permiteau unor cercuri de oficialităţi, mai ales în regiuni, să organizeze scheme care jefuiau cea mai mare puşculiţă dintre toate: statul însuşi. Poate că o adevărată încununare glorioasă a acestei situaţii a fost scandalul bumbacului din RSS Uzbekă. Aici şeful local al partidului, Şaraf Raşidov, şi o mare parte dintre persoanele oficiale din RSS Uzbekă situată în Asia Centrală, inclusiv KGB-ul local, au fost implicaţi într-o schemă de fraudare ce dura de un deceniu. Au fost deturnate aproximativ trei miliarde de ruble în plăţi pentru un bumbac care nu a fost recoltat niciodată de pe câmpuri şi din ferme care nu existau. Afişând o disciplină şi o eficacitate deloc caracteristice, la Moscova soseau unul după altul rapoartele despre săparea unor noi reţele de irigaţii, despre noile câmpuri plantate şi despre doborârea recordurilor de productivitate.Nu este de mirare că bumbacul era numit „aurul alb", căci, datorită complicităţii conspiratorilor din Moscova – inclusiv a ginerelui lui Brejnev, ministru adjunct la Ministerul Afacerilor Interne, suprapromovatul Iuri Ciurbanov –, au reuşit să ascundă detaliul minor că niciuna dintre aşa-zisele recolte nu a existat în realitate. Cercurile obligaţiilor reciproce şi ale intereselor proprii erau atât de strânse, încât, atunci când a încercat să ajungă la rădăcina acestei conspiraţii, Iuri Andropov, fostul şef ascetic al KGB, devenit secretar general al PCUS în 1982, a fost nevoit să recurgă la măsuri extreme. Sateliţii de spionaj au fost direcţionaţi să fotografieze câmpurile de bumbac din Uzbekistan şi au descoperit curând stepă şi tufărişuri acolo unde ar fi trebuit să fie câmpurile roditoare. Era începutul sfârşitului. Raşidov a murit în funcţie în 1983 – unii spun că s-a sinucis – şi sute de înalţi funcţionari au fost arestaţi ca urmare a anchetelor succesive. Au urmat concedieri, condamnări la închisoare şi alte sinucideri.

Și cu toate acestea, chiar dacă scandalul bumbacului este un exemplu flagrant, adevărul este că reflecta patologiile generale din epoca sovietică târzie. Rașidov fusese sărbătorit și onorat – primise chiar Ordinul Lenin de zece ori –, pentru succesele lui reale în menţinerea controlului asupra RSS Uzbekă pe parcursul mandatului a trei secretari generali și pentru succesul lui aparent în atingerea unor ţinte extrem de înalte. Nu mai este nevoie să spunem că Rașidov exercitase controlul în mare măsură pentru propriul beneficiu, iar succesele lui erau mai mult ficţiune decât fapte. Așa cum a afirmat pe bună dreptate unul dintre inculpaţii din dosarul bumbacului, „infracţiuni precum mita, rapoartele de producţie umflate și furtul au devenit o normă. Nu există nicio încercare serioasă de combatere a lor... Nicio problemă nu se rezolvă dacă nu dai mită”[25].

Într-o epocă în care până și cele mai puternice și mai venerate personalităţi ale sistemului erau profund și activ implicate în corupţie pentru a-și menţine privilegiile, trebuie oare să ne surprindă faptul că și cetăţenii de rând, care se confruntau cu scăderea nivelului de trai, recurgeau tot la mijloace ilegale? Într-o anumită măsură, aceasta însemna corupţie. Dar însemna și o relaţie tot mai profundă cu economia subterană.

Oamenii din umbră...

> Nimeni nu trăiește numai din salariu. Îmi amintesc că, în tinereţe, noi câștigam bani descărcând vagoane de marfă. Și ce făceam? La fiecare trei lăzi sau saci descărcaţi, luam unul pentru noi. Așa trăiește toată lumea în ţară.
>
> Leonid Brejnev, secretar general[26]

O mare parte din economia subterană era în mâinile micilor *farţovșciki*, afaceriști de pe piaţa neagră, dar era o afacere de proporţii și nu s-ar fi putut dezvolta atât de mult fără legăturile strânse cu funcţionarii corupţi ai partidului. *Ţehoviki* (sau *tenevniki*, „oamenii din umbră”) mai puternici și mai ambiţioși, aveau nevoie de aceste relaţii nu numai pentru propria supravieţuire, dar adesea și pentru a

avea acces la materii prime, rețele și forță de muncă. Mulți *farțovșciki* comercializau bunuri *defițitnî* importate ilegal, de la haine la muzică occidentală decadentă, sau organizau scheme ilegale de schimbare a banilor. Legendarul Ian Rokotov, „Sașiul", despre care se spune că adunase o avere de 20 de milioane de ruble până în momentul în care a fost arestat, la sfârșitul anului 1960, începuse să câștige serios dând votcă în schimbul hainelor occidentale ale turiștilor finlandezi însetați, după care a trecut la scheme mai ambițioase cu valută străină (cu o linie colaterală de fraudă directă)[27]. Dar cea mai mare parte a economiei subterane era reprezentată de bunurile de larg consum, fie subtilizate din producția oficială, fie produse în fabrici clandestine.

Mulți dintre cei care acționau pe piața neagră erau eliminați din afaceri sau arestați, căci aceasta era, la urma urmelor, „speculă", definită ca vânzare și cumpărare neautorizată în vederea obținerii unui câștig personal. Aceasta se pedepsea cu până la șapte ani de închisoare, în conformitate cu articolul 154 din Codul penal rus din 1960 (baza codurilor adoptate de celelalte state componente ale URSS), dacă era considerată o afacere, nu doar o tranzacție izolată. Și, într-adevăr, Rokotov a fost împușcat în 1961, după ce Hrușciov a modificat legea speculației cu valută și a introdus pedeapsa capitală.

Mulți dintre cei care construiseră imperii de afaceri, care adesea au fost prospere mulți ani, reușiseră acest lucru datorită faptului că lucrau în interiorul structurilor de stat și, sincer vorbind, compensau insuccesul economiei planificate. În 1981, a izbucnit un scandal uriaș în legătură cu afacerile clandestine din RSSA Ceceno-Ingușă. Un afacerist ambițios, pe nume Veniko Șenghelaia, conștient de cererea de bunuri de consum și de productivitatea lamentabil de slabă a economiei locale, a pus ochii pe o întreprindere muribundă. Aceasta avea un atelier unde se producea in pentru sitele industriale de făină și astfel, toate motivele să comande materiale. Șenghelaia și un consorțiu de afaceriști de pe piața ilegală l-au introdus pe directorul fabricii în schema lor și au înființat unități separate de

producţie care fabricau sacoşe pentru cumpărături. Materialele veneau din sectorul de stat, muncitorii făceau „un ciubuc", căci erau plătiţi în plus pentru această muncă, iar sacoşele răspundeau unei cerinţe a pieţei. În primii doi ani, protejată de mite judicios oferite mai multor înalţi funcţionari, până la persoane din Ministerul Industriei Uşoare, afacerea a produs aproape o jumătate de milion de ruble. În acest moment, ca orice întreprinzător bun aflat la început, Şenghelaia a vândut afacerea altcuiva, contra unei sume serioase. Întreprinderea a prosperat şi s-a dezvoltat, s-a diversificat în domeniul tricotajelor, al pielii artificiale şi pe alte pieţe. Abia după cinci ani a atras atenţia autorităţilor şi aceasta deoarece unul dintre iniţiaţi trimitea bani fratelui său în Italia, unde spera să ajungă şi el[28].

Conspiratorii au primit condamnări de până la cincisprezece ani închisoare, dar uluitoare rămân, în multe privinţe, banalitatea şi amploarea operaţiei. Nu numai că a urmat traiectoria oricărei întreprinderi capitaliste, dar a făcut aceasta în interiorul sistemului şi nu a concurat cu economia oficială, ci a suplimentat-o. Muncitorii erau plătiţi mai bine, consumatorii primeau marfă de calitate, pe care nu o găseau în magazine. Deci care era problema? Evident, aceste întreprinderi nu plăteau impozite. Adesea operau tocmai pentru că obţineau materii prime ieftine prin achiziţiile de stat şi ocupau ilegal unităţi guvernamentale. Dar lucrul cel mai periculos pentru regim era că demonstrau falimentul economiei planificate, în comparaţie cu dinamismul pieţei negre, şi încurajau creşterea reţelelor de corupţie şi compromisul. Aceste reţele puteau să ajungă, şi chiar ajungeau, în vârful sistemului, aşa cum demonstrase scandalul bumbacului din Uzbekistan.

Însă regele *ţehovik*-ilor era vestitul Otari Lazişvili. Acesta era georgian, iar succesul afacerii sale depindea în mare măsură de relaţia lui apropiată, simbiotică, cu Vasili Mjavanadze, prim-secretar al Partidului Comunist din RSS Gruzină (azi Georgia) din 1953 până în 1972. De la

sfârşitul anilor 1960, Lazişvili a construit un imperiu al afacerilor cu surse subtilizate din economia legală. A înfiinţat o reţea de fabrici şi de ateliere, multe dintre acestea, la fel ca afacerea lui Şenghelaia, aflate în incinta fabricilor oficiale, în care se fabricau bunuri de la sacoşe de cumpărături până la mantale de ploaie, care erau vândute în toată Uniunea Sovietică, cu materii prime pe care directorii le ştergeau din evidenţe sau le declarau deteriorate sau distruse. Lazişvili îi mituia pe funcţionarii mai mici în dreapta şi în stânga, dar Mjavanadze era adevărata lui *krîşa* („acoperiş"), protecţia lui, iar în schimb acesta primea un flux continuu de cadouri şi bani de care avea nevoie pentru a duce o viaţă pe picior mare, cu care el şi soţia lui Viktoria s-au obişnuit curând. Un funcţionar superior al partidului putea trăi ca un prinţ, dar dorea să ducă o viaţă de rege.

Între timp, Lavişvili se bucura nestingherit de bogăţia şi impunitatea sa. Se spunea că avea robinete de aur la baie, într-o perioadă în care cetăţenii sovietici erau nevoiţi să aştepte ani pentru o garnitură nouă, că se ducea cu avionul la Moscova ca să vadă meciurile echipei de fotbal Dinamo Tbilisi şi paria mii de ruble pe un meci, într-o perioadă în care o asistentă medicală câştiga 1 000 de ruble pe an[29]. În cele din urmă, şi această schemă drăgălaşă s-a prăbuşit, datorită campaniei generale anticorupţie pe care a lansat-o Andropov, în timp ce era încă şeful KGB. Povestea apocrifă spune că ambiţiosul ministru de interne al RSS Gruzine, Eduard Şevardnadze, a văzut că Viktoria Mjavanadze purta un inel cu un diamant uriaş, primit în dar de la Lazişvili, şi pe care Interpolul îl raportase furat. Probabil că acesta este numai un mit, dar afacerile lui Lazişvili şi venalitatea lui Mjavanadze nu erau deloc un secret. În orice caz, cu sprijinul entuziast al lui Andropov,Şevardnadze a lansat o campanie împotriva imperiului de afaceri al lui Lazişvili şi a protectorilor acestuia. În cele din urmă, Mjavanadze a fost concediat şi a căzut în dizgraţie în 1972, iar Lazişvili a fost arestat curând după aceea[30].

Dar această relaţie s-a prăbuşit numai pentru că protago-niştii au fost neobişnuit de ostentativi şi din cauza ambiţiilor politice ale lui Iuri Andropov (a cărui campanie anticorupţie era o armă utilă împotriva duşmanilor lui din nomenclatură, unde toţi erau cu musca pe căciulă) şi ale lui Şevardnadze (care i-a luat locul lui Mjavanadze). Din anii 1960, economia subterană devenise un element nerecunoscut, dar esenţial al vieţii sovietice, însă pentru a dobândi această poziţie *ţehoviki* fuseseră nevoiţi să ajungă la înţelegeri nu numai cu oficialităţile, ci şi cu crima organizată.

...şi prietenii lor gangsteri

> Gangsterii îi lăsau în pace pe baronii pieţei negre, ba chiar îi protejau. Contra unui preţ, firește, deoarece nimeni nu face nimic pe degeaba. Şi cu timpul au văzut cum funcţionează şi cum trăieşte lumea capitalistă secretă şi au înţeles că pot face şi ei acest lucru, când vor avea şansa.
>
> Poliţist rus, 1990[31]

Ţehoviki nu erau nici pe departe atât de bogaţi şi de puternici ca Lazişvili, căci puţini şefi de partid erau atât de ostentativi şi de îndrăzneţi ca Mjavanadze. Acesta din urmă avea puterea de a pedepsi sau de a proteja şi, practic, autoritate absolută asupra fiefurilor lor. Pe de altă parte, le lipseau deseori mijloacele de a transforma toate acestea în banii şi bunurile de consum la care râvneau. Cu protecţia lor, magnaţii economiei subterane puteau să introducă prin contrabandă bunuri de lux din străinătate, să procure mărfuri cu cerere ridicată şi să înfiinţeze ateliere şi fabrici care să producă orice, de la blugi contrafăcuţi la ţigări. Cu această ocazie, se îmbogăţeau – dar nu puteau risca să-şi cheltuiască banii obţinuţi ilegal decât dacă erau protejaţi. Mai mult chiar, în cele mai multe cazuri niciuna dintre părţi nu putea discuta uşor şi în siguranţă cu cealaltă.

Primii încercau să fie prădători ai *ţehoviki*, după exemplul oferit de „Mongol", iar gangsterii au devenit atunci intermediarii lor. Pe tot parcursul anilor 1960 şi 1970, aceştia erau în multe privinţe cei mai slabi dintre

cele trei părți: aveau nevoie de banii oamenilor de afaceri de pe piața neagră, dar și de protecția șefilor partidului. Însă au devenit indispensabili și au știut cum să-și facă din aceasta o pârghie mai puternică și să dobândească mai multă libertate. La sfârșitul anilor 1970, *țehoviki* au decis că este mai bine să ajungă la o înțelegere. Reprezentanții ambelor lumi s-au întâlnit în 1979 în stațiunea balneară rusă din sud Kislovodsk, într-o reuniune despre care, fără îndoială, autoritățile aveau știință, ba poate chiar că o aranjaseră. Deși nu am văzut nimic care să coroboreze acest lucru, un ofițer KGB pensionar, care lucrase în Direcția a Cincea (răspunzătoare de poliția politică internă), mi-a spus mai târziu că șefii unității lui participaseră la acest așa-zis congres în calitate de observatori. Rezultatul a fost un acord în care se preciza că, în schimbul unei cote de 10% din câștiguri, *țehoviki* vor fi lăsați în pace[32].

Totul a devenit din ce în ce mai instituționalizat: comercianții de pe piața ilegală le plăteau gangsterilor locali o taxă, în timp ce *vorî*, poate bătându-și joc în mod conștient de partid, dar mai probabil asimilând limbajul și metodele acestuia, au început să țină mai multe astfel de congrese ale șefilor de bande, pe diverse chestiuni, inclusiv privind traficul de droguri, dacă să reacționeze la schimbările din poliție sau chiar, la o întâlnire de la Tbilisi din 1982, cum să se implice în politică[33]. (Rezultatul a rămas neconcludent: *vorî* georgieni doreau să se apropie mai mult de oficialitățile corupte, iar tradiționaliștii ruși, sub conducerea lui „Vaska Genialul", erau reticenți, iar întâlnirea s-a încheiat fără o decizie fermă.) Cu cât discutau mai mult cu întreprinzătorii, cu atât erau nevoiți să înțeleagă mai bine piața și să reacționeze la noile oportunități; cu cât discutau mai mult cu statul, cu atât trebuiau să înțeleagă mai bine politica și să dea dovadă de capacitatea de a rezolva disputele și de a menține disciplina. Mai mult chiar, într-o prefigurare a unui proces care avea să devină mult mai important în anii 1990, ceea ce a început cu simpla achitare a unei taxe, în schimbul

unei vieţi liniştite, a condus în multe cazuri la o cooperare mai apropiată şi mai productivă între agenţii de pe piaţa neagră şi gangsteri. De la statutul de proscrişi din gulaguri, *vorî* s-au apropiat de centrul sistemului sovietic. Iar Gorbaciov, din păcate, i-a lăsat, fără să vrea, să pătrundă până la capăt.

Capitolul 7
Gangsterii lui Gorbaciov

Cei umili suferă din cauza nebuniei celor mari.

Proverb rusesc

Aflat la Moscova în 1990 în calitate de doctorand şi urmărind atent mersul distrugerii lente a sistemului sovietic din jurul meu, am reuşit să obţin o întâlnire cu şeful adjunct al misiunii unuia dintre statele mai mari ale Pactului de la Varşovia. Mă simţeam foarte important, în timp ce stăteam în apartamentul lui şi ascultam relatări despre întâlnirile de la Kremlin şi despre informările secrete. Dar după un timp, gazda s-a scuzat, a luat o pungă de plastic plină cu sticle de alcool din ţara lui şi a spus:

— Te rog să mă scuzi, dar am o întâlnire cu o persoană care are de vânzare hârtie igienică.

A făcut o pauză şi a adăugat plin de respect:

— Hârtie igienică *moale*.

Pentru cineva obişnuit cu abundenţa din Occident, era foarte impresionant: până şi unul dintre cei câteva zeci de diplomaţi de rang superior din Moscova era nevoit să meargă *nalevo* – („la stânga"), adică să recurgă la economia informală, numai ca să se poate şterge confortabil la fund.

Sărmanul Mihail Gorbaciov! În 1985, când ajunsese la putere ca secretar general şi lansase apoi încercarea inutilă de reformă a Uniunii Sovietice, creând propria versiune de „socialism cu faţă umană", nici el – nici altcineva – nu îşi

imaginase că, prin aceasta, se va asigura o ascensiune rapidă și neașteptată a infractorilor. Reformele din *perestroika* (restructurarea) lui i-au așezat într-o poziție foarte bună, de unde puteau să profite de prăbușirea URSS, pe care campania lui a accelerat-o. Într-adevăr, dacă e să-i recunoaștem un merit lui Gorbaciov, represiunile începute de acesta împotriva marilor corupți arătau promițător (sau alarmant, în funcție de ce parte a gardului de aflai). De exemplu, Vladimir Kantor, directorul de la *Univermag* (Magazinul Universal) Sokolniki, era un profitor notoriu, care presupunea că patronajul șefului partidului din Moscova, Viktor Grișin, îi va asigura invulnerabilitatea. Asta până în ziua de 1 aprilie 1985, când a fost arestat, în timp ce Grișin se află în vizită oficială în Ungaria. În spatele unei uși blindate din apartamentul lui se găsea un adevărat tezaur de pietre și metale prețioase, bijuterii, antichități și obiecte de lux[1]. A fost condamnat la opt ani de închisoare și i s-au confiscat bunuri în valoare de 600 000 de ruble.

Trei aspecte fundamentale din epoca lui Gorbaciov au fost esențiale în revoluționarea crimei organizate. Primul, campania lui bine intenționată, dar prost concepută împotriva consumului de alcool, care a însemnat pentru gangsterii ruși ceva cam în genul prohibiției pentru omologii lor din America de Nord. În al doilea rând, liberalizarea limitată a economiei și crearea unei noi forme de business privat (așa-numitele cooperative) ofereau infractorilor noi victime pentru extorcare și ocazii bune de spălare a banilor lichizi pe care îi realizau din vânzările de băuturi alcoolice. Și, în sfârșit, prăbușirea autorității statului însemna că, exact în momentul în care dobândeau resurse financiare și coercitive fără precedent – bani și mușchi –, infractorii nu se mai confruntau cu niște controale serioase. Nu mai erau nevoiți să se bazeze pe plățile baronilor de pe piața neagră, căci aveau propriile surse de venituri; acum, șefii corupți ai partidului erau cei care aveau nevoie de protecția lor, și nu invers. Pe scurt,

piramida se întorsese cu fundul în sus, iar gangsterii ajunseseră pentru un timp deasupra.

Revoluţia contrabandei

> Pentru ruși, băutura este o plăcere. Fără ea nu putem exista.
>
> Remarcă apocrifă a cneazului Vladimir al Kievului, 988[2]

Campania împotriva consumului de alcool a fost o încercare naivă și stângace de a rezolva o problemă serioasă: nivelul de alcoolism reducea productivitatea muncii și împovăra sistemul de sănătate. Cetăţenii sovietici erau cei mai mari băutori din lume, consumând în medie 11,2 litri de alcool pur pe an, iar în 1980 o familie obișnuită cheltuia jumătate din buget pe băutură[3]. De aceea, în 1995, Gorbaciov – care întâmplător nu era un mare băutor, spre deosebire de predecesorii lui alcoolici, așa cum era Brejnev – a determinat Comitetul Central al PCUS să dea o Rezoluţie cu privire la măsurile pentru combaterea băuturii și alcoolismului. Ideea era că măsurile coercitive, cum ar fi preţurile ridicate la băuturi, aprovizionarea limitată și penalizările mai dure pentru băutul în public, vor fi combinate cu campanii mai ingenioase de informare a publicului și cu oferirea de alternative, de exemplu, baruri cu băuturi nealcoolice și sucuri, unde oamenii puteau socializa. Dar aceasta nu permitea aplicarea mijloacelor dureroase și, în esenţă, autoritare ale sistemului și, deși vița-de-vie a fost smulsă din rădăcini și s-a interzis servirea băuturilor alcoolice în restaurante înainte de ora două după-amiaza, alternativele nu au apărut și propaganda a rămas la fel de rigidă și ușor de ignorat ca întotdeauna. Gorbaciov, *gheneralnîi sekretar* (secretar general), era denumit în batjocură *mineralnîi sekretar* – secretarul apei minerale.

Desigur, au existat și anumite succese. Timpul pierdut din cauza dizabilităţilor provocate de alcool a scăzut cu ٣٠٪ între ١٩٨٤ și ١٩٨٧, numărul deceselor provocate de conducerea automobilului sub influenţa alcoolului a scăzut

cu 20%[4]. Cu toate acestea, pentru mult prea mulţi cetăţeni sovietici, alcoolul devenise o cale de evadare – deşi distructivă – din cenuşiul şi lipsa de speranţă a vieţii zilnice. Obişnuiţi deja să recurgă la piaţa neagră pentru a acoperi lipsurile din economia legală, oamenii au luat-o *nalevo* („la stânga") şi pentru băutură. Rezultatul a fost o cerere care a depăşit de departe capacităţile *ţehoviki*, în special pentru că aceştia nu încercaseră niciodată să concureze cu statul în privinţa cantităţii, ci numai a calităţii. Reţelele infracţionale organizate, care se obişnuiseră de mulţi ani cu funcţionarea economiei paralele, au exploatat această lipsă şi au furnizat cu plăcere băutură de tot felul, de import, făcută în casă, procurată la negru sau furată. Fabricarea băuturii la domiciliu a rămas o industrie casnică, iar tot felul de licori dubioase şi poşirci erau produse în dulapuri, în magazii, ba chiar şi în băi. Gangsterii îi ajutau cu distribuţia pe cei a căror producţie depăşea posibilităţile pieţei, pe care o puteau aproviziona prin propriile reţele paralele. Producţia ilegală de alcool era aşa de mare, încât în curând în ţară s-a ajuns la o lipsă generală de zahăr, necesar în procesul de fabricaţie. Arkadi Vaksberg îşi aminteşte că în Ucraina, numai în 1986, cererea de zahăr a crescut cu 24%[5]. În alte părţi, *vorî* jucau un rol esenţial, folosindu-şi relaţiile pentru a deturna stocurile de alcool de la fabricile care mai funcţionau şi a le vinde la preţuri umflate pe piaţa neagră, în unele cazuri oferind la vânzare ceea ce fusese marcat pentru distrugere. Uneori aceste cantităţi erau furate chiar de gangsteri sau, mai des, erau şterse din evidenţe de funcţionarii corupţi, dar cum aceştia aveau nevoie de ajutor ca să ajungă pe piaţa neagră, trebuiau să recurgă la *vorî*.

Această industrie ilegală le asigura infractorilor nu numai o piaţă, ci şi un teritoriu. Rolul lor clandestin în cadrul statului sovietic însemna că interacţionau foarte rar în mod direct cu restul societăţii; erau apuse zilele în care oamenii obişnuiţi puteau întâlni infractori de profesie în gulaguri, iar zilele gangsterismului deschis de stradă încă nu sosiseră. Cei mai mulţi oameni făceau cunoştinţă

pentru prima dată cu *vorî* nu ca jefuitori, dar ca furnizori. Gangsterii câștigau acum mai mulţi bani ca oricând, în rolul neașteptat de prieten sau aliat. Un tânăr care, la vremea respectivă, era numai un *şestiorka*, curier sau comisionar al bandei, descrie experienţa suprarealistă pe care o avusese când îl însoţise pentru prima dată pe un infractor cu vechime în rondul lui prin cartierul Certanovo din sudul Moscovei: „Oamenilor le făcea plăcere să ne vadă, zâmbeau și glumeau, ne ofereau ţigări. Ne întrebau ce mai avem astăzi, ca și când am fi fost vânzători de la magazin”[6].

Pentru că, de fapt, chiar asta și erau. Infractorii care vindeau oamenilor băuturi alcoolice aveau relaţii pe reţelele mai largi ale pieţei negre, ceea ce le permitea să furnizeze și alte mărfuri *defiţitnî*, de la haine la ţigări, bunuri casnice și medicamente, într-o vreme de lipsuri tot mai mari și de raţionalizare[7]. În plus, relaţiile lor cu funcționarii corupţi însemnau că pot intermedia și înţelegeri. Desigur, cetăţenii sovietici avuseseră și înainte legături cu furnizorii de pe piaţa ilegală și nu recurseseră la corupţie ca să-și ușureze viaţa. Obstacolul era reprezentat mai mult de accesul la reţele și de încredere. Știa persoana respectivă pe cine să mituiască pentru un anumit serviciu? Avea cu adevărat acces? Știa „prețul” corect? Puteai avea încredere în cel care primea mită?

Gangsterii se prezentau ca brokeri ad-hoc, capabili să stabilească legăturile necesare și, de asemenea, implicit, uneori chiar și explicit, să garanteze o tranzacţie. Reputaţia lor era în joc și de aceea totul trebuia să meargă bine, căci viitoarele lor afaceri depindeau de aceasta. Federico Varese s-a exprimat foarte usturător despre *mafia*, afirmând că aceasta era o sursă de protecţie privată și de aplicare a contractelor în Rusia postsovietică și, în multe privinţe, sorgintea ei trebuia căutată în holurile mohorâte și pe scările prăbușite ale blocurilor de locuinţe din epoca lui Gorbaciov[8]. În posomorâtul cartier Certanovo, de pildă, tânărul *şestiorka* își aminteşte cât de curând în timpul rondurilor lor oamenii începuseră să-i încurajeze să se

diversifice: „Hei, băieţi, mulţumim pentru băutură; ce ziceţi de nişte ţigări data viitoare?"; „Nu ştiţi pe cineva la policlinică? Sunt sigur că fiica mea are nevoie de un control medical". Pentru un începător, era o experienţă extraordinară să fie tratat dintr-odată ca un angrosist local. Pentru şefii lui, era o sursă de îmbogăţire şi de neaşteptată legitimizare, astfel că au început să aprecieze noile oportunităţi pe care li le oferea Gorbaciov fără să vrea.

Gangsteri-antreprenori

> Era clar că miliţia nu va putea face mare lucru... aşa că am ajuns la şeful infractorilor, o autoritate, şi am cunoscut chiar şi doi *vorî v zakone*... Am convenit să-i primim în restaurantele noastre, iar ei să nu ne hărţuiască.
>
> Un întreprinzător îşi asigură protecţia pentru noua sa afacere[9]

Programul general de reforme al lui Gorbaciov a devenit mai ambiţios (şi disperat) cu timpul, căci el a început să-şi dea seama atât de amploarea provocării, cât şi de nivelul de împotrivire din partea nomenclaturii corupte. Încercările lui timpurii de redresare planificată a economiei au eşuat, astfel că a luat o pagină din cartea lui Lenin şi şi-a început propria versiune de politică liberalizatoare NEP a predecesorului său. A apărut o nouă generaţie de *kooperativniki*, într-un fel o contrapondere a tagmei de *ţehoviki* de pe piaţa neagră.

S-ar putea crede că era un avantaj, dar în practică s-a dovedit o slăbiciune paralizantă. *Kooperativniki* erau şi mai vulnerabili decât *ţehoviki* din anii 1960 şi 1970, căci nu aveau nici relaţii, nici protecţie stabile, iar curând au intrat în conflict atât cu publicul, cât şi cu autorităţile. Cooperativele ofereau, de regulă, o calitate superioară şi mai multă flexibilitate, dar şi un preţ mai mare. Publicul, care vedea cum nivelul de viaţă scade, dădea vina pe aceşti ţapi ispăşitori consideraţi „profitori". Trebuie să recunoaştem că nu greşeau întotdeauna. Conducerea fabricii de ţigări Iava din Moscova, de exemplu, a găsit o oportunitate şi, datorită unor aliaţi din sistemul de distribuţie al statului, a orchestrat un deficit artificial. În

același timp, a înființat o rețea de magazine ale cooperativei, prin care își vindea țigările la prețuri umflate[10]. Această nouă generație de presupuși întreprinzători reprezentau o provocare atât pentru doctrina osificată, cât și pentru înțelegerile pe care ajunsese să se bizuie nomenclatura. Indiferent ce ar fi dorit Kremlinul pentru ei, *kooperativniki* întâmpinau ostilitate din partea publicului, obstrucție din partea autorităților locale și un refuz hotărât din partea poliției de a le asigura protecție reală.

Căutând noi locuri ca să-și spele banii și să-și reinvestească averile recent dobândite, având și capacitatea de a-i intimida ușor pe acești noi întreprinzători, gangsterii au reușit să pătrundă pe scară mare în acest sector. Ocaziile de șantaj pentru protecție erau numeroase, astfel că multe bande, dornice să exploateze această nouă oportunitate, au învățat cum să facă cel mai bine acest lucru pornind de la zero. Un membru al bandei Liuberî – despre care vom discuta mai departe – își amintea că „principalele noastre manuale erau filmele video despre mafia din America și din Hong Kong; le urmăream în saloane video ca să căpătăm ceva experiență”[11].

Multe afaceri au fost preluate sau anihilate. La sfârșitul anului 1989, infractorii controlau sau erau plătiți de aproximativ 75% dintre cooperative[12]. Un reportaj din *Ogoniok* recunoștea:

> Pentru un anumit procent, șantajiștii puteau oferi o gamă largă de servicii, de la protejarea proprietății cooperativei până la obținerea aprovizionării sau ruinarea concurenței … În cazul în care serviciul unui șantajist era refuzat, se puteau întâmpla tot felul de nenorociri: un incendiu izbucnea într-o cafenea a cooperativei, inspectorii guvernului manifestau brusc interes pentru un fabricant de îmbrăcăminte sportivă[13].

În felul acesta, infractorii – ale căror venituri depindeau până nu de mult în mare măsură de piața neagră și de comercianții de aici – s-au trezit dintr-odată din ce în ce mai mult solvabili financiar. Infractorii, care conduceau

cândva scheme mici, aveau acum visuri mai mari. De exemplu, la Perm, gangsterul Vladimir Plotnikov („Plotnik") se concentrase în mare măsură pe jocurile frauduloase de stradă până la mijlocul anilor 1980, dar după aceea a trecut la afacerile de pe piaţa neagră, scoţând pe furiș drujbe de la uzina locală Dzerjinski și vânzându-le în toată Uniunea Sovietică, câte 200 odată[14]. În 2004 a devenit parlamentar local. Alţi gangsteri au devenit furnizori de servicii într-un mod chiar mai explicit; un *vor* moscovit, Pavel Ziharov („Pavel Ţirul"), și-a început cariera ca hoţ de buzunare în anii 1950, dar la sfârșitul anilor 1980 locuia într-o vilă cu două etaje în afara orașului și dădea bani cu împrumut fără chitanţă unor *kooperativniki* care nu puteau primi credite oficiale[15]. Trebuia să apară o nouă generaţie de răufăcători evoluaţi, căci altfel ar fi fost înlocuită sau îndepărtată de noua specie de businessmeni-gangsteri.

Bandele noi

> Știi ce greu a fost pentru noi să ne obișnuim cu viaţa pe timp de pace? Acolo, în timpul luptelor, vezi clar cine este cine. Albul este alb, negrul este negru.
>
> Veteran din Războiul din Afganistan, 1987[16]

Chiar și acești gangsteri-businessmeni aveau nevoie de „gorile" și, dintre toate variantele de afaceri nou-apărute din timpul lui Gorbaciov, puţine au fost atât de periculoase ca ascensiunea profesioniștilor din domeniul coerciţiei. Sociologul rus Vadim Volkov îi numea „întreprinzători violenţi", care își puneau în valoare mușchii, transformând în resursă voinţa și capacitatea de a folosi sau de a ameninţa cu folosirea forţei[17]. Mulţi dintre ei au umplut pur și simplu rândurile bandelor, căci în majoritatea acestora se găsea loc pentru încă un *bîk* („taur") sau *torpedo* („ucigaș profesionist"). Dar în alte cazuri, grupurile cu o capacitate deosebită și credibilă de a face uz de violenţă au devenit baza bandelor de crimă organizată. Aceste exemple deosebite erau sportivi, culturiști neoficiali

(*kaciki*) şi *afganţî*, veterani din războiul de zece ani (1979–1989) dus de Uniunea Sovietică în Afganistan.

Uniunea Sovietică făcea eforturi deosebite pentru sportivii ei, atât pentru a culege o recoltă bogată de medalii în competiţiile internaţionale – care devenise un surogat al câmpului de luptă din Războiul Rece –, cât şi pentru a întări capacitatea de muncă eficace a muncitorilor şi soldaţilor. În anii ۱۹۸۰, salariile şi subvenţiile generoase pe care se baza acest domeniu au început să fie suspuse unei presiuni tot mai puternice. Mulţi tineri în formă, printre care luptători, boxeri, specialişti în artele marţiale, au rămas şomeri şi s-au simţit respinşi. Mai mult chiar, acum exista o scenă oficială, dar şi una subterană de fitness şi de arte marţiale în creştere, care oferea recruţi pentru noile posturi de şantajişti.

De exemplu, probabil din 1985 până în 1987, cel mai vestit gangster din Leningrad a fost Nikolai Sediuk, cunoscut drept „Kolea Karate" pentru talentele lui în artele marţiale, în anturajul căruia se aflau zeci de tineri de la clubul lui de antrenament, Cercul[18]. Vadim Volkov notează că unii membri ai personalului şi studenţii din toate cele trei centre de pregătire sportivă din oraş – Institutul Lesgaft de Cultură Fizică şi Sport, Institutul Militar de Cultură Fizică (VIFK) şi Şcoala Superioară de Măiestrie Sportivă (ŞVSM) – îşi formau propriii infractori. Şeful vestitului grup Tambovskaia din oraş era antrenor sportiv şi absolvent al Institutului Lesgaft. Cadeţii de la VIFK formau Brigada Şvonder, care extorca firmele din apropierea Gării Finlanda, în timp ce ŞVSM avea propria brigadă de luptători[19]. La fel, banda Uralmaş din Ekaterinburg, despre care vom vorbi mai departe, s-a format pe baza unui nucleu alcătuit din aceşti sportivi.

O consecinţă a existenţei bandelor sportivilor a fost că unele bande de stradă au dezvoltat un cult special pentru antrenamentele de culturism şi arte marţiale. Cei mai vestiţi erau *liuberî*, denumiţi astfel după Liuberţî, zona industrială mizerabilă dintr-un cartier estic al Moscovei, de unde au pornit. La începutul anilor 1980, culturismul a

devenit o modă locală și subsolurile blocurilor au fost transformate în săli de gimnastică neoficiale. O parte dintre tinerii muncitori *kaciki* au format bande în care se îmbinau o agresivitate de nivel scăzut cu o ideologie confuză și se amestecau retorica Comsomolului, impulsurile fasciste și o doză mare de rasism și ură de clasă[20]. Într-o zi, puteau să se ducă în oraș ca să facă paradă de mușchii lor și să-i bată pe neruși, pe hipioți, sau pe tineri *majorî* („privilegiații") moscoviți care le atrăgeau privirea. A doua zi, puteau să-i atace pe neofasciști sau pur și simplu să se încaiere cu banda rivală de pe strada vecină.

La început, poliția și autoritățile au ignorat, în mare, violența lor. Vedeau în ei o armă potențială împotriva agitatorilor antiguvernamentali, dar bandele de stradă s-au dovedit incapabile de a servi drept trupe de asalt. Mai mult chiar, fenomenul a început să se răspândească în alte cartiere sărace ale Moscovei și chiar și în alte orașe, rezultatul fiind o panică morală care îi înfățișa drept purtători apocaliptici ai unui haos brutal. Paralela cu criza huliganismului din ultima perioadă a țarismului se impune de la sine. Un articol din influenta revistă *Ogoniok* îi prezenta nu ca pe o adunătură disparată de derbedei musculoși, dar ca pe o mișcare cu propria uniformă și „regi", care puteau aduna 200 de soldați în câteva ore, ceea ce a înfierbântat și mai mult spiritele[21]. În 1987–1988, poliția a început să-i reprime, dar aceasta nu a făcut decât să accelereze o tendință care începuse deja să se manifeste: recrutarea acestor tineri pentru bandele de infracțiune organizată.

Cât despre *afganțî*, aceștia erau în mod tipic marcați de experiențele lor nu numai în timp de război, ci și pe timp de pace. Veterani ai unui conflict pe care Moscova nu voia să-l recunoască (în primii ani, statul a negat pur și simplu că în Afganistan existau soldați sovietici, iar veteranii au primit ordin să tacă), aceștia au fost adesea transformați de societate în țapi ispășitori și neglijați de stat. Promisiunile de asistență medicală, locuri de muncă, locuințe decente, toate acestea au fost date uitării. Motivul era mai puțin o

prejudecată împotriva lor și mai mult faptul că erau un grup marginalizat din punct de vedere politic, intrat în competiția pentru resurse, într-o perioadă de extremă penurie[22]. Pentru mulți dintre ei, aceasta a dus la un anumit grad de „socializare în umbră" în care s-au întors activ împotriva restului societății și a valorilor acesteia.

Desigur, cei mai mulți dintre cei aproximativ un milion de *afganți* au lăsat în urmă războiul, însă un număr important dintre ei – probabil, cam un sfert – s-au implicat, într-un fel sau altul, în mișcarea veteranilor, intrând în Uniunea Veteranilor din Afganistan (SVA) sau în alte structuri. Mulți au găsit locuri de muncă în învățământul patriotic militar, un sector amplu în URSS, unde fiecare școală avea un educator militar și existau fel de fel de programe de formare a calităților și aptitudinilor necesare în viitorul serviciu militar național. Legea din 1987, cu privire la asociațiile de amatori și cluburile de activități recreaționale, a pus pentru prima dată bazele unor grupuri cu adevărat independente, iar unii *afganți* au început să facă un lobby mult mai activ pentru drepturile veteranilor. Dar au avut rareori un succes deosebit, dată fiind criza care sugruma statul și, în consecință, s-au apucat ei înșiși de diverse afaceri, de la înregistrarea și vinderea unor cântece despre Războiul din Afganistan până la înființarea propriilor cooperative.

Nu mai este nevoie să spunem că aceste cooperative conduse de veteranii din Afganistan erau mai puțin vulnerabile în fața atacurilor gangsterilor. În 1990, un veteran mi-a spus ce s-a întâmplat când doi *șestiorka* obraznici încercaseră să intimideze un vânzător cu un singur un picior dintr-un mic chioșc de care se ocupa grupul lor din Leningrad: „A fost suficient să năvălească pe ușa încăperii și eu împreună cu alți trei tovarăși am venit și le-am arătat derbedeilor ce învățaserăm la VDV (trupele de parașutiști). Nu au mai venit"[23]. Mai ales datorită faptului că exista un sector special al pieții private, pentru care erau cât se poate de potriviți – și anume, înființarea și conducerea sălilor de culturism, a cluburilor

de arte marţiale şi altele ca acestea –, tranziţia spre securitate privată, pe de o parte, şi spre criminalitate, pe de altă parte, a fost relativ firească. De exemplu, SVA şi-a înfiinţat propria firmă privată de securitate, *Soiuznik*[24]. Şi poliţia dorea să-i recruteze pe veterani, mai ales pentru noile sale unităţi de reprimare a revoltelor, OMON şi alte forţe speciale de poliţie. În 1989, ministrul de interne Vadim Bakatin a spus că „autoritatea colosală şi potenţialul lor nedescoperit trebuie să fie folosite în lupta împotriva bandiţilor, a speculanţilor, a şantajiştilor şi a altor ticăloşi"[25]. Cu toate acestea, un fost ofiţer de la Departamentul crimei organizate din ministerul de Interne (MVD) recunoştea că *afganţî* erau prima alegere pentru bande, atunci când acestea recrutau „gorile"[26].

Atât sportivii, cât şi veteranii de război din Afganistan, au atins apogeul carierei infracţionale în anii 1990 ai regimului postsovietic. Combinaţia între evaziunea fiscală masivă (care încuraja contrabanda), lupta cu forţele de ordine şi oportunităţile aparent nelimitate de şantaj şi de corupţie au deschis pentru scurt timp noi perspective generoase în faţa lor, după care, în anii 2000, au fost aduşi din nou sub controlul statului şi al gangsterilor convenţionali. Cu toate acestea, chiar şi la sfârşitul anilor 1980, era deja clar că apăreau noi pieţe pentru violenţă şi protecţie, iar puterea şi banii vor merge spre grupurile şi spre indivizii capabili să le asigure şi să şi le deservească cel mai bine.

Viitorul le aparţine

> Se poate vedea deja în regiuni, probabil şi aici, şi la Moscova: liderii crimei organizate sunt acum oamenii la care trebuie să ne uităm… Curând, înalţii funcţionari vor fi invitaţi în vilele lor şi li se vor oferi parteneriate, deoarece aceasta este calea viitorului.
>
> Ofiţer de poliţie, Kiev, 1991[27]

Dar în multe privinţe evenimentul cel mai dramatic a fost prăbuşirea Partidului Comunist, din cauza reformelor liberale ale lui Gorbaciov. *Glasnost*, o nouă politică de

transparență despre afacerile contemporane și ororile trecutului, a distrus o mare parte din legitimitatea partidului, iar greutățile economice provocate de reformele economice schilodite au mistuit restul. În fața opoziției crescânde a nomenclaturii alarmate și lovite în propriile interese, Gorbaciov s-a radicalizat și a recurs la o campanie limitată de democratizare pentru a-și câștiga o bază de putere independentă de partid, zguduind astfel unitatea sa fragilă. Liberalizarea a încurajat, de asemenea, mișcările locale naționaliste; acestea, la rândul lor, amenințau însăși existența statului sovietic, care, cu tot statutul declarat federal, era în mare măsură un imperiu multietnic dominat de slavi.

În acest context, oficialitățile care cândva dețineau literalmente puterea de viață și de moarte asupra *vorî*, acum erau prea ocupate ca să-și mai bată capul cu ei. Uneori constatau că au nevoie de serviciile lor, atunci când trebuiau să adune voturi sau, mai des, să-i ajute să adune banii de care vor avea nevoie atunci când pozițiile lor nu vor mai fi garantate. Chiar și Partidul Comunist, îngrijorat de ceea ce vedea scris pe ziduri, a început să pună deoparte fonduri[28]. În 1990, un decret secret al Comitetului Central al PCUS a ordonat KGB să înceapă să alcătuiască o rețea de firme și conturi legate pe ascuns de partid, pentru ziua în care acesta nu va mai putea conta pe fondurile de stat. O sumă necunoscută – miliarde de dolari – a fost scoasă din casele de bani ale unui stat care abia dacă își putea permite așa ceva și transferată în sute de astfel de conturi. Nikolai Krucina, șeful Departamentului administrativ al Comitetului Central, era un personaj-cheie și, pentru mulți din vârful ierarhiei, el era singurul care știa unde sunt toți banii. În timpul haosului provocat de scurta lovitură de stat împotriva lui Gorbaciov din august 1991, acesta a căzut sau a fost împins de la fereastra apartamentului său de la etajul cinci[29]. Banii nu au mai fost găsiți oficial niciodată, dar fără îndoială că mulți dintre cei implicați, de la ofițeri KGB până la contabili și conducători ai partidului, nu aveau

niciun motiv să jelească decesul neaşteptat şi grăbit al lui Krucina.

Coroborând toate detaliile, astăzi ştim că gangsterismul pe faţă al anilor 1990 începuse să se contureze încă de la sfârşitul anilor 1980. Crima organizată era tot mai puternică, tot mai bogată şi avea tot mai multă încredere în forţele proprii. Micile bande fragmentate din anii 1970, succesoare spirituale ale artelurilor infracţionale ţariste, au fost înlocuite de grupuri mari, puternice, bine închegate. Tensiunile interetnice care vor exploda curând cu mare violenţă începeau deja să crească. Cam de prin 1988, de exemplu, la Moscova era vizibilă dezbinarea dintre bandele slave şi cele ţinând de „frăţia cecenă" (*cecenskaia bratva*) şi aliaţii acestora din alte părţi ale Caucazului de nord. Bandele dominate de ceceni, ca Avtomobilnaia şi Ostankinskaia – denumite astfel în funcţie de cartierul pe care îl controlau –, începeau să fie menţionate pe nume în discuţiile publice[30]. Influenta publicaţie *Literaturnaia gazeta* recunoştea în acel an că lucrurile se schimbaseră: „Cu numai cinci ani în urmă, întrebarea dacă exista o mafie sovietică îi făcea pe liderii Ministerului Afacerilor Interne al URSS să ridice din sprâncene: «Aţi citit prea multe romane poliţiste»"[31].

În momentul în care Gorbaciov era silit să se încline în faţa inevitabilului şi, la sfârşitul anului ١٩٩١, să semneze încheierea existenţei URSS, crima organizată devenise o prezenţă vizibilă şi puternică pe străzi, în economie şi chiar şi pe scena politică. Cu câteva zile înainte de destrămarea Uniunii Sovietice, vreo treizeci de *vorî* de rang înalt din toată ţara s-au reunit pentru o *shodka* la o vilă din apropiere de Moscova[32]. Scopul întrunirii era, nici mai mult nici mai puţin, decât să stabilească o înţelegere cu lumea interlopă sovietică, deşi întregul stat sovietic era aproape de moarte. S-a ajuns la o înţelegere în legătură cu un front comun împotriva bandelor din Caucazul de nord şi câteva încercări de acorduri referitoare la împărţirea ţării între ei.

Ceea ce, la un anumit nivel, părea un miracol de coordonare s-a dovedit de fapt ceva marginal în privinţa impactului real. Prăbuşirea URSS avea să răstoarne toate presupunerile, să deschidă larg noi oportunităţi şi să arunce lumea interlopă rusă într-o luptă crâncenă pentru pieţe, teritorii şi priorităţi, care se pare că nu puteau fi controlate de stat şi de forţele acestuia. Înainte, gangsterii fuseseră partenerul cel mai slab în cadrul triumviratului din lumea interlopă, alături de funcţionarii corupţi şi magnaţii ce acţionau pe piaţa neagră. Acum, pentru o scurtă vreme, aceştia apăreau ca dominanţi. Pe scurt, dacă Gorbaciov a fost una dintre moaşele crimei organizate ruse, primul preşedinte al Rusiei postsovietice, Boris Elţin, a fost doica ei.

Capitolul 8

„Sălbaticii ani 1990" şi ascensiunea avtoritetî

Doi urşi nu pot trăi în acelaşi bârlog.

Proverb rusesc

Periculoasă este existenţa unui om care se visează rege, dar a cărui viaţă, în realitate, nu valorează mai mult decât o maşină Lada de dimensiuni medii. Otari Kvantrişvili – „Otarik" – era un om cu o constituţie robustă, arătând şi la vârsta de patruzeci şi şase de ani ceva din forţa fizică datorită căreia ajunsese campion naţional de lupte, până când o condamnare pentru viol pusese capăt carierei lui sportive. Era şi un om prevăzător, despre care se ştia că poartă vestă antiglonţ pe sub costum când ieşea din casă. Poate că aşa se explică de ce lunetistul care l-a ucis pe când ieşea din clădirea băii lui preferate îl împuşcase prin umărul strâng, trei gloanţe ocolind vesta prin zona neprotejată de lângă bretea şi sfâşiindu-i trunchiul.

Era în aprilie 1994, în mijlocul mandatului prezidenţial al lui Boris Elţin, când statul rus postsovietic trecea printr-o perioadă de turbulenţe violente, iar omorurile la comandă erau ceva frecvent. Dar chiar şi aşa, asasinarea lui Kvantrişvili a marcat un moment de cotitură în istoria lumii interlope a ţării. Georgieni de origine, Kvantrişvili şi fratele său, Amiran, fuseseră membri ai bandei „Mongolului" – Amiran era cartofor, iar Otari gorilă –, dar când banda a fost dezmembrată, „Otarik" a continuat pe cont propriu. A adunat mai mulţi sportivi, printre care şi pe „Aleksandr Taurul", campion de judo, şi „Ivan Ţiganul", boxer, şi a început tot felul de activităţi infracţionale, de la protecţie şi şantaj până la afaceri ilegale cu valută[1].

Dar Kvantrişvili a trecut curând în sectorul aparent legal, ca unul dintre gangsterii-întreprinzători care au profitat din plin de oportunităţile liberalizării din anii 1980. A înfiinţat Fondul pentru Protecţia Sportivilor, care acţiona ca un front convenabil pentru recrutarea şi întreţinerea gorilelor, fiind, în acelaşi timp, o organizaţie pentru contrabandă şi afaceri la negru. Apoi, în 1988, a înfiinţat Asociaţia Secolul XXI. Aceasta organiza concerte şi acţiuni de binefacere şi afirma că strânge fonduri pentru sport, dar în realitate era un holding de companii de tot felul, pentru diverse afaceri infracţionale. O altă întreprindere a lui, Academia Sporturilor – care, în pofida numelui, era o societate pe acţiuni închisă –, a obţinut scutire de taxe de import şi export în 1993 chiar din partea lui Boris Elţin. Nu făcea antrenamente sportive şi a ajuns o agenţie pentru încheierea unor afaceri cu sute de mii de tone de aluminiu, ciment şi titaniu ruseşti vândute în străinătate, precum şi bunuri de consum în valoare de milioane de dolari importate şi revândute în detaliu prin reţelele de chioşcuri pe care le monopolizase crima organizată[2].

Cu toate acestea, Kvantrişvili nu numai că a scăpat de urmărirea penală, dar a devenit şi un fel de celebritate, care îşi nega statutul de infractor, dând întotdeauna conspirativ din cap şi făcând cu ochiul. De exemplu, în

1990 a fost fotografiat lângă Elţin la un meci de tenis[3]. A devenit o personalitate marcantă a înaltei societăţi moscovite, prieten cu cântăreţul Iosif Kobzon, supranumit adesea „Frank Sinatra al Rusiei", datorită legăturilor lui strânse cu presupuşi gangsteri[4], precum şi cu renumitul reprezentant al *şanson*, Aleksandr Rozenbaum, care a participat la înmormântarea lui şi s-a plâns că „ţara a pierdut – nu mi-e frică de acest cuvânt – un lider"[5].

S-a dovedit un interlop dibaci, şi-a croit drum manipulând disputele dintre celelalte bande, mai ales între cele cecene şi cele ruse, dar se pare că aceasta i s-a urcat la cap. La sfârşitul anului 1993, a declarat că vrea să intre în politica legală şi a înfiinţat Partidul Sportivilor. În acelaşi timp, a arătat clar în cadrul cercurilor infracţionale din Moscova că intenţionează să devină şeful lumii interlope din capitală. Era, fără îndoială, cel mai puternic infractor din oraş. Dar nu a înţeles natura în esenţă egalitară din *vorovskoi mir*. În 1994, liderii celorlalte bande din oraş au ţinut o *shodka*. Au decis că Kvantrişvili trebuie să dispară şi l-au însărcinat pe Serghei Butorin, şeful bandei Orehovo-Medvedkovo, să se ocupe de acest lucru. Curând după aceea, Kvantrişvili a fost împuşcat de mâna dreaptă a lui Butorin, Aleksei Şerstobitov („Lioşa Soldatul"), ca lecţie, în sensul că nimeni – şi în niciun caz un georgian – nu avea să devină şeful şefilor, după modelul italian. Aşa cum mi-a spus mai târziu unul din participanţii la acea şedinţă, „Moscova nu este Sicilia"[6].

Şerstobitov, care a fost condamnat paisprezece ani mai târziu pentru acest omor, a primit un automobil Lada pentru performanţa sa[7]. Toţi ceilalţi au reînceput luptele din lumea interlopă care reflectau haosul din ţară în ansamblu. În timp ce în anii 1990 Rusia trecea prin crize financiare şi politice în încercarea de a se defini pe sine şi locul său în lume, lumea ei interlopă a petrecut cea mai mare parte a deceniului extinzându-se rapid în toate colţurile economiei şi ale societăţii, ducând în acelaşi timp războaie teritoriale pe măsură ce bandele creşteau, se prăbuşeau, se uneau, se dezbinau şi concurau între ele. A

fost un deceniu în care se trăgea din maşini în mişcare, se puneau bombe în automobile şi se furau industrii întregi, vremuri în care forţele de ordine păreau neputincioase. În ١٩٩٤, preşedintele Elţin a declarat că Rusia este „cel mai mare stat mafiot din lume”[8]. Părea aproape mândru de aceasta; în orice caz, nu a făcut mare lucru pentru a pune capăt situaţiei, iar aliaţii lui erau profund implicaţi în criminalizarea totală a ţării. Dar din această anarhie avea să ia naştere o nouăordine, căci s-au format bande infracţionale majore, au fost emise ordine de luptă şi s-au stabilit limite teritoriale. Cât despre *vorî*, era timpul unei reînnoiri, al unei noi reinventări pentru a face faţă diverselor nevoi şi oportunităţi ale vremurilor.

„Elţin şi supraputerea infracţiunii”

Rusia devine o supraputere a infracţiunii.

Boris Elţin, 1994[9]

Preşedinţia lui Elţin a oferit un incubator perfect pentru crima organizată. Era o perioadă de schimbări extraordinare, inclusiv de adâncire masivă a prăpastiei dintre bogaţi şi săraci. Moscova a început să fie inundată de neoane strălucitoare, iar Mercedes-Benz vindea mai multe limuzine blindate în Rusia decât în tot restul lumii la un loc. Dar în faţa staţiilor de metrou vedeai pensionari disperaţi care vindeau tot ce aveau – un scaun, un tub de pastă de dinţi pe jumătate consumat, o verighetă – încercând să o scoată cumva la capăt. Poliţia, prost plătită şi prost înarmată, adesea nu avea nici combustibil pentru vehicule, nici muniţie pentru arme. Odată am fost invitat să merg cu o patrulă prin Goleanovo, în estul Moscovei, un cartier îndepărtat de locurile turistice şi de investiţiile profitabile. M-am simţit destul de alarmat când mi s-a oferit o vestă de protecţie antiglonţ de la armată şi de două ori mai alarmat când am constatat că aceasta nu făcea nici doi bani, căci avea găuri de glonţ şi în faţă, şi în spate. Nu e de mirare că „patrularea” a însemnat o deplasare în viteză pe străzile principale, cu girofarul aprins; poliţistul de lângă mine ţinea mâinile încleştate pe un pistol-mitralieră

AKR şi nu ne-am oprit decât atunci când am ajuns din nou în siguranţă, la postul de poliţie. Nu aveau deloc sentimentul că ei sunt cei care controlează străzile şi mi-am amintit de relatările despre poliţia ţaristă, care se aventura în mahalale numai când era silită şi numai în număr foarte mare.

Graba privatizării activelor statului a transferat multe dintre acestea în mâinile infractorilor la preţuri derizorii. La fel, democratizarea limitată a creat fiefuri locale corupte care semănau foarte mult cu oraşele dominate de crima organizată din America interbelică, aşa cum le cunoaştem din thrillerele lui Dashiell Hammett – dar dotate cu arme Kalaşnikov şi cu internet. Poate că lucrul cel mai supărător şi mai usturător a fost sentimentul larg răspândit de nesiguranţă şi incertitudine; noile legi erau contradictorii, vechile certitudini dispăruseră. Dacă aveai nevoie de aplicarea unui contract sau de recuperarea unei datorii, cui te puteai adresa, din moment ce tribunalele erau corupte şi copleşite de lucrări res-tante? Dacă aveai nevoie de protecţie şi securitate, cine le putea oferi, din moment ce poliţia era coruptă şi ineficientă? Evident, răspunsul era: crima organizată, care a apărut, în mod pervers, ca un Robin Hood întreprinzător, oferind exact aceste servicii – contra unei taxe.

Era o perioadă de construcţie experimentală a statului la o scară masivă şi în mijlocul unei crize economice. Între 1991 şi 1998, când pieţele de acţiuni, obligaţiuni şi valută ale Rusiei s-au prăbuşit, PIB-ul a scăzut cu 30%, şomajul a crescut şi inflaţia a ajuns în 1992 la 2 500%, după care, spre sfârşitul deceniului, a scăzut la niveluri mai tolerabile – dar numai după ce a secătuit economiile şi a devalorizat beneficiile[10]. În 1999, peste o treime dintre ruşi trăiau sub limita sărăciei. Campania de privatizare, grăbită şi prost gândită, a dus la transferul activelor statului în mâinile persoanelor private care au plătit numai o mică parte din adevărata lor valoare, proces exploatat de cei care aveau bani lichizi şi relaţii: oficialităţile corupte, întreprinzătorii clandestini şi infractorii.

Așa cum, atunci când a apărut democrația, gangsterii îi ajutaseră și, în unele cazuri, și-i subordonaseră pe politicieni, oferind diverse bunuri pe stradă pentru a aduna voturi și a-i da la o parte pe rivali, tot așa în timpul campanei de privatizare au putut să-și valorifice capacitățile. Unii dintre cei mai întreprinzători au profitat pur și simplu de această ocazie ca să-și transforme câștigurile în active legale. Dar în perioada 1992-1994, reformiștii dornici să scoată activele din mâinile statului au adoptat un program de privatizare prin vouchere. Fiecare cetățean rus avea dreptul la un voucher național în valoare de 10 000 de ruble – poate că sună impresionant, dar la sfârșitul anului 1993 acesta reprezenta echivalentul a 8,30 dolari – pe care îl putea schimba cu acțiuni la companii destinate privatizării. Pentru mulți ruși, care nu erau siguri că vor avea ce pune de mâncare pe masă, în ziua următoare, promisiunea unor dividende potențiale cândva în viitor era puțin atrăgătoare. În schimb, cei mai mulți le-au vândut la o mică parte din valoarea lor nominală, în special nenumăraților cumpărători de la colțul străzii, care stăteau acolo cu un afiș: „Cumpăr vouchere" și cu buzunarele pline de bancnote. Poate că o parte dintre aceștia erau întreprinzători individuali, dar mulți dintre ei lucrau pentru crima organizată (și, așa cum am observat într-o vizită făcută la Moscova în 1993, erau transportați cu autobuzul în colțurile care le erau destinate și, de regulă, aveau cu ei și un supraveghetor, care stătea la pândă pentru ei sau pur și simplu îi păzea). Bandele centralizau voucherele în teancuri cu o valoare semnificativă și fie le foloseau pentru propriile afaceri, fie, adesea, le vindeau directorilor, dornici să devină proprietarii întreprinderilor pe care le conduceau sau oligarhilor în ascensiune care căutau chilipiruri. Astfel, crima organizată rusă nu doar că a făcut parte – încă de la început – din noul sistem politico-economic, dar chiar i-a influențat evoluția.

În general, era o perioadă de criză legală, culturală și socială. Legile erau rescrise în fugă și erau adesea confuze

sau contradictorii. De exemplu, deşi se presupunea că Rusia devenise o economie liberală de piaţă, vechea lege sovietică despre „speculă" – comerţ neautorizat pentru obţinerea de profit – a mai rămas în vigoare un timp. Poliţia şi tribunalele erau suprasolicitate, prost plătite, demoralizate şi nesigure de rolul lor. „Capitalismul" era văzut prea des ca permisiunea de a face bani indiferent prin ce mijloace, astfel că epoca lui Elţin a fost marcată de anarhie economică. Bandele şi oficialităţile corupte deopotrivă au jefuit economia la scară largă. Aceasta a dus în mare măsură la consolidarea fiefurilor locale ale criminalităţii şi la slăbirea instituţiilor supravieţuitoare ale statului. Chiar şi organizaţiile de binefacere au devenit faţade pentru crima organizată: de exemplu, doi şefi succesivi ai Uniunii Veteranilor din Afganistan au fost asasinaţi în atacuri cu bombe în cadrul luptei pentru scutirile de taxe care fuseseră acordate asociaţiei. Limitele dintre politică, afaceri şi crimă erau, în cel mai bun caz, neclare, în cel mai rău, fără importanţă, căci infractorii şi politicienii socializau pe faţă unii cu alţii, iar atitudinile şi instrumentele crimei organizate pătrunseseră în întregul sistem.

Între timp, lumea interlopă rusă era devastată de lupta de aproape un deceniu dintre bande şi aliaţii lor pentru protectori şi teritorii, pentru priorităţi şi resurse. *Banditî* („bandiţii") luptau adesea între ei. Iată un exemplu: banda Şkabara–Laboţki–Gnezdici fusese înfiinţată de două comandouri foste Speţnaz (forţe speciale) la Novokuzneţk în 1992, dar, devenind dominantă în acest oraş, a decis să se extindă şi să exploateze oportunităţi mai ample la Moscova. Când au făcut acest lucru, au intrat în conflict cu grupul Liuberţî, pe atunci una dintre cele mai mari bande din oraş, dar nou-veniţii au ripostat cu focuri de armă. Cu toate acestea, noul grup a început curând să se destrame. Un lider a simţit că unul dintre locotenenţii lui voia să-i ia postul: a încercat să-l ucidă pe subordonatul lui cu o bombă, dar a fost rănit în explozie şi apoi, lesne de înţeles, împuşcat de subordonatul lui nemulţumit. Între timp, la

Novokuzneţk s-a afirmat o bandă nouă, iar când trei asasini au fost trimişi să-l ucidă pe şeful lor, au dat greş. Doi dintre ei au fost ucişi chiar de „naşul" lor, drept pedeapsă, iar al treilea a fost trimis înapoi ca să-l ucidă pe rival şi de această dată a reuşit. Dar membrii bandei au început să fie consideraţi chiar şi între ei ca oameni „de unică folosinţă", din cauza ratei înalte de mortalitate; un amestec de frică, de vendetă şi de lăcomie a dus la o serie de omoruri fratricide, care au distrus efectiv grupul în 1995[11]. Acest caz ilustrează trei trăsături-cheie ale perioadei: bandele se ridicau şi cădeau în funcţie de forţa de foc, dar şi de coeziune, prima fiind mult mai uşor de acumulat; era o perioadă de anarhie în lumea interlopă, fără limite interne şi externe semnificative pentru acţiunile gangsterilor; şi situaţia s-a dovedit în final nesustenabilă.

Piaţa protecţiei şi ce înseamnă ea

> Cea mai importantă decizie pe care pot să o iau în afaceri este să ştiu sub acoperişul cui să mă adăpostesc. Dacă decizia este bună, restul vine de la sine.
>
> Întreprinzător rus, ۱۹۹۷[12]

Pe măsură ce statul slăbea şi crima organizată se afirma, oamenii de afaceri au ajuns în cele din urmă să trateze bandele ca pe nişte furnizori alternativi de servicii, ca surse diferite de *krîşa* – „acoperiş", în jargon însemnând „protecţie" – atât de importantă pentru orice întreprindere în vremuri atât de nesigure: „Cu cât este ploaia mai puternică, cu atât trebuie să fie acoperişul mai solid"[13]. Vadim Volkov scria despre un „antreprenoriat violent... modul în care fac bani grupurile şi organizaţiile specializate în utilizarea forţei"[14], iar Federico Varese aplica la Rusia modelul elaborat de Diego Gambetta, al unei mafii ca „gen particular de crimă organizată care se specializează într-o anumită marfă infracţională... furnizarea de *protecţie*"[15]. Oricum ar fi, esenţial este că violenţa, credibilă şi aplicată, şi ameninţarea pot fi monetizate pe o piaţă cu numeroşi furnizori care concurează pe bază de preţ, eficienţă, fiabilitate percepută

și reputație a numelui. În acest context, protecția însemna mai mult decât să nu fi deranjat; însemna și să nu fi tras pe sfoară. Tribunalele erau corupte și, chiar dacă puteai obține o sentință favorabilă, aplicarea acesteia era problematică. În plus, putea să dureze ani și tot ce putea face tribunalul era să dispună plata tuturor datoriilor sau daunelor la nivelul original. Dar ținând seama de faptul că inflația, chiar și după ce scăzuse de la nivelurile paralizante de la începutul anilor 1990, rămăsese tot mare (în 1999 era încă de 37%), valoarea reală a pierderilor financiare era mult mai mare. Drept urmare, firmele erau adesea dispuse să se adreseze crimei organizate pentru adjudecarea disputelor și aplicarea sentințelor, dacă puteau face acest lucru rapid, plătind uneori costuri chiar de 50% din totalul sumei în chestiune[16].

Vladimir Vîșenkov, cândva anchetator de poliție și apoi ziarist de investigație, spunea: „A luat naștere o piață și aceasta trebuie reglementată. Ce înseamnă reglementată? «Ai dreptate, nu ai dreptate. Dă-i-o lui.» Cine va face asta? Dintr-odată sportivii văd o nișă. Intră pe această piață și spun: «Noi vom decide cine are dreptate și cine greșește. Dar pentru asta vom percepe o taxă»"[17]. Printre primii care au profitat de această oportunitate au fost sportivii, de regulă luptătorii, boxerii și specialiștii în arte marțiale, dar după ei au venit și alte grupuri, de la polițiștii corupți la ceceni, veterani din războiul din Afganistan și bande de stradă.

Curând, aceasta a devenit instituționalizată, s-a împletit cu structurile sociale, economice și politice locale și naționale. Aceste „parteneriate de constrângere", cum le-a numit Volkov, puteau fi stabilite pentru o singură dată sau reglementate pe termen lung și reprezentau, de regulă, cam 25-30% din veniturile unei firme[18]. Când au început să opereze tot mai mult în spatele fațadei unor structuri legitime, fie acestea organizații de binefacere, holdinguri, agenții private de securitate, bandele nu mai extorcau bani de la firme prin amenințări deschise cu violența.

Așa cum vom arăta mai detaliat în continuare, pentru această muncă, gangsterii trebuiau să fie, după expresia clasică a *vorî*, „infractori cinstiţi". Da, existau şi oameni care încălcau legea, da, existau bătăuși, dar şi ei trebuiau să-şi respecte cuvântul. Începutul anilor 1990 a oferit ocazii pentru unii *banditî* să o ducă bine pe moment fără să se gândească la ziua următoare, dar chiar şi în acest deceniu, raza de acţiune şi toleranţa pentru crimă organizată atât de *dezorganizată* erau relativ limitate. Bandele care au prosperat, mai ales cele prezentate mai departe în cartea de faţă, care au devenit corporaţiile cele mai importate din lumea interlopă, au reuşit acest lucru pentru că au înţeles importanţa *poneatia*, adică a „înţelegerilor" neoficiale, dar puternice, care definesc lumea interlopă. În bandele de stradă ruse, aşa cum a demonstrat cercetarea pe teren efectuată de Svetlana Stephenson, în *poneatia* se pune accentul pe chestiunea valorilor „bărbăteşti", de pildă, să fii dur şi să nu cedezi, precum şi să rămâi loial bandei[19]. Aceasta aminteşte în multe privinţe de codul original al *vorî*.

Structurile crimei organizate „adulte" au adoptat, de asemenea, câteva elemente din cultura macho, deşi, în epoca pistolului şi a asasinului plătit, forţa fizică personală este mai puţin importantă decât să fii inteligent şi nemilos. O povestire apocrifă relatată de Volkov despre rezolvarea unei dispute între un *vor*, pe nume Vasea Brianski, şi nişte gangsteri azeri de lângă St. Peterburg ne ajută să ilustrăm acest lucru: „Banditul Vasea Brianski a scos un pistol, dar un azer calm nu s-a speriat şi, arătând spre propria frunte, a spus: «Foarte bine, împuşcă-mă!» Trucul, care fără îndoială dorea să demonstreze celorlalţi că Vasea şovăie şi în felul acesta azerul să câştige disputa, nu a funcţionat. Vasea a proptit pistolul în fruntea omului şi l-a împuşcat"[20].

Motivul pentru care afirm că această relatare poate fi mai mult folclor decât istorie este că am auzit relatări similare despre gangsteri din Moscova şi din Vladivostok, povestite întotdeauna de cineva care le auzise la mâna a

doua (sau a treia). Morala relatării este nu că azerii aveau curaj (ceea ce era probabil adevărat și ar fi putut fi o lecție în zilele clasice ale *vorî* din anii 1930), dar că ucigașul înțelesese provocarea și nu a șovăit să facă ceea ce era necesar ca să se impună. Așa cum spunea unul dintre povestitori, „fă ceea ce trebuie, chiar dacă asta înseamnă să te uzi" – adică să verși sânge – „dar lasă-l pe celălalt să înceapă"[21].

În această violență exista o oarecare reținere, o încercare de a evita războaiele, chiar dacă ele trebuiau câștigate atunci când era necesar să lupți, și un angajament clar că vei pune în practică amenințările și promisiunile în mod egal. Reflectând totuși la rolul acestor „parteneriate de constrângere" – și, fără nicio formă de încredere, cum poate exista un parteneriat într-o perioadă când nu există mecanisme de aplicare a ordinii? –, *poneatia* puneau un accent deosebit pe fiabilitate atât în termeni pozitivi, cât și negativi. Nu trebuia să formulezi amenințări, dacă nu erai în stare să le realizezi, dar trebuia să-ți respecți promisiunile. Vechiul cod considera că promisiunile făcute față de *fraierî*, de neinfractori, nu aveau o valoare reală. Acum așa ceva era dăunător pentru afacere și, în forma de *poneatia* postsovietice, codul s-a rescris pentru a se adapta la nevoile timpului.

Existau, firește, și bande de prădători, costul protecției fiind o taxă plătită de noua generație de întreprinzători și tot mai rămâneau multe incertitudini în cadrul acestei piețe[22]. Nu putea fi considerat, desigur, un lucru bun, ci numai o reacție de înțeles într-o situație proastă. Dar, în general, infractorii organizați încercau tot mai mult să ajungă la înțelegeri cu clienții sau între ei, oferind o viață liniștită, atâta vreme cât erau plătite oficialitățile respective, iar contractele erau atribuite firmelor respective. Infractorii se considerau acum protectori și arbitri. Iată ce i-a spus unul lui Nancy Ries: „Comercianții și speculanții se înșală întotdeauna unul pe altul... Noi îi protejăm pe oamenii de afaceri unul de altul. Asigurăm strângerea banilor și recuperăm bunurile furate. Partenerii

clienţilor noştri ştiu cine îi protejează... *Krîşa* bună înseamnă afacere bună"[23].

În această privinţă, crima organizată era pur şi simplu un sector de afaceri ca oricare altul, un intermediar în mediul încă nereglementat al lumii ruse a afacerilor. Un interlop moscovit de rang mediu cu care am stat de vorbă spunea: „În anii de început, am luptat pentru că eram nevoiţi sau pentru că nu ştiam să facem altceva mai bun, dar în 1996-1997 am putut să ne stabilim un drum şi am preferat să devenim oameni de afaceri în loc de lideri războinici"[24].

De la *banditî* la *biznismenî*: anii 2000

> De cele mai multe ori, cei mai susceptibili de a reuşi pe aceste oceane furtunoase nu sunt navigatorii de pe iahturi, cu un look perfect, bărbieriţi, foarte bronzaţi, bine făcuţi, îmbrăcaţi la modă sub pânzele de un alb imaculat, ci hidoşii căpitani ai unei corăbii de piraţi. Nu trebuie să fim indignaţi. Acestea sunt legile acumulării iniţiale de capital, aplicabile peste tot.
>
> Lev Cernoi, fost baron controversat al aluminiului, 2000[25]

Meritul de a-i fi potolit pe *banditî* i se atribuie lui Vladimir Putin, care i-a succedat lui Boris Elţin în funcţia de preşedinte în 1999 – înainte de alegerile rapide şi gestionate cu grijă din 2000. Anarhia din anii 1990 a trecut şi, odată cu ea, violenţa fără discriminare şi teama publică. Putin are fără îndoială anumite merite. Spre deosebire de Elţin, Putin avea o viziune clară pentru Rusia, ancorată într-un stat puternic. Aici nu era loc pentru nimic care să sugereze că guvernul nu conduce, indiferent că era vorba de opoziţia din parlament sau de gangsterismul de pe străzi. Cu toate acestea, Putin era în egală măsură simptomul şi cauza: ascensiunea lui a coincis cu presiuni politice şi economice mai profunde, care permiteau, ba chiar impuneau reafirmarea parţială a autorităţii centrale a statului. Putin a arătat în mod clar că nu va tolera provocările tacite sau deschise împotriva guvernului. În lunile care au dus la alegerea lui, scurgerea capitalului ilicit

din Rusia s-a accelerat, căci gangsterii se pregăteau în grabă de plecare, în cazul în care retorica lui Putin referitoare la lege și ordine ar fi fost ceva mai mult decât un teatru pentru campanie. Un gangster mi-a spus că el ținea întotdeauna o valiză gata pregătită sub pat, ca un ecou al celor trăite în epoca lui Stalin. Dar în timp ce în anii 1930 oamenii trebuiau să-și ia cu ei obiectele esențiale atunci când sosea poliția secretă, valiza lui era pregătită pentru cazul în care ar fi trebuit să alerge la aeroport, după ce unul dintre informatorii lui din poliție i-ar fi spus că urmează să fie arestat.

Era o situație ironică, dacă ne gândim că, atunci când fusese primar adjunct la St. Petersburg, Putin se întâlnise în mod periodic cu lumea interlopă a orașului, mai ales cu puternicul grup Tambovskaia[26]. Purtătorul de cuvânt oficial al lui Putin, Dmitri Peskov, a afirmat că „anumite organizații publice, neguvernamentale, servicii de securitate din străinătate și anumite mass-media" au încercat să „tulbure apele în țara noastră" și mai ales „să-l discrediteze pe președintele Putin", legând numele acestuia de lumea interlopă[27]. În presa rusă și internațională s-a vorbit pe larg despre faptul că misiunea lui Putin ca primar adjunct fusese să gestioneze relațiile cu diverse grupuri de interese puternice, chestiune studiată și de Karen Dawisha în cartea sa *Putin's Kleptocracy*. Pentru administrația orașului era important să aibă o relație bună cu infractorii, iar acest lucru le permitea să-și extindă imperiul, atât timp cât îi îmbogățeau și pe înalții funcționari locali și acceptau controlul politic general al acestora[28]. Acesta a fost în mare măsură modelul politicii naționale a lui Putin, iar infractorii au înțeles curând că le era disponibil un contract social implicit, propria „mică înțelegere". Atât timp cât erau mai discreți, atât timp cât le dădeau oficialităților partea lor, statul nu îi va considera o amenințare. Firește, poliția va încerca în continuare să-i prindă pe infractori, dar nu era cazul să se teamă de o urmărire susținută, pe scară largă. Și, într-adevăr, un gangster își amintește că fusese informat de un polițist în

legătură cu această nouă orientare: „Vor găsi motive să ne reţină sau să se întâlnească cu noi în locurile noastre obişnuite. Apoi, acest om, un maior, mi-a spus că vremurile se schimbaseră, dar aceasta nu trebuie să fie o problemă. Trebuie numai să fim mai discreţi, mai inteligenţi şi totul va fi bine"[29].

În multe privinţe, era o paralelă a modului în care Putin îi potolise pe oligarhi, oamenii de afaceri megabogaţi, care deveniseră o putere politică atât de redutabilă în timpul lui Elţin: li se oferise o viaţă liniştită, atâta vreme cât nu constituiau o provocare pentru Kremlin. Trei dintre ei care au fost mai puţin dispuşi să accepte condiţiile lui Putin, Boris Berezovski, Mihail Gusinski şi Mihail Hodorovski, au fost obligaţi să se exileze în Marea Britanie, iar ultimul a fost trimis la închisoare, dar restul s-au aliniat. În mod similar, cele mai multe bande au fost mulţumite să accepte noile reguli ale jocului, îndeosebi pentru că luptele dintre ele din anii 1990 se încheiaseră. Limitele dintre teritorii şi ierarhiile fuseseră deja stabilite în mare măsură, iar alte conflicte ar fi dăunat afacerilor. Drept urmare, crima organizată, condusă de la nivel mai înalt, a devenit tot mai reglementată, a dobândit o gândire corporatistă şi a integrat elemente ale statului. Când bandele recurgeau la *razborka*, reglarea violentă de conturi – aşa cum se întâmpla uneori în mod inevitabil –, era într-un mod mult mai precis şi mai bine ţintit, glonţul lunetistului înlocuia automobilul-capcană care ucidea fără discriminare şi împuşcăturile trase din goana maşinii, caracteristica sângeroasă a anilor 1990.

Sfârşitul *vorovskoi mir*?

> Trebuie să recunoaştem că infractorii noştri seamănă acum mult mai mult cu ai voştri. Vechile metode şi concepţii care au definit cândva lumea interlopă rusă dispar. Presupun că este un lucru bun, dar este o parte din mine care se întreabă ce va supravieţui din tradiţiile Rusiei, chiar şi din cele rele.
>
> Fost anchetator rus de poliţie, 2016[30]

Vorî v zakone de modă veche, cu anii lor de închisoare, cu tatuaje impresionante și ritualuri pe clanuri, au devenit tot mai mult un anacronism. Numele și mitologia lor vor supraviețui, dar își vor pierde forța și semnificația. În zilele lor de glorie, *vorî v zakone* erau chemați să arbitreze disputele dintre bande și infractori individuali, precum și să gestioneze *obșceak*, fondul comun pe care îl aveau grupurile pentru a-și sprijini membrii și pe cei care depindeau de ei. *Obșceak* era în același timp un plan de pensii și o poliță de asigurare de viață, iar furtul sau abuzul de bani din acest fond era unul dintre cele mai mari păcate în ochii infractorilor. *Vorî v zakone* erau aleși de tovarășii lor, în mod ironic, pe baza atitudinii lor morale: erau hoți și ucigași, dar li se încredința rezolvarea corectă a disputelor și administrarea în mod cinstit a *obșceak*.

Deși mai există și acum infractori care își spun *vorî v zakone* și fonduri numite *obșceaki*, aceste cuvinte au altă semnificație. Titlul a devenit în mare măsură ceva onorific, adesea acordat ca o favoare sau cumpărat din orgoliu. Falșii *vorî* sunt numiți de tradiționaliștii supraviețuitori *apelsinî*, „portocale". Etimologia termenului este discutabilă. Reflectă fie o viziune a gangsterilor slavi – o etimologie probabil corectă –, deoarece falșii *vorî* provin în măsură disproporționat de mare din Caucaz, regiune asociată cu vânzătorii de fructe; fie poate convingerea că acest tip de infractor-pozeur este genul de bărbat vanitos care își petrece foarte mult timp bronzându-se pe malurile Mediteranei, ale Mării Negre sau Caspice. Oricum ar fi, majoritatea noilor *vorî* moderni sunt astfel de „portocale", care folosesc acest titlu, dar nu l-au câștigat prin efort, în conformitate cu vechile tradiții, și nici nu au acceptat îngrădirile de comportament care îl însoțesc.

De exemplu, Andranik Sogoian, un gangster armean condamnat în contumacie în 2013 la Praga pentru tentativă de asasinat, a fost „încoronat" *vor v zakone* în 1994 în conformitate cu vechile reguli. Conform unui obicei de dată veche al rușilor, Sogoian avea o poreclă de infractor, în cazul de față „Zap" sau „Zaporojeț", după

denumirea unui mic automobil sovietic, căci se spunea că seamănă cu faţa acestuia. Dar rapoartele poliţiei sugerează că nu menţine un *obșceak* și a aranjat ca o rudă mai tânără să fie „încoronată" în 2012 de un grup de prieteni ai săi. Cu alte cuvinte, chiar și cei care s-au ridicat prin efort, în conformitate cu vechile tradiţii, sunt adesea dispuși să încalce regulile pentru familia și prietenii lor[31].

Cu toate că mai există încă fonduri cunoscute sub numele de *obșceak*, acestea nu mai reprezintă un fond idealizat de securitate socială, în afara unor grupuri mici, locale, care mai practică vechea atitudine de reciprocitate toţi-pentru-unul. În schimb, există în esenţă bugete operaţionale ale grupurilor și conturi de depozite, bani păstraţi ca rezervă pentru a plăti bandele de rang superior și pe funcţionarii corupţi, capital de început pentru proiectele noi și profituri care aşteaptă să fie distribuite. În felul acesta, vechile forme de economie ilegală continuă să existe, dar într-un context diferit. Acest context este lumea unei noi specii de gangster, *avtoritet* („autoritate"). Acesta este de cele mai multe ori un infractor-businessman. Portofoliul lui de interese cuprinde în mod tipic economia legală și cea ilegală, dar și politica, aşa cum vom discuta în capitolele următoare.

În multe privinţe, asasinarea la Moscova, în 2009, a legendarului *vor* Veaceslav Ivankov („Iaponcik") a marcat începutul sfârşitului pentru vechea generaţie și ascensiunea hotărâtă a *avtoritet* și a întreprinzătorului. Ivankov era un *vor v zakone* de școală veche, școlit în banda „Mongolului" și cu ani mulţi petrecuţi în spatele sârmei ghimpate. În 1991, când a fost eliberat după cea mai recentă condamnare, era deja un anacronism pentru *avtoritetî* din Moscova, manifestând puţin interes pentru noile oportunităţi din afaceri și din alianţele politice, dar cu un statut suficient de important ca să devină o problemă. Aşa cum vom discuta în Capitolul 12, el a fost încurajat să plece în America, chipurile ca reprezentant al *vorov-skoi mir* din patria-mamă, în realitate mai mult în exil. Credincios crezului său, s-a amestecat, imediat și

personal, în mai multe activităţi violente şi a fost arestat în 1995. În 2004 a fost deportat în Rusia pentru a fi judecat pentru omucidere; procesul s-a desfăşurat în mod misterios, ceea ce i-a permis să fie achitat anul următor. Şi-a reluat imediat activităţile, făcând ceea ce simţea că trebuie să facă un *vor v zakone*: să rezolve dispute, să crească viitoarea generaţie de gangsteri, să impună respectarea contractelor şi a codului infractorilor. Dar zilele în care *vorî v zakone* erau sacrosancţi în lumea interlopă şi cuvântul lor era lege trecuseră de mult. Când a încercat să medieze o dispută între doi gangsteri născuţi în Georgia,Aslan „Ded Hasan" Usoian şi Tariel „Taro" Oniani (vezi Capitolul 11),fără să-şi ia nicio măsură de precauţie, Ivankov s-a aşezat literalmente în bătaia focului. În seara zilei de 28 iulie 2009, tocmai terminase o cină de afaceri la un restaurant thailandez din nordul Moscovei, când, deşi era însoţit de un bodyguard, un lunetist l-a împuşcat în stomac cu un Dragunov SVD, rănindu-l mortal.

Înmormântarea lui de la cimitirul Vagankovskoe din Moscova a fost o adevărată paradă a gangsterilor. Piatra lui de mormânt, în conformitate cu obiceiul pompos al *vorilor*, este o construcţie de culoare neagră cu o statuie în mărime naturală înfăţişându-l pe „Iaponcik" neobişnuit de îngândurat, aşezat într-un colţ, între ziduri de cruci. Pe mormântul lui erau îngrămădite coroane de flori elaborate, venite de la infractori şi de la bande din întreaga fostă Uniune Sovietică, inclusiv una deosebit de mare de la Usoian, de partea căruia se aştepta să se afle Ivankov în cadrul disputei. Şefii de bande erau înconjuraţi de propriile armate de „gorile" cu capetele rase, în timp ce cameramanii poliţiei au înregistrat cu meticulozitate scena. În mod semnificativ, Oniani nu a trimis flori. Dar în spatele aspectului teatral, amploarea funeraliilor era motivată parţial şi de faptul că era înmormântat nu numai un *vor v zakone*, ci o întreagă eră. *Avtoritetî* poate că jeleau un om şi o cultură care i-ar fi ţinut cândva în siguranţă – dar probabil că au scos şi un oftat de uşurare. Viitorul le aparţinea acum cu adevărat.

Partea a III-a

LUCRURI DIFERITE

Capitolul 9

Bande, reţele şi frăţii

Să ai mulţi prieteni înseamnă să n-ai niciunul.

Proverb rusesc

Porecla de interlop a lui Konstantin Iakovlev era „Kostea Moghila", sau „Kostea Mormântul" şi, deşi primise această *klicika* pentru primul lui post, acela de gropar, l-a meritat cu prisosinţă prin calea sângeroasă pe care a mers în lumea interlopă până în 2003, când a murit. În anii 1990, se descurcase bine la St. Petersburg şi devenise chiar un actor politic puternic, de culise, organizând în 1999 o reuniune la nivel naţional pentru înfiinţarea Partidului Patria–Toată Rusia, la adăpostul unei companii de faţadă[1]. Cu toate acestea, o mare parte din afacerile lui erau la Moscova şi el era, de fapt, *smotrașci* sau „supraveghetor" pentru infractorii din cel de-al doilea mare oraş al Rusiei. La sfârşitul anilor 1990 şi începutul anilor 2000, bandele din Moscova au făcut primele încercări de a-şi extinde autoritatea şi în St. Petersburg. Aşa cum se întâmplă adesea, apariţia unui duşman extern determină strângerea rândurilor, iar moscoviţii au fost respinşi de o alianţă locală, care reunea nu numai banda dominantă, Tambovskaia, ci şi grupul mai mic Kazanskaia şi alte bande. Aceasta a culminat în anul 2003, când o *shodka* a liderilor interlopi – o „şedinţă" în jargonul mafiei – l-a convocat pe Kostea la discuţii. Kostea putea fi o figură impunătoare, dar, în faţa acestui front unit, nu avea altceva

de făcut decât să schimbe tabăra. Dar aceasta nu l-a salvat; mai târziu în același an, când s-a întors pentru câteva zile la Moscova, doi bărbați pe motocicletă s-au oprit în mijlocul traficului lângă mașina lui și au ciuruit-o cu un Kalașnikov. A murit pe loc, dar a mai făcut un ultim drum până la St. Petersburg, unde, așa cum se cuvenea statutului său, a fost pus într-un mormânt deosebit de împodobit, la mănăstirea Aleksandr Nevski[2].

Povestea lui Kostea cuprinde multe dintre trăsăturile acestei lumi interlope profund postmoderniste. La început, a fost membru într-o bandă, apoi șef de bandă și infractor-businessman de sine stătător. Era membru și al unor rețele mai ample. Inițial, avea contacte mai lejere cu rețeaua din St. Petersburg și legături strânse cu cea din Moscova, ulterior (scurt timp) le-a inversat. În comparație cu alte lumi interlope, unde identitatea este relativ fixă, iar alianțele determinate prin naștere și etnie, infractorii ruși se bucură de o existență proteică, în care totul poate fi redefinit sau chiar combinat, așa cum cer necesitățile momentului.

Diversele bande din Rusia au în mare măsură aceeași formă ca bandele din altă parte, cu una sau câteva figuri dominante, un nucleu de gangsteri importanți și un evantai mai larg de membri cu afiliere ocazională, „aspiranți" dornici să se alăture și persoane de contact care furnizează sau primesc servicii fără a fi membri. Unele sunt bande ad-hoc, cu o structură fluidă, mai ales cele care sunt ceva mai mult decât bande locale de stradă. Altele pot adopta o structură mai formalizată, cu ranguri și roluri specializate. Dar cele mai multe nu merg atât de departe; în cadrul bandei, cine trebuie, știe deja cine este executantul, cine are cele mai bune relații la poliție etc.; nu au nevoie de titluri ca să le amintească acest lucru.

În general, lumea interlopă rusă este definită nu de structuri ierarhice, ca mafia italiană sau yakuza japoneză, ci de un complex și variat ecosistem în ilegalitate. Sunt nenumărate grupe teritoriale, unele controlează numai o stradă sau un singur cartier, altele orașe și regiuni întregi,

precum Uralmaş, pe care o vom descrie mai jos. Totuşi nu există o singură ierarhie la nivel naţional. În cazul în care există structuri mai mari, care depăşesc limitele oraşului, ale regiunii sau chiar graniţele naţionale, există câteva *gruppirovki*: organizaţii lejere, flexibile, mai degrabă reţele. Câte? Nu există un consens asupra numărului lor exact, tocmai din cauza naturii lor extinse, a suprapunerilor teritoriale[3]. Am auzit cifre pornind de la numărul neplauzibil de trei (prezentată de un cadru universitar la Academia Ministerului de Interne în 2014, care spunea că era vorba de reţelele slavă, cecenă şi georgiană) până la peste douăzeci. Depinde de modul în care le definim şi le numărăm, dar consensul pare să se situeze între şase şi douăsprezece.

Personal, iar aceasta este numărătoarea mea în momentul în care scriu, aş spune că sunt cel puţin opt. Unele sunt reţele foarte libere, definite de interese comune (Solnţevo, discutată în capitolul de faţă) sau de o cultură comună (cecenii, discutaţi în Capitolul 10), dar nu mai mult. Altele sunt ancorate în jurul unor persoane (aşa cum sunt cele dominate încă de Tariel Oniani şi cândva de Aslan Usoian, prezentate în Capitolul 11). Apoi sunt cele cu o delimitare teritorială clară (Tambovskaia din St. Petersburg şi Asociaţia Hoţilor din Extremul Orient, ambele discutate în capitolul de faţă) sau unele cu legături foarte vagi, dominate de anumite ocupaţii infracţionale, cum sunt cele legate de „Drumul Nordului", care fac contrabandă cu heroină din Afganistan, sau „Ucrainenii" interconectaţi, care nu sunt adesea ucraineni, dar acţionează la frontiera ruso-ucraineană, iar acum încearcă să exploateze războiul nedeclarat din sud-estul Ucrainei.

Fiecare reţea are figurile autoritare care dau ordine sau, ceea ce este şi mai important, dispun de puterea socială, fizică, economică şi coercitivă pentru a fi siguri că oamenii principali le respectă opiniile. Dar cele mai multe nu au o ierarhie şi nici o strategie mai amplă. În schimb, elementele din compunerea acestora – pentru cele mai

mari se foloseşte adesea termenul *brigadî* („brigăzi")[4] – au în mod caracteristic o structură şi o ierarhie distincte.

Bande şi reţele

> Lucrează cu oameni pe care îi cunoşti, cu care ai fost în închisoare.
>
> Valeri Karîşev, fost avocat al mafiei,despre atitudinile unui *vor*[5]

Aceste reţele mai mari există pentru a oferi o serie de beneficii membrilor lor, indiferent că este vorba de bande sau de persoane individuale. Ele oferă acces la oportunităţi şi servicii infracţionale, probabil şi la relaţii de încredere care îl pot ajuta pe un membru să dezvolte o nouă întreprindere sau să facă faţă unei provocări. Într-un climat de afaceri care evoluează rapid, şantajistul care se ocupă astăzi de protecţie poate dori mâine să se implice în traficul de heroină; unde să găsească drogurile sau capitalul iniţial de care este nevoie pentru o asemenea operaţie? În aceste situaţii, reţeaua acţionează ca o sursă de investiţii şi capacităţi.

Diego Gambetta a studiat în mod deosebit problema delicată a încrederii din lumea interlopă: pe cine să te bizui într-o lume care, prin definiţie, se află în afara competenţei agenţiei de rating a creditelor, a contractelor garantate de lege şi a Paginilor Aurii?[6] Reţeaua oferă răspunsuri la aceste dileme: noii membri au fost probabil aprobaţi de cei vechi şi vor trebui să-şi demonstreze eficienţa, siguranţa, abilitatea şi disponibilitatea de a-şi duce iniţiativele până la capăt. Dacă nu fac acest lucru, înfruntă riscul de a-şi pierde reputaţia sau de a fi îndepărtaţi de la viitoarele colaborări, precum şi de a fi judecaţi sau chiar penalizaţi de ceilalţi membri ai reţelei.

Reţeaua oferă şi securitate reciprocă, mai ales în faţa unor ameninţări comune, încălcări ale drepturilor sau a relei-credinţe din partea celor din afară. Reţelele încearcă rareori să stabilească monopoluri teritoriale: în Moscova sunt trei reţele importante (grupurile Solnţevo, Oniani şi Usoian), există o prezenţă importantă a alteia (cecenii) şi o

mulțime de alte grupuri mai mici, ca bandele Mazutinskaia, Izamilovskaia-Goleanovskaia și Liuberți, care cresc, cad sau persistă, poate într-o asociere limitată cu alte grupuri mari. Este un business ca oricare altul, dar uneori o încercare de a strica statu-quoul poate declanșa un răspuns colectiv.

Încercarea de a identifica principalele rețele este mai dificilă decât poate părea, îndeosebi pentru că multe dintre aceste grupuri sunt foarte difuze și altele fuzionează. Cu toate acestea, se pot identifica unele cu care sunt de acord atât cei mai mulți interlopi, cât și sursele poliției. Dintre cele slave, cea mai extinsă este Solnțevo, fără îndoială și cea mai transnațională, dar în mare măsură victimă a propriului succes. Acum este atât de mare, încât a devenit prea difuză pentru a fi altceva decât un evantai larg de contacte și grupări locale și personale. Solnțevo are baza la Moscova – dar o găsim și în alte locuri –, în timp ce la St. Petersburg este sediul organizației ei rivale, cunoscută cândva sub numele de Tambovskaia (sau numai „Tambov"), deși acum nu i se mai spune pe numele vechi, dar nici nu a dobândit unul nou. Simplul fapt că numele contează atât de puțin în sine reprezintă un semnal că acestea nu sunt structuri convenționale ierarhice ale crimei organizate. Trecând în provincie, rețeaua cu sediul la Ekaterinburg, cunoscută, în general, sub numele de Uralmaș,precum și resturile Asociației Hoților din Extremul Orient sunt cele mai puternice în Siberia Centrală și, respectiv, în Extremul Orient rus. Asociația nu a fost niciodată așa de organizată cum sugerează numele ei și a devenit și mai puțin organizată după moartea întemeietorului ei, Evgheni Vasin („Djem"), survenită în 2001. În multe privințe poate fi considerată o asociație profesională a „Orientalilor", mai cu seamă datorită relațiilor lor cu *vareaghi* („varegii"), gangsterii din Rusia europeană. În cadrul „muntenilor" din Caucaz, cele mai importante sunt organizațiile dominate de Tariel „Taro" Oniani și, până la moartea sa, survenită în 2013, de Aslan „Ded Hasan" Usoian, ceceni risipiți, dar notorii, și un grup

de tineri insurgenţi cu sângele înfierbântat, care s-au strâns iniţial în jurul azerului Rovșan Djaniev. Fiecare dintre aceste grupuri va fi prezentat mai detaliat în continuare.

Chestiunea nivelului real de organizare a crimei organizate ruse este aşadar în mod evident foarte dificilă, deşi este vorba despre o dezbatere criminologică mai amplă, şi anume unde tragem linie între „crimă organizată" şi „criminalitate care se organizează". Un studiu util efectuat de Biroul ONU pentru Droguri şi Criminalitate a identificat cinci tipuri principale de grupuri ale crimei organizate:

„Ierarhie standard": Un singur grup ierarhic cu sisteme interne de disciplină puternice.

„Ierarhie regională": Grupuri structurate ierarhic, cu linii interne puternice de control şi disciplină, dar cu o relativă autonomie pentru componentele regionale.

„Ierarhie grupată": Un set de grupuri infracţionale care au stabilit un sistem de coordonare/control, pornind de la slab la puternic, asupra tuturor activităţilor lor.

„Grup de bază": Un grup relativ strâns organizat, dar nestructurat, înconjurat în unele cazuri de o reţea de persoane individuale angajate în activităţi infracţionale.

„Reţea infracţională": O reţea relaxată şi fluidă de persoane individuale, adesea cuprinzând indivizi cu abilităţi speciale, care se constituie în jurul unei serii continue de proiecte infracţionale[7].

În Rusia sunt evidente toate cele cinci tipuri. Totuşi, cu cât sunt mai mari, mai importante şi mai extinse din punct de vedere geografic şi funcţional, cu atât există o probabilitate mai mare să adopte ultima din formele de mai sus.

„Ierarhia standard" şi brigada Uralmaş

Uralmaş este grup financiar, nu o societate de crimă orga-nizată…

Uralmaş are cel mai civilizat şi mai democratic stil de lucru. Nimeni nu-i ameninţă pe oamenii de afaceri, multe

probleme s-au rezolvat și teama de parteneriat a dispărut.

Andrei Panpurin, om de afaceri din Ekaterinburg, 1993[8]

„Ierarhia standard" se găsește la două tipuri principale de bande: pe de o parte, cele restrânse pe plan local, implicate mai ales în extorcarea taxelor de protecţie și furnizarea de bunuri și servicii ilegale, iar pe de altă parte, acele grupuri care iau naștere în cadrul agenţiilor disciplinate ale statului, de regulă poliție, armată și aparatul de securitate, și care reflectă ierarhia lor oficială de comandă. Însă o astfel de structură se străduiește să cuprindă interesele largi și variate ale membrilor. Funcţionează pentru bandele de tip militar, dar este mai puţin eficace în gestionarea celor care pot fi dominate de un amestec de bătăuși de modă veche, oameni de afaceri infractori-businessmeni moderni și oficialități corupte. Acest lucru îi face să fie nervoși, predispuși la fracturi în condiții de stres. Aceasta a fost deosebit de vizibil în cazul așa-numitei *gruppirovka* Uralmaș, care a crescut ca o „ierarhie standard" clasică, dar a reușit să supravieţuiască numai când s-a reformat, devenind alt tip de bandă[9].

În februarie ٢٠٠٦, generalul-maior Aleksandr Elin, șef adjunct al Direcţiei crimă organizată din Ministerul Afacerilor Interne, a afirmat că în ٢٠٠٥ „o bandă numită Uralmaş a fost eradicată în regiunea Sverdlovsk"[10]. La vremea respectivă, lumea a râs de această afirmaţie, mai ales la Ekaterinburg, capitala regiunii și sediul bandei. Desigur că banda a suferit unele lovituri în prima jumătate a anilor 2000, dar chiar și Ministerul de Interne a fost nevoit mai târziu să renunţe la afirmaţia sa plină de mândrie: în 2009, când poliţia l-a arestat pe *vor*-ul „Suhîi Novik", l-a acuzat că este unul din șefii Uralmaș, deși se afirmase că banda fusese dezmembrată cu patru ani mai înainte. Însă impactul real al deceniului de presiuni exercitate de poliție a fost că o împiedicase să evolueze într-o reţea complexă, ca multe alte grupuri asemănătoare, sau să iasă cu totul din ilegalitate. În schimb, revenise la forma ei originală, mai strâns închegată.

Oraș în Urali, în mijlocul Rusiei, Ekaterinburg are o lungă istorie infracțională. Sovieticii l-au redenumit Sverdlovsk și a devenit o stație de tranzit pentru condamnații care mergeau în gulaguri. Când s-au deschis lagărele, regiunea a fost invadată de o mulțime de foști condamnați fără o situație stabilă, cunoscuți sub denumirea de „bandele albastre" din cauza tatuajelor lor extinse, așa cum am văzut în Capitolul 6. Până la sfârșitul anilor 1980, crima organizată din Ekaterinburg se ocupa în mare măsură de perceperea cu forța a taxelor de protecție și de contrabandă, ținută în mâini de o succesiune de *vorî v zakone*. Dar după aceea a crescut o nouă generație de gangsteri în cluburile și sălile de sport locale. A apărut o bandă de vreo douăzeci de sportivi-gangsteri dornici să-și transforme mușchii în bani lichizi; printre aceștia erau un schior, un luptător, doi boxeri, un fotbalist și fratele lui, comerciant pe piața neagră. La început i-au zgâlțâit pe deținătorii de tarabe din piețele locale și au înființat distilerii ilegale pentru a profita de campania antialcool. Dar aveau nevoie de spațiu ca să se extindă, iar în ١٩٩١, prăbușirea URSS și criza economică de după aceea le-au oferit exact acest lucru.

Uriașul complex Uralski Mașinostroitelnîi Zavod (Uzina Constructoare de Mașini – numită, în general, pe scurt, Uralmaș) era principalul angajator din oraș; cartierul muncitoresc din nordul orașului, Ordjonikidze, era cunoscut, în general, tot sub numele de Uralmaș, deoarece acolo locuiau foarte mulți muncitori de la uzină, iar banda și-a luat numele de aici. Dorind să obțină venituri, conducerea uzinei a început să închirieze și să vândă active, iar noua bandă a început să le cumpere. Aproape peste noapte, șantajiștii au devenit rentieri. Cu această ocazie, au devenit suficient de importanți pentru a atrage atenția infractorilor „albaștri", care încă mai dominau lumea interlopă locală. În anii 1992–1993, orașul abia redenumit Ekaterinburg era sfâșiat de un război între bande, care repeta în multe privințe „războaiele duse de suki" din anii 1950; albaștrii sub conducerea *vor*-ului

„Trifon" erau puternici luaţi individual, dar mai puţin uniţi şi disciplinaţi decât „sportivii". Aceştia din urmă au beneficiat şi de sprijinul tacit al elitei politice, pe care au mituit-o generos şi amplu, dobândind reputaţia de „gangsteri rezonabili" (termen folosit de un fost poliţist local care mi i-a descris).

„Albaştrii" au fost anihilaţi, urmaţi de principala rivală a Uralmaş, banda Ţentralnaia. În 1993, Uralmaş era dominantă în Ekaterinburg. Și-a construit foarte repede imperiul de afaceri legale și ilegale, apoi și-a căutat și legitimitatea politică, înfiinţând cluburi pentru tineret, organizând acţiuni de binefacere și prezentându-se ca un club de oameni de afaceri locali cărora le pasă de concetăţenii lor. În 1993, când poliţia l-a arestat pe unul dintre conducătorii lor sub acuzaţii de extorcare, au urmat proteste politice orchestrate cu grijă, întreprinzători de frunte au preamărit acţiunile lor de binefacere și s-au exercitat presiuni politice. Personajul arestat a fost eliberat în câteva luni[11].

Uralmaş ar fi putut merge în orice direcţie. A înfiinţat și chiar a preluat o gamă largă de companii, dintre care unele foarte profitabile din cadrul sectorului în esenţă legal. S-a implicat în politică prin guvernatorul regional Eduard Rossel – pe care l-a sprijinit public la alegerile din 1995 –, iar în 1999 a fost înregistrată oficial ca organizaţie politică: Uniunea Social-Politică Uralmaş. Poate pentru că era o bandă de provincie cu mai puţină opoziţie directă, dar și cu mai puţine oportunităţi, Uralmaş și-a menţinut ierarhia strictă de la început, impusă de o așa-numită „echipă de securitate", antrenată de foști instructori de comando[12]. Exista o conducere clară și o ierarhie la fel de clară de şefi mai mici (cunoscuţi ca brigadieri în vechiul stil din *vorovksoi mir*). Diversele întreprinderi din Uralmaş au reuşit să evite duplicările și concurenţa, în parte și datorită controlului micromanagerial de sus. În multe privinţe, modelul era militar, prin insistenţa asupra lanţului de comandă.

Sistemul a funcţionat un timp, dar Uralmaş a rămas vulnerabilă. În noua eră a lui Putin, a făcut greşeala de a rămâne prea vizibilă, potenţial prea puternică. Şeful ei de la vremea respectivă, Aleksandr Habarov, s-a depăşit pe sine atât în politica lumii legale, cât şi în cea a lumii interlope. A sprijinit iniţiativa ambiţioasă *Oraşul fără droguri* din Ekaterinburg, încercând să alunge bandele din Caucaz. În parte, aceasta a reprezentat, în mod ironic, o invitaţie să preia controlul asupra traficului local de droguri. A deţinut un loc în Consiliul Municipal din Ekaterinburg în perioada 2002–2005 şi a candidat chiar la postul de primar în 2003. În mod la fel de alarmant pentru Moscova, Uralmaş a fost implicată în luptele pentru resursele potenţiale ale regiunii, de care capitala dorea să dispună chiar ea. De exemplu, în 2001, Compania de Mine şi Metal din Ural şi Uzina de Cupru Electrolitic Kîştîm se duelau pentru topitoriile de cupru Karabaşski. Când Uzina de Cupru Electrolitic Kîştîm era pe cale să fie învinsă, a intervenit Uralmaş. Compania de Mine şi Metal din Ural a fost de acord, pe neaşteptate, să creeze un joint-venture cu rivala ei de mai înainte. Sursele din sfera poliţiei mi-au sugerat că această decizie s-ar fi putut lua parţial deoarece fusese contactată de Uralmaş şi încurajată să-şi amintească de soarta recentă a lui Oleg Belonenko, directorul Uzinei Uralmaş. Acesta fusese împuşcat mortal după ce lansase o campanie pentru epurarea companiei sale de orice legături cu banda cu acelaşi nume.

Uralmaş a început să fie privită la Moscova drept un caz-test, iar poliţia şi procuratura au primit sarcina să dea un exemplu cu ea. Habarov a fost arestat în 2004 şi acuzat de extorcare. A murit în închisoare în anul următor, aparent prin sinucidere, dar moartea lui a fost considerată în mare măsură un asasinat. Adjunctul lui a fugit din ţară, evitând astfel un mandat de arestare. Structura ierarhică de la Uralmaş, cândva puternică, a devenit o slăbiciune importantă. Poliţia şi infractorii rivali ştiau pe cine să ţintească, iar operaţiile sistemului necesitau un management de sus, astfel încât era necesar un contact

direct între conducători și cei conduși. Negarea implicării în actele ilegale a fost greu de susținut, căci existau înregistrări ale convorbirilor telefonice și alte informații care demonstrau rolul direct al acuzaților în gestionarea acțiunilor bandei.

Uralmaș părea condamnată și bandele rivale au început să o încercuiască. Însă a apărut o nouă generație de lideri, care s-au dovedit hotărâți și flexibili. Au redus cheltuielile, s-au restructurat ca să devină o țintă mai puțin vizibilă și să se retragă din politică. Au încercat chiar să evite folosirea numelui de Uralmaș, ca să nu se mai vadă în ce măsură diverse mici firme ilegale făceau parte dintr-o singură rețea. Uralmaș a devenit mai mult un fel de club de infractori – oameni de afaceri puternici, în număr de paisprezece până la optsprezece persoane, care coordonau de aproape operațiile echipelor lor, menținând o disciplină strictă și o vizibilitate redusă. Banda păstra multe dintre caracteristicile ei anterioare, inclusiv reticența de a include persoane de altă origine etnică decât slavă, ceea ce reflecta, probabil, atât naționalismul relativ rudimentar al întemeietorilor ei, cât și lupta lor continuă pentru a-și menține pozițiile pe rutele de trafic est-vest împotriva atacurilor din sud-vest ale bandelor din Caucazul de nord și din sud-est ale celor din Asia Centrală. Evoluția ei demonstrează că multe bande locale din Rusia aveau tendința să adopte forme mai rudimentare și mai tradiționale și că aceste modele aveau limitări, atunci când organizațiile începeau să nutrească ambiții economice și politice mai mari. Așa cum a demonstrat Uralmaș, când aceste contradicții încep să se manifeste, grupul poate fie să devină difuz, transformându-se într-o rețea, fie să se remanieze, revenind la activitățile infracționale mai vechi. În multe cazuri constatăm prima situație, dar Uralmaș s-a decis pentru cel de-al doilea curs de acțiune, mai simplu.

„Ierarhia regională" și Asociația Hoților din Extremul Orient

Acesta este cartierul meu, vreau să fie ordine aici!

Evgheni Vasin, *vor v zakone*,într-un interviu televizat, 2000[13]

În ١٨٩٠, Anton Cehov îi scria unui prieten despre Extremul Orient rus: „Ce mizerie strigătoare la cer! Sărăcia, ignoranța și meschinăria te duc la disperare. Pentru fiecare om cinstit există nouăzeci și nouă de hoți, care sunt o rușine pentru poporul rus"[14]. Din păcate, probabil că ar fi recunoscut această realitate și un secol mai târziu. Din starea sa deosebită a luat naștere o formă relativ neobișnuită de tâlhărie și exploatare organizată.

„Ierarhiile regionale" sunt relativ rare, iar experiența rusă pare să sugereze că se întâlnesc numai în condițiile în care se cere un grad artificial de centralizare din cauza unei surse de presiune externe. Aceasta poate fi conducerea politică, care încearcă să aibă de-a face cu un singur interlocutor și îi cere ca, pentru a supraviețui, să fie capabil să-și disciplineze subordonații. Sau poate fi o amenințare externă, care obligă un grup altfel ostil să-și creeze o apărare comună în fața unui dușman mai mare. Ascensiunea (și căderea) Asociației Hoților din Extremul Orient demonstrează ambele situații.

Chiar și în cadrul standardelor confuze din anii 1990, Extremul Orient rus – cu o populație rară, departe de Moscova, caracterizat prin surse valoroase de bogății naturale și o sărăcie generalizată – a fost martorul unor lupte violente între bande. Multe dintre ele erau adesea pentru prăzi derizorii. Altele însă se duceau pentru controlul, total sau parțial, asupra profiturilor potențial masive ce puteau fi realizate din industria extractivă și pescuit. În general, funcționarea aparatului statal era aproape de colaps, ceea ce dădea șefilor regionali din toată Rusia multă libertate de manevră pentru a se angaja în acțiuni infracționale sau pentru a le sancționa, însă izolarea relativă a Extremului Orient (și aparenta sa irelevanță pentru politica de la Moscova), asigurau o rază de acțiune și mai mare pentru exploatarea prădătoare a resurselor regiunii.

Lumea interlopă din Extremul Orient rus era relativ primitivă. Multe așezări nu puteau susține mai mult de o

mică bandă locală, care, de regulă, conlucra cu administrația. Orașe precum Vladivostok, capitala Teritoriului Maritim, aveau mai multe, dar nu se puteau compara cu complexitatea ecosistemelor infracționale de la Moscova sau St. Petersburg. Sărăcia resurselor și lipsa de interacțiuni reciproc benefice între bande, alături de slăbiciunea organelor de ordine locale, aveau drept rezultat o concurență mai frecventă și mai sângeroasă. *Strelka* („mica săgeată"), o ședință ținută între bandele concurente pentru a-și rezolva divergențele, a devenit curând un pretext pentru încăierare. Războaiele teritoriale erau ceva curent, iar conflictele din anii 1995–1996 și 1997–1998 au fost aproape perfect complementare[15]. Războiul din ١٩٩٧–١٩٩٨, declanșat de luptele pentru industria pescuitului și de alegerile parlamentare regionale din decembrie ١٩٩٧ (și redistribuirea ulterioară a prăzii și a sinecurelor) au dus la o mare vărsare de sânge[16]. Au fost uciși mai mulți șefi de bandă, inclusiv Anatoli „Koval" Kovalev și Igor „Karp" Karpov; doi întreprinzători au fost torturați și îngropați de vii; directorii mai multor companii locale au fost împușcați; un criminal plătit de la St. Petersburg, Artur Altînov, a fost asasinat, probabil ca să se ascundă identitatea angajatorului său. S-a afirmat că au fost implicate elemente ale armatei locale și ale aparatului de securitate, ba chiar că un asasinat fusese aprobat de un funcționar de rang înalt.

Erau însă și forțe care făceau presiuni pentru încetarea tuturor acestor ostilități. În primul rând, conducerea politică și economică, care a strâns rândurile în jurul guvernatorului Teritoriului Maritim, Evgheni Nazdratenko – un supraviețuitor, căci a rămas în funcție din 1993 până în 2001 –, era din ce în ce mai alarmată de aceste conflicte care frânau capacitatea de a exploata resursele regiunii în propriul avantaj și ar fi putut determina Moscova să intervină (și chiar așa s-a întâmplat sub Putin). În al doilea rând, sosirea reprezentanților bandelor din Rusia Europeană – numiți *vareaghi* („varegi") în jargonul infracțional local – care cereau tribut

sau ascultare, îi preocupa, de asemenea, pe *vostoki* („estici"). Convinși la fel ca Satan al lui Milton că este „mai bine să domnești în Iad, decât să slugărești în Rai", căutau modalități de a se împotrivi atacurilor din partea fraților lor de dincolo de Urali, mai bogați, mai numeroși și cu relații politice mai bune.

Rezultatul a fost apariția Asociației Hoților din Orientul Îndepărtat, al cărei nume pompos este în contradicție cu natura sa dezorganizată. Era mai degrabă o asociație comercială sau o breaslă a infractorilor din Extremul Orient rus, prezidată de *vor v zakone* Evgheni Vasin („Djem") până la moartea acestuia (din cauze naturale) în 2001. Sub Vasin, care avea sediul la Komsomolsk-pe-Amur, Asociația a devenit o confederație de bande locale (cele mai multe de tipul cu „ierarhie standard" și unele chiar antediluviene, care încă mai păstrau acel *obșceak* și manierele din *vorovskoi mir*). Bandele se bucurau de o considerabilă autonomie teritorială și de afaceri, dar trebuiau să accepte deciziile lui Vasin și ale consiliului intern al asociației în dispute. Acest lucru nu împiedica totuși izbucnirea de războaie teritoriale, dar nu le lăsa să se răspândească așa cum ar fi putut s-o facă și în plus le obliga să ocupe întotdeauna locul al doilea în fața intereselor strategice ale colectivului. De exemplu, atunci când un grup de *vareaghi* – la rândul lor, recent dați afară din activitatea lor esențială din Krasnoiarsk – a încercat să preia o firmă de servicii de încărcare la o gară din est de pe Transsiberian, bandele rivale din Habarovsk au cerut un armistițiu pentru a-i respinge pe străini (după care au revenit la războiul lor).

Pe lângă faptul că a unit bandele din regiune, Vasin mai avea o carte de jucat împotriva „varegilor", care a devenit al treilea factor de unitate: chinezii. Extremul Orient rus a devenit curând o zonă de interes pentru infractorii chinezi, chiar înainte de investițiile legale care remodelează acum regiunea[17]. Comercianții chinezi au înființat rețele care făceau naveta peste granită pentru a vinde mărfuri ieftine, furate și contrafăcute. Acești

comercianţi au devenit prada şantajiştilor care cereau taxe de protecţie de ambele părţi ale frontierei. Firmele ruso-chineze au devenit ţinte preferate: în 1994, directorul uneia dintre ele a fost ucis la Nahodka; în 1995, în birourile din Habarovsk ale alteia au fost puse grenade; în 1996, gangsterii chinezi au încercat să răpească trei oameni de afaceri chinezi la Vladivostok. Dar aceste contacte comerciale au adus cu ele şi potenţiali colaboratori interesaţi din lumea interlopă chineză. Aşa a început traficul de droguri, arme, migranţi ilegali şi după aceea de cherestea, materii prime, animale rare şi alte mărfuri dubioase; ruşii au început, de asemenea, să spele bani pentru un procent tot mai mare din lichidităţile obţinute de chinezi pe cale ilegală. În momentul în care a devenit clar că profiturile potenţiale erau uriaşe, bandele din oraşele care erau porţi de intrare în ţară, precum Vladivostok, Blagoveşcensk şi Habarovsk au început să se lupte pentru aceste relaţii. Totuşi, piaţa infracţională chineză era mult prea mare pentru a fi deservită de o bandă sau două, iar autorităţile politice locale voiau să fie sigure că nimeni nu va speria gâsca aceasta cu ouă de aur, iar în depărtare se prefigura ameninţarea „varegilor".

Drept urmare, Vasin a apelat la chinezi ca să-l ajute să lupte împotriva ruşilor europeni – nu cu oameni sau arme, cu bani – şi i-a folosit şi pentru a consolida poziţia asociaţiei. Dacă voiai să primeşti o bucăţică dintr-o acţiune cu chinezii, trebuia să fii un membru bun. Cu toate înghiontirile şi violenţele sporadice care marcau lumea interlopă din Extremul Orient rus, această combinaţie cu zăhărelul şi cu biciul a ajutat la menţinerea asociaţiei pe tot parcursul anilor 1990. Erau condiţii neobişnuite totuşi, iar Vasin, trebuie să recunoaştem, era un om neobişnuit, un *vor* de şcoală veche care a reuşit să îmbine cruzimea, autoritatea şi diplomaţia. Broker al puterii şi experimentat în treburile de stat, a fost de fapt şi ambasadorul asociaţiei, capabil să negocieze în numele acesteia cu omologii săi de la Moscova, din Urali şi de la St. Petersburg. Dar asociaţia a început să se destrame chiar

înainte de moartea sa. Legăturile cu China și lumea interlopă a acesteia au devenit tot mai profunde, mai dense și mai destabilizatoare. În locuri precum Blagoveșcensk și de-a lungul fluviului Amur, bandele de la sudul frontierei au devenit practic dominante, datorită afluenței de migranți chinezi legali și ilegali și, mai adesea, de bani chinezești. În alte locuri, de pildă la Vladivostok, era o paritate mai mare: partenerii chinezi aveau puterea economică, rușii dețineau acoperirea politică. Totuși, ca întotdeauna, infractorii s-au certat când a fost vorba de împărțirea prăzii. Bandele de pe coasta de sud sau de la frontieră puteau beneficia de aceste profituri noi și nu vedeau prea multe motive să le împartă cu bandele din interior.

În plus, „varegii" de tip nou erau mai puțin interesați de regiune, iar elita politică, deși nu mai puțin rapace, era mai puțin capabilă să mențină o înțelegere amiabilă cu gangsterii. Situația politică generală s-a schimbat după ce Nazdratenko a demisionat în 2001 (oficial după un atac de inimă, dar zvonurile susțin că fusese un ordin de la Kremlin), iar Teritoriul Maritim a intrat sub supravegherea directă a Moscovei. Odată cu moartea lui Vasin, survenită în același an, Asociația Hoților din Extremul Orient a primit o lovitură fatală, chiar dacă vor trece câțiva ani până își da va seama de acest lucru. Nu a mai apărut niciun succesor de asemenea anvergură, iar chinezii erau acum mai încântați să stabilească relații bilaterale decât să lucreze prin asociație. În fond, importanța filierei chineze este în creștere. Din Rusia se scoate prin contrabandă orice, de la pește la cherestea, și se introduc prin contrabandă mărfuri finisate și migranți ilegali. Probabil că un miliard de dolari din piața chineză de heroină care, la rându-i, valorează peste opt miliarde de dolari, provine din droguri aduse din Afganistan și trecute prin contrabandă în Rusia și în Asia Centrală[18], dar și aceasta pălește în fața altor produse. Chiar și cheresteaua rusă adusă ilegal pentru piața construcțiilor din China

reprezintă o industrie masivă, probabil în valoare de 620 de milioane de dolari[19].

Deși asociația mai este menționată din când în când, practic a încetat să mai existe în preajma anului ٢٠٠٥, lăsând câteva bande grupate pe teritorii, etnie, lideri și specialități, prinse – ca o metaforă pentru Extremul Orient rus, în ansamblu – între Rusia europeană în retragere și China în ascensiune. Așa cum afirmă Bertil Lintner, Vasin a fost urmat de principala lui persoană de contact chineză, enigmaticul Lao Da („Fratele mai mare"), ca „principala figură a crimei organizate din Vladivostok"[20]. Este puțin exagerat, în special pentru că între 2004 și 2008 primarul orașului a fost Vladimir Nikolaev, kickboxer și șef de bandă condamnat, cunoscut sub numele ciudat de „Vinni-Puh" („Ursulețul Winnie")[21].Cu toate acestea, simplul fapt că se credea că un gangster chinez poate ajunge la un rang atât de înalt demonstrează măsura în care asociația nu făcuse altceva decât să întârzie încorporarea Extremului Orient rus în economiile infracționale mai ample și mai puternice din regiune.

„Ierarhia grupată" și Drumul Nordului

> Traficul de droguri afgan este ca un tsunami care se abate constant peste Rusia – ne scufundăm în el.
>
> Viktor Ivanov, șeful Serviciului Federal Antidrog, 2013[22]

Bandele care par să se potrivească cu modelul „ierarhiei grupate" – cu alte cuvinte, constelațiile de grupuri individuale, semiautonome care trebuie totuși să lucreze foarte mult unul cu altul – sunt de regulă cele implicate într-o singură activitate specifică pentru care este necesară o astfel de colaborare. Domeniile clasice sunt traficul de droguri și de persoane. În Rusia, acest lucru este asociat în mod special cu structurile traficului de heroină care deservesc așa-numitul Drum al Nordului din Afganistan. Este, de fapt, un evantai în continuă schimbare de rute, cu fluxuri de droguri care fuzionează, se separă și merg în paralel spre est și spre vest. Acesta se întinde din Asia Centrală, prin toată Rusia (satisfăcând și piața internă),

până în Europa, în China şi dincolo de acestea. Unele transporturi merg până în America de Sud (unde, de regulă, heroina este oferită la schimb pentru cocaină), America de Nord şi Africa. Drumul Nordului transportă până la 30% din cantitatea totală a traficului de heroină, iar procentul este în creştere[23].

Este un comerţ efectuat de un şir lung de organizaţii infracţionale: conform datelor ONU, 80% dintre narcoticele traficate prin Asia Centrală sunt controlate de grupuri organizate care folosesc rute pe termen lung[24]. Reţelele infracţionale afgane, baronii locali şi insurgenţii domină producţia şi prelucrarea din ţară şi duc drogurile până la graniţă sau le trec dincolo de aceasta. În acel punct sunt, de regulă, vândute bandelor din Asia Centrală – grupuri mici, concentrate în jurul unei familii, al unui clan sau al unui cartier –, iar după aceea probabil că merg de la o bandă la alta. De exemplu, un aranjament tipic pentru bandele turkmene este să vândă uzbecilor, care, la rândul lor, vând ruşilor la Taşkent sau la Samarkand. Din când în când, reţelele ruseşti încearcă (să folosim limbajul de afaceri) să integreze pe verticală lanţurile de aprovizionare şi să procure heroină direct, dar aceasta depinde de contactele, de protecţia şi de aprobarea elitei infracţionale şi politice locale (atunci când între acestea două există o diferenţă).

Din Turkmenistan, drogurile merg în portul Turkmenbaşi, pentru a traversa Marea Caspică până la Baku, sau pe uscat, pentru a ajunge în Uzbekistan şi de acolo în Kazahstan. Din Tadjikistan merg în Uzbekistan sau Kîrgîzstan, apoi spre nord, în Kazahstan, şi după aceea în Rusia, sau la est, din Kîrgîzstan în China. O parte din acest trafic se realizează cu automobilele sau chiar cu catârii ori caii, dar scopul este să ajungă la infrastructura de transport din regiune, aşadar la nodurile rutiere, feroviare sau aeriene, cum sunt Duşanbe, Taşkent, Samarkand şi Almatî, destinaţii interimare esenţiale[25]. Tronsonul rusesc al acest Drum al Nordului este dominat în mare măsură de bandele de etnie rusă şi cu baza în

Rusia (inclusiv *gruppirovki* georgiene şi cecene), cu o mică proporţie de infractori din Asia Centrală, folosindu-se adesea diaspora lucrătorilor migranţi din Rusia şi vânzând foarte mult acestor expatriaţi şi prin intermediul lor.

Din întreaga cantitate transportată, peste o treime rămâne în Rusia. Conform datelor oficiale, aproape 6% din populaţia ţării, adică 8,5 milioane de oameni, sunt dependenţi sau utilizatori de droguri[26]. Principala provocare o reprezintă proporţia în creştere de utilizatori care devin dependenţi şi utilizarea unor droguri tot mai periculoase. Aproximativ 90% dintre dependenţii de droguri folosesc heroină cel puţin parţial, Rusia având cel mai mare consum de droguri pe cap de locuitor; droguri deosebit de periculoase, precum *krokodil* (*desomorfină*), care mistuie carnea consumatorilor, se răspândesc din ce în ce mai mult, cu impactul inerent asupra mortalităţii. Rusia consumă 20% din producţia globală de heroină[27]. Restul de heroină se îndreaptă spre vest, spre Europa, sau spre est şi sud, spre China, unde este vândută în cantităţi mari bandelor locale pentru vânzare cu amănuntul[28].

Nu este de mirare că accesul şi controlul acestei afaceri profitabile în creştere au devenit o sursă de rivalitate considerabilă între bande (şi oficialităţi corupte). Unele grupuri importante au încercat să-şi construiască propriile structuri de-a lungul lanţului de aprovizionare, ceea ce înseamnă, în general, spre Kazahstan şi de acolo, mai departe, spre vest. Se ştie că reţele precum Solnţevo, Tambovskaia, grupul Oniani şi cecenii, de pildă, transportă cantităţi mari, centralizate, pe şosea, pe calea ferată sau cu avionul, de-a lungul principalelor artere de transport: Transsiberianul şi calea feratăBaikal–Amur, autostrăzile şi liniile aeriene federale. În cadrul acestui proces, pot subcontracta anumite aspecte ale activităţii bandelor locale, dar preferă să negocieze cu oficialităţile corupte şi cu oamenii de afaceri pentru a accelera traficul. O estimare foarte aproximativă care mi-a fost oferită de un ofiţer rus de poliţie în 2011 susţine că aceste transferuri angro reprezintă peste jumătate din întreaga cantitate care

trece pe Drumul Nordului. Probabil însă că o captură importantă din momentul respectiv îi deformase viziunea. Estimarea mea personală și neștiințifică este că în felul acesta se mânuiește numai un sfert din cantitatea totală, poate nici atât.

La celălalt capăt al rețelei, 15-20% din cantitate este manevrată de infractori-antreprenorii individuali, care cumpără droguri în Asia Centrală sau în vecinătatea acesteia. Aceștia sunt adesea oameni a căror activitate legală se potrivește cu acest model, de exemplu, comercianți navetiști, personal al liniilor aeriene, camionagii, sau bande străine, predominante fiind cele din Asia Centrală. Însă acești traficanți operează de regulă în detrimentul grupurilor ruse mai mari și mai protejate politic și de aceea, de regulă, plătesc tribut – sub forma unei părți din droguri sau din profit – bandelor locale.

Cea mai mare parte a traficului de droguri se află în mâinile bandelor locale care, cu timpul, pot dobândi caracteristicile unei „ierarhii grupate", pe măsură ce relațiile lor se stabilizează și încep să depindă de comerțul cu heroină, ceea ce îi îndreptățește pe toți să joace un anumit rol în afacere. Transporturile realizate în acest fel sunt mai mici, dar mai numeroase decât cele ale rețelelor majore și, în general, sunt asigurate de curieri cu automobile sau camioane. Bandele componente, de regulă, percep taxele sub forma unei părți din heroină, pe care o vând apoi pe plan local pentru a obține un profit și a-și acoperi cheltuielile operaționale sau chiar o distribuie membrilor bandei, drept compensație pentru munca lor. Astfel, această formă de trafic contribuie în mod disproporționat la piața internă de heroină. Este, de asemenea, principala cale pe care se realizează traficul spre China, căci deocamdată rețelele majore nu au ajuns la o înțelegere în legătură cu accesul. De aceea, bandele se străduiesc să ducă drogurile în orașele de frontieră și după aceea să le vândă omologilor lor chinezi, care operează sub acoperire în firmele de import-export sau sunt comercianți navetiști.

O acțiune din 2012 ne ajută să ilustrăm aceste relații[29]. Un transport de heroină, în valoare de 1,2 milioane de dolari la vânzarea finală pe stradă, a fost asamblat din mai multe expedieri de opiu cumpărat de la mai mulți furnizori afgani de către „Behruz", un om de afaceri infractor uzbec, legat direct de o persoană importantă din serviciul vamal. „Behruz" i-a plătit pe afgani în bani lichizi și bunuri și a achitat o taxă unei rude pentru a fi sigur că el rămâne în siguranță și nestingherit. Deținea un spațiu de prelucrare în apropiere de Andijan, în Uzbekistanul de Est, unde opiul a fost transformat în heroină. Apoi a dus transportul la Tașkent, după ce se înțelesese să-l vândă unei bande kazahe.

Gestionarea unor manevre atât de vaste de transfer al pachetelor este o afacere complexă și delicată, mai ales că scopul este stabilirea de legături cu piața europeană, unde sunt cele mai mari prețuri. Trebuie să existe o doză considerabilă de încredere, pentru ca grupurile furnizoare să nu-i înșele la bani pe partenerii lor, iar cele de pe traseu să nu fure din transporturi. Reacția tipică, evidentă în acest caz, este ca o a treia persoană de încredere să confirme atât dimensiunea inițială a transportului, cât și – ținând seama de faptul că heroina poate să fie (și chiar este, înainte de consum) „tăiată" sau modificată – puritatea lui. În acest caz, transportul de la Taşkent a fost inspectat și inventariat de „Parovoz" („Locomotiva"), un *vor v zakone* rus, retras în mare parte din activitatea infracțională, dar care efectuează astfel de operații, bazându-se pe reputația lui de „hoț cinstit".

Kazahii au preluat controlul heroinei la Taşkent, au împărțit transportul în câteva pachete și le-au ascuns în tiruri care mergeau la Șimkent, dincolo de graniță. De acolo, pachetele au fost duse cu avionul în nord, la Almatî. Kazahii erau o bandă relativ mică, cu sediul în sud și cu puține contacte și protectori în Almatî, așa că erau foarte dornici să preschimbe cât mai repede heroina în bani și să scape de ea. Au reținut o parte din droguri ca să le vândă pe piața lor și au predat restul unei bande ruse ai cărei

reprezentanţi aşteptau. De la Almatî, heroina a plecat cu avionul la Samara, în sudul Rusiei, oraşul de reşedinţă al cumpărătorilor.

Din nou, banda rusă a luat o parte din transport pentru a o vinde pe piaţa locală şi a predat restul lui „Iura Serbskoi" („Iura Sârbul"), omul de încredere al unui gangster georgian din Moscova, „Hveli". Banda din Samara însă nu a fost plătită; această tranzacţie se făcea în contul unei datorii acumulate cu un an în urmă, când un transport similar fusese interceptat de poliţie. Drogurile au plecat cu trenul la Moscova, sub supravegherea lui „Iura". „Hveli" lucra, de fapt, cu doi parteneri: „Serioja", un gangster din Kaluga, şi „Mihail Taksista" („Mihail Taximetristul"). În acest moment, „Parovoz" a reintrat în scenă, pentru a verifica puritatea heroinei rămase şi pentru a evalua dacă şi cantitatea rămasă era cea care trebuia să fie. Partenerii au împărţit între ei ceea ce aveau. „Serioja" şi-a dus partea înapoi la Kaluga, pentru banda lui, care urma să o vândă direct sau să o negocieze cu bandele locale, iar „Hveli" şi „Mihail" au decis să încerce să ajungă pe piaţa europeană. Nu aveau contacte directe, astfel că „Parovoz" – iarăşi, contra unei atenţii – i-a pus în legătură cu un alt gangster din Moscova, „Vadik", care avea un partener la Varşovia, cu care făcea regulat trafic de droguri.

Pe tot parcursul unui asemenea proces trebuia să existe securitate operaţională faţă de celelalte bande, de structurile legii şi de membrii bandei. Trebuia să existe o coordonare strânsă pentru a gestiona intermediarii şi a limita timpul cât drogurile se aflau pe drum, perioadă în care erau vulnerabile şi neprofitabile. În acest caz, călătoria de la Taşkent la Moscova a durat numai nouă zile. Mai mult chiar, dat fiind faptul că majoritatea profitului este în aval, acolo unde drogurile sunt vândute de dealeri, iar principalele costuri în amonte, unde sunt cumpărate iniţial, trebuie să existe încredere într-o distribuţie echitabilă a veniturilor. Navigarea cu succes şi profitabil prin tot acest proces complex încurajează relaţiile de lungă

durată. Se poate obține un profit uriaș, dar timpul și riscurile implicate în stabilirea relațiilor de început sunt considerabile. După ce s-a realizat acest lucru, stimulentul este menținerea relațiilor în continuare, ceea ce va necesita adesea subordonarea autonomiei individuale a bandelor față de proiectul colectiv. Cu timpul, s-a manifestat tendința ca operațiile cele mai durabile și mai eficiente să devină tot mai integrate și, în special, să se stabilească un set comun de reguli și proceduri. Aceste reguli vor fi aplicate de un organism de coordonare, alcătuit din terțe părți de încredere, plătite pentru munca lor (aici este rolul clasic pentru *vorî v zakone*) sau, mai adesea, un consiliu de reprezentanți ai tuturor bandelor implicate. În cazul de față, „Hveli", „Mihail Taksista" și „Behruz" au format consiliul neoficial de guvernare. L-au plătit pe „Parovoz" pentru misiunea lui direct din partea lor de droguri, căci aveau interesul comun ca procesul să rămână „cinstit". În fond, investiseră o cantitate considerabilă de timp, bani și capital social în stabilirea acestei rute și doreau ca ea să dureze.

„Grupul central" și Tambovskaia

> Petersburg – capitala infracțională a Rusiei.
>
> Slogan folosit de oponenții guvernatorului din St. Petersburg, Vladimir Iakovlev, în timpul campaniei din 2000 pentru realegerea acestuia[30]

„Grupul central" și „rețeaua infracțională" sunt principalele modele pentru cele mai mari și mai eficiente structuri ruse. Sunt asemănătoare, deosebirea principală dintre ele fiind dacă au sau nu un grup constituent dominant, care nu dorește să gestioneze fiecare aspect al operațiilor de zi cu zi efectuate de membrii structurii, dar dorește obedință atunci când hotărăște să o afirme. Acest rol conducător este dificil și adesea periculos de pretins și de menținut. De exemplu, în 1994, naşul georgian Otari Kvantrișvili încercase să-și afirme statutul necontestat de cel mai puternic baron din Moscova în cadrul rețelei sale, dar rezultatele fuseseră fatale.

Din acest motiv, reţelele cu „grup central" sunt rare. În momentul în care scriu această carte, grupul predominant georgian al lui Tariel Oniani pare să fie cel mai bun exemplu al acestui model și este discutat în Capitolul 11. Cu toate acestea, mai ales în zilele sale de glorie, grupul Tambov (sau Tambovskaia) din St. Petersburg oferea un exemplu deosebit de bun de acest fel de organizare, precum și o îndepărtare de *banditî* spre elita în același timp de afaceri și interlopă[31]. Grupul a fost înfiinţat în 1988 de „Valeri Babuinul" și Vladimir Kumarin (ulterior cunoscut și ca Barsukov, când a luat numele de fată al mamei sale); amândoi erau originari din regiunea Tambov, aflată cam la 500 de kilometri sud-est de Moscova, dar locuiau și lucrau la St. Petersburg (pe atunci numit încă Leningrad). „Babuinul" era boxer și a atras câţiva derbedei și specialiști în arte marţiale cu concepţii asemănătoare, care au alcătuit nucleul iniţial al bandei, dar Kumarin era cel care dirija și avea simţul afacerilor. Datorită lui, au trecut repede de la extorcare, furt organizat și trafic de droguri la afacerile private în dezvoltare în perioada cooperativelor lui Gorbaciov. Drept urmare, chiar de la început, grupul s-a dezvoltat atât ca o structură aparent legitimă, cât și infracţională. În mod ironic, a fost fără să vrea și un beneficiar al relaxării cenzurii din timpul lui Gorbaciov. Ziaristul de la televiziunea locală Aleksandr Nevzorov a prezentat o emisiune de senzaţie despre „băieţii din Tambov", care i-a făcut cunoscuţi în mod pervers, stabilindu-le reputaţia de eficienţă plină de violenţă[32]. Acestea sunt două calităţi esenţiale în lumea interlopă. În continuare, grupul s-a dezvoltat repede. A supravieţuit unui război teritorial timpuriu cu banda rivală și mai tradiţionalistă Malîșevskaia. Ulterior, va realiza ceea ce în termeni de afaceri se numește o preluare a acestui grup prin putere, dar adevărata sa provocare a fost gestionarea succesului și deci, expansiunea rapidă. A crescut atât de repede și a încorporat atât de mulţi membri răzleți și concurenţiali, încât conflictul a devenit aproape inevitabil. În 1993 a izbucnit o luptă internă pentru putere,

care a durat doi ani, dar a dus la consolidarea organizației sub conducerea lui Kumarin, deși și-a pierdut brațul drept într-o încercare de asasinat din 1994. Scopul lui era să reintroducă disciplina și coeziunea în rețea și să o mute departe de rădăcinile ei provenind din infracțiunea de stradă.

La sfârșitul anilor 1990, organizația devenise grupul dominant din oraș. Dacă odinioară extorcarea pentru protecție era privită în principal pur și simplu ca un mijloc de a percepe taxe de la firmele locale (cerând, de regulă, 20-30% din profitul țintă), acum devenise o armă pentru a prelua controlul asupra acestora. Tambovskaia era tot mai mult în căutare de parteneriate, fie înființând firme noi, fie investind în cele existente. Aceste companii nu numai că serveau drept fațadă pentru infractori, dar operau și în sectorul legal. De exemplu, firmele private de securitate ale grupului îi foloseau pe membrii bandei Tambovskaia, care astfel aveau un motiv legal să poarte armă, dar ofereau și servicii reale de protecție pentru clienții lor. Într-adevăr, așa cum spune un fost client, erau foarte rentabili: „Plăteai mai mult decât prețul pieței pentru fostul polițist gras pe care ți-l trimiteau, dar în realitate toată lumea știa că erai sub «acoperișul» lui Tambov, așa că nimeni nu încerca să te jefuiască”[33]. În felul acesta, Tambovskaia era în fruntea unei tendințe generale în Rusia, în care puterea din lumea interlopă trecea de la *vorî* la *avtoritetî*.

Organizația era implicată în mod special în sectoarele energiei și transportului, inclusiv, după cum se spunea, în Compania de Combustibil Petersburg (PTK – Peterburgskaia toplivnaia kompania), aparent fără nicio opoziție din partea administrației locale[34]. În 2001, ministrul de interne Boris Grîzkov a afirmat că Tambovskaia controla 100 de întreprinderi industriale din St. Petersburg și avea interese în cele patru porturi principale din Rusia de nord-vest: St. Peterburg, Arhanghelsk, Kaliningrad și Murmansk[35]. Cu toate acestea, ca și extinderea de la mijlocul anilor 1990, și aceasta s-a dovedit o binecuvântare mixtă. Cu cât liderii

grupului Tambovskaia achiziționau mai multe afaceri legale, cu atât acesta era silit tot mai mult să opereze la standarde legale și cu atât creștea mai mult prăpastia dintre *avtoritetî* și *banditî* de rând. Cu cât liderii din Tambovskaia dobândeau legitimitate și putere politică în lumea legală – Kumarin/Barsukov a căpătat chiar porecla de „guvernator de noapte", administratorul din umbră al orașului –, cu atât mai mult pierdeau în lumea interlopă.

Rezultatul a fost un alt război al bandelor. În 1999, un politician local – protector al grupului Tambovskaia –, Viktor Novoselov, a fost ucis când a fost aruncat un proiectil pe acoperișul mașinii sale oficiale: suflul exploziei l-a decapitat. Un alt aliat, proprietarul unui club de noapte, Serghei Șevcenko, care afirmase mândru în public, în timpul campaniei electorale: „Firește că sunt susținut de bani din infracțiuni, sunt bandit!"[36], a fost arestat și acuzat de extorcare. Ulterior, a fost asasinat de un ucigaș plătit, se pare, în Cipru, în 2004. În fața afirmațiilor că St. Petersburg devine un centru al crimei organizate – afirmații care îi îndepărtau pe investitori și îl stânjeneau pe Vladimir Putin, băiatul originar de aici, noul prim-ministru și în curând președintele țării –, autoritățile din St. Petersburg au început să impună o oarecare ordine. PTK, companie pe acțiuni cu caracter închis, a fost transformată într-o societate cu participație deschisă și a început un proces de epurare a acesteia de influența grupului Tambovskaia[37]. Kumarin/Barsukov a fost arestat pe neașteptate în 2007 și condamnat doi ani mai târziu pentru fraudă și spălare de bani, primind o sentință de 14 ani de închisoare[38].

Avtoritetî orientați spre afaceri au rămas dominanți în cadrul organizației, dar au fost nevoiți să accepte faptul că nu au capacitatea de a conduce o bandă ca o singură afacere integrată și astfel nu se puteau îndepărta total de rădăcinile lor din criminalitatea de stradă. Și nici nu-și puteau permite să provoace statul. Drept urmare, acum numele de Tambovskaia se aude foarte rar la St. Petersburg, deși rețeaua rămâne un jucător-cheie nu

numai în oraș și în regiunea înconjurătoare, Leningrad, ci și în întreaga Rusie de nord-vest. Operațiile ei se întind pe o rază de 1 000 de kilometri la nord până la Murmansk, peste 700 de kilometri la nord-est spre Arhanghelsk și aproape 1 000 de kilometri la vest, până la Kaliningrad. S-a dezvoltat mult sub formă de numeroase grupuri mai mici și operatori care au intrat în afaceri noi, cum ar fi metamfetaminele și bunurile contrafăcute. Rolul nucleului central este acum în primul rând să rezolve disputele, să protejeze rețelele în ansamblu (mai ales împotriva incursiunilor „muntenilor" din Caucazul de nord) și să gestioneze fluxurile internaționale de mărfuri – droguri, oameni, automobile furate, mărfuri contrafăcute – și bani.

Într-adevăr, în multe privințe, rolul primar al nucleului central este să opereze în străinătate. Mulți dintre liderii grupului Tambovskaia (sau Tambovskaia/Malîșevskaia[39]) au ajuns să opereze în Spania, iar pe alții îi găsim în Germania, în Țările Baltice și mai departe. Nu se pune problema că violența și coerciția nu ar mai fi factori importanți, dar nucleul își menține influența în această rețea largă (este atât de difuză, încât nici nu prea mai are o identitate distinctă) prin controlul asupra banilor, a oportunităților și a stilului de viață din străinătate. *Banditî* pot fi puternici acasă, dar, așa cum spunea un ofițer de poliție spaniol, „dacă doresc să joace un rol important în activitățile Tambovskaia din străinătate, trebuie să se bucure de favoarea *avtoritetî*"[40].

Dar chiar dacă își pierd această funcție de paznici, *avtoritetî* vor menține controlul acasă numai atât timp cât vor avea bani ca să corupă oficialitățile și să-i plătească pe *banditî*. Deoarece oficialitățile se confruntă cu o campanie anticorupție pornită de la Moscova, profiturile criminalității gulerelor albe sunt sub presiune, iar *banditî* se simt mai puternici, rețeaua Tambovskaia revine la afacerile mai violente și deschis infracționale, mai ales în traficul de droguri și de persoane. Cu toate acestea, deși speră că se vor baza pe contactele, pe activele comerciale și pe abilitățile acumulate în anii când *avtoritetî* aveau un

cuvânt greu de spus, zilele le sunt numărate. Ar putea să se fractureze sau să fie înlocuite de alte structuri mai noi. Tambovskaia ca organizaţie s-ar putea să fie deja pe cale de dispariţie.

„Reţeaua infracţională" şi Solnţevo

> Cel mai puternic sindicat rus al crimei în ceea ce privește bogăția, influența și controlul financiar... ale cărui conducere, structură și operații exemplifică noua rasă de infractori ruși apărută după destrămarea sistemului socialist.
>
> Guvernul SUA, „Evaluarea pericolului internaţional al criminalităţii", 2000[41]

Ce se întâmplă când organizaţia are atât de mult succes, încât devine prea mare pentru a putea fi gestionată? Tendinţa firească a structurilor a fost să se orienteze spre adevărata „reţea infracţională", iar această situaţie este exemplificată cel mai bine de vestita reţea Solnţevo sau Solnţevskaia. Denumită astfel după un un cartier din sud-vestul Moscovei unde a apărut iniţial, rețeaua a crescut continuu – dar între timp și-a pierdut o mare parte din concentrare și identitate. A început ca „grup central", dar s-a dezvoltat, devenind o structură laxă, în care există membri mai puternici și mai slabi, dar nimeni nu exercită un adevărat control[42].

Solnţevo a fost întemeiată la mijlocul anilor 1980 de doi gangsteri relativ tineri, cunoscuți în lumea interlopă drept „Mihas" și „Avera". Grăitor este faptul că niciunul dintre ei nu era *vor v zakone*. În schimb, erau precursorii *avtoritetî* ruși moderni, oameni de afaceri infractori, interesaţi să rămână discreţi și să își maximizeze în același timp profiturile. Dar au avut norocul să profite de rădăcinile infracţionale ale orașului, în special recrutând membri din banda lui Ghennadi Karkov „Mongolul". Karkov fusese unul dintre baronii lumii interlope din Moscova, poate cel mai remarcabil, până în 1972, când a fost arestat și condamnat pentru extorcare cu violenţă. Cu toate acestea, banda lui a continuat să opereze în timp ce el era în

închisoare și a reprezentat un avantaj enorm pentru „Mihas" și „Avera" în ascensiunea lor spre putere, căci le-a permis să negocieze pe baza reputației și a forței existente în lumea interlopă.

În primul rând, au reușit să-l atragă pe Veaceslav Ivankov „Iaponcik", cunoscutul *vor v zakone* de școală veche. Fost boxer, în 1982 Ivankov a fost arestat și condamnat la 14 ani de muncă silnică, iar în timp ce era în închisoare a fost „încoronat" formal de tovarășii lui drept *vor v zakone*. Între timp, Solnțevo a încheiat o alianță și cu Serghei Timofeev „Silvestr" și cu banda acestuia, Orehovo (sau Orehovskaia), o altă putere în ascensiune. Întemeiat în 1988, nucleul central din Orehovo era format din tineri sportivi și veterani militari. Compensau ceea ce le lipsea în domeniul priceperii în afaceri prin capacitatea lor de a recurge la violență cu exces de zel și entuziasm. În felul acesta, reprezentau o completare ideală pentru imperiul tot mai mare al afacerilor bandei Solnțevo, construit pe baza reformelor lui Gorbaciov.

În acea perioadă, la Moscova izbucnise un conflict în lumea interlopă între slavi și „muntenii" din Caucaz. Solnțevo, care fusese legat cândva de Orehovo, a dobândit un rol din ce în ce mai influent, în calitate de coordonator *de facto* al bandelor ruse. Capacitatea lor de a combina calitățile de afaceri și diplomatice ale *avtoritetî* cu ferocitatea și brutalitatea *vorî* a devenit și mai evidentă la începutul anului 1991, atunci când Ivankov a fost eliberat. Acesta a condus contraatacul împotriva „muntenilor", profitând de autoritatea sa în *vorovskoi mir* pentru a obține sprijin de la bandele din toată țara. La sfârșitul anului, între cele două părți se încheiase un fel de pace stânjenitoare[43].

Chiar și după ce amenințarea „muntenilor" a dispărut, cele mai multe bande slave din Moscova au acceptat rolul bandei Solnțevo de prima între egali. Solnțevo controla în mod direct acțiunile lumii interlope din sud-vest orașului și parțial în centru, dar Orehovo s-a desprins de grup, atunci când Timofeev a protestat împotriva abordării mai

discrete preferate de „Mihas". O vreme, Orehovo a devenit vestită pentru violența ei și dorința de a încălca atât legea, cât și convențiile interlope, dar în 1994 Timofeev a fost ucis și banda s-a fragmentat. Cele mai multe fracțiuni au fost încorporate în Solnțevo, mai ales după asasinarea succesorului lui Timofeev, Igor Maksimov „Maks", în 1995.

Era clar că bandele dezordonate ale orașului nu vor accepta un singur stăpân. Nașul georgian Otari Kvantrișvili fusese asasinat în 1994 în mare parte din cauza ambițiilor sale de a construi un imperiu la Moscova. Pe de altă parte, profiturile care puteau fi realizate într-o economie interlopă ordonată – precum și nevoia de a menține echilibrul dintre slavi și „munteni" – însemnau că o formă de arbitraj ar fi fost utilă. Acesta era rolul pe care putea să și-l asume Solnțevo. La mijlocul anilor 1990, aceasta devenise gruparea dominantă la Moscova – alături de combinația mai locală și mai ierarhizată Izmailovskaia – Goleanovskaia și grupurile dominate de ceceni, ca bandele Țentralnaia, Avtomobilnaia și Ostankinskaia.

În plus, Solnțevo își extinsese rețeaua de contacte și membri în toată Rusia. A fost un exploatator timpuriu și entuziast al oportunităților deschise de adoptarea stângace și prea puțin reglementată a economiei de piață de către Boris Elțin. S-a implicat în servicii bancare și finanțe. Cu siguranță, etica afacerilor promovată de fondatorii rețelei nu a împiedicat banda Solnțevo să recurgă la extorcare violentă și la perceperea de taxe de protecție, dar în multe cazuri a însemnat că *krîșa* era ceva mai mult decât o taxă obținută cu ajutorul forței și al amenințării. Solnțevo și-a stabilit rolul de agenție pseudostatală pentru respectarea contractelor. Dat fiind faptul că în anii 1990 curțile ruse de *arbitraj* care se ocupau de cazurile comerciale erau ineficiente, rămase în urmă și corupte, recuperarea datoriilor neachitate sau câștigarea de daune pentru încălcarea contractelor putea fi un proces lung și incert. Pe de altă parte, Solnțevo putea rezolva aceste dispute în felul

său pentru o parte din suma aflată în discuţie (de regulă, 20%), în mod discret şi mult mai repede. În felul acesta, Solnţevo nu numai că profita de ineficienţa statului rus, dar transforma un proces în esenţă parazit într-un parteneriat activ chiar cu companiile pe care le extorca.

Nimic nu ajută mai bine decât succesul, iar Solnţevo a continuat să crească mai ales datorită prăbuşirii rublei din 1998, ceea ce a dus multe bande locale în pragul falimentului şi le-a trimis în căutarea unor parteneri mai puternici şi mai solvabili care să le salveze. În anii 2000, când Solnţevo îşi avea baza în mare măsură la Moscova şi în regiunile apropiate, inclusiv districtele Tver, Reazan, Samara şi Tula, mai avea şi concentrări importante de grupuri în Nijni Novgorod, Kazan şi Perm. Era prezentă chiar şi mai departe, în Ucraina (mai ales în Crimeea şi în regiunea etnică rusă Doneţk), apoi în Lituania şi în zona nordică a Kazahstanului cu etnici ruşi, precum şi în Europa, Israel şi Statele Unite.

Dar tocmai această expansiune a făcut ca *gruppirovka* să fie tot mai difuză. Limitele ei au devenit permeabile, bandele se afiliau la ea, dar îşi menţineau legăturile, adesea şi loialităţile primare faţă de alte grupuri interlope. De exemplu, un membru din Europa fusese auzit spunând, într-o convorbire telefonică înregistrată, că nu ştie sigur cum să ia legătura cu membrii reţelei din Moscova atunci când principala lui persoană de contact şi-a schimbat furnizorul de telefonie mobilă şi, odată cu acesta, şi numărul de telefon[44]. Nu avea un *obşceak* comun, chiar dacă unele dintre bandele şi brigăzile lui componente aveau, din cauza problemelor legate de administrarea acestui fond şi de colectarea cotizaţiilor de la membrii lor din toată ţara – şi în toată lumea –, motiv pentru care loialitatea lor principală nu se putea îndrepta spre Solnţevo.

Dar Solnţevo a devenit o adevărată reţea de bande mai mici, de întreprinderi legale şi de persoane individuale preocupate în mare măsură de propriile operaţii şi ale căror interacţiuni cu restul reţelei puteau fi minime pentru

mult timp. Acest gen de reţele pot fi caracterizate cel mai bine ca un fel de cluburi: calitatea de membru este informală, dobândită prin relaţii şi sponsorizare de către persoane-cheie. O parte dintre aceste persoane sunt şefii unei *brigada* mai puternice din cadrul organizaţiei, dar altele sunt pur şi simplu persoane bogate, cu relaţii, sau suficient de carismatice pentru a fi *avtoritetî*. Legăturile pot fi continue sau ocazionale, puternice sau slabe, tensionate sau armonioase. Pot să se bazeze uşor pe sentimente: chiar dacă banda Orehovo a dispărut, mai există un nucleu perceptibil de infractori care lucraseră pentru Serghei Timofeev şi continuă să aibă relaţii strânse, de dragul vremurilor de odinioară, ca şi din alte motive. Totuşi, chestiunea fundamentală este că, timp de aproape un deceniu, a fost imposibil să se vorbească despre Solnţevo ca organizaţie care făcea *cu adevărat* ceva. Nu există un control central, nici o disciplină reală, dincolo de eliminarea sau pedepsirea celor care încalcă regulile informale ale reţelei. Solnţevo a avut atâta succes, încât a depăşit statutul de organizaţie infracţională.

Aşadar, indiferent ce s-ar spune, Rusia are un ecosistem infracţional bogat, complicat. De la bandele de stradă şi *brigadî* acţionând pe scară mică, până la reţelele transnaţionale, crima organizată rusă s-a extins, a umplut golurile şi a profitat de oportunităţi nu numai în Rusia, ci de-a lungul lanţurilor comerciale, de investiţii, de migraţie şi chiar de comunicare culturală care străbat globul. Mai mult chiar, include în ea subculturi specializate, caracterizate prin rădăcini profesionale şi etnice, iar despre acestea vom vorbi în continuare.

Capitolul 10

Cecenii. Gangsterii gangsterilor

Lupul nu se tulbură niciodată, oricât de multe oi ar fi.

Proverb rusesc

Borz (nu este numele lui adevărat, din motive lesne de înţeles) era în multe privinţe imaginea emblematică a cecenului înţelept de o anumită vârstă: un bărbat sprinten, în jur de şaizeci de ani, cu pielea ofilită şi riduri adânci, dovadă a unei vieţi dure, petrecute în mare parte în aer liber. Dar avea un zâmbet vesel, ochi strălucitori şi o energie în vorbire şi în mişcări care îl transformau într-o persoană mai tânără, plină de o vitalitate imposibil de oprit. Era în acelaşi timp unul dintre cei mai abili şi mai scumpi ucigaşi plătiţi din Moscova.

L-am întâlnit, culmea, într-o cafenea de pe Aeroportul Şeremetievo, care era încă pe jumătate învelit în prelate, căci era supus unor reparaţii de mult necesare, o renovare în conformitate cu dorinţa Moscovei de a-şi şterge imaginea sovietică stridentă şi de a dobândi o înfăţişare sclipitoare de capitală occidentală. Ceva mai devreme în aceeaşi zi, o persoană de contact, pe care o cunoşteam destul de bine şi în care aveam încredere, îmi telefonase şi îmi spusese că trebuie să cunosc pe cineva. Pe cine? Un cecen, un asasin de profesie, care se gândea să se retragă şi era dispus să stea de vorbă. Invitaţia de a sta de vorbă cu un asasin plătit mi se părea absolut irezistibilă, dar, pe de altă parte, domeniul meu aparte de cercetare mă învăţase că trebuie să fiu precaut, chiar paranoic. Cafeneaua din aeroport părea locul ideal pentru o întâlnire, nu numai foarte public, dar şi în spatele detectoarelor de metal şi dincolo de gardienii de securitate lipsiţi de simţul umorului, supravegheat de camere de luat vederi şi plin de câini dresaţi şi însoţitorii acestora.

Dar Borz era întruchiparea sociabilităţii. Mi-am amintit imediat că, deşi cei mai mulţi ceceni sunt musulmani, de regulă tratează religia mai uşor şi în mod flexibil, astfel că a scos o sticlă de votcă şi a insistat să bem nu numai pentru prietenie şi sănătate, dar şi pentru Mahomed, Allah să coboare pacea şi binecuvântarea asupra lui. S-a dovedit încântător în conversaţie, deşi a evitat anumite întrebări specifice, şi era un povestitor desăvârşit. În multe privinţe,

povestirile lui reflectau însăşi traiectoria cecenilor din ultimele decenii şi căile pe care deveniseră cei mai temuţi (şi cei mai mitologizaţi) actori din lumea interlopă rusă, nu în ultimul rând ca un efect al asupririi ruseşti. Aşa s-a exprimat chiar el: „Rușii m-au învăţat să doresc să ucid, apoi m-au învăţat cum s-o fac bine”[1]. Relatările lui erau înfrumuseţate, deoarece fuseseră repovestite de multe ori, şi adesea erau greu de crezut, astfel încât, câteva zile mai târziu, când am avut ocazia să-i menţionez numele şi câteva dintre afirmaţii în faţa unui ofiţer de la Divizia Principală de Cercetări Penale a Poliţiei din Moscova, mă aşteptam să mi se spună că era un Walter Mitty din Caucaz, suficient de viclean ca să depene povestiri captivante pentru a-i pune pe occidentalii creduli să-i cumpere de băut. Ofiţerul de poliţie mi-a aruncat o privire gravă: „O, nu, toate astea sunt adevărate. Ba probabil că nu v-a relatat povestirile cu adevărat mari. Este un om serios. Foarte serios”[2].

Născuți din sânge

Nu ne vom frânge, nu vom plânge; nu vom uita niciodată.

Inscripţie pe un monument al victimelor deportării, Groznîi

Cecenii, un popor al căror animal naţional este lupul, sunt mândri într-un mod pervers, şi cu o anumită îndreptăţire, de greutăţile pe care le-au îndurat, căci au supravieţuit, neînfrânţi şi neîmblânziţi. În anii 1990 am asistat la o reluare a luptei lor continue pentru independenţă, am asistat şi la extraordinara ascensiune a acelor *bratv* („frăţii”) cecene în cadrul lumii interlope ruse.

Cuceriţi de Imperiul Rus în secolul al XIX-lea, în cadrul extinderii acestuia spre sud, în zona muntoasă a Caucazului, cecenii s-au revoltat periodic, atunci când au simţit că stăpânii lor sunt slabi sau neatenţi. Rușii i-au reprimat în mod brutal de fiecare dată, zdrobind formele de rezistenţă, dar fără să reușească niciodată să le stingă dorinţa de libertate. Stalin, credincios metodelor sale, a adoptat răspunsul cel mai amplu şi mai sângeros în 1944,

când cecenii au profitat de invazia nazistă din URSS pentru a lansa altă serie de rebeliuni. La 23 februarie – printr-o coincidenţă, Ziua Armatei Roşii în calendarul sovietic – toţi cecenii, împreună cu verii lor etnici, ingușii, au primit ordin să se prezinte la centrele locale ale partidului. Acesta era începutul „Operaţiunii Lintea", deportarea forţată a două populaţii întregi – bărbaţi, femei şi copii –, un proces brutal şi violent în care a murit un sfert până la jumătate din întreaga populaţie. Stalin i-a împrăştiat prin Siberia şi prin Asia Centrală, iar în naufragiul uman se aflau şi nou-născutul Borz şi familia acestuia. Cecenii nu au avut voie să se întoarcă acasă decât după moartea lui Stalin.

Sora lui Borz a murit pe drum, în vagonul de tren supraaglomerat, dar îngheţat. Paznicii i-au aruncat pur şi simplu trupul afară, atunci când s-au oprit să facă numărătoarea zilnică. Restul familiei a ajuns la Braţk, în Siberia de sud-vest, unde li s-a ordonat să rămână în Gulag, sub ameninţarea unei pedepse de douăzeci şi cinci de ani de închisoare. Borz, fratele lui mai mare şi părinţii lor abia au apucat vara – o vară umedă, lipicioasă, plină de transpiraţie şi de ţânţari – deoarece nu li s-a alocat o locuinţă, iar cartelele lor de raţii alimentare adesea nu erau acceptate.

Dar au supravieţuit, indiferent cum. Au preluat o colibă abandonată şi dărâmată, au vânat şi au căutat de mâncare în afara oraşului. În 1947, tată lui Borz a reuşit să găsească de lucru la construcţia noului lagăr de muncă din apropiere, Angarlag. Ironie a sorţii, în 1957, anul în care exilul familiei lui s-a încheiat, Borz s-a înrolat voluntar în armata sovietică, decizie pe care a explicat-o ridicând din umeri şi spunând că era „o treabă de bărbat". Dacă nu din alt motiv, îmi imaginez că era ceva mai plăcut oricum decât viaţa dificilă din Braţk şi mai puţin frustrant decât campania extinsă pe care a trebuit s-o poarte familia lui – începând cu procesele prin tribunale şi petiţiile adresate organizaţiei locale a partidului şi terminând cu ameninţări şi o maşină incendiată – pentru a evacua familia de ruşi

care preluase ferma lor de acasă. Borz a devenit lunetist și cercetaș, iar după zece ani petrecuți în armată și cu tresele de sergent, s-a întors acasă. A făcut comerț ambulant, a devenit executor și a intrat în sindicatul local al crimei din Șali, al doilea oraș ca mărime din Cecenia. Așa cum spunea el, „după ce mi-am găsit din nou familia, frații, am avut grijă unii de alții. Am luptat, am trăit și am crescut împreună".

Și le-a mers foarte bine, în cercul lor restrâns. Și-a luat rămas-bun de la cariera lui de intermediar, iar în momentul în care l-am cunoscut eu, se mutase din lumea interlopă locală de la îndepărtata graniță de sud și devenise unul dintre cei mai temuți ucigași plătiți din Moscova. Asasinatele atribuite lui nu erau la fel de numeroase precum cele puse pe seama altor personaje, ca Aleksander Solonik,pe care îl vom prezenta în capitolul 13, dar așa cum spunea chiar el cu o mândrie calmă, nu era *torpedo* (torpilă), cum este numit un asasin obișnuit. El era specializat în ținte de mare risc și de mare valoare; persoane din crima organizată, de regulă reprezentanți de marcă. Cât trebuia să-i plătească cineva pentru a „rezolva" un dușman, cum se spunea în jargon? Borz nu a spus, dar după calculul meu trăia foarte bine cu unul sau două omoruri pe an. Polițistul care se exprimase cu o admirație atât de răutăcioasă despre acest „om serios" îmi înșirase o întreagă listă de omoruri atribuite lui Borz. Dar zvonurile ulterioare sugerează că o parte dintre ele fuseseră executate, de fapt, de rudele lui mai tinere, de nou-veniți care lucrau pentru el în „franciză". Cariera lui ilustrează modul în care au crescut cecenii, uniți de loialitățile dure ale unei minorități deposedate și persecutate, caracterizate printr-o îndrăzneală și capacitate impresionante în arta violenței, astfel încât au ajuns să-i jefuiască nu atât pe rușii obișnuiți, cât celelalte bande. Și fiindcă cecenii luptau cu atâta înverșunare, celelalte bande preferau săplătească, în loc să se împotrivească.

Muntenii

> Adevărata noastră problemă este cu oamenii din Caucazul de nord; infractorii noştri ruşi intră în legalitate, dar aceia nu se schimbă niciodată.
>
> Ofiţer rus de poliţie, 2012[3]

Când vorbeşti cu forţele ruse de ordine, o constantă este disponibilitatea acestora de a discuta despre georgieni, ceceni şi alţi oameni originari din regiunea Caucazului; ai putea crede chiar că ei sunt de vină pentru cea mai mare pare a criminaltăţii organizate din Rusia. Trebuie să recunoaştem, în 2004, etnicii georgieni reprezentau 35% din *vorî v zakone* din toată fosta URSS şi numai 2% din populaţie[4]. Dina Siegel notează într-un studiu despre *vorî v zakone* cunoscuţi în 2011 că o jumătate dintre ei au nume georgiene şi, „conform datelor Ministerului Rus al Afacerilor Interne, peste o jumătate sau mai mult de 1 200 de *vorî v zakone* sunt imigranţi din Georgia"[5]. Dar asta înseamnă mult? Într-o perioadă în care valoarea titlului de *vor v zakone* a scăzut considerabil, infractorii ruşi sunt mai puţin preocupaţi de el, în timp ce georgienii – şi alţi infractori din Caucaz, în special armenii – sunt foarte dornici să-l pretindă sau să-l cumpere. Numerele reale ale acestor aşa-numiţi *apelsinî* („portocale"), cum sunt numiţii falşii *vorî*, nu contează prea mult.

Aşadar, dacă luăm în considerare proporţiile relative ale unor populaţii precum cecenii (mai puţin de 1,5 milioane) şi georgienii (mai puţin de 1 milion) într-o ţară cu 143 de milioane de locuitori, este clar aceşti „munteni" (*goreţ*) din Caucaz au ceva deosebit. Cecenii reprezintă un fel de forţă aparte. Deosebirea se vede şi în faptul că, în timp ce georgienii şi alţii se pot lăuda cu numeroşi *vorî v zakone*, se spune că numai un singur cecen, „Sultan Balaşihinski", a făcut parte dintre aceştia, pe vremea când acest lucru însemna ceva[6]. Nu se pune problema că cecenii nu ar fi fost suficient de criminali, de duri, de disciplinaţi ca să merite „încoronarea". Mai curând se poate spune că *vorovskoi mir* nu fusese niciodată calea lor.

Dincolo de ei, „muntenii" formează o gamă largă de bande, cele mai mari în momentul în care scriu această

carte fiind două rețele – *gruppirovki* (cândva) Usoian și Oniani – și o a treia, o bandă de etnie mixtă, formată de gangsterul azer Rovșan Djaniev („Rovșan Lenkoranski" sau „Rovșan din Lenkoran"), care dorea să conteste status-quoul. Într-o măsură mai mică sau mai mare, toate se bazau pe o combinație de organizare socială de tip clan, pe o cultură a banditismului și pe vendetă, precum și pe un sentiment ferm de loialitate față de rude, mai mult decât față de țară. Faptul că proveneau din locuri în care statul era adesea slab, străin sau și una, și alta, i-a ajutat să ia naștere și să prospere. În mare măsură la fel ca sicilienii – paralelă pe care Federico Varese și alții au făcut-o adesea –, „muntenii" se bizuiseră generații la rând pe structuri paralele pseudostatale în privința protecției și a rezolvării disputelor, mai mult decât pe guvern, în care cei mai mulți nu aveau încredere, și de aici crescuse o tradiție infracțională generalizată și periculoasă[7]. În capitolul următor vom discuta despre ceilalți „munteni", dar cecenii merită să fie analizați ca un caz special.

Dacă bandele slave au puterea politică și probabil economică predominantă în lumea interlopă rusă, iar georgienii cei mai mulți *vorî* – deși nu cei mai mulți membri în total –, atunci care este caracteristica distinctă a „muntenilor" din Caucazul de nord și mai ales a cecenilor? Răspunsul pare să fie coeziunea și reputația[8]. Infractorii ceceni, numiți adesea *cecenskaia bratva* sau „frăția cecenă" (uneori și *cecenskaia obșcina*, „comunitatea cecenă"), nu au o structură formală comună. Totuși reprezintă o subcultură infracțională distinctă, care se ține departe de restul lumii interlope ruse. Amestecul caracteristic de „branding" modern și de tradiție bandităscă înseamnă că au un loc atât de însemnat în imaginea Rusiei criminale, încât sunt chiar o „franciză". Bandele locale care nu sunt formate din ceceni concurează între ele – și plătesc – pentru a putea să acționeze în calitate de reprezentanți ai lor pe plan local.

Banditismul și împotrivirea sunt profund înrădăcinate în identitatea națională cecenă, nu în ultimul rând în

figura tradiţională a *abreg* (scris şi *abrek*), proscrisul onorabil al cărui banditism este justificat de o vendetă îndreptăţită sau de refuzul de a îngenunchea în faţa fărădelegilor celor puternici[9]. *Abreg* este un personaj complex şi înţelept, un Robin Hood din Caucaz, care adună adesea o ceată de tineri îndrăzneţi în jurul lui, îi atacă pe cei bogaţi, îi hrăneşte pe săraci, îi protejează pe cei slabi şi îi descurajează pe cei corupţi. Deşi în esenţă mitologică, figura acestui *abreg* conferă o anumită legitimitate gangsterului modern.

Tradiţia împotrivirii

> Când va înceta sângele să curgă în munţi? Când va creşte trestia de zahăr în zăpadă.
>
> Proverb caucazian[10]

Cecenii şi coloniştii cazaci, foşti soldaţi stabiliţi aici care le-au încălcat teritoriul, s-au ciocnit şi s-au atacat unii pe alţii încă din secolul al XVII-lea. În secolul al XIX-lea, Imperiul Rus a preluat controlul asupra regiunii Caucazului prin cuceriri, masacre punitive şi deportări, care au culminat cu acţiunea de aproape genocid a lui Stalin. Tragediile autentice s-au reflectat puternic în folclorul naţional, în care rolul deţinut de *abreg* se suprapunea cu cel al luptătorului pentru libertate naţională. Lupta lui poate fi zadarnică, deoarece statul, indiferent că este ţarist, sovietic sau postsovietic, are de partea lui forţa copleşitoare, dar caracteristica unui *abreg* este că luptă pentru victoria binelui, indiferent de consecinţe. Hasuha Magomadov, numit „ultimul *abreg*", care a luptat împotriva sovieticilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost ucis în cele din urmă în 1976, la vârsta de 71 de ani, când ascunzătoarea lui a fost luată cu asalt de o echipă mixtă de KGB şi poliţie. A fost împuşcat ţinând încă pistolul TT în mână.

Situaţia a devenit din nou relevantă odată cu prăbuşirea URSS. La alegerile prezidenţiale locale din 1991, cecenii l-au sprijinit în mod covârşitor pe Djokar Dudaev, fost ofiţer de aviaţie, devenit politician naţionalist. Cecenii şi-au

declarat independenţa, dar Moscova nu s-a arătat dispusă să o accepte. Încercările stângace de a exercita presiuni asupra cecenilor pentru a-i determina să revină în Federaţia Rusă nu au avut alt rezultat decât că aceştia au strâns şi mai mult rândurile în spatele lui Dudaev, culminând cu două războaie: primul, în perioada 1994–1996, în care cecenii au luptat împotriva Moscovei pentru a li se accepta autonomia parţială, şi apoi al doilea, începând din 1999, care i-a obligat să reintre în Federaţie. Rebecca Gould notează, pe bună dreptate, că niciunul dintre liderii rezistenţei antiruse, indiferent că era naţionalist sau islamist, nu şi-a spus *abreg*[11], cu toate acestea, văd din experienţa personală că cecenii – mai ales la Moscova, poate încercând să se reconecteze la tradiţiile culturale sau să demonstreze că nu şi-au pierdut identitatea cecenă – folosesc uneori acest termen pentru lideri rebeli excentrici ca Şamil Basaev şi Salman Raduev.

Pe vremea ţarismului, abilitatea şi ferocitatea cecenilor erau proverbiale în cercurile ruse. Generalul Aleksei Ermolov, vicerege imperial în Caucaz, a fost deosebit de greu încercat de acest „popor îndrăzneţ şi periculos", iar unul dintre ofiţerii lui recunoştea că „în mijlocul pădurilor şi al munţilor lor, nicio armată din lume nu-şi poate permite să-i dispreţuiască", deoarece sunt „ţintaşi excelenţi, extrem de curajoşi şi inteligenţi în chestiunile militare"[12]. Capacitatea lor de a rezista împotriva armelor moderne ale rușilor și a numărului acestora nu a făcut decât să le înfrumusețeze și mai mult imaginea.

Între timp, „bandiţii" deveneau şi ei o forţă redutabilă în întreaga lume interlopă rusă, deşi nu atât de omnipotenţi şi nici atât de omniprezenţi cum sugera mitul lor. În timpul lui Dudaev, Cecenia a devenit practic o zonă de influență infracțională. Au înflorit favoritismul, corupția, clientelismul și patriotismul local. Efectivele poliţiei cecene au crescut brusc de la 3 000 de poliţişti moşteniţi din perioada sovietică, la 14 poliţii separate, cu aproximativ 17 000 de poliţişti înarmaţi, căci asasinii plătiţi și pistolarii clanurilor au depus jurământ și au intrat

în „poliţie”[13]. La fel, Banca de Stat Cecenă a devenit un tărâm de vis al falsificatorilor, al celor care fraudează şi spală bani. Numai în 1992, cel puţin 60 de miliarde de ruble (700 de milioane de dolari la vremea respectivă) au fost sustraşi din Banca Rusă Centrală prin *avizo*. Acesta era o dovadă a existenţei fondurilor, folosită în gestionarea tranzacţiilor dintre sucursalele sistemului bancar rus. Manageri corupţi de la banca cecenă emiteau astfel de documente, pe care un complice le ducea la Moscova şi pe baza lor scotea bani de acolo. Când Moscova încerca după aceea să răscumpere *avizo* de la omologii ceceni, se constata în mod misterios că nu exista nicio înregistrare a acestuia şi nici a clientului[14]. Continuând să pretindă că Cecenia face parte din Federaţia Rusă, Moscova plătea un preţ scump.

După moartea lui Dudaev în 1996, succesorul acestuia, Aslan Maşhadov, a făcut eforturi de a combate formele mai vizibile de banditism. Dar aceste încercări au fost zădărnicite de lipsa de resurse şi de autoritate şi au devenit irelevante în momentul invaziei din 1999. Regimul prorus de astăzi de sub conducerea lui Ramzan Kadîrov, deşi pretinde că are cea mai scăzută rată a infracţionalităţii din toate regiunile ruse[15], abundă de asemenea în relatări credibile despre fărădelege, banditism şi corupţie şi, aşa cum vom vedea mai jos, se poate considera în multe privinţe că toate schemele de şantaj din Cecenia au fost preluate pentru a forma un singur sindicat infractor de stat.

Cele două Cecenii

> Infractorii vin în Cecenia din întreaga lume – nu au loc în propriile ţări. Dar pot trăi foarte bine în Cecenia.
>
> Ahmad Kadîrov, fost preşedinte cecen,sprijinit de Kremlin, 2004[16]

Mai ales în timpul primului război din Cecenia, Moscova a pretins că luptă împotriva unui regim mafiot din Groznîi, care era legat de o diaspora cecenă criminală din întreaga Rusie. De exemplu, în 1996, ministrul de

interne Anatoli Kulikov a afirmat că liderii rebeli intenţionau să trimită luptători la Moscova să ia cu asalt băncile şi firmele şi să declanşeze astfel o nouă rundă de războaie teritoriale: „Scopul războaielor mafiote care se profilează este destabilizarea completă a Rusiei”[17]. Deşi regimul Dudaev a fost, fără îndoială, unul incriminat, în realitate a apărut o separare izbitoare între reţelele care operau în Cecenia şi cele din afara republicii. Nikolai Suleimanov, puternicul gangster cecen cunoscut drept „Hoza”, vorbea despre „cele două Cecenii”[18]. Între ele erau legături, în cea mai mare parte de rudenie, se încheiau înţelegeri şi personalul trecea dintr-o parte în alta. Dar aceste relaţii erau în esenţă pragmatice; bandele cecene cu baza în Rusia erau foarte dornice să-şi ascundă legăturile cu patria. Pe de o parte, lucrul acesta se explică prin faptul că se temeau să nu fie luaţi la ochi de autorităţi ca un fel de coloană a cincea, iar pe de altă parte, reflectă o ruptură culturală tot mai mare între cecenii care acţionau în contextul mai larg, predominant rus, şi cei care rămăseseră închişi în lumea mai mică, a tradiţiei şi rudeniei de acasă. În ۱۹۹۵, Dudaev a cerut ca naşii din *bratva* să-l ajute să-şi finanţeze regimul. Aceştia nu numai că au refuzat, dar la o reuniune ulterioară de la Moscova au interzis transferurile directe de bani, oameni sau arme către rebeli[19]. Fostul şef al Gărzii Prezidenţiale a lui Dudaev, Ruslan Labazanov, a avut o dispută acerbă cu liderul cecen în 1993 şi a devenit pentru un timp naşul unor bande cecene din Moscova, cu acordul tacit al guvernului rus, tocmai pentru că era împotriva oricărui sprijin în favoarea lui Dudaev[20].

Această dezbinare s-a accentuat şi mai mult în timpul lui Putin şi în timpul celui de-al doilea război cecen, când tuturor *bratva* li s-a dat clar de înţeles că orice încercare de sprijin pentru rebelii din Cecenia va declanşa represaliile sălbatice. Mai mult decât atât, afirmarea radicalismului islamic în Cecenia şi mişcarea rebelilor nu a impresionat nicio *bratva*. Deşi cecenii sunt musulmani, au o formă moderată de islamism, aşa cum a demonstrat şi Borz. Setea de bani, de putere şi de stil de viaţă pe picior mare

nu se potrivea cu idealurile puritane ale jihadiștilor – și, ceea ce era și mai important, cu provocarea directă la adresa statului rus și toate represaliile pe care le-ar fi declanșat. Drept urmare, de exemplu, când Al-Qaeda a încercat să procure arme pentru aliații ei în anul 2000, bandele cecene au refuzat din nou să coopereze, iar jihadiștii au plătit bandele de infractori ale etnicilor ruși care au introdus prin contrabandă arme în Cecenia, folosind convoaiele militare de aprovizionare[21].

În Cecenia, mulți baroni ai rebelilor au menținut linii secundare de acțiune profitabile prin răpiri, banditism și contrabanda cu droguri. Arbi Baraev, de exemplu, era un amestec interesant de baron al rebelilor și șef de trib al bandiților, care pretindea că este aliat cu Dudaev, dar își folosea în mare măsură armata privată pentru a câștiga milioane de ruble din contrabanda cu petrol, din răpiri și asasinate la comandă. Ulterior, Mashadov a încercat să-l aresteze, Baraev căpătând astfel onoarea de a fi urmărit de ambele părți. Drept urmare, nu numai că s-a concentrat pe activitățile criminale directe, dar le-a și oferit islamiștilor contra plată. Se spune că, în 1998, Al-Qaeda i-a promis – dacă nu cumva i-a și plătit – 30 de milioane dolari ca să răpească și apoi să decapiteze trei lucrători britanici și unul neozeelandez de la telecomunicații[22]. În final, Baraev a fost ucis în 2001 de forțele ruse, dar reprezintă un exemplu interesant al modului în care confluența dintre război și crimă duce adesea la alianțe ciudate, căci asasinii lui probabil că s-au bazat pe informațiile locale furnizate de forțele lui Mashadov pe canale ascunse.

Bratva în Rusia

> Cecenii reprezintă cea mai serioasă crimă organizată cu care ne confruntăm. Sunt motivați de resentimente amare împotriva Rusiei, au un simț premodern al loialității comune și au cele mai moderne arme și mijloace de operare.
>
> Raport al unui ofițer rus de poliție de grad superior, 1997[23]

Deşi poliţiştilor ruşi le place să discute despre „ameninţarea cecenă", nu numai că cecenii sunt relativ puţini la număr – reprezintă mai puţin de 1% din totalul populaţiei ruse şi cei mai mulţi se află în Cecenia –, dar *bratva* lor constituie în continuare o reţea cu o coeziune culturală mai mare, dar cu o structură mai lejeră decât omoloagele ei slave. Este mai puţin strânsă, deoarece bandele din care este alcătuită îşi păstrează autonomia chiar cu şi mai multă înverşunare, iar liderii care se afirmă într-o asemenea cultură au tendinţa să-şi comande numai propria bandă – asupra restului *bratva* exercită numai autoritatea morală a unui *abreg* de succes. Pe de altă parte, prezintă mai multă coeziune, datorită sentimentului comun de identitate naţională puternică: deşi sunt capabili de conflicte interne foarte violente, sentimentul că sunt înconjuraţi de duşmani, ba, pe deasupra, de duşmani ruşi, face *bratva* să se caracterizeze printr-un grad foarte înalt de solidaritate. Disputele sunt rezolvate de regulă prin intervenţia unor persoane în vârstă respectate.

În multe privinţe, crima organizată cecenă se inspiră din modelele societăţii cecene. Andrei Konstantinov nota că „pentru a supravieţui, poporul cecen a fost silit să-şi dezvolte propriile organizaţii interne la cel mai înalt nivel dintre toate populaţiile din Caucaz"[24]. Acestea sunt de regulă fie bande mici, construite în jurul unuia sau al câtorva lideri carismatici şi eficienţi, sau structuri mai largi formate din astfel de grupuri. Structura lor caracteristică nu este ierarhia piramidală, ci mai degrabă aceea de grupuri semiindependente care gravitează în jurul unui consiliu de coordonare al vârstnicilor[25]. În multe privinţe, această structură corespunde cu alcătuirea societăţii cecene: *nekye*, familia extinsă, şi *teip*, clanul, alcătuit din mai multe familii. Această paralelă se extinde şi la personal şi recrutare. Bandele mai mici au tendinţa să se bazeze iniţial pe rudenia directă sau pe legăturile de ordin personal. De exemplu, grupul din Moscova condus de gangsterul cunoscut sub numele de „Malik" cuprindea douăzeci şi doi de membri de bază, dintre care şapte erau

rude directe și alți nouă proveneau din *teip*, Ialhoi[26]. Grupurile mai ample au, la rândul lor, tendința să reunească o multitudine de bande mai mici, unite fie prin zona de acțiune, fie prin acele *teip* din care provin liderii lor. „Malik" și banda lui se aflau în cadrul rețelei mai largi Ostankinskaia, bandă care în anii 1990 și la începutul anilor 2000 a dominat cartierul cu același nume din nord-estul Moscovei și care era condusă de membrii clanului Ialhoi. Această concentrare a loialităților atât de rudenie, cât și personale explică și loialitățile ferme din cadrul grupurilor infracționale cecene, precum și dificultățile pe care le întâmpină autoritățile, dacă vor să se infiltreze în ele și să recruteze informatori.

Deși cunoscuți de mult în orașele din sudul Rusiei, cecenii au început să devină jucători importanți în lumea interlopă moscovită la sfârșitul anilor 1980. Hotelul Ostankino a devenit sediul unei bande conduse de „Magomet cel Mare". Banda Lazanskaia, o bandă relativ mare, sub conducerea lui Movladi Altangheriev („Ruslan") și Hoj-Ahmed Nuhaev, ulterior cunoscută pur și simplu ca Țentralnaia („Centrala") se ocupa de taxe de protecție și extorcare pentru vicii în mai multe hoteluri și restaurante și în piața Rijski. Banda mai mică, dar mai agresivă, Iujnoportovaia („Portul din sud"), condusă de Nikolai Suleimanov („Hoza") și Leci Altimirov (cunoscut și ca „Leceo Cheliosul" sau „Leceo Bărbosul"), opera pe malurile râului Moscova, în cartierul din sud, Peceatniki[27].

În general, cecenii erau implicați în taxe de protecție și unii dintre ei în prostituție, dar despre mulți, inclusiv Altangheriev și Nuhaev, se spunea că au legături bune cu KGB. Agențiile de securitate se făceau că nu văd afacerile lor cu valută străină, în schimbul unor informații utile despre turiștii și despre călătorii pe care îi întâlneau. La începutul anilor 1990, a apărut a patra bandă, Avtomobilnaia, dar în 1991 Suleimanov, Altangheriev și Altimirov au fost arestați, fragmentând *bratva* exact în momentul în care războiul teritorial era în toi. Cu timpul, vor fi eclipsate în mare măsură de bandele slave (cele mai

notabile fiind grupurile Solnţevo, Orehovo, Liuberţî și Balașiha) și de reţelele mai ample ale „muntenilor" lui Tariel Oniani și Aslan Usoian, discutate în capitolul următor. Cecenii erau prea puţini, iar preluarea lor a devenit chiar o dovadă de machism pentru gangsterii slavi.

De exemplu, în noiembrie 1993, „Roma Gheară", un lider al grupului Orehovo, a avut o ciocnire cu gangsterii ceceni în parcul Ţariţîno din sudul Moscovei, în cadrul unui conflict escaladat care data din 1991[28]. Când negocierea pentru o înţelegere a mers prost, schimbul de focuri care a urmat a lăsat cinci ceceni morţi. Acest sânge vărsat inutil a dus la luni întregi de încăierări, care i-au determinat pe ceceni să plece din sud-vestul Moscovei, iar „Silvestr", șeful bandei Orehovo, a dobândit o autoritate considerabilă printre bandele slave, căci se arăta dispus să dea nas în nas cu cecenii într-un moment în care Solnţevo încă onora un pact de neagresiune cu ei[29].

În parte, erodarea poziţiei cecenilor la Moscova s-a produs și din cauza presiunilor exercitate de poliţie; așa cum am spus mai înainte, mai ales după izbucnirea ostilităţilor din Cecenia, aceste bande erau considerate o amenințare deosebită. Se pare că un raport al MVD din 1993 prezicea: „În pofida actualei lipse de unitate dintre grupurile cecene, nu ar trebui să subestimăm forţa tradiţiei cecene de a se uni și de a acţiona împreună în condiţii de urgenţă, adică trebuie să conchidem că grupurile cecene vor acţiona ca un ansamblu în cele mai mari operaţii și conflicte"[30].

Privind retrospectiv lucrurile, a fost o evaluare alarmistă, dar de înţeles. Provocată de îngrijorarea ca nu cumva să declanșeze exact genul de răspuns „strângerea rândurilor în jurul stindardului", care i-ar putea transforma pe gangsteri în insurgenţi, Moscova a răbdat până în 1995. Apoi, după luarea în masă de ostatici din orașul rus sudic Budionnovsk, o echipă mixtă a poliţiei și a Serviciul Federal de Securitate a lansat Operaţiunea *Vihr* (Viforul). Scopul ei era să expulzeze toate bandele din capitală, suspectate de a avea legături cu regimul cecen.

Cele mai multe grupuri au supravieţuit, dar operaţia a jucat un rol crucial în slăbirea poziţiei cecenilor din Moscova[31]. În multe privinţe, St. Petersburg a devenit noua capitală a Rusiei şi, poate ca răspuns, cecenii din Petersburg au devenit şi ei deosebit de sensibili în privinţa independenţei lor şi gata să riposteze cu violenţă; Konstantinov spunea: „În privinţa cruzimii, a îndrăznelii, a eficienţei şi determinării, *cecenii* din Petersburg pot fi comparaţi numai cu asociaţia Tambov"[32].

Şantajiştii îi protejează pe şantajişti

> Noi, cecenii, avem metodele noastre şi toată lumea înţelege asta. Suntem oameni de onoare: ce spunem că vom face, aia facem. Şi aceasta înseamnă şi că ne vom răzbuna pentru orice nedreptate ni se face. Oamenii înţeleg acest lucru şi aceasta îi ajută să facă afaceri cu noi şi cu cei pentru care lucrăm.
>
> „Borz", 2009[33]

Cu toate acestea, faptul că cecenii nu au prosperat ca şi celelalte reţele majore reflectă şi hotărârea lor clară şi conştientă de combatere a diversificării şi a pătrunderii în afaceri şi politică. Firește, unii ceceni au acumulat afaceri şi proprietăţi şi au pornit pe calea *avtoritetî*. Nikolai Suleimanov, menţionat mai sus, a câştigat cei mai mulţi bani din fraudă şi intenţiona să se mute în domeniul afacerilor private, până când a fost asasinat, în 1994. Totuşi, multe alte bande au avut tendinţa să nu evolueze dincolo de specialitatea lor de bază: recurgerea la violenţă. Poate că, rămânând fideli originii lor de bandiţi, au continuat să fie puternic implicaţi în extorcare şi în şantajul pentru protecţie. Însă în multe cazuri au devenit de fapt „şantajişti care protejau alţi şantajişti", acaparând reţele întregi de bande cliente (de orice etnie), de la care cereau un tribut sub ameninţarea războiului între bande.

De fapt, asta poate explica şi de ce poliţia rusă este întotdeauna dispusă să discute despre ameninţarea cecenă: cecenii reprezintă concurenţa. După cum afirma fostul ministru de interne, Boris Grîzkov, Direcţia Principală

pentru Combaterea Crimei Organizate (GUBOP) ajungea deseori să fie „*krîșa krîșei*" (acoperișul acoperișului)[34]. Și, într-adevăr, GUBOP era cunoscută uneori la Moscova în stil mafiot sub denumirea de „Șabolovskaia brigada", deoarece își avea sediul pe strada Șabolovka. GUBOP a fost desființată oficial în 2001, dar, în esență, a continuat să trăiască în noua Direcție pentru Combaterea Crimei Organizate și a Terorismului (DBOPT). S-a întâmplat la fel în 2008, dar și-a continuat vechile obiceiuri în noile structuri.

Poliția avea arme și insigne, dar cecenii aveau ceva mult mai înfricoșător la dispoziție: arme și folclor. Rușii erau, într-un fel, victime ale propriei literaturi. Operele literare din secolul al XIX-lea, precum *Hadji Murat* al lui Tolstoi și *Prizonierul din Caucaz* al lui Pușkin, transmit uneori o imagine admirativă, alteori înfricoșătoare a cecenului, ca primitiv fioros care nu dă niciodată înapoi când e vorba de luptă, impresie consolidată de performanțele lor din timpul războaielor cecene. Drept urmare, există presupunerea generală că, așa cum spune un membru al bandei „nu trebuie să te legi de ceceni. Dacă îi provoci, chiar dacă știu că vor pierde, tot vor lupta și își vor chema frații, și verii, și unchii și vor continua să lupte. Chiar dacă vor pierde, luptă până te doboară și pe tine. Sunt maniaci"[35].

Există și un avantaj pervers în faptul că cecenii sunt considerați niște maniaci implacabili, imposibil de îmblânzit: are sens să faci o înțelegere cu ei, chiar dacă logica forței și a relațiilor pare să nu fie în avantajul lor. De fapt, aceasta a făcut ca violența bandelor de ceceni să fie mai puțin frecventă începând de la mijlocul anilor ۱۹۹۰, pentru simplul motiv că oamenii evită să-i provoace. Aceasta le-a redus întrucâtva raza de expansiune în comparație cu omologii lor, dar înseamnă că cecenii au reușit să-și domine nișa aleasă. Acest lucru este evident în modul în care autoritățile le atribuie un rol atât de disproporționat de puternic în cadrul lumii interlope ruse. Este ușor de justificat totul ca un produs secundar al

modului în care cecenii au fost demonizaţi de stat şi de public în egală măsură şi este un anumit adevăr aici. Fără îndoială, etnicii ruşi, atunci când văd infractori cu înfăţişare de caucazian, presupun pur şi simplu că sunt ceceni, deşi ar putea fi la fel de bine inguşi, oseţi sau una din celelalte numeroase naţionalităţi din regiune.

Dar este ceva mai mult: eficienţa şi ferocitatea cecenilor le-a conferit acestora un „renume" foarte puternic. La fel şi modul în care percep ei onoarea. Iată ce spunea una dintre victimele lor:

> Mulţi se tem de ceceni, dar sunt oameni foarte buni, dacă ajungi să-i cunoşti. Sunt loiali. Nu te înşală şi sunt oameni cinstiţi... Pot face orice. Dacă am nevoie de un permis de conducere, mâine îmi aduc un permis nou. Dacă am nevoie de ajutor juridic, sau de cineva ca să-mi rezolve o problemă cu apartamentul, pot să mă ajute şi aici. Sunt oameni cu adevărat serioşi.[36]

Cinstiţi, serioşi, loiali, capabili să facă orice: cum să nu-i iubeşti? De la sfârşitul anilor 1990, această imagine a fost tot mai mult „francizată" altor bande, dintre care multe nici nu numără ceceni în rândurile lor, şi pot fi alcătuite în întregime din slavi. Într-o conversaţie cu Misha Glenny, am numit această realitate „McMafia"[37]. Dacă reuşesc să pretindă că „lucrează cu cecenii" (aceasta este expresia uzuală) şi astfel pot, dacă este cazul, să îi cheme în ajutor, bandele dobândesc o autoritate suplimentară considerabilă. Victime care altfel ar putea să se gândească să se opună extorcării sunt gata să plătească; bandele rivale vor fi mai puţin dispuse să le încalce teritoriul; chiar şi organele de ordine ar putea să se gândească de două ori înainte să îi atace. În schimb, banda plăteşte o parte din veniturile sale şi se subordonează celui mai apropiat naş cecen influent, care poate apela la ea pentru servicii în viitor. În această privinţă, cu tot tradiţionalismul lor, cecenii au îmbrăţişat în cele din urmă modelul economiei moderne de piaţă.

Imperiul lui Kadîrov

> Un bun musulman n-ar comite niciodată o infracţiune... Eu sunt o persoană oficială. Eu nu sunt bandit.
>
> Ramzan Kadîrov, 2006[38]

Rușii au câștigat războiul din Cecenia cu o brutalitate ieșită din comun și cu o putere de foc copleșitoare – și cu ceceni. Al doilea război cecen, care a început în 1999 și s-a încheiat oficial în 2009, când Moscova a anunţat eufemistic sfârșitul „operaţiilor antiteroriste", a fost lansat de trupele ruse, dar încheiat în mare măsură prin folosirea miliţiilor cecene. Mulţi dintre ei erau foști rebeli, capabili să-i atace singuri pe insurgenţi pe dealuri și în sate, cu propriile metode. În această „cecenizare", au jucat un rol esenţial mai multe persoane, dar cei mai importanţi au fost Ahmad Kadîrov și fiul său, Ramzan. Fost lider al rebelilor, Ahmad Kadîrov s-a certat cu Djokar Dudaev și a trecut de partea Moscovei. Drept răsplată, în anul ٢٠٠٠ a fost numit șef interimar al Ceceniei ocupate și apoi președinte, în 2003. În 2004, când a fost asasinat de o bombă a rebelilor, fiul lui, Ramzan, era din punct de vedere legal încă prea tânăr ca să-i urmeze, deși aceasta era în mod clar intenţia Moscovei. Ramzan a trecut rapid prin mai multe funcţii, de ministru de interne și prim-ministru, iar în 2007, când a împlinit în sfârșit treizeci de ani și era eligibil din punct de vedere constituţional, a devenit președinte.

Cecenia este acum relativ pacificată, dar este o pace tacită. Deși este, tehnic vorbind, o republică constituentă a Federaţiei Ruse, este clar că Ramzan Kadîrov o ţine ca-ntr-un pumn de fier, ca și când ar fi fieful lui personal. Forţele locale de securitate sunt cunoscute sub numele de *kadîrovţî*, „kadîroviști", din cauza jurământului personal de credinţă prestat către el. Chiar și instituţiile obișnuite ale controlului central, cum ar fi poliţia republicii și Serviciul Federal de Securitate (FSB) au fost îmblânzite și plasate sub conducerea unor oameni loiali lui Kadîrov. În 2007, când FSB local a blocat un grup de *kadîrovţî* înarmaţi care mărșăluiau spre sediul lor din Groznîi, forţele lui Kadîrov au asediat clădirea și au blocat toate

intrările și ieșirile. Directorul FSB, Nikolai Patruşev, a fost nevoit să intervină personal ca să pună capăt acestei situații, dar din acel moment a fost clar: în Cecenia, chiar și FSB răspundea în fața lui Kadîrov[39].

Ironia este că acum Cecenia e practic mai independentă ca oricând în istoria de după cucerirea de către țari – mai mult chiar, îi pune pe ruși să plătească pentru asta. Peste 80% din bugetul republicii este format din subvenții de la Moscova, căci Kremlinul dorește să evite cu orice preț un alt război sângeros și nepopular în sud. Dar asta nu înseamnă că cecenii obișnuiți au un mare beneficiu de aici. Chiar și în 2006, o telegramă diplomatică din SUA vorbea despre „corupția masivă și banditismul sponsorizat de stat din Cecenia... În decembrie anul trecut, consilierul prezidențial Aslahamov ne-a spus că Ramzan Kadîrov expropriază în favoarea lui o treime din întreaga asistență federală"[40]. Banii s-au dus pe proiecte extravagante și de măgulire a orgoliului, cum ar fi construirea unui centru comercial strălucitor, unde nu merge nimeni, și a unei moschei uriașe dedicate lui Ahmad Kadîrov.

Ramzan Kadîrov duce o viață de lux[41]. Venitul lui oficial este de aproximativ 5 milioane de ruble (78 000 dolari)[42], dar are o grădină zoologică personală, un garaj cu automobile de lux, printre care un Lamborghini Reventón, unul dintre cele 20 de exemplare construite vreodată și care a costat 1,25 de milioane de dolari. Se pare că banii se duc și pe întreținerea familiei și a subordonaților săi – adesea unii și aceiași, de exemplu vărul și parlamentarul Adam Delimhanov –, pentru ca aceștia să rămână fericiți și loiali[43]. Între timp, Kadîrov a fost acuzat de Trezoreria SUA că prezidează „o administrație implicată în dispariții de persoane și execuții extrajudiciare"; conform unui raport Reuters care citează o înaltă oficialitate din Departamentul de Stat al SUA, „unul sau mai mulți oponenți politici ai lui Kadîrov au fost uciși din ordinul lui" – afirmație despre care Kadîrov a lăsat să se înțeleagă că este o calomnie, dar nu a negat-o, declarând sfidător pe rețelele sociale că „pot fi mândru că am căzut în dizgrația

serviciilor speciale ale SUA, căci SUA nu mă poate ierta pentru că mi-am dedicat întreaga viaţă luptei împotriva teroriştilor străini”[44]. Cecenii obişnuiţi care lasă să se vadă lipsa de entuziasm faţă de regimul lui dispar, de asemenea[45].

În felul acesta, există „două Cecenii”. Una este patria-mamă, care apare uneori pe rutele traficanţilor, inclusiv ale traficului de heroină din Afganistan şi ale traficului cu femei spre Orientul Mijlociu. Totuşi este considerată în realitate o singură operaţie infracţional-feudală, în care afacerea primară deviază şi deturnează fondurile statului[46]. Atât timp cât Kadîrov controlează guvernul – şi pe cei aproximativ 20 000 de *kadîrovţî* –, iar Moscova simte că nu-şi poate permite să pornească împotriva lui, această situaţie cel mai probabil va continua. Cealaltă Cecenie, diaspora infracţională cecenă, şi-a dezvoltat propria nişă distinctă în altă parte în Rusia, construită în mare parte pe reputaţia de virtuţi mafiote verificate în timp, pe onoare şi pe vendeta implacabilă. Sunt aceştia gangsteri de modă veche într-o lume interlopă nouă? Sau, date fiind apariţia „francizei cecene” şi capacitatea ei de a-i jefui pe prădători, sunt de fapt foarte moderni şi profită de imaginea tradiţională (şi uneori mitologizată) pentru a-şi construi un brand formidabil?

Capitolul 11

Georgianul. Un vor *expatriat*

Patria mea este oriunde trăiesc bine.

Proverb rusesc

În vara anului ۲۰۰۳ am văzut întregul fast al Bisericii Ortodoxe Georgiene şi al statului georgian cu ocazia înmormântării lui Djaba Ioseliani. Înmormântarea a avut loc în cimitirul catedralei Sioni din secolul al XIII-lea cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Tbilisi, unde îşi

găsesc odihna veşnică patriarhii bisericii, şi a fost condusă de actualul patriarh. Participanţii la funeralii reprezentau crema societăţii georgiene, în frunte cu preşedintele Eduard Şevardnadze însuşi[1]. Nimeni nu părea deranjat de faptul că Ioseliani fusese una dintre cele mai notorii figuri ale crimei organizate din ţară, care condusese nu numai un imperiu ilegal, ci şi propria armată privată. Acum era onorat chiar de preşedintele Şevardnadze, un om a cărui carieră debutase în perioada sovietică, pe când era cunoscut drept „ciocanul mafiei", ministrul de interne care părea a fi primul în acest post dornic să facă ceva în legătură cu reputaţia de corupţie neînfrânată şi criminalitate a acestei mici republici. Devenise clar de mult că timpul îi poate transforma pe gangsteri în icoane; cazul lui Ioseliani arăta limpede cât de scurt poate fi acest timp. Aceasta se întâmplase cu mult înainte de moartea lui. Cel mai vândut autor georgian, Nodar Dumbadze, a recunoscut că, pentru un personaj cheie din cartea lui *Steaguri albe* – „un *vor* cinstit" –, îi servise drept model prietenul lui din copilărie, Ioseliani. La rândul său, scriitorul a fost onorat de Institutul de Stat de Teatru şi Cinema din Georgia, unde şi-a luat doctoratul, pentru cărţile şi piesele lui de teatru[2].

Este corect să recunoaştem că Ioseliani, care spunea cândva că pe vremea sovietelor „existau două căi: închisoarea sau comsomolul. Eu am ales-o pe prima"[3], nu era un gangster tipic, căci, chiar şi după standardele „muntenilor" din Caucaz, Georgia reprezenta un caz special. Armenii şi azerii îşi aveau diaspora infracţională în Rusia, ca să nu mai vorbim de celelalte populaţii din Caucazul de nord al Federaţiei Ruse, de la locuitorii din Daghestan la inguşi. Dar în mod cert, în anii 2000 şi la începutul anilor 2010 exista convingerea comună, chiar şi în interiorul lumii interlope ruse, că georgienii au jucat un rol disproporţionat în detrimentul ruşilor. Potrivit unui articol din *Izvestia* din 2006, naşii georgieni reprezentau aproape o treime din liderii interlopi din Moscova şi peste o jumătate din întreaga ţară în ansamblu. Slavii susţin

adesea că este așa, deoarece își menţin dominaţia prin forţă; o „sursă familiarizată cu mediul infracţional" spunea: „aceia dintre noi care au încercat să se ridice împotriva lor au fost uciși... Nu-i lasă pe ai noștri să se ridice"[4]. Asta îi poate ajuta să se simtă mai bine, dar în realitate este foarte puţin adevărat.

Lavrușniki („foi de dafin"), cum îi numesc adesea gangsterii slavi pe georgieni, au jucat de mult timp un rol important în lumea interlopă a Rusiei. Cu toate acestea, puterea lor s-a bazat nu pe violenţă și pe ameninţări, ci mai ales pe spiritul întreprinzător și pe talentul lor de a încheia înţelegeri. Noile presiuni și oportunităţi îi trimit pe ei și pe ceilalţi „munteni" în trei direcţii diferite. Trei nași specifici ilustrează probabil cel mai bine aceste traiectorii: Tariel Oniani, constructorul de imperii, Aslan Usoian, ţesătorul de rețele, și Rovșan Djaniev, insurgentul.

„Foile de dafin": georgienii în Rusia

> Îmi amintesc că soţia unui prieten al tatălui meu, o femeie foarte demnă, a venit și m-a întrebat: „Cunoști vreun hoţ în lege? Am o problemă și trebuie s-o rezolv". Nu avea nici cea mai mică idee ce întreabă, dar auzise că hoţii în lege te pot ajuta.
>
> Universitar georgian, 2009[5]

Poate nu este de mirare faptul că gangsterii georgieni au păstrat atât de multă vreme o reputaţie pozitivă, căci ţara însăși s-a bucurat – sau a suferit – mult timp de reputaţia ei de ţinut al vinurilor bune, al unei vieţi ușoare, al meselor prelungite și al căpeteniilor de gangsteri. Chiar și pe vremea ţarilor, infractorii georgieni treceau graniţele dintre banditismul rural și gangsterismul urban, iar cel mai cunoscut și mai infam georgian, Stalin însuși, a șters linia de demarcaţie dintre revoluţie și jaf, așa cum am arătat în Capitolul ٣. În timpul regimului sovietic, amploarea criminalităţii din republică era vestită; se știa că aici „corupţia este cea mai mare... și se desfășoară la o scară incomparabilă, cu o rază de acţiune și o îndrăzneală fără rival."[6] Alunecarea Uniunii Sovietice spre corupţia

instituţionalizată în anii 1960 şi 1970 a însemnat că, în pofida campaniilor ostentative împotriva „speculei", luării de mită, a deturnării de fonduri şi a furturilor, au apărut „clanuri de crimă organizată de tip nou, care au adus infractori profesionişti, comercianţi pe piaţa neagră – ai căror clienţi erau printre birocraţii de cel mai înalt nivel – şi ofiţeri corupţi în rândul organelor de ordine."[7] Rolul *vorî v zakone*, cunoscuţi în Georgia sub numele de *kanonieri qurdi*, era ca şi în alte părţi adesea acela de element de legătură între diversele lumi. În plus, erau numeroşi şi activi; conform datelor poliţiei sovietice, în ultimii ani ai URSS, unul dintre trei *vorî v zakone* era georgian, deşi georgienii reprezentau numai unul din 50, raportat la populaţia totală[8].

Aleksandr Gurov, criminologul poliţiei sovietice care se spune că a făcut cel mai mult pentru a atrage atenţia asupra problemei crimei organizate, este sigur că, chiar şi în anii 1970, gangsterii din Georgia aveau deja un loc la masă şi în sistem. El relata că un şef local al partidului, ori de câte ori cifrele infracţionalităţii arătau stânjenitor de excesive sau exista riscul unei inspecţii de sus, „îi convoca la o şedinţă pe şeful poliţiei locale, pe şeful local al KGB şi pe şeful local al infractorilor şi spunea: «Cum de aţi permis să crească infracţionalitatea în aşa hal?» Şi se adresa în primul rând şi în special şefului infractorilor. Care începea imediat «să ia măsuri pentru a reduce rata criminalităţii»".[9]

Respectând tradiţiile vii ale poporului lor de comerţ la negru şi politică a corupţiei, *vorî* georgieni s-au implicat primii şi cu cel mai mare entuziasm în politică, iar după aceea au profitat din plin de reformele lui Gorbaciov din anii 1980. În mare măsură, aceasta s-a realizat sub autoritatea şi din iniţiativa lui Djaba Ioseliani. *Vor v zakone*, jefuitor de bănci condamnat şi asasin, în 1982 Ioseliani a convocat la Tbilisi o *shodka*, la care a susţinut, în mare parte cu succes, că infractorii trebuie să încerce să se infiltreze în instituţiile politice locale şi să le controleze. Încă de pe atunci, *vorî* georgieni se simţeau mult mai puţin

îngrădiţi de codurile tradiţionale ale *vorovskoi mir* şi înfiinţau bande bazate pe familie şi pe rude, trecând puterea din tată în fiu, într-o manieră dinastică, practic interzisă în lumea interlopă. Aceasta însemna însă că se puteau amesteca mult mai strâns şi mai direct în politica georgiană bazată pe relaţiile de rudenie, având astfel un avantaj faţă de omologii lor infractori din altă parte în ceea ce priveşte pătrunderea în rândurile elitei politice.

Ioseliani va continua să joace un rol central în politica georgiană, un rol în care trecutul lui, aşa cum spunea chiar el, „de hoţ cunoscut şi artist necunoscut" (avea pretenţii clare de artist, a scris cărţi şi piese de teatru), părea un obstacol minor[10]. S-a dovedit la fel de eficient ca politician, ca şi baron al criminalităţii şi gangster, iar în 1989 a înfiinţat mişcarea naţionalistă paramilitară Mhedrioni („Cavalerii"), o întreprindere infracţională, implicată în extorcare, trafic de droguri, răpiri de persoane şi jafuri organizate –, cât şi o întreprindere politică. (Ioseliani i-a pus un panaş patriotic, numind-o „organizaţie patriotică, dar bazată pe tradiţia hoţilor"[11]). În fruntea persecuţiilor împotriva minorităţilor abhază şi osetă (şi angajându-se şi în câteva jafuri cu această ocazie), Mhedrioni au devenit şi trupe de asalt ale demagogului naţionalist în ascensiune Zviad Gamsahurdia. Aşa cum se întâmplă adesea, cei doi bărbaţi ambiţioşi s-au certat; după ce Gamsahurdia a devenit primul preşedinte al Georgiei independente, l-a arestat pe Ioseliani şi l-a trimis la închisoare. Dar un personaj ca acesta este un duşman şi un prizonier periculos. Câteva luni mai târziu, Ioseliani a fost eliberat printr-o lovitură de stat care l-a obligat pe Gamsahurdia să fugă şi, în următorii câţiva ani, a jucat un rol important în noul guvern, după care a fost arestat din nou, apoi graţiat. În cele din urmă, Ioseliani a murit în 2003 în urma unui atac de inimă.

Infractorii din Georgia erau astfel moştenitorii unei tradiţii excepţionale de întreprinzători şi erau angajaţi în afaceri ilicite cu mulţi ani înainte de *avtoritetî*. Au beneficiat, de asemenea, de schimbarea timpurie de

orientare spre încercarea de a subordona și de a controla instituțiile politice. Deși cariera lui Ioseliani s-a încheiat în închisoare și în dizgrație, a fost un *vor* care a ocupat rolul de „făcător de regi" și de parlamentar; un exemplu puternic, chiar dacă obrăznicia Mhedrioni a subminat întrucâtva folclorul „gangsterului bun". Mulți infractori georgieni au decis să opereze în Rusia în anii 1990 și 2000, mai ales după căderea lui Ioseliani, datorită oportunităților de acolo sau pentru că își aveau rădăcinile în comunitatea expatriaților georgieni. Otari Kvantrișvili, prezentat în Capitolul 8, a fost unul dintre aceștia.

Dar politica georgiană oferă și un motiv mult mai direct pentru numărul mare de *lavrușniki* din lumea interlopă rusă contemporană. Ca urmare a „Revoluției trandafirilor" din 2003, care l-a răsturnat de la putere pe Șevardnadze după alegeri disputate, guvernul noului președinte Mihail Saakașvili a început o campanie serioasă împotriva *vorî*, învățând din lecțiile luptei italienilor împotriva mafiei. Simpla calitate de membru al *qurduli samkaro* – „lumea hoților", în limba georgiană – a fost calificată drept infracțiune. Proprietăților *vorî v zakone* puteau fi confiscate și aceștia ținuți în închisori de maximă securitate, separați de restul deținuților. Între timp, a fost lansată o epurare masivă a organelor de ordine într-o campanie remarcabil de eficientă împotriva corupției, în timp ce un program de educație publică încerca să combată atitudinile larg răspândite care tolerau luarea de mită și îi glorificau pe mafioți[12]. Confruntați cu pericolul arestării, al condițiilor de detenție severe și cu confiscarea averii, *vorî* georgieni și-au făcut bagajele și au plecat.

Tariel Oniani și „fierul de călcat" georgian

> Oniani știe cum se face, cum să construiască o organizație, cum să o folosească; fierul de călcat georgian a netezit totul.
>
> Criminolog rus, 2014[13]

În jargonul uneori opac al lumii interlope ruse, în anii ۱۹۸۰ a apărut expresia „să călcăm (cu fierul) firma" (*utiujit*

firmu), cu sensul „să-i furăm, să-i jefuim" („netezim") pe străini („firma"). În anii 2000, expresia a început să fie folosită mai larg pentru exploatarea oricărui grup de străini, indiferent că erau din alt oraș, din altă bandă, din alt grup etnic sau din altă țară. În anii 2010, când am auzit-o eu pentru prima dată, începuse să dobândească un sens mai agresiv, „să îndreptăm", adică să-i facem pe oameni să plătească, indiferent dacă vor sau nu, prin intimidare directă și extorcare. Este o modalitate foarte potrivită de a descrie traiectoria lui Tariel Oniani („Taro"), șef al criminalității georgiene care a devenit probabil una dintre cele mai periculoase și mai destabilizatoare forțe din lumea modernă interlopă rusă, tocmai pentru că nu ține seama de obiceiurile, de înțelegerile și de echilibrul care au menținut în esență pacea aici ani de zile.

În ٢٠٠٦, procurorul general al Georgiei, Zurab Adeișvili, a declarat că nu mai există niciun singur *vor z zakone* în țară; exagera puțin, dar nu foarte mult[14]. În esență, puterea lor fusese anihilată, deși aceasta nu înseamnă nici pe departe că în țară nu mai există infractori sau crimă organizată. Firește, acești exilați trebuiau să se ducă undeva și pentru mulți dintre ei destinația a fost Rusia. Unul dintre cei mai mari beneficiari a fost Oniani. Totuși, în anumite privințe, acest naș georgian deosebit s-a afirmat în detrimentul vechilor maniere din crima organizată georgiană. A renunțat în mare măsură la vechile obiceiuri de a se limita la rude și de a se concentra pe încheierea unui târg, sau le-a subordonat urmăririi nemiloase a controlului în cadrul organizației sale, precum și a puterii în lumea interlopă mai largă. Nu este omul care să-și facă aliați, atunci când poate să-și facă supuși.

Oniani și-a făcut cariera din mers. *Vor v zakone* și infractor cu vechime – a primit prima condamnare pentru jaf armat la vârsta de șaptesprezece ani –, Oniani a fugit din Georgia în 2004, mergând mai întâi în Franța și apoi în Spania. În 2005 a fost nevoit să fugă din nou din cauza unui mandat de arestare spaniol. Avea deja o avere substanțială și aliați în Rusia, așa că s-a mutat acolo sub

numele de „Tariel Muluhov", pe care l-a folosit scurt timp, construindu-și în mod agresiv acțiunile și atrăgându-i pe concetățenii georgieni aflați în exil. Deși străin, nu s-a sfiit să pătrundă în fiefurile și în afacerile altora și să ignore mecanismele stabilite pentru rezolvarea disputelor dintre bande.

A crescut repede, dar și-a făcut și dușmani cu aceeași repeziciune. A început o campanie pe față împotriva șefului de bandă kurdo-georgian Aslan Usoian. Existau motive de ranchiună și mai înainte, deși este la fel de probabil că Oniani simțise că Usoian, fiind cel mai vestit gangster de origine georgiană care acționa în Rusia, era omul care trebuia eliminat. În 2006, Zahar Kalașov („Șahro cel Tânăr"), șef cu vechime al criminalității georgiene și aliat al lui Usoian, a fost arestat în Spania. Usoian l-a numit pe *vor* „Lașa Rustavski" custode al bunurilor lui „Șahro" și al *obșceak*-ului grupului, dar Oniani a pretins că i se cuvenea și lui o parte de câștig din operațiile comune de spălare a banilor și de introducere prin contrabandă a imigranților ilegali. „Șahro" a fost condamnat la șapte ani și jumătate de închisoare, iar în diaspora interlopă georgiană a început o dispută în legătură cu aceste fonduri. Oniani a reușit să exploateze situația în favoarea sa, mai ales cucerindu-i de partea lui pe liderul violent de bandă „Merab Suhumski" și pe fratele acestuia, Levon, cunoscut ucigaș plătit, cu promisiunea că vor primi o parte din *obșceak*.

Punctele forte deosebite ale lui Oniani s-au dovedit a fi exploatarea și exacerbarea rivalităților și suspiciunilor inevitabile într-o lume interlopă. Într-o perioadă în care cei mai mulți infractori cu vechime doreau să mențină pacea și să se concentreze mai mult pe afacerile lor decât pe război, Oniani putea profita de intransigența sa și de dorința aparentă de a face să se prăbușească întreaga structură în avantajul lui. În 2007, dușmănia dintre el și Usoian ducea la omoruri ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, care amenințau să dea naștere unui război mai amplu. În 2008, tocmai gangsterii ruși, dintre toți, au

încercat să medieze o pace între ei. S-a aranjat o *shodka* la bordul iahtului lui Oniani, dar poliţia a executat un raid: treizeci şi şapte de *vorî v zakone* au fost reţinuţi pentru scurt timp şi supuşi situaţiei jenante de a fi arătaţi la televiziune, deşi niciunul dintre ei nu a fost acuzat în final. Era un început prost pentru negocieri (s-ar putea ca Oniani să fi informat poliţia exact din acest motiv), dar oricum acestea au eşuat din cauza refuzului lui Oniani de a accepta un compromis, nici chiar după ce Ghela Ţerţvadze, omul care era mâna lui dreaptă, a fost asasinat. Confruntat cu pericolul ca ruşii să treacă de partea lui Usoian, Oniani a fost de acord să-i permită lui Veaceslav Ivankov „Iaponcik", *vor* veteran, să încerce să arbitreze disputa lor, ca să lase impresia că este dispus să coopereze. Dar, aşa cum am arătat în Capitolul 8, Ivankov a fost ucis atunci; mai multe rapoarte relatează că „Iaponcik" – care îl cunoştea pe Usoian – era pe punctul de a decide împotriva lui Oniani, care l-a redus la tăcere mai înainte.

În iulie ٢٠١٠, Oniani a fost condamnat la zece ani de detenţie într-o închisoare de maximă siguranţă pentru rolul jucat în ٢٠٠٩ în răpirea concetăţeanului său, omul de afaceri georgian „Johnny" Manadze, pentru eliberarea căruia ceruse 500 000 de dolari[15]. Nu este surprinzător faptul că a fost arestat, dat fiind că era unul dintre cei mai cunoscuţi mafioţi din Rusia şi era căutat şi de Interpol, printr-o notificare roşie pentru emitere de mandat internaţional de arestare. Mai surprinzător este faptul că a fost deţinut (şi i s-a refuzat eliberarea pe cauţiune, deşi avocaţii lui au oferit 15 milioane de ruble, echivalentul a 480 000 de dolari), judecat şi a primit o sentinţă grea[16]. A existat bănuiala că guvernul a încercat să prevină un război în lumea interlopă, scoţându-l pe Oniani din circulaţie, sau că această condamnare a fost „comandată" – cumpărată şi plătită – de duşmanii lui Oniani.

Totuşi se pare că detenţia nu a influenţat capacitatea lui Oniani de a-şi gestiona imperiul infracţional. Un flux de vizitatori – chiar şi apeluri Skype din celulă – i-au permis, se pare, să continue să stabilească politica şi să se răzbune

pe dușmanii săi. În fond, organizația lui este mult mai vizibil ierarhică și rigidă, necruțătoare și disciplinată decât sunt de obicei organizațiile criminale din Rusia, care respectă în general modelul cu „grup central". Oniani s-a arătat dispus să lase multora dintre asociații lui o autonomie considerabilă, dar se aștepta ca aceștia să-i dea o parte din profiturile lor. În mod destul de ironic, acestea erau descrise adesea ca *obșceak*, deși ceea ce fusese cândva o pușculiță comună, pentru a-i ajuta pe membrii aflați în nevoie, devenise acum fondul personal al șefului. Mai mult chiar, autonomia era privită mai mult ca un privilegiu decât ca un drept, iar membrii grupului trebuiau să dea dovadă de obediență absolută când erau convocați de Oniani sau de cineva din cercul lui intim, toți georgieni. Aceștia erau în mare parte din clanul Kutaisi, cel mai mare grup infracțional georgian din Rusia, cu aproximativ 50 de *vorî v zakone* și numeroși alți gangsteri printre ei, care operează și în toată Europa[17]. Șeful clanului Kutaisi, Merab Djangveladze („Django"), pare să fie mâna dreaptă a lui Oniani; aceasta l-a făcut pe Usoian să încerce să-l deposedeze în 2008 de statutul lui de *vor v zakone*, deși aceasta nu însemna mare lucru în lumea interlopă mai difuză și mai oportunistă de astăzi. Această combinație de dimensiune, disciplină și îndrăzneală a făcut – și la momentul în care scriu acestea, încă mai face – ca organizația lui Oniani, chiar dacă nu este cea mai mare din lumea interlopă rusă, să fie probabil cea mai periculoasă, mai dinamică și mai destabilizatoare.

Băieții bunicului Hassan

> Suntem oameni pașnici și nu supărăm pe nimeni... Suntem pentru pace, ca să prevenim fărădelegea.
>
> Aslan Usoian, 2008[18]

Dacă banda lui Oniani reprezintă un model de crimă organizată a „muntenilor" – disciplinată, centralizată, dominată de un singur lider și de o singură etnie –, atunci cea a nașului interlop Aslan Usoian („Ded Hasan",

„Bunicul Hasan"), asasinat în 2013, reprezintă alt model. Organizaţia lui, cunoscută uneori sub numele de clanul Tbilisi, a ajuns să fie caracterizată prin afilieri relativ lejere şi, mai ales, printr-un caracter multietnic declarat, dar acesta s-a afirmat numai în stadiul final al carierei complexe a lui Usoian[19]. În această privinţă, reprezintă un model georgian tradiţional – în esenţă, banda ca o cooperativă de afaceri interlopă legată prin rudenie şi carismă –, actualizat la epoca modernă. Rămâne de văzut cât va supravieţui după moartea întemeietorului ei.

Prin urmare, merită să începem povestea lui Usoian aproape cu sfârşitul ei, deşi nu chiar de la sfârşit. Negocierea succesiunii este unul dintre momentele cele mai riscante atât pentru naş, cât şi pentru bandă, mai ales pentru cele cu reguli interne relativ informale şi fără o ierarhie clară, puternică şi legitimată. Rivalii externi şi poliţia pot încerca să profite de dezbinarea temporară şi de neîncredere; luptele interne pentru putere se acutizează; învinşii poartă ranchiună sau se tem de represalii; învingătorii încearcă să-şi promoveze protejaţii şi trezesc suspiciunile rivalilor. În 2011, se părea că Usoian va fi capabil să navigheze pe aceste ape învolburate. Ajunsese una dintre figurile dominante din lumea interlopă rusă, complexă şi multietnică. Membru al unei mici minorităţi iezidi kurde din Georgia, era unul dintre puţinii *vorî v zakone* care reuşiseră să se adapteze la lumea *avtoritetî*. Supravieţuise ca prin urechile acului unei încercări de eliminare din partea rivalilor săi la sfârşitul anilor 1990 (şi mai multor tentative de asasinat) şi devenise un negociator desăvârşit, capabil să ajungă la înţelegere cu statul, cu bandele etnicilor ruşi, cu georgienii şi cu cecenii deopotrivă.

Dar în ianuarie 2013, ieşea din Starî Faeton, un restaurant din Moscova, unde de regulă lua masa şi se întâlnea cu aliaţii, cu clienţii şi cu petiţionarii. În timp ce intra în curtea interioară, comună pentru trei astfel de localuri, un asasin necunoscut, care aştepta la o fereastră de sus pe partea cealaltă a străzii, a deschis focul cu o armă

AS-Val, o pușcă specială cu amortizor fabricată numai pentru comandourile rusești. Primul glonț l-a lovit pe Usoian în gât. Asasinul a reușit să se facă nevăzut; Usoian a murit la spital la scurt timp[20]. Rusia așteaptă în continuare un pionier capabil să arate calea spre o retragere onorabilă și o tranziție lină în cadrul eșaloanelor de frunte ale lumii interlope.

Născut la Tbilisi în 1937, Usoian și-a inaugurat dosarul penal cu o condamnare pentru furt din buzunare pe când era adolescent. După o carieră infracțională timpurie în Georgia, a trăit și a lucrat în toată Rusia și în Uzbekistan. În acest timp, steaua lui s-a înălțat în lumea interlopă, dobândind rangul de *vor v zakone* și reputația unui lucrător viclean. La sfârșitul anilor 1980, trăia pe spinarea comercianților de pe piața neagră, câștigându-și gorilele, legăturile și bunăstarea care îi vor îngădui să prospere în era postsovietică. Într-o perioadă în care multe alte organizații criminale adoptau o structură mai mult de rețea, organizația lui Usoian – la fel ca ale multor altor infractori caucazieni – era o bandă mai convențională, de tipul cu „grup central", construită în jurul legăturilor de rudenie, al relațiilor personale și al ierarhiei.

Operațiile lui se întindeau în Rusia centrală și de sud și și-a creat relații cu figurile centrale din Moscova – inclusiv cu „Iaponcik" și cu Aleksei Petrov „Petrik", șeful grupului Mazutkinskaia[21] –, precum și cu o serie întreagă de baroni locali din orașe precum Nijni Taghil, Ekaterinburg și Perm. Este interesant că Usoian a arătat foarte clar că, deși provenea din regiunile „muntenilor", nu făcea parte dintre ei. Figuri precum „Iaponcik" și „Iakutionok", baronul din Perm, s-au apropiat de el chiar din acest motiv[22].

Între timp, Usoian a devenit unul dintre deținătorii acelui *obșceak* comun care mai exista pe atunci, de fapt un bancher al lumii interlope. Un moment important în consolidarea influenței lui s-a produs în 1995, când a fost arestat în timpul unui raid al poliției la o adunare pe care el o găzduia la Soci. Se adunaseră acolo aproximativ 350 de infractori de rang înalt, chipurile pentru a aduce un

omagiu lui Rantik Safarian „Sînok", *vor v zakone* care fusese asasinat. În realitate însă, era un pretext pentru o *shodka* obișnuită[23]. Toți participanții au fost eliberați din lipsă de probe, dar recunoașterea publică a faptului că Usoian găzduia o astfel de întâlnire i-a consolidat statutul în cadrul lumii interlope. În anul următor, *Nezavisimaia gazeta* a publicat un clasament al bandelor din Rusia – așa arătau anii sălbatici 1990, când crima organizată părea să fi devenit un sport național și în mod cert o fascinație națională –, în care organizația lui Usoian era pe locul al treilea, după Solnțevo și Asociația Hoților din Extremul Orient[24].

Însă odată cu vizibilitatea vine și vulnerabilitatea. În ١٩٩٧, Usoian a fost din nou arestat, acuzat de asasinarea baronului rival Amiran Peatigorski. A fost achitat, dar moartea lui Peatigorski făcea parte dintr-un război mai amplu cu „Rudik", un șef de bandă armean care dorea să slăbească autoritatea lui Usoian în regiunea Mineralnîe Vodî din Caucaz[25]. „Rudik" a continuat să aplice metode directe – Usoian a supraviețuit următoarei lui tentative de asasinat din 1998 –, dar a înțeles că atacurile cele mai periculoase sunt cele indirecte. A început să pună la îndoială felul în care gestiona Usoian *obșceak*-ul, acuzându-l de deturnare de fonduri și proastă gestionare. Ghinionul lui Usoian a fost că, în timpul crizei financiare din 1998, rubla s-a devalorizat radical, iar odată cu ea și bonurile de trezorerie aparent sigure în care era păstrată cea mai mare parte din *obșceak*. Foștii lui aliați s-au întors împotriva lui, mai ales când au început să circule zvonuri despre soarta fondului comun al lui „Șahro cel Tânăr". O vreme, până și statul de *vor v zakone* al lui Usoian ar fi putut fi revocat.

Nimeni nu se împrietenește cu un gangster care pare că se află în cădere. Mai mulți dintre locotenenții lui Usoian au fost uciși sau au dezertat și vechea dușmănie s-a aprins din nou. La începutul anilor 1990, deși își avea sediul la Moscova, Usoian a devenit *smotreașci* („supraveghetor") răspunzător de monitorizarea activităților bandelor din St.

Petersburg și de rezolvarea disputelor. Era în mare măsură o trăsătură a zilelor de odinioară din *vorovskoi mir*, când un *vor v zakone* cu vechime acționa ca arbitru local. Dar lumea interlopă postsovietică era oarecum diferită, iar în 1994 Vladimir Kumarin, șeful rețelei Tambovskaia, începuse să creadă că Usoian încerca să profite de acest rol ca să-și impună autoritatea personală asupra orașului. Usoian a devenit astfel ultima manifestare a sperietorii tradiționale din St. Petersburg: parvenitul obraznic de la Moscova care crede că se poate impune în „al doilea oraș". Când poziția lui a început să slăbească în alte părți, Usoian a constatat rapid că autoritatea lui la St. Peterburg dispare – și odată cu ea și aliații lui pe plan local.

Dar în anumite privințe aceste pericole l-au ajutat pe Usoian. Perspectiva amplificării războiului din mafie care ar fi putut sfâșia Rusia interlopă îi îngrijora pe mulți infractori de rang superior, iar aceștia au început să încerce să medieze un acord. Mai mult chiar, și Usoian și-a dat seama că avea nevoie de aliați și a adoptat o nouă strategie. Acolo unde căuta cândva subordonați, acum căuta aliați și parteneri. Până la finele anului 1999, convenise asupra unei încetări a focului cu „Rudik". Pentru a-și reconstrui imperiul pe o bază mai cooperativă, de rețea, Usoian avea nevoie să găsească un principiu care să asigure coerența și să-l țină laolaltă, înlocuind principiul loialității față de el însuși. Și a realizat acest lucru trasând o cale de mijloc între cele trei mari grupuri etnice care dominau lumea interlopă eurasiatică: slavii, cecenii și georgienii.

Legate de grupurile infracționale georgiene din Tbilisi de aproape trei decenii, operațiile lui Usoian își aveau baza la Moscova și în Caucazul de nord. El nu se potrivea foarte bine cu georgienii, mai ales de când aceștia erau dominați tot mai mult de Tariel Oniani. Dar a reușit oricum să se înțeleagă și să lucreze cu ei, la fel ca și cu rușii și cecenii. De asemenea, deși era un produs al vechii ordini a *vorî*, Usoian era în același timp un antreprenor și un dealer viclean și de succes, capabil să trateze cu *avtoritetî*. Astfel,

a reușit să se reinventeze, pentru a exploata o nișă liberă de pe piață. A putut să apeleze nu numai la ceilalți „munteni", dar și la infractori de orice rasă, din orice regiune și de orice specializare. Liderii din această nouă rețea erau diversificați – de la rudele lui Usoian (inclusiv nepoții lui, *vorî v zakone* „Iura Lazarovski" și Dmitri Ceanturia „Miron") la georgieni, ruși, armeni, azeri și chiar și câțiva din Asia Centrală[26]. A încheiat o alianță și cu banda slavă Slaveanski din Moscova[27].

Rețeaua acoperea o zonă geografică considerabilă. Centrul ei era la Moscova (mai ales în cartierele din nord și din est) și în zonele înconjurătoare, la Iaroslavl, în Urali, la Krasnoiarsk, Irkuțk, Krasnodar și în regiunile Caucazului de nord. În afara Rusiei, opera în Ucraina, Moldova, Belarus, Armenia și Georgia, dar relativ puțin mai departe. În această privință, ca gangster de școală veche, Usoian nu avea aproape deloc interese în America de Nord și numai foarte puține în Europa, deși erau unele investiții în Spania, în Grecia și în Balcani, mai ales în hoteluri și alte asemenea proprietăți. Dar chiar și așa, acestea nu erau platforme pentru viitoare operații, ci mai mult investiții pentru zile negre[28].

În septembrie ٢٠١٠, Usoian a fost împușcat în stomac în centrul Moscovei[29]. A supraviețuit, dar a refuzat să-l numească public pe cel pe care îl bănuia că ordonase atacul. În particular, dădea vina pe Oniani. Opțiunile tradiționale ar fi fost un contraatac sau încercarea de a-l cumpăra pe dușmanul său, dar Usoian, în vârstă acum de 73 de ani, a schimbat din nou regulile. A început să renunțe el însuși la principalele sale bunuri și îndatoriri infracționale. La început s-a crezut că este un truc, dar a devenit clar că încerca sincer să gestioneze procesul complex și neobișnuit de restructurare ordonată a imperiului său infracțional și de distribuire a activelor în unități de afaceri asociate, dar autonome[30]. „Iura Lazarovski" și „Miron" Ceanturia au preluat controlul majorității operațiilor din Rusia: „Iura" a preluat afacerea lui Usoian din Caucazul de nord și din sudul Rusiei, mai

ales regiunea Krasnodar, iar Ceanturia conducea activităţile de la Moscova, Rusia centrală şi regiunea Iaroslavl şi a devenit purtătorul de cuvânt şi negociatorul lui Usoian în lumea interlopă din Moscova[31].

Ar fi putut să meargă. Ambii moştenitori ai lui Usoian, pe când erau tineri (pe atunci având 29 şi, respectiv, 31 de ani), erau relativ bine văzuţi. Mai important era faptul că erau sprijiniţi chiar de Usoian şi de confidentul şi consilierul acestuia, *vor v zakone* „Edik Osetrina". Dar asasinarea lui Usoian în 2013 şi transferul ulterior al întregii autorităţi către Ceanturia a lăsat aceste planuri în criză. *Gruppirovka* Usoian l-a recunoscut formal pe Ceanturia ca noul şef de trib, dar acesta nu părea să aibă autoritatea, calităţile şi credibilitatea necesare pentru a lua locul unchiului său. Unul dintre detectivii implicaţi în caz şi-a exprimat îndoielile, spunând că puterea lui Usoian consta în reţeaua lui amplă de legături – „cineva căruia îi făcuse o favoare acum 20 de ani, cineva despre care avea dovezi incriminatoare... Odată cu moartea lui, acea autoritate s-a pierdut. Nimeni nu-l ascultă pe Miron"[32]. În ٢٠١٧, proiectul lui Usoian de gestionare a unui transfer de putere se pare să s-a realizat postum, dar reţeaua lui se destramă încet.

Ascensiunea tinerilor

> Rovşan nu este genul de om să facă aşa ceva; el respectă regulile şi nu ar fi ordonat uciderea unui hoţ.
>
> Vărul lui Rovşan Djaniev, 2013[33]

În afară de Tariel Oniani, celălalt suspect principal pentru organizarea uciderii lui Usoian a fost Rovşan Djaniev, un gangster azer relativ tânăr, a cărui ascensiune demonstrează existenţa unui produs secundar problematic în lumea interlopă relativ stabilă a anilor 2000: declinul mobilităţii sociale. În anii 1990, tinerii gangsteri ambiţioşi puteau spera să promoveze rapid fie datorită exploatării noilor oportunităţi (adesea preluate de la alte bande), fie în urma asasinării celor în vârstă. Dar pe măsură ce limitele dintre teritorii s-au conturat mai ferm, numărul

asasinatelor a scăzut, noile oportunități s-au rărit și promovările au devenit mai lente și mai rare. Djaniev, prezentat în Capitolul 14, s-a afirmat ca străin, încercând să zgâlțâie ordinea existentă și, drept urmare, a devenit un magnet pentru alți tineri interlopi nemulțumiți și un simbol al îngrijorătoarelor tensiuni intergeneraţii.

Dacă cecenii și georgienii dominau comunitățile „muntene" din lumea interlopă rusă, este important să nu ignorăm nici alte etnii, precum armenii și azerii. Crima organizată armeană rămâne în general un fenomen de nivel scăzut în Rusia și chiar baroni precum *vor* „Hromoi", arestat la Moscova pentru trafic de droguri în 2009, preferă să coopereze decât să concureze cu omologii lor ruși. Aceasta ne poate ajuta să explicăm de ce infractorii ruși și armeni din străinătate par deosebit de capabili și de dispuși să lucreze împreună. De fapt, nu au încotro: de la moartea gangsterul armean de rang înalt Rafik Bagdasarian („Rafik Svo") în 1993, nu au mai reușit să mențină genul de unitate de care este nevoie pentru a fi actori principali[34]. Însă azerii formează o comunitate mai distinctă, care a fost capabilă să se bazeze și pe relațiile de rudenie și pe abilitatea membrilor săi de a se muta mereu între Rusia și Azerbaidjan, pentru a evita să fie arestați și pentru a transporta mărfurile de contrabandă. Astfel, în multe orașe, de la Moscova la Ekaterinburg și Vladivostok, comunitățile relativ mici, dar strâns unite și-au răspândit bandele.

Rovșan Djaniev, sau „Rovșan Lenkoranski" (Rovșan din Lenkoran"), provenea din sudul Azerbaidjanului. Având o carieră infracțională care include perioade de detenție atât în Azerbaidjan, cât și în Ucraina, și-a construit baza puterii în Abhazia, o regiune din Georgia aflată acum sub control rusesc, de unde se pare că are aspirații să-și formeze propria rețea de „munteni". Fără îndoială, nu ducea lipsă de încredere în forțele proprii, nici de ambiție, iar organizația lui criminală avea legături în Azerbaidjan, în Ucraina și la Moscova. Lăsa impresia că dorește în mod deosebit să uzurpe rolul lui Usoian în comunitatea

„muntenilor". Faptul că mulţi dintre naşii azeri din vechea generaţie păreau dispuşi să lucreze cu Usoian făcea acest lucru inevitabil[35].

Era o ambiţie formidabilă. Djaniev era în multe privinţe un gangster clasic, unul care credea mai mult în acţiune decât în planificare, genul de criminal care împuşcă primul, cu un şir întreg de omoruri la activ. În mod destul de ironic, această lipsă de nuanţare a contribuit, de fapt, la atracţia pe care o exercita asupra luptătorilor de rând din alte grupuri, impacientaţi şi adesea frustraţi din cauza superiorilor lor, oameni de afaceri-infractori. A reuşit, de asemenea, să-şi creeze un mit personal de şef de bandiţi – într-un fel, un *abreg* – amintind de zilele de demult, mai simple şi mai incitante.

Drept urmare, a reuşit să atragă mai mulţi tineri infractori de diverse etnii, nu numai georgieni, inclusiv mâna lui dreaptă, Dhemo Mikeladze, şi abhazi, dar şi din Daghestan, armeni şi chiar şi ruşi, inclusiv pe Aleksandr Bor („Timoha"), fost asociat al lui „Iaponcik". Numitorul comun era nemulţumirea lor cu acest statu-quo. Uneori rămâneau pierduţi într-o ţară a nimănui a criminalităţii. „Timoha", de exemplu, era în multe privinţe un gangster de tip nou, cu „guler alb", şi condusese afacerile lui „Iaponcik" în SUA, inclusiv manevrele de la bursă, în parteneriat cu familia de mafioţi Gambino[36]. Dar la Moscova era expus, fără prieteni, şi avea nevoie să-şi găsească noi aliaţi şi protectori cât mai curând. Dar cel mai adesea, adepţii lui Djaniev nu erau potriviţi pentru lumea interlopă din Rusia lui Putin, unde întreprinzătorul iscusit şi inteligent trăgea sforile, iar gangsterul de stil vechi rămânea blocat în managementul de nivel mediu.

Potrivit unor rapoarte, Djaniev era acuzat de Usoian pentru tentativa de asasinat împotriva lui din 2010, deşi acesta ar fi putut fi numai un mod de a evita deschiderea ostilităţilor cu Oniani (spre care arătase cu degetul la început)[37]. Djaniev a continuat să fie o forţă în lumea interlopă, deşi dispărea din vedere periodic, înainte să fie asasinat în Turcia, în 2016. Dispariţia lui nu este

surprinzătoare, nu numai pentru posibilul rol jucat în asasinarea lui Usoian, dar și deoarece contestase pe față status-quoul.

Deși banda lui a avut o viață scurtă, ascensiunea lui Djaniev a fost mai degrabă un simptom decât o cauză a luptei în devenire între generații și a tensiunilor dintre organizațiile interlope în esență monoetnice și cele mai inclusive. Până la sfârșitul Uniunii Sovietice și chiar și în anii 1990, crima organizată din Rusia avea tendința să fie structurată etnic. Ca și în alte domenii, modernitatea, mobilitatea socială și fizică, precum și interpenetrarea mai mare a societăților a desființat aceste vechi diviziuni. Așa cum „mafia italiană" din timpul prohibiției din America includea și persoane de altă origine decât mediteraneeană, precum „Olandezul" Schultz și Meyer Lansky, de origine evreiască germană și, respectiv, polono-germană, așa s-a întâmplat și în lumea afacerilor, unde s-au căutat aliați capabili să distrugă vechile solidarități din Rusia.

În felul lor propriu, Oniani, Usoian și Djaniev au oferit răspunsuri diferite la întrebarea cum să creezi ceva care să se potrivească cu vremurile noi, abandonând complet vechile obiceiuri și loialități pe care continuau să le întruchipeze. Usoian a oferit o federație de grupuri semiautonome care se sprijineau reciproc, în multe privințe un echivalent „muntenesc" al rețelelor care dominau crima organizată slavă. Djaniev a realizat o alianță a celor nemulțumiți,ambițioși și frustrați, pentru care dorința împărtășită în comun de a zdruncina ordinea existentă depășea originile etnice. Niciunul dintre ei nu a avut succes. În momentul de față prevalează modelul necruțător și centralizat al lui Oniani. Este totuși greu de crezut că acesta va dura mult timp. Georgienii, legați de obicei prin rețele, sunt dominați de mașina nemiloasă a lui Oniani, dar este îndoielnic că va încerca să formeze un succesor și cu atât mai puțin că va gestiona acest proces cu blândețe și eficiență, astfel că imperiul lui se va destrăma probabil după moartea sa, dacă nu chiar mai înainte. Așa cum observa un anchetator penal de la Moscova în 2015,

„gangsterii georgieni vor avea nevoie de ceva timp până să-și dea seama că zilele lor s-au dus”[38].

Caracterul distinctiv al georgienilor poate reflecta anumite caracteristici culturale, dar era în cea mai mare parte produsul unor factori specifici de mediu: puterea economiei locale informale în timpul regimului sovietic, lupta pentru putere în Georgia după 1991, expulzarea *vorî*, caracterele lui Oniani și Usoian[39]. De aceea este greu să nu vezi luptele dintre aceste modele ca fiind o ultimă străduință, disperată și brutală, înainte ca „muntenii” să fie asimilați de rețelele multietnice, axate pe diversificarea mărfurilor, implicate în combinații de infracțiuni, afaceri și politică, ale lumii interlope eurasiatice moderne. Împotrivirea este inutilă.

Capitolul 12

Gangsterul internaționalist

Nu e invitat la petrecere, dar se duce oricum.

Proverb rusesc

Anii 1990 au fost o perioadă de tulburări și de spaimă, căci „mafia rusă” – privită adesea drept o singură conspirație monolitică – a devenit o sperietoare potrivită pentru a înlocui amenințarea sovietică. Directorul FBI Louis Freeh credea că „crima organizată rusă reprezintă cea mai mare amenințare pe termen lung la adresa securității Statelor Unite ale Americii… SUA se confruntă cu o conspirație sofisticată, brutală, bine organizată și bine finanțată.”[1] Henry Hyde, congresmanul de Illinois, spunea că „acest dușman internațional, mafia rusă, este o amenințare mortală și vine atât din interiorul, cât și din afara țării noastre”[2]. În 1993, David Veness, pe atunci comisar asistent adjunct al Poliției Metropolitane Britanice, avertiza că „în cinci ani, nu există nicio îndoială că cea mai mare amenințare în orașele din interiorul

Regatului Unit va veni din țările Europei Centrale și de Est și din Rusia"[3].

Este fără îndoială adevărat că una dintre cele mai izbitoare caracteristici ale crimei organizate ruse este rapiditatea și eficacitatea cu care a devenit un fenomen cu adevărat global, ba chiar un brand. Modelul său de rețea, postmodernist, nu numai că permite acestor infractori să reacționeze repede la orice oportunități, dar permite și încorporarea unor noi membri, indiferent de etnia lor, atâta vreme cât pot lucra conform regulilor rusești. Primul val de expansiune în Europa a fost constituit în mare măsură de *vorî* care s-au mutat în zone cu comunități rusești importante sau, ca în cazul multor state din fostul Pact de la Varșovia și din Uniunea Sovietică, unde aveau deja contacte cu infractorii locali și cu oficialii corupți. Țările Baltice, Polonia și Ungaria au fost primele ținte, urmate curând de Austria și Germania (unde puteau folosi vechile contacte din est). Ținte timpurii similare au fost Israelul (unde își puteau folosi apartenența etnică evreiască, adevărată sau falsă, pentru a-și asigura drepturile de imigrare) și SUA.

Dar lumea era în schimbare. Expansiunea infracțională masivă de la începutul anilor 1990 a provocat reacția statelor și a infractorilor, iar *vorî* au fost adesea arestați, deportați sau, pur și simplu, forțați să fugă. Însă, ca întotdeauna, s-au adaptat. Transformarea a început deja acasă, când un *vor* dur de pe stradă a devenit *vor* broker, întreprinzător, iar acest lucru a fost esențial pentru pătrunderea pe piața criminalității globale. Următoarele două decenii au demonstrat că aceasta reprezintă o amenințare mai serioasă, chiar dacă este în același timp mai puțin dramatică. *Vorî* ruși moderni nu doresc să provoace sau să submineze Occidentul, ci să se bucure de ocaziile pe care acesta le oferă. Și nu au pătruns în forță în orașele interioare ale Americii, Angliei sau ale Europei.

Mafiile nu migrează în ansamblul lor. Așa cum a demonstrat cu meticulozitate Federico Varese în lucrarea sa *Mafias on the Move*, mitul unei clase infracționale

globalizate, universale, capabile să se mute oriunde unde pare că există o oportunitate este exact asta: un mit. În general, când „mafioții ajung într-un loc nou, aceasta nu este din voința lor; au fost siliți să se mute acolo printr-un ordin judecătoresc, ca să scape de justiție sau de războaiele cu mafia. Nu caută piețe sau produse noi, ci își încearcă pur și simplu norocul”[4]. Chiar și atunci când se mută, există șansa ca eforturile lor de a-și stabili afacerile într-un teritoriu nou să nu aibă succes, căci nu au contacte locale, adesea nici nu stăpânesc limba. În schimb, Varese a constatat că, pentru ca transplantarea să se realizeze cu succes, sunt necesare două condiții:

> În primul rând, să nu existe alt grup mafiot (sau aparat de stat care oferă protecție ilegală). Pentru o mafie care își începe cariera este mult prea greu să-și înființeze un business în prezența unui concurent local puternic. În al doilea rând, un grup mafiot are șanse să se transplanteze cu succes atunci când prezența lui coincide cu apariția bruscă a unor piețe noi[5].

Prezența unei piețe fără un ocupant existent este un fenomen rar și, în general, temporar. Crima organizată din Rusia este, fără îndoială, un element important al lumii interlope globale, dar de regulă sub formă de coordonatori, nu de tâlhari la nivelul străzii. Acești *vorî* sunt partenerii de afaceri ai grupurilor locale: le vând heroină adusă din Afganistan, spală bani prin sistemul financiar rusesc încă tulbure, le procură arme și uneori pe cineva care știe cum să le folosească. În felul acesta, chiar dacă *mafia rusă* (cum este numită câteodată) nu este o problemă directă într-o anumită țară, ea poate avea un impact serios, căci oferă grupurilor existente acces la expertiză, servicii și produse ilegale la care de regulă nu pot aspira niciodată.

De aici întrebarea noastră trebuie să fie: ce formă ia crima organizată rusă și eurasiatică atunci când se mută în străinătate? Este un lup care acționează singur sau în haită, un prădător fără odihnă, amușinând de la un omor la altul? Are formă de caracatiță, care își trimite iscoditoare

tentaculele în căutarea de hrană, în timp ce ea stă undeva, la adăpost? Sau de virus, fără un plan sau un creier central, infectând pur și simplu gazdele care oferă condițiile potrivite și care nu au suficienți anticorpi ca să țină boala la respect? Indiferent cât de puțin măgulitor poate să sune, și deși putem indica deja cazuri de „cucerire" eficientă și strategică, în linii mari, analogia cu virusul este corectă. Este o formă antreprenorială de infracționalitate difuză, care permite exploatarea rapidă a vulnerabilităților, dar care este la fel de ușor respinsă. Dar ea poate reapărea atunci când se ivește ocazia, rămânând în stare latentă până în momentul în care rezistența societății scade.

Despre definiții

> Cine sunt aceștia? Mafia este ca guvernul, cu diferența că ea lucrează. Serios, mafia este, ei bine, este orice dorește să fie.
>
> Kolea, student rus, 1996[6]

Mai există și întrebarea fundamentală ce se înțelege de fapt prin „infracționalitate organizată rusă". Este o chestiune importantă, căci este adesea interpretată simplist prin analogie: se fac paralele între înțelegerile de afaceri ale bandelor ruse și cele ale yakuzei japoneze sau între regulile *vorî* și codul tăcerii din mafia siciliană. Aceasta se aplică chiar și în cazul organelor de ordine din Rusia și mai ales dincolo de acest lucru, atunci când se încearcă să se încadreze forțat aceste grupuri infracționale în modelul piramidal tradițional, cu un naș în vârf, locotenenți subordonați lui și membri de rând la bază, pur și simplu pentru că acesta este genul de structură pe care o cunosc și cu care se simt confortabil.

Din experiența personală, îmi amintesc o după-amiază dureroasă pe care am petrecut-o la sfârșitul anilor 2000 cu o echipă de analiști politici europeni inteligenți și entuziaști, care încercau să înțeleagă cum operează un anumit grup rusesc. De mai multe ori, pe tabla albă apărea o structură piramidală, care era apoi ștearsă, atunci când structura și operațiile organizației deveneau clare. În cele

din urmă, cineva a ridicat braţele în sus şi a exclamat: „Nu este bandă, este un grup de prieteni de pe Facebook!" (Nu vreau să fac pe nimeni să roşească, aşa că nu menţionez numele respectivei ţări.)

Aici este mult adevăr. În locul bandei ierarhice clasice, bazată adesea numai pe etnie, regiune de origine sau grup de rude, acesta este un fenomen infracţional flexibil, cu reţele, care îmbrăţişează un evantai larg de afaceri (şi legale, şi ilegale), practici şi chiar naţionalităţi, dar are totuşi anumite moduri de operare distinctive. Într-adevăr, „crima organizată rusă" nu trebuie să fie neapărat rusă, adesea nu este organizată în mod special şi se ocupă de ceva mai mult decât de infracţiuni.

Modurile de organizare şi măsura în care aceşti infractori se angajează în afaceri neinfracţionale sunt prezentate mai detaliat mai departe, dar merită să insistăm puţin aici asupra „caracterului rus" al acestor bande. În Occident se folosesc adesea şi alţi termeni, mai ales în cadrul agenţiilor oficiale, de exemplu „crima organizată eurasiatică" (termenul preferat de FBI) sau „crima organizată rusofonă" (mai generalizat în Europa). Ambele definiţii au merite, dincolo şi mai presus de corectitudinea politică de a nu scoate în evidenţă o etnie specifică sau un grup naţional. Cu toate acestea, „crima organizată rusofonă" este o definiţie problematică, deoarece uneori este greşită; chiar dacă limba rusă este, în mod cert, lingua franca în cadrul lumii infracţionale, un gangster armean va vorbi probabil în armeană cu vărul şi complicele său, în timp ce bandele care operează în SUA folosesc adesea engleza, mai ales dacă este vorba de migranţi de a doua sau a treia generaţie sau alte persoane locale. Cât despre „crima organizată eurasiatică", deşi are, fără îndoială, o valoare descriptivă mai mare, prezintă şi implicaţia că un *avtoritet* din St. Petersburg, un baron al gangsterilor din Osetia de Sud şi un rege al drogurilor din Asia Centrală operează, organizează şi gândesc în acelaşi fel. Este probabil cel mai cuprinzător şi mai util termen, dar, în cartea de faţă, expresia „crimă organizată rusă" este

folosită nu numai pentru bandele ruseşti, ci şi pentru grupurile slave rezidente în restul lumii, precum şi pentru cele care poate nu sunt predominant slave, dar împărtăşesc în mare măsură aceleaşi caracteristici culturale şi operaţionale, având în acelaşi timp şi relaţii directe cu Rusia însăşi. Nu pretind să ofer o cercetare detaliată a lumilor interlope din statele postsovietice ca atare, temă despre care există, din fericire, cercetări tot mai temeinice[7].

Vecini răi: crima organizată în Eurasia postsovietică

> Rușii cred că ei dețin țara noastră. Nu este așa, dar din păcate sunt aici mulţi oameni de afaceri, politicieni, infractori dispuși să le-o vândă.
>
> Poliţist moldovean, 2006[8]

Bandele de crimă organizată rusă operează peste tot în ceea ce Moscova numeşte uneori „Străinătatea apropiată" – adică celelalte state postsovietice, cu excepţia Ţărilor Baltice. Uneori au o bază locală, alteori sunt vlăstare ale grupurilor de acasă, iar alteori lucrează în parteneriat cu bandele locale. Este un proces cu dublu sens, deşi, de regulă, deviat în favoarea ruşilor. Câteva bande şi gangsteri ucraineni şi chiar belaruşi operează autonom în Rusia, de exemplu, împreună cu grupurile din Caucaz. În cele mai multe cazuri, rușii operează pe plan local în parteneriat sau cu aprobarea infractorilor locali, fie executându-şi propriile operaţii, sau, mai des, oferind legături transnaţionale pentru şantajiştii locali care beneficiază de acestea.

Uneori este așa deoarece există deja o lume interlopă indigenă prosperă. Ucraina este un bun exemplu în acest sens, o țară în care toate grupurile infracționale ruseşti importante au interese, operaţii, parteneri şi oameni, şi unde chiar şi cultura *vor* este încă prezentă. De exemplu, Solnţevo are relaţii de multă vreme cu clanul infracţional politic „Donețk", care a reprezentat baza puterii fostului președinte Viktor Ianukovici. La începutul anilor 1990, bandele ruseşti au avut adesea cale liberă, dar lumea

interlopă locală s-a maturizat, facilitată și de corupția extinsă a elitei politice locale și naționale. Taras Kuzio a afirmat că Ucraina de dinainte de „Revoluția Maidanului" din 2013–2014 a devenit „un stat mafiot neosovietic"[9]. O afirmație similară a fost făcută de ziaristul britanic Luke Harding despre Rusia[10], dar această expresie mai mult ascunde decât explică lucrurile. Cu toate acestea, există cu siguranță o corupție extinsă și, în multe privințe, Ucraina de dinainte de Maidan a ajuns cumva, indirect, să semene cu Rusia, prin „raidurile" împotriva firmelor și prin cercurile ei de corupție. Structurile ei de crimă organizată seamănă încă foarte mult cu cele ale Rusiei, deși sunt mai mici și mai puțin preocupate de lumea din afară, dar la fel de strâns legate de elitele corupte și de controlul oligarhic al economiei[11].

În ٢٠١٤, când Moscova a anexat peninsula ucraineană Crimeea, a făcut acest lucru – așa cum vom discuta mai departe – cu sprijinul activ al *vorî* locali și apoi a folosit și a delegat alții în regiunea Donbas de sud-est ca să lupte și astfel să justifice disputa cu Kievul[12]. De atunci, Ucraina a trecut printr-o încercare dureroasă și incertă de a realiza visul Maidanului, și anume acela de a fi un stat de drept democratic, liberal, în timp ce Moscova și Kievul sunt blocate într-un război nedeclarat de intensitate scăzută care, în momentul în care scriu aceste rânduri, nu dă semne de atenuare. Dar din acest motiv, gangsterii sunt cu adevărat internaționaliști în oportunismul lor. Ucraina și Rusia pot să ducă un război, dar infractorii lor continuă să coopereze la fel ca și înainte. Un ofițer de la SBU, serviciul de securitate al Ucrainei, mi-a spus întristat, că „fluxul de droguri prin Donbas în Ucraina și după aceea în Europa nu a scăzut deloc, nici măcar cu un procent, nici măcar în timp ce gloanțele zboară încoace și încolo pe linia frontului"[13].

Este un model în care rușii sunt mai puternici, în termeni generali, dar întâlnesc o lume interlopă locală suficient de înrădăcinată, în care nu mai există oportunități pentru transplantare directă sau dominare.

Acest lucru este evident și în multe alte părți ale fostei Uniuni Sovietice, deși de cele mai multe ori motivul este că regimul autoritar își păstrează cu străşnicie monopolul asupra forței coercitive și a influenței informale și în felul acesta are o poziție dominantă în lumea interlopă locală. De exemplu, în Belarus, regimul de-a dreptul neosovietic al președintelui Aleksandr Lukașenko ține lumea interlopă sub pumnul său într-o manieră care amintește – ca și în multe alte privințe – de URSS în anii 1970. În Azerbaidjanul bogat în țiței și sărac în drepturi, grupurile-cheie trebuie să fie conectate cu regimul Aliev (și „să cotizeze" la acesta) ca să supraviețuiască[14]. Mai departe spre est, în Asia Centrală, o serie întreagă de regimuri mai mult sau mai puțin autoritare, bazate pe elitele exploatatoare, conduc în Tadjikistan, Turkmenistan, Kazahstan și Uzbekistan. Dincolo de bandele de stradă, care sunt adesea suprimate de forțele de securitate nestânjenite de formalitățile legale, principalele organizații infracționale fie vor fi conduse invariabil de elemente ale aparatului elitei, fie vor depinde în mare măsură de acestea. Rolul lor este adesea de a acționa ca agenți care dirijează profiturile rezultate din corupție și delapidarea averii statului spre elită, sau să gestioneze în numele lor afaceri importante ilicite, mai ales trafic de droguri. Aici, gangsterii nu sunt altceva decât agenți ai elitei corupte.

Un al doilea model, vizibil în Moldova, Armenia și Kîrgîzstan, se întâlnește acolo unde lumea interlopă este slabă sau fragmentată, dar la fel este și statul. De exemplu, în ٢٠٠٥ în Kîrgîzstan gangsterii au pus pistolari în stradă ca să ajute la răsturnarea președintelui Askar Akaiev în „Revoluția lalelelor", demonstrând cu această ocazie că statul nu era capabil să mențină monopolul asupra forțelor armate[15]. Dar în aceste țări, infractorii sunt, în esență, numai pești relativ mari în bazine relativ mici. Rețelele cu baza în Rusia au posibilitatea să-și aleagă oportunitățile, dar tot li se pare mai convenabil să acționeze de cele mai multe ori cu și prin infractorii locali. Poate că rușii ar fi dispuși să-și asume un rol mai dominant dacă sunt nevoiți,

dar bandele locale, de regulă, sunt dornice să lucreze cu ei, anulând astfel nevoia.

Georgia oferă un model propriu, cu totul aparte. Deși *vorî v zakone* au fost expulzați, ceea ce a avut un impact indubitabil asupra lumii interlope, aceasta nu a dezmembrat automat crima organizată, ci a transferat pur și simplu puterea către noua generație. Mai există în continuare interacțiuni importante între infractorii din Georgia și cei din bandele georgiene și „ale muntenilor" din Rusia și din afara ei. Însă starea relațiilor dintre Tbilisi și Moscova după invazia Rusiei din 2008 este de așa natură, încât a existat puțin spațiu pentru o penetrare substanțială de către rețelele ruse. În 2012, ascensiunea Partidului Visul Georgian, întemeiat de Bidzina Ivanișvili, un miliardar cu interese considerabile în Rusia, a avut drept rezultat o politică mai blândă față de Moscova. Cu toate acestea, din nou nu există oportunități de afaceri rămase neocupate pentru ca rușii să le exploateze repede și ușor.

Și, în sfârșit, există pseudostate nerecunoscute, ca Transnistria (în Moldova), Osetia de Sud și Abhazia (în Georgia) și probabil în curând Donbas. Toate acestea există cu sprijinul Moscovei și, deși au lumi interlope locale – în general legate de conducerea politică –, sunt actori puțin importanți și incapabili să facă față provocării grupurilor ruse mai mari. Drept urmare, aceste regiuni au devenit și rămân zone economice libere pentru rețelele infracționale ruse. Totuși utilitatea lor este limitată de relativa lor izolare, de dimensiunea redusă și de notorietate. Deși s-a spus despre Transnistria, de exemplu, că se transformă de facto într-un stat[16], enclava cândva descrisă într-un raport al Parlamentului European drept „o gaură neagră în care prosperă traficul ilegal de arme, de oameni și spălarea banilor criminali" [17] continuă să depindă într-o măsură considerabilă de activitățile infracționale și informale, de la spălarea banilor la contrabandă[18].

Ascensiunea și prăbușirea primului val

> Sigur, făceam afaceri în străinătate ca să câștigăm bani – dar era vorba și despre siguranță. În anii 1990, nu știai ce urma să se întâmple acasă, așa că aveai nevoie de un pic de stabilitate în viață.
>
> Gangster ruso-ucrainean, 2006[19]

Indiferent de progresul în interiorul Eurasiei postsovietice, succesele *vorî* în Europa Centrală și de Est și mai departe, în anii ۱۹۹۰, păreau la acel moment să infirme afirmațiile lui Varese referitoare la dificultatea și raritatea expansiunii externe. *Vorî* păreau să aibă nu numai apetitul pentru construirea unui imperiu, ci și capacitatea necesară pentru aceasta. Bandele rusești și cecene își disputau supremația asupra lumii interlope din Țările Baltice: de exemplu, „în timpul «toamnei sângeroase» din 1994, în Estonia, o țară cu numai 1,5 milioane de locuitori, au fost comise aproximativ o sută de omucideri legate de crima organizată[20]. Praga a fost pentru un timp sediul reprezentanților principalelor rețele, precum Solnțevo, Tambovskaia și cecenii, precum și al lui Semion Moghilevici, bancherul mafiei. În 1996, poliția israeliană a identificat 35 de *vorî* ruși de rang înalt care operau în Israel, iar dintre aceștia vreo 20 erau membri ai bandei Solnțevo sau strâns legați de această rețea[21]. Aceștia au ieșit în evidență ca jucători-cheie în lumea interlopă din Israel după o luptă brutală din 1996–1998, în urma căreia au murit mulți dintre liderii indigeni ai bandelor, în timp ce țara a devenit un principal spălător de bani pentru ruși[22].

Toate acestea reflectau un avantaj temporar cauzat de disproporția dintre resursele relative ale bandelor ruse și eurasiatice de la vremea respectivă și instituțiile locale, structurile de menținere a ordinei și rivalii infractori cu care se confruntau. În anumite privințe, se putea face o paralelă cu invazia sovietică în Afganistan din 1979: ocuparea principalelor orașe și căi de comunicație ale acestei țări dezbinate și sărăcite nu era cine știe ce mare lucru. Dar pentru păstrarea ei și pentru menținerea păcii era nevoie de mai multe resurse politice și militare decât

erau capabili sau dispuși sovieticii să cheltuiască, mai ales că simpla lor prezență incita la opoziție. După zece ani, sovieticii s-au retras din Afganistan nu pentru că fuseseră bătuți, ci pur și simplu pentru că beneficiile în scădere ale ocupației erau mult mai mici decât costurile acesteia și nu se vedea la orizont nicio perspectivă de victorie. Era o înfrângere mai degrabă în balanța comercială decât pe câmpul de luptă.

Tot astfel, la începutul anilor 1990, existau numeroase oportunități inițiale ușoare pentru *vorî*. Noile democrații din centrul Europei, încă neincluse în Uniunea Europeană, erau sărăcite și moșteniseră o poliție discreditată și coduri de legi anacronice, înrudite cu cele din Rusia. Mai departe, poliția nu era pregătită pentru noile provocări și existau oportunități specifice economiei de piață. În Israel, Legea reîntoarcerii – care acordă automat dreptul de imigrare celor ce pot demonstra că au strămoși evrei – s-a dovedit o portiță de intrare foarte atrăgătoare pentru *vorî* care îndeplineau acest criteriu sau, mai frecvent, care plăteau ca să primească documentele necesare produse în Rusia. În Statele Unite, prezența organizațiilor criminale indigene, mai ales în cartierul Brighton Beach din New York, părea de asemenea să ofere un punct de sprijin pentru expansiunea rapidă. Pe atunci, puteai să fii tâlhar tatuat și tot primeai viză și nu era nevoie nici să fii prea isteț, când poliția locală încă nu se adaptase la această nouă provocare, căci adesea nu avea polițiști vorbitori de rusă.

În plus, infractorii Rusiei aveau motive speciale să dorească să-și internaționalizeze operațiile cât mai repede. Exista convingerea generală (falsă) că ar putea avea loc o reîntoarcere la linia comunistă dură sau chiar un soi de lovitură națională autoritară. Aceasta explică măsurile extreme luate – cu acordul Occidentului – pentru a aranja alegerile prezidențiale din 1996 în așa fel încât Boris Elțin să-l învingă în mod sigur pe rivalul său comunist[23]. Aceasta ne ajută să explicăm dorința gangsterilor de a se proteja împotriva necazurilor de acasă. Prin internaționalizare, puteau să-și asigure fluxuri de venituri

în alte valute (ca să le protejeze de prăbușirea rublei), să-și pregătească opțiuni de rezervă dacă li se nega brusc accesul la sursa de venituri și poate să dobândească dreptul de a trăi în străinătate prin cetățenie, investiții sau căsătorii strategice. În felul acesta, puteau fugi din patria-mamă, dacă lucrurile începeau să arate dintr-odată periculos.

În acest scop – și este ceva ce a scăpat în egală măsură atenției cercetătorilor, organelor de aplicare a legilor și altor observatori, printre care mă număr și eu –, pentru mulți *vorî* ruși din anii 1990, dezvoltarea unor operații în străinătate era nu atât o sursă de venituri, cât o scurgere de fonduri: o vânzare în pierdere (*loss-leader*) sau o investiție în securitatea personală. Era și o chestiune de prestigiu, o formă de consum la fel de vizibilă ca limuzina strălucitoare din import și luxul casnic la fel de frapant. Oriunde a putut, crima organizată rusă a făcut ceea ce fac cele mai multe bande migrante etnice: i-au jefuit pe ai lor, exploatându-i pe imigranții lipsiți de resurse proprii, de structuri de sprijin și, adesea, și de încrederea în organele locale de ordine. (În fond, cineva recent sosit din URSS sau din Rusia era înclinat să vadă în figurile autoritare în uniformă mai mult pericol, decât protecție.)

Cu toate acestea, multe din aceste noi oportunități au fost numai temporare. Structurile economice și de menținere a ordinii din Europa Centrală s-au stabilizat în mare măsură și s-au dezvoltat în anii 1990, iar bandele locale au început curând să conteste controlul asupra acestor piețe. Deși erau, de regulă, mai mici decât complexele de structuri rusești împotriva cărora luptau, aritmetica reală se referă la resursele disponibile în teatrul de operații. Cu alte cuvinte, așa cum rebelii afgani nu trebuiau să înfrunte toată Armata Roșie, ci numai 100 000–150 000 de oameni din așa-numitul Contingent „limitat" al trupelor din Afganistan, la fel și dimensiunea totală a rețelei infracționale era mai puțin relevantă decât angajamentul real de la, să zicem, Tallinn sau Tel Aviv.

Aici devin deosebit de semnificative caracteristicile distinctive ale reţelei. O structură tradiţională, ierarhică poate – teoretic – să arunce rapid mai multe resurse într-un conflict. Cu excepţia situaţiei în care este vorba de o provocare existenţială majoră, comună tuturor părţilor, iar atunci într-o reţea asigurarea resurselor suplimentare este un proces mult mai complex şi mai dificil. Trebuie să fie convinşi şi alţi membri, individuali sau colectivi, să se implice în conflict, ceea ce necesită cheltuieli de capital sau perspective credibile de câştig solid. Este relativ uşor să-i convingi pe alţii să se alăture unei întreprinderi care a avut un parcurs profitabil şi promite venituri continue. Comerţul cu heroină din Afganistan este un bun exemplu în acest sens. Pe de altă parte, cum îi convingi pe întreprinzătorii independenţi din lumea interlopă să participe la o luptă care pare destinată să fie pierdută sau, cel puţin, să aibă un deznodământ incert? Răspunsul, aşa cum sugerează Varese, este că oamenii vor face aceasta numai dacă simt că nu au de ales.

Mai mult chiar, avantajul terenului propriu în Europa Centrală în special s-a manifestat adesea cu sprijinul tacit sau chiar activ al poliţiei şi al structurilor locale de securitate, care s-au împăcat şi cu „invazia" cu care se confruntau. Dezbaterea despre răspândirea crimei organizate ruse a dobândit rapid un ton naţionalist, se vorbea despre „colonizare" şi despre „imperialism", şi a devenit o problemă de securitate. Prezenţa bandelor ruseşti a început să fie analizată – şi nu fără motiv – şi sub aspectul prezenţei unor potenţiali spioni, sabotori şi agenţi de influenţă ruşi. Iată ce mi-a spus un ofiţer de securitate estonian (Kapo): „La sfârşitul anilor 1990 şi apoi din nou în 2007 [când Moscova a lansat un atac cibernetic împotriva Estoniei], lupta cu bandele ruseşti nu era numai o problemă a poliţiei, ci o chestiune vitală de securitate"[24]. Astfel, în special în Europa Centrală şi în Ţările Baltice, panica morală legată de ruşi a dus la o concentrare specială pe combaterea lor, chiar şi cu preţul neglijării pericolelor interne. Drept urmare, la sfârşitul anilor 1990,

primul val expansionist al *vorî* ruși și eurasiatici a fost redus simțitor în dimensiuni. Fie au fost siliți să se retragă, fie au fost degradați, devenind actori ca oricare alții în respectivele lor lumi interlope.

Samosval și Iaponcik: constructori de imperii sau exilați?

> Este minunat că a căzut Cortina de Fier, dar aceasta era un scut de apărare pentru Occident. Acum am deschis porțile și acest lucru este periculos pentru lume.
>
> Boris Urov, anchetator rus, 1993[25]

Una dintre dezbaterile repetate referitoare la expansiunea imperiilor europene din secolul al XIX-lea a fost cât de mult poate fi pus imperialismul pe seama strategiilor machiavelice ale guvernelor metropolitane și cât de mult trebuie căutat în interesele proprii, în valorile, ambițiile și interacțiunile oamenilor de pe teren, de la soldați la comercianți, care adesea au modelat sau pur și simplu au ignorat politica de la centru. În mod similar, este esențial să ne dăm seama în acest context că tot ceea ce, privit din afară, poate părea o mare strategie, poate fi în realitate rezultatul unor confluențe de intenții, de șanse și de interese personale. De exemplu, în noiembrie 1993, conducerea bandei Solnțevo a decis că dorește să aibă un reprezentant în Italia, în special deoarece avea deja o colaborare cu infractorii italieni și simțeau că acolo li se oferea un mediu permisiv pentru activitățile lor[26]. Se povestește că Monia Elson, gangsterul rus care a fugit din New York în Italia, ar fi spus: „Aici poți să faci ce vrei, aici nu este Europa"[27].

Inițiativa i-a fost încredințată în cele din urmă lui Iuri Esin („Iura Samosval"), personaj de marcă din Solnțevo și *vor v zakone*, dar este greu de știut sigur în ce măsură a fost vorba de instrucțiuni venite de sus sau de o inițiativă pornită de jos. Esin era apropiat de Serghei Timofeev „Silvestr", fostul șef de la Orehovo, ale cărui purtări violente duseseră la asasinarea lui în septembrie 1994 și s-a presupus că toți *Silvestrovskie*, asociații lui, erau ținte

sigure. Într-o convorbire telefonică înregistrată de poliţia italiană, unul dintre complicii lui Esin a spus: „Chiar şi poliţia spune că numai după ce vor fi ucişi toţi *Silvestrovskie* va fi pace aici”[28]. Nu era un raţionament lipsit de temei: Serghei Kruglov „Boroda”, *Silvestroveţ*,tovarăşul lui Esin şi om cu un statut infracţional similar, a fost şi el ucis împreună cu Timofeev. Esin avea deja ceva avere în Italia, avea asociaţi care cunoşteau Italia (inclusiv un italian cu o nevastă rusoaică) şi, ceea ce era mai important, căuta o portiţă de scăpare. Perspectiva de a merge în Italia era ideală şi la o lună după moartea lui Timofeev, Esin şi echipa lui erau acolo.

Aşadar, Esin a încercat să-şi croiască drum în lumea infracţională existentă şi să acţioneze, în general, ca reprezentant al unei puteri coloniale? Câtuşi de puţin: aşa cum a demonstrat Varese, el şi echipa lui s-au străduit să fie cât mai discreţi. Esin a sacrificat o parte considerabilă din autoritatea şi influenţa lui din Moscova de dragul securităţii, iar noul lui rol consta în mare parte din investiţii în sectorul legal, spălare de bani şi uneori om de legătură pentru conexiuni mai ample. Cea mai mare parte din banii câştigaţi au fost cheltuiţi în Italia şi pentru întreţinerea grupului şi a stilului său de viaţă. Cu alte cuvinte, nu era niciun centru de profit pentru Solnţevo, în ansamblu, nici o acţiune agresivă. Era mai curând rezultatul confluenţei dintre dorinţa mai-marilor reţelei de a avea un „consul onorific” la Roma în caz de necesitate, pe de o parte, şi dorinţa unei persoane individuale de a părăsi Moscova, ca să semnaleze că nu caută să se răzbune pe fostul lui patron şi ca să pună o oarecare distanţă între el şi războiul în care murise Timofeev, pe de altă parte. Chiar şi aşa, în 1996 Esin atrăsese deja atenţia poliţiei italiene şi a fost arestat în anul următor. Deşi a fost în final eliberat din cauza unei erori de procedură legată de admisibilitatea convorbirii telefonice înregistrate ca probă, a fost expulzat din ţară, iar mica lui celulă Solnţevo a încetat să mai existe[29].

Un tipar similar este vizibil în eforturile de infiltrare în Statele Unite prin cartierul Brighton Beach din New York. Când organizațiile infracționale reușesc să se extindă, nu se mută fizic din baza lor de acasă, ci încearcă să stabilească filiale locale, mai ales în cadrul diasporei și al comunităților de migranți. Acestea sunt o resursă de migrare, facilitând afluxul de infractori prin invitație, oportunități de muncă (reale sau de formă), sau chiar căsătorii (din nou, reale sau de formă). Sunt o resursă de afaceri, în special în ceea ce privește contactele pentru gangsteri. Cea mai mare concentrație de ruși în afara Eurasiei postsovietice se găsește în SUA. Conform datelor furnizate de American Community Survey din 2010, în America există aproape trei milioane de americani care se declară de origine rusă, deși cei mai mulți dintre ei sunt asimilați și nu vorbesc limba rusă. Este o diasporă eterogenă, alcătuită din diverse valuri de imigranți, cu trăsături caracteristice definitorii. Dacă îi luăm în considerare numai pe vorbitorii nativi de rusă din SUA născuți în străinătate, o cohortă în creștere continuă (de la puțin peste ٧٠٠ 000 în anul 2000, potrivit recensământului, la peste 850 000 în anul 2007[30]), New York rămâne centrul cel mai important pentru ei, chiar dacă atracția cartierului Brighton Beach, refugiul lor tradițional, este mai mică decât cea exercitată de Manhattan și alte cartiere ale orașului.

Există, fără îndoială, bande de crimă organizată cu baza în comunitățile etnice ruse din Statele Unite. Dar eforturile de a le transforma în avanposturi ale unui imperiu al criminalității globale au dat greș și, la fel ca în cazul străduaniei eșuate a lui Esin, reflectă la fel ca orice altceva politica interlopă de acasă. Înainte de 1991, crima organizată violentă fusese o problemă locală în Brighton Beach, dar era relativ primordială. Timp de două decenii până atunci, grupurile se afirmaseră și se prăbușiseră, prădându-i pe cei din propria comunitate. „Banda pungii de cartofi" din anii 1970 (care îi jefuia pe noii imigranți, vânzându-le pungi cu monede vechi de aur, în care erau de

fapt cartofi) a cedat locul grupurilor conduse de personaje precum Evsei Agron (căruia îi plăcea să folosească bastonul electric de mânat vite împotriva dușmanilor săi), Marat Balagula (pionierul trecerii spre crimele „gulerelor albe") și Monia Elson (care a stabilit relații strânse de colaborare cu mafia newyorkeză)[31].

Dar în 1992, la New York a sosit Veaceslav Ivankov „Iaponcik",*vor v zakone* rus și membru al Solnțevo. O adunare a liderilor gangsterilor de la Moscova îl însărcinase pe Ivankov să omogenizeze bandele din Brighton Beach[32]. A început în mod conștiincios să-și impună autoritatea în cartier și a câștigat și ceva bani cu această ocazie. Întrucât era de școală veche și nu se temea să-și murdărească mâinile, nu se putea să nu fie prins. În 1995, FBI l-a arestat sub acuzația de extorcare. A executat nouă ani de detenție într-o închisoare din SUA, după care a fost deportat acasă. Oficial, trebuia să fie judecat pentru acuzația de a fi ucis doi turci la Moscova în 1992, dar în realitate cazul s-a evaporat rapid și convenabil, căci martorii poliției s-au contrazis în depozițiile lor și au spus că nu-l văzuseră niciodată. Ivankov a fost pus în libertate[33].

În timpul scurtei sale domnii a terorii în așa-numita „Mica Odessa", se pare că Ivankov a deținut comanda și a început să reconecteze cu succes cartierul Brighton Beach la un fel de gangsterism rus internațional; de exemplu, atât FBI, cât și poliția din New York (NYPD) au raportat o creștere a transferurilor de bani din și spre patria-mamă. Dar după ce nu a mai fost el acolo, s-a văzut ce erau de fapt aceste legături: fie se bazau pe un simplu pragmatism – fiecare parte avea ceva de câștigat –, fie erau în esență artificiale, stabilite și menținute prin cheltuieli de fonduri, de capital social și coerciție, toate acestea fiind resurse epuizabile. Și într-adevăr, „Iaponcik" a plătit din propriul buzunar, ca să pară că are succes.

Dar poate că aceasta nu ar trebui să ne surprindă; privind retrospectiv lucrurile, trimiterea lui la New York pare să fi fost motivată mai puțin de o convingere serioasă că ar fi putut fi un nou Columb din lumea interlopă,

descoperind o lume nouă pe care s-o exploateze rușii, cât mai degrabă că ar constitui răspunsul la o întrebare întotdeauna supărătoare: ce să faci cu un războinic când războiul s-a terminat? Ivankov fusese comandantul luptei duse de Solnțevo împotriva „muntenilor" de la Moscova, o luptă între mafii pe care o dusese cu o deosebită sălbăticie. Prezența lui în capitală prezenta un risc permanent pentru noul statu-quo. Cecenii și alți lideri îl antipatizau. Dată fiind importanța vendetei în multe comunități de „munteni", exista riscul permanent ca o minte înfierbântată să încerce să-și răzbune o rudă și, cu această ocazie, să destabilizeze pacea și așa tensionată. Pe lângă aceasta, veteranul tatuat din Gulag era un tovarăș incomod pe timp de pace pentru noua generație de *avtoritetî*, un om cu o reputație periculos de puternică mai ales printre elementele infracționale mai dure. A devenit o prioritate să se găsească un pretext pentru ca Ivankov să fie scos din Moscova pentru un timp, dar prin ceva care să i se pară acestuia o onoare, nu o excludere. „Mica Odessa" părea soluția ideală. Și din nou, „expansiune" a însemnat de fapt „exil", o continuare a politicii interlope cu alte mijloace și s-a dovedit a fi o aventură fragilă și de scurtă durată.

În anii ۱۹۹۰, relatările dramatice despre expansiunea în exterior a mafiei ruseşti, imaginile cu lupi în haite, cu prădători tentaculari sau exploatatori virali ai slăbiciunii lumii occidentale erau de înțeles, dar exagerate. Fără îndoială că rușii aveau anumite puncte forte, iar noile piețe necontrolate le făceau cu ochiul. Și, în plus, aveau motive să-și extindă operațiile în străinătate, chiar dacă uneori nu erau rentabile. Dar curând furnizorii locali s-au mutat pe aceste piețe, organele de ordine locale au răspuns provocării și, așa cum se întâmplă cu toate imperiile, costurile i-au obligat să se retragă. Dar aceasta nu a marcat sfârșitul angajării criminalității ruse pe plan mondial, ci a condus pur și simplu la metamorfozarea ei în forme mai noi și mai eficiente.

De la conchistadori la comercianții aventurieri

Ascultă, data trecută gangsterii noştri au crezut că pot să pătrundă cu forţa. De astă dată vor fi mult mai deştepţi.

Poliţist rus, 2011[34]

Poliţia cehă, Ministerul de Interne şi Serviciul de Informaţii al Securităţii (BIS) au avertizat periodic că o crimă organizată rusă reprezintă o problemă serioasă în ţară[35]. Fără îndoială că acolo sunt mulţi ruşi – dacă te plimbi prin oraşul balnear Karlovy Vary auzi mai mult rusă decât cehă – şi foarte mulţi bani ruseşti în domeniul imobiliar şi în afaceri. Dar dovezile reale de existenţă a criminalităţii ruse după ١٩٩٠ sunt minime. În schimb, cei aduşi în faţa justiţiei sunt gangsterii cehi sau infractori din bandele vietnameze locale, care sunt responsabile din ce în ce mai mult de traficul de marijuana şi metamfetamine[36]. Să fie oare avertismentele oficiale doar un denunţ ritual împotriva unui fost ocupant care nu prezintă încredere? Fără îndoială, există aici şi o nuanţă de panică morală. Două omoruri din ٢٠٠٨, de exemplu, au determinat sursele BIS să agite spectrul unui război între bandele rusofone din Praga. Acesta nu a izbucnit niciodată.

Dar asta nu înseamnă că ruşii nu sunt acolo. În anii 1990, mulţi au fost siliţi să plece din ţară şi o parte dintre operaţiile lor au fost închise. S-au retras din activităţile de stradă (deşi unele bande ucrainene încă mai victimizează comunitatea ucraineană din Moravia[37]). Dar şi-au menţinut contactele, care pot fi activate oricând. Rolul lor în lumea interlopă din Republica Cehă în anii 2010 a fost rezumat cel mai bine de un ofiţer de poliţie care a spus că sunt „infractorii din spatele infractorilor, care nu îi controlează, ci le vând tot ce le trebuie”[38]. Lucrează în schimb ca angrosişti ilegali, coordonatori de crime şi investitori interlopi în afaceri de orice fel.

La urma urmelor, chiar dacă nu reprezintă acea conspiraţie necruţătoare şi irezistibilă din mitul alarmist, nu există nicio îndoială: crima rusă organizată – şi criminalitatea legată de ea – se regăseşte pe tot globul. Deturnează milioane de dolari din programele Medicare şi Medicaid ale SUA, face schimb de heroină pentru cocaină

cu bandele de trafic de droguri din America Latină, spală bani în jurul Mediteranei, vinde arme în Africa, face trafic cu femei în Orientul Mijlociu și cu materii prime în Asia de Est, cumpără proprietăți imobiliare în Australia. Antarctica pare să fie – deocamdată – singurul continent neatins. Dar, în general, rușii nu încearcă să înlocuiască sau să subjuge bandele locale. Ba dimpotrivă. Deși sunt și excepții, în general, rețelele rusești nu numai coexistă cu omologii lor locali, dar încearcă să stabilească parteneriate active.

Întrucât nu au reușit să intre cu forța pe piețe din cauza opoziției locale, adevărata cale spre o prezență globală pentru ruși a fost să deservească aceste piețe și să le satisfacă nevoile reale sau percepute. Dacă modelul fără succes din anii 1990 a fost conchistadorul, imperialistul arogant și amenințător, atunci omologul lui modern este comerciantul aventurier. Acest model demonstrează patru caracteristici principale. Mai întâi, cum s-a întâmplat în cazul cetățenilor sovietici în timpul campaniei antialcool din anii 1980, rușii intră pe o piață ca furnizori ai unei mărfi pentru care există o cerere reală. Acestea pot fi mărfuri ilicite, narcotice, DVD-uri contrafăcute, țigări pentru Europa, trafic de femei pentru Orientul Mijlociu sau materii prime ieftine, introduse prin contrabandă pe piața chineză. Cel puțin la fel de frecvent, marfa traficată este experiența într-un domeniu. Încă din anii 1990, rușii au fost cei care au introdus în Cosa Nostra din New York profiturile grase, obținute de „gulerele albe" din înșelătoriile comise cu accizele pe combustibil, iar astăzi, 60% din operațiile de crimă organizată rusă și eurasiatică anchetate de FBI pe întreg teritoriul SUA sunt legate de fraude de un fel sau altul[39].

În al doilea rând, rușii pot să acopere aceste cereri „în mod cinstit", în sensul că pot să le ofere mai ușor, mai ieftin sau mai eficient decât alte surse, fără să se bizuie pe avantaje artificiale, cum ar fi folosirea violenței, pentru a elimina concurența sau subvențiile neeconomice. Un exemplu clasic este rolul lor în furnizarea serviciilor

financiare pentru lumea interlopă. Orice infractor are nevoie de capacitatea de a-și mișca profiturile și mai ales de a le spăla, astfel încât să poată folosi banii fără ca organele de ordine să poată dovedi legătura acestora cu infracțiunea. Rușii au reușit să dezvolte o gamă largă de spălătorii de bani, adesea chiar prin propriul sistem financiar, dar și prin exploatarea jurisdicțiilor mai puțin scrupuloase sau exigente din străinătate. De regulă, banii sunt mai întâi „prespălați" în fosta regiune sovietică, de exemplu în Ucraina și Moldova, știind că, chiar dacă aceasta nu oferă o respectabilitate specială, cel puțin adaugă încă un strat de legalitate și complicații tehnice pentru anchetatorii poliției sau funcționarii bancari sârguincioși care încearcă să identifice sursa fondurilor. Apoi se mută în țări precum Cipru, Israel și Letonia, unde rușii și-au stabilit relații și companii de fațadă, după care se mută în jurisdicții din ce în ce mai respectabile, nu în ultimul rând în City, la Londra, pentru a „spăla" definitiv banii.

Dar după ce au stabilit aceste spălătorii și s-au instalat în sistemele financiare ale altor țări, rușii le-au negociat asiduu cu alți infractori. Un exemplu deosebit este reprezentat de Bank of New York (BNY), componentă a centrului internațional de spălare a banilor anihilat în 2002 de acțiunea de investigare Spiderweb, condusă de italieni, care urmăreau inițial fondurile mafiei siciliene[40]. Printr-un cerc organizat de doi emigranți ruși, BNY a fost folosită pentru a spăla 7 miliarde de dolari venind de la și prin Moscova din mai multe surse: funcționari ruși corupți, firme care încercau să evite impozitele și controalele legate de transferul de valută, Solnțevo și chiar bande străine, precum sicilienii. Cazul BNY a fost o operație masivă, dar deloc unică, poate doar prin dimensiune[41], și ilustrează modul în care rușii creează industrii de servicii infracționale și după aceea le oferă unui cerc larg de clienți, atrăgând firmele, deoarece sunt relativ ieftine, eficiente și sigure.

În al treilea rând, ruşii sunt dispuşi să lucreze cu alţi infractori aproape de orice tip, etnie sau structură. Este de-a dreptul ironic faptul că tocmai gangsterii dintr-o societate în care atitudinile rasiste, de-a dreptul xenofobe, există încă, sunt acum noii internaţionalişti, dispuşi să încheie înţelegeri cu oricine şi gata să recruteze nu numai agenţi, dar şi parteneri din afara comunităţii lor. O fraudă autentică cu cărţi de credit ilustrează măsura în care ruşii s-au integrat admirabil în întreprinderile multinaţionale. Un proprietar vietnamez de magazin din California a copiat în secret informaţiile de pe cardul de credit al unui client, care au fost apoi transmise infractorilor din Hong Kong şi de acolo în Malaysia. Apoi datele au fost imprimate pe cărţi de credit false. De aici au fost trimise prin curier cu avionul la Milano, unde gangsterii napolitani din Camorra le-au vândut unui grup de ruşi din Republica Cehă. Cardurile au fost trimise cu avionul la Praga şi distribuite agenţilor care s-au dus în principalele oraşe din Europa, unde şi-au epuizat aproape total – dar nu chiar – cardurile de credit, cumpărând bunuri de lux. Aceste bunuri au fost apoi trimise la Moscova pentru a fi vândute în magazinele de acolo[42]. Ce alt exemplu mai bun poate exista de lanţ global de aprovizionare?

O caracteristică finală este conştientizarea deosebit de acută a contextelor politic şi legal în care operează cei din lumea interlopă. Capacitatea lor de a prospera acasă a depins de aceste abilităţi. Se poate afirma că eşecul primului val de expansiune peste ocean a fost provocat adesea tocmai de ruşii care nu au luat în considerare în mod adecvat imaginea de ansamblu a modului în care intruziunea lor în alte ţări va fi primită de rivalii din stradă şi de autorităţi. Drept urmare, bandele ruseşti din străinătate evită acum să-şi arate pe faţă statutul infracţional, ascunzându-se în spatele unor aliaţi locali, al unor corporaţii de faţadă anonime, al expatriaţilor ruşi legali şi al comunităţilor de afaceri. Şi caută, de asemenea, să-i câştige de partea lor şi să-i cumpere pe protectorii locali din comunitatea politică.

Acest model reflectă amestecul de presiuni, oportunităţi şi resurse pe care le au rușii la dispoziţie. Poate cel mai mare avantaj este Rusia însăși. Lumea ei interlopă este o sursă bogată, diversificată și dinamică de bunuri și servicii de tot felul, la fel ca și sistemul ei financiar adesea compromis. Articolul 61 din Constituţie interzice explicit extrădarea cetăţenilor ruși, oferind un paradis pentru personaje urmărite de poliţie la nivel internaţional, precum Semion Moghilevici, menţionat ceva mai înainte. Împletirea strânsă dintre afaceri, infracţionalitate, politică și aparatul de securitate se bazează adesea pe accesul gangsterilor la resursele oficiale și transmite chiar la avertizări din timp împotriva investigaţiilor din străinătate. Pe lângă aceasta, diaspora rusă, deși nu este o bază potrivită pentru întemeierea unui imperiu, furnizează o gamă convenabilă de contacte și de reprezentanţi; aceștia lucrează cel mai bine pentru infractori, în calitate de punţi de legătură, nu ca fundament.

Chiar și concentrările mici pot fi importante. Sosirea turiștilor ruși, a pensionarilor și a iubitorilor de soare pe coasta Spaniei începând din 1994, de exemplu, a dus la formarea unor avanposturi ale bandelor locale, mai ales în Valencia, pe Costa del Sol și Costa Brava[43]. Au stabilit aici operaţii ample de spălare de bani, pe baza turismului și a investiţiilor în imobiliare, amestecând afacerile legale – căci mulţi ruși doresc să călătorească în Spania, ba chiar să-și cumpere proprietăţi acolo – și cele ilicite. Iniţial aflate în mare măsură în mâinile unor infractori, antreprenori aceste operaţii au început să fie dominate de Tambovskaia sau de fosta rivală, banda Malîșevskaia, în special deoarece cele mai mari profituri se puteau realiza din spălarea de bani pentru acești actori mai mari. Cu alte cuvinte, iniţiativa de a adera la reţea a venit atât de la antreprenorii stabiliţi în Spania cât și de la centru, urmând adesea contactele sociale cu membrii reţelei care își petreceau vacanţa în Spania sau se mutau acolo la pensie. Un model foarte asemănător există în Cipru, unde turiștii și oamenii

de afaceri ruși au stabilit un paradis sigur și ospitalier pentru criminalitatea rusă, mai ales pentru spălarea banilor[44].

Povestea celor două lumi interlope

> Rușii pe care îi arestăm aici nu sunt deloc impresionanți: proxeneți, contrabandiști, hoți din magazine. Sincer, nu văd nicio „mafie rusă".
>
> Polițist britanic, 2015[45]

Aceasta nu trebuie să sugereze că fiecare gangster expatriat rus sau eurasiatic este un furnizor de servicii infracționale care operează fără probleme. Dacă în Rusia ca atare a existat o confluență între „gulerele albastre" și „gulerele albe" din structurile crimei organizate – *vorî* tatuați și *avtoritetî* în costum – în afara Rusiei există o diferențiere mai netă între cele două. Rețelele de *avtoritetî* sunt conectate cu o gamă largă de piețe și omologi infractori, dar fac acest lucru, de regulă, din culise, interacționând cu clienții lor; nu sunt alianțe strategice, ci mai mult un rezultat al funcționării pieței globale.

Există bande rusești și eurasiatice implicate în activitatea criminală de stradă directă, dar acestea tind să fie diferite. Multe dintre ele nu mai au mare legătură cu Rusia de astăzi. Adesea poliția sau presa vorbesc despre „crima organizată rusă" din Occident, dar se referă de fapt, la georgieni, armeni și alții la fel, care sunt implicați în mod disproporționat în activitățile la nivelul străzii din criminalitatea postsovietică din străinătate. Aceste grupuri sunt tot mai multietnice – mai degrabă rusofone decât rusești, dar nici atât –, iar în acest sens, mai puțin distincte ca organizare și mod de operare „rusești". De exemplu, în Statele Unite, cazurile abordate de echipele interdisciplinare ale FBI sunt din ce în ce mai mult afaceri multietnice. În state precum Florida și California, armenii sunt la fel de des întâlniți în aceste acțiuni ca și rușii. Grupul armean Power din California, de exemplu, a fost în centrul Operațiunii „Pana de curent", care a dus în 2011 la punerea sub acuzare a 102 persoane, pe o serie de capete

de acuzare legate de fraude în valoare de mai multe milioane de dolari. Cei arestați în Los Angeles, Miami și Denver erau predominant armeni, dar printre ei erau și ruși, georgieni și anglo-saxoni, având și legături cu bandele mexicane[46]. Utilizarea limbii ruse ca lingua franca în aceste bande este în scădere și oamenii vorbesc tot mai mult engleză atât între ei, cât și atunci când negociază cu alții. Solidaritatea de bandă și de etnie, văzută cândva ca un punct forte al bandelor rusești, este o chestiune de domeniul trecutului, căci membrii sunt la fel de dispuși să încheie o înțelegere și cu alți infractori, și cu autoritățile, în propriul interes[47].

Aceste grupuri din SUA și-au câștigat o reputație specială prin fraudele complexe și lucrative cu schemele de asigurări medicale private și guvernamentale. Se estimează că în 2011 s-au furat 60–90 de miliarde de dolari pe an din fondurile Medicare și Medicaid[48]. Bandele rusești și eurasiatice par să fie cei mai mari jucători în această afacere, dar chiar și așa, nu sunt răspunzătoare de majoritatea absolută a pierderilor. În 2010, organizația armeană Mirzoian–Terdjanian a fost acuzată de furtul a 100 de milioane de dolari de la Medicare, de exemplu[49]. Recordul a fost deținut de operația ruso-ucraineană din Brighton Beach, care a implicat nouă clinici și se spune că ar fi conspirat pentru a frauda companiile private de asigurări medicale de suma de 279 de milioane de dolari pe parcursul a cinci ani, până când a fost anihilată în 2012[50]. Ambele cazuri au fost demonstrate amplu în tribunal, iar organizatorii lor principali au primit sentințe de trei și, respectiv, 25 de ani de închisoare.

Dacă rețelele marilor baroni de nivel superior (adesea încălegați de Rusia) și bandele de nivel inferior reprezintă două segmente separate, mai au totuși contacte. Acestea din urmă se bazează adesea pe *vorî v zakone* supraviețuitori și pe *avtoritetî* ca să li se ofere credibilitate, relații și chiar protecția de care altfel poate că duceau lipsă. De exemplu, organizația Mirzoian–Terdjanian se afla sub protecția lui Armen Kazarian („Pzo"), un *vor* născut în

Armenia[51]. La fel, după cum afirmă autorităţile, un cerc de jocuri de noroc ilegale şi spălare de bani descoperit la New York în 2013 îi plătea lui Alimjan Tohtahunov „Taivancik", *vor* semipensionat, 10 milioane de dolari numai pentru dreptul de a folosi numele lui ca să-i asigure pe partenerii lor de credibilitatea lor şi să-i sperie pe jefuitori[52]. Europolul a notat, de asemenea, prezenţa „aşa-numiţilor lideri ieşiţi la pensie care nu mai par să fie direct legaţi de organizaţia infracţională, dar în realitate încă îşi mai exercită controlul şi influenţa asupra activităţilor lor, atât în UE, cât şi în Federaţia Rusă[53].

„Pax mafiosa" sau economie globală?

> Într-o zi, doi indivizi încearcă să se omoare unul pe altul şi în ziua următoare stabilesc împreună o înţelegere pentru droguri.
>
> Poliţist de la Departamentul de Combatere a Drogurilor SUA, despre ruşi[54]

În cartea sa *Crime Without Frontiers*, Claire Sterling a afirmat că lumea a fost modelată de un consorţiu global al grupărilor infracţionale, devenind o „pax mafiosa"[55]. John Kerry, fostul secretar de stat al SUA, scria în 1997 despre „o axă infracţională globală" alcătuită din cei „Cinci Mari" (crima organizată din Italia, Rusia, China, Japonia şi Columbia), împreună cu forţe ceva mai mici, de la nigerieni la polonezi[56]. Poate să pară amuzant, evocând imagini ale organizaţiei SPECTRE din filmele cu James Bond, cu lorzi din umbră ai lumii interlope, care se întâlnesc în jurul unei mese şlefuite de mahon, de preferat pe locul unui vulcan stins. Din păcate, sau din fericire, această imagine este departe de adevăr. În locul unui condominiu global al criminalităţii, în lumea reală vedem o piaţă globală a criminalităţii. Însăşi dificultatea extinderii în noi teritorii înseamnă că există puţine stimulente pentru marile grupuri de criminalitate de a concura pe altceva decât nivelul specific local; în cel mai rău caz, pur şi simplu nu interacţionează. Având în vedere că „crima organizată rusă" nu este mai monolitică decât

oricare altă variantă, conflictele particulare locale nu trebuie să interfereze cu alte oportunităţi de afaceri reciproc benefice şi, în general, acest lucru nu se întâmplă.

Bandele cu baza în Italia au fost probabil primele care s-au adresat activ omologilor lor ruşi la începutul anilor 1990, văzând aici un spaţiu nou pentru schimbul de bunuri şi favoruri şi, în special, şansa de a spăla bani printr-un sistem bancar haotic, necontrolat şi criminalizat. Iniţial, aceasta a implicat numai mafia siciliană, dar curând ei i s-a alăturat Ndrangheta din Calabria, Camorra din Napoli şi Sacra Corona Unita din Apulia. De atunci, alţi parteneri deosebiţi au fost chinezii şi ruşii din Extremul Orient rus şi bandele de droguri din America Latină (de la care ruşii cumpără cocaină sau o schimbă cu heroină)[57].

Dar procesul funcţionează în ambele sensuri şi tocmai caracteristicile care au făcut din Rusia un teren atât de propice pentru propriii infractori au atras uneori şi bande străine. Aşa cum am discutat în capitolul 9, în Extremul Orient rus, dezechilibrul de putere dintre criminalitatea rusă şi cea chineză – în multe privinţe, un produs secundar al economiilor lor – este tot mai vizibil. Întrucât ruşii mai au forţe considerabile pe străzi şi şi-au păstrat relaţiile cu reprezentanţii corupţi ai autorităţilor şi ai forţelor de ordine, principalul lor avantaj este tot mai mult faptul că pot acţiona ca agenţi şi reprezentanţi locali ai bandelor sau dealerilor chinezi pentru mărfurile pe care le caută sau le oferă aceştia, ceea ce doar s-a exacerbat după 2008, odată cu încetinirea ritmului economiei.

Un nou aspect al unui potenţial conflict, în momentul scrierii acestei cărţi, este noul cazinou din Golful Ussuri, lângă Vladivostok. Înfiinţat cu intenţia de a profita de marele cerc al Pacificului din industria jocurilor de noroc (în valoare de 34,3 miliarde de dolari în 2010 şi aflat în continuă creştere[58]), complexul turistic din Golful Ussuri a fost dezvoltat în mod explicit pentru a concura cu Macao, în momentul de faţă cea mai mare staţiune cu jocuri de noroc din lume. (Merită, de asemenea, să notăm că orice încercări ale bandelor ruseşti de a pătrunde în Macao sunt

respinse brutal de Triade, care domină lumea interlopă a oraşului[59].) Această evoluţie a dezbinat şi China; aceste bande – iniţial de pe continent – cu legături existente în Rusia speră să beneficieze de pe urma lor, în timp ce Triadele expatriate, care văd aici mai mult o ameninţare la adresa veniturilor lor din Macao, sunt mai puţin entuziasmate. Rămâne de văzut dacă aceste tensiuni vor duce la un conflict şi dacă acesta va ajunge şi în Rusia.

Dar cazul chinezesc este o excepţie; în general, bandele străine nu caută să pătrundă direct pe teritoriul celor ruseşti. De exemplu, legăturile bandei ruso-japoneze sunt puternice şi evoluează, ruşii oferind o gamă largă de mărfuri şi servicii ilegale pentru omologii lor din yakuza, deşi aceasta a fost afectată şi de starea economiei mondiale. De exemplu, pe lângă prostituate şi metamfetamine, ruşii vând către yakuza japoneză şi maşini furate. Conform datelor Agenţiei Naţionale de Poliţie din Japonia, în momentul lor de vârf, bandele ruseşti trimiteau în Japonia 63 000 de maşini furate pe an[60]. Însă, întrucât după ٢٠٠٨ în Rusia au fost mai puţini bani, iar maşinile de lux erau cerute în continuare, a apărut un flux invers de vehicule japoneze noi care au fost furate şi introduse prin contrabandă în Vladivostok. Între timp, banii yakuzei au fost direcţionaţi strategic spre afacerile din Rusia, despre care credeau că vor fi profitabile şi utile. În mod deosebit, înţelegeau prin aceasta instituţiile financiare şi companiile locale implicate în transport (nepreţuite pentru contrabandă), pescuit (atât pentru pescuitul legal, cât şi din nou pentru contrabandă) şi jocuri de noroc (deosebit de utile pentru spălarea banilor).

La modul mai general, aşa cum am discutat deja, porturile, aeroporturile şi căile rutiere slab controlate din Rusia transformă ţara într-o placă turnantă preferată pentru contrabandişti. La fel ca şi în cazul heroinei afgane de pe Drumul Nordului, Rusia este răspunzătoare pentru o parte din contrabanda cu cocaină din America Latină, mai ales că piaţa europeană devine mai importantă, atât ca sursă, cât şi ca placă turnantă pentru drogurile sintetice. În

mod similar, Rusia este o rută importantă pentru traficul uman și pentru contrabandiști, mai ales pentru cei care operează din China. Acești infractori, având legături cu bandele de pe continent sau din Triade, dar fără a face parte din ele, lucrează atât prin bande indigene, cât și prin reprezentanți în cadrul comunităților locale de etnie chineză. De exemplu, la Moscova, aceștia lucrează în mare parte cu ruși, deoarece rușii au relații mai bune în rândul organelor de ordine și sunt mai discreți. În același timp, recurg tot mai mult la contactele din comunitatea chineză a orașului, pentru a se întâlni și pentru a furniza case sigure migranților ilegali, înainte să fie predați în aeroporturi sau în gări, pentru următoarea etapă a călătoriei lor. Pe scurt, globalizarea lumii interlope i-a forțat și pe ruși să înceapă să-și împartă propriile piețe cu concurenți și parteneri din întreaga lume.

Studiul amplorii și formelor operațiilor infracționale rusești și cu baza în Rusia din întreaga lume, precum și al cooperării lor cu alți jucători din lumea interlopă ar putea constitui obiectul unei cărți aparte. Cu toate acestea, adevărul este că aceasta nu este povestea unui cuceriri. În anul 2000, ziaristul Robert Friedman a afirmat incitat că „mafia domină Rusia și Europa de Est într-o îmbrățișare de urs. Transformă, de asemenea, Europa Occidentală în satrapia sa financiară", și a citat apoi o sursă FBI potrivit căreia: „În câțiva ani... mafia rusă va fi mai mare decât La Cosa Nostra în America. Și poate chiar și decât GE și Microsoft"[61]. În schimb, capitalismul global a cuprins lumea interlopă rusă în „îmbrățișarea sa de urs". Logica penetrării pieței, a avantajului competitiv și a companiilor mixte a modelat această expansiune infracțională postmodernă. Există nișe profitabile care pot fi ocupate în lumile interlope locale, însă rușii au descoperit altele noi pe piața de servicii infracționale globale, furnizând fonduri, servicii și mărfuri pentru bandele naționale. Indiferent cât de mult ar câștiga cei care fraudează Medicare din SUA, profiturile lor pălesc și devin nesemnificative în comparație cu profitul estimat al

rușilor: de 13 miliarde de dolari anual pe care îl reprezintă Drumul Nordului pentru heroina din Afganistan, de exemplu[62], sau pentru comerțul cu țigări contrafăcute și neimpozitate. Așa cum s-a exprimat un polițist rus, cu mare mândrie, „*Vorî* noștri sunt cei mai buni capitaliști din lume”[63].

Partea a IV-a

VIITORUL

Capitolul 13

La vremuri noi, vorî *noi*

Ai răbdare, cazacule, și vei fi șef de trib.

Proverb rusesc

Fără îndoială, după 1999-2000, când puterea a fost preluată de Putin, în Rusia s-a produs o schimbare, ba chiar ceva ce ar putea părea un progres. Să luăm cazul lui Serghei Butorin „Osea”, omul care a aranjat moartea mai multor gangsteri deja prezentați în cartea de față, printre care Otari Kvantrișvili, omul care credea că este șeful șefilor din Moscova, și vestitul asasin plătit Aleksandr Solonik. Trecutul lui Butorin este la fel de întunecos și de sumbru ca oricare altul, iar el a demonstrat în repetate rânduri că era omul dispus să-și murdărească mâinile în orice fel de „treabă udă”: vărsare de sânge, expresie atât din

jargonul KGB, cât și al gangsterilor. Fost ofițer de securitate și tâlhar de mic calibru, gravita la sfârșitul anilor 1980 în zona protecției șantajiștilor. În 1994 a devenit șeful bandei Orehovo din Moscova, grup specializat în extorcare și violență[1]. Orehovo făcea parte dintr-o organizație mai mare, dominată de Serghei Timofeev „Silvestr", dar în 1994, când o bombă controlată prin radio i-a împrăștiat pe acesta și Mercedesul lui pe o lungime de 100 de metri din strada Tverskaia-Iamskaia din Moscova, „Osea" s-a mișcat repede ca să pună mâna pe putere prin mijloacele pe care le cunoștea cel mai bine[2]. A adunat în jurul lui o echipă de sportivi și de „duri", inclusiv mâna lui stângă, Aleksei Șerstobitov („Lioșa Soldatul"), fost ofițer din forțele speciale Spețnaz. Avea un stil eficient, chiar dacă nu tocmai subtil, așa cum se potrivea cu acele vremuri dure. Într-o zi caldă de vară, un an mai târziu, șeful bandei rivale, Aleksandr Bidjamo („Alek Asirianul"), stătea la o cafenea de pe o stradă din Moscova împreună cu trei bodyguarzi, când au fost seceraţi cu o mitralieră dintr-o mașină[3].

Nu era un mod de operare prin care să-ți câștigi prieteni. În 1999, dușmanii lui Butorin deveniseră prea puternici, prea numeroși, prea decișisă-l doboare. Așa că și-a înscenat propria moarte, chiar și funeraliile, iar „cenușa" lui a fost depusă să se odihnească într-o nișă modestă din Cimitirul Sfântul Nicolae. Între timp a făcut o operație de chirurgie estetică pentru a-și schimba înfățișarea și a fugit în Spania. Dar Butorin nu s-a retras și și-a continuat activitățile infracționale acolo până în 2001, când a fost arestat. A petrecut opt ani în închisoare, după care a fost extrădat în Rusia (în ciuda unei încercări de a cere azil politic). În trecut, gangsterii care ajungeau în fața unui tribunal erau de obicei eliberaţi, căci martorii nu se prezentau și judecătorii declarau procedura incompletă. Totuși, în 2011, după un proces desfășurat cu seriozitate și meticulozitate, Butorin a fost găsit vinovat de nu mai puțin de 29 de omucideri și condamnat la închisoare pe viață[4].

Aşadar, lucrurile se schimbă puţin câte puţin. Este un proces lent, care va duce la scăderea caracterului „excepţional" al ţării. Acest caracter distinctiv al lumii interlope ruseşti era o reflectare a condiţiilor unice în care a crescut. Pe măsură ce în Rusia au apărut sucursale ale HSBC şi Starbucks, pe măsură ce ruşii au început să privească la televizor seriale ca *Familia Simpson* şi *Clanul Soprano*, au început să călătorească şi să studieze în străinătate, sistemul lor financiar a devenit mai interconectat cu altele, iar moştenirile orânduirii sovietice au pălit, puţin câte puţin şi infractorii lor încep să semene cu ai noştri. Globalizarea ne va omogeniza într-o zi pe toţi. Aşa cum afirma Alimjan Tohtahunov „Taivancik", căutat de poliţie în SUA cu mai multe mandate de arestare pentru că era *vor v zakone*, s-a produs o schimbare drastică: „În Rusia nu există crimă organizată. Nimic... Sunt huligani, sunt câţiva bandiţi de categorie uşoară, beţivani care se adună şi fac câte ceva. Dar o criminalitate concretă, organizată nu există astăzi"[5].

Probabil că Tohtahunov nu este chiar cel mai imparţial observator, dar fără îndoială lumea interlopă rusă din secolul al XXI-lea nu are *vorî* în sensul acestui cuvânt din anii 1970, 1950 sau 1930. Dar simplul fapt că se poate vorbi despre aceste trei repetări ale aceluiaşi concept ne spune ceva despre mutabilitatea termenului. În fond, pentru *blatnîe, suki* erau o trădare completă a tuturor valorilor din *vorovksoi mir*, şi totuşi în anii 1960 un *vor* era cineva care îşi însuşea valorile „suki". „Vremurile bune de odinioară" au întotdeauna o alură specială, dar chiar dacă infractorii de astăzi nu au un cod atât de formalizat ca vechii *vorî*, au totuşi propriile „înţelegeri" şi propriul folclor. Dacă succesorii *vorî* chiar nu ar fi avut niciun cod, ar fi greu de înţeles cum de s-au descurcat atât de bine în afaceri precum asigurarea protecţiei, în care eficacitatea pe termen lung se câştigă după ce te-ai dovedit de nădejde şi ai deja o „marcă", iar nu prin puterea muşchilor sau oricum nu numai cu aceasta.

Într-o perioadă a economiei de piaţă şi a politicii pseudodemocrate, în care puterea este în mare măsură deconectată de orice ideologie reală, în afară de un amestec neomogen de naţionalisme, se poate spune mai degrabă că *vorî* s-au diversificat sau că au colonizat elitele ruseşti mai largi. Există şantajişti, traficanţi de droguri, traficanţi de fiinţe umane şi pistolari – dar există şi o legătură mai profundă cu lumea politicii şi a afacerilor. *Avtoritetî* de astăzi exploatează oportunităţile din capitalismul canibal al Rusiei şi, în mod similar, statul însuşi sau agenţii acestuia exploatează propriile oportunităţi infracţionale într-un mod tot mai organizat. De exemplu, în 2016, poliţia a percheziţionat apartamentul unuia dintre ofiţerii superiori, colonelul Dmitri Zaharenko, care, ironie a sorţii, era chiar şeful unui departament din divizia anticorupţie. Au găsit acolo 123 de milioane de dolari; erau atât de mulţi bani, încât anchetatorii au fost nevoiţi să întrerupă percheziţia până au găsit un container destul de mare ca să pună toţi banii lichizi[6]. Zaharenko neagă că ar fi comis ceva ilegal şi, în momentul în care scriu această carte, o presupunere generală este că nu erau toţi banii lui, că el era deţinătorul unui *obşceak* pentru o bandă de „vârcolaci". Vârcolaci? Grupurile de crimă organizată din interiorul poliţiei reprezintă o problemă suficient de importantă, ca să aibă o denumire specială în jargonul specific: *oboroten*, „vârcolac".

Poate că nu se mai foloseşte cuvântul *vor*, poate că termeni ca *obşceak* au acum sensuri noi, poate că şi codurile şi modelele de comportament ale infractorilor s-au adaptat, dar în multe privinţe aceasta reflectă nu dispariţia *vorovskoi mir*, ci adaptarea lor, ştergerea graniţelor dintre „lumea infractorilor" şi toţi ceilalţi. *Vorî* şi valorile lor s-au mutat în centrul statului, ca o încununare a procesului început în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Infracţionalitatea şi statul paralel

> Grinda a citat o „teză" a lui Aleksandr Litvinenko, fostul ofițer de informații rus care s-a ocupat de probleme de crimă organizată înainte să moară, la sfârșitul anului 2006, la Londra, otrăvit în împrejurări dubioase, potrivit căreia serviciile rusești de informații și de securitate – Grinda a citat Serviciul Federal de Securitate (FSB), Serviciul de Informații Externe (SVR) și Agenția de informații militare (GRU) – controlează crima organizată din Rusia. Grinda a afirmat că, după părerea lui, această teză este exactă.... Grinda a spus că el crede că FSB „absoarbe" mafia rusă...
>
> Telegramă diplomatică SUA, 8 februarie 2010[7]

José Grinda González „Pepe", procuror la Curtea Națională Spaniolă, dușman înfocat al bandelor rusești din țara lui, a supranumit disprețuitor Rusia „stat mafiot", chiar și în această telegramă care a devenit publică printr-o scurgere de informații. Fără îndoială, este un epitet incitant, dar ce înseamnă de fapt? Pentru Grinda, Kremlinul (sau cel puțin aparatul de securitate) nu se află sub controlul infractorilor, ci este mai degrabă un maestru păpușar care face bandele să danseze după cum manevrează el sforile. În realitate, adevărul este că relația dintre crima organizată și stat, la nivel local și național, este una complexă, nuanțată și adesea izbitor de cooperantă. Este prea simplist să spunem că infracționalitatea organizată controlează direct Kremlinul sau că acesta este controlat de ea. Mai degrabă putem spune că prosperă sub Putin, deoarece poate merge în pas cu sistemul lui.

Nu mai este nevoie să spunem că acolo există un nivel foarte înalt de corupție, ceea ce oferă un mediu foarte prielnic pentru crima organizată. Chiar și președintele Putin a recunoscut existența problemei și a promis că „va elimina cauzele fundamentale ale corupției și va pedepsi persoanele oficiale", adăugând: „Am învins oligarhia. Cu siguranță vom învinge și corupția"[8]. Cu toate acestea, există puține dovezi că intenționează cu adevărat – sau cel puțin că a intenționat până acum – să facă altceva decât o demonstrație publică de fermitate și să procedeze la epurări periodice în rândul oficialităților de rang destul de

scăzut și destul de departe de persoana lui, ca să poată fi folosite ca țapi ispășitori de care se poate dispensa. Relația dintre elită și gangsteri nu este aceea de cumpărător și cumpărat, ci de simbioză tipică sau de relații profund înrădăcinate și reciproc profitabile, adesea pe termen lung. De exemplu, la alegerile din 1995 pentru postul de guvernator al regiunii Ural, grupul infracțional Uralmaș l-a susținut pe față pe candidatul care a câștigat, Eduard Rossel. Se spune că Putin ar fi afirmat atunci că membrii grupului menționat nu mai sunt implicați în infracționalitate – contrazicând opinia propriei poliții[9]. Rossel „conducea" Uralmaș sau Uralmaș „îl deținea" pe Rossel? Răspunsul este, firește, că nu era nici așa, nici așa. În schimb, observatorii experți consideră că putea fi ceva din care sperau să profite ambele părți și care a durat exact atât timp cât au durat așteptările. Între timp, la Moscova, zvonuri persistente îl legau pe primarul Iuri Lujkov de sindicatele crimei din capitală, în special de Solnțevo. Acesta a negat întotdeauna aceste legături și nu a fost niciodată acuzat sau condamnat pentru niciun delict. Deși nu sunt dovedite, aceste zvonuri s-au reflectat într-o telegramă diplomatică americană clasificată:

> Lujkov a folosit bani infracționali pentru ascensiunea sa la putere și a fost implicat în mituirea și înțelegerile referitoare la contractele de construcții din toată Moscova. X. ne-a spus că prietenii și asociații lui Lujkov (inclusiv recent decedatul șef al criminalității, Veaceslav Ivankov)... sunt... bandiți"... administrația moscovită are legături cu multe grupuri infracționale diferite și ia în mod regulat mită în numerar de la firme. Subordonații lui Lujkov întrețin aceste legături cu lumea infracțională[10].

Lujkov a fost totuși silit să demisioneze în 2010, iar zilele fiefurilor politico-infracționale autonome s-au dus în mare măsură. De exemplu, St. Petersburg fusese leagănul puternicului grup Tambovskaia, descris mai înainte în carte, al cărui șef, Vladimir Kumarin, cunoscut și sub numele de Vladimir Barsukov, a devenit vestit ca

„guvernatorul de noapte". În anii 1990, pe vremea când era primar adjunct al St. Petersburgului, se spune că Putin ţinea legătura cu Tambovskaia, iar Barsukov îşi construise de atunci un imperiu al afacerilor în tot oraşul şi în toată regiunea[11]. Cu toate acestea, puterea publică a unui gangster chiar în oraşul natal al lui Putin era un punct vulnerabil şi stânjenitor pentru preşedinte, iar în 2007 au fost mobilizate vreo 300 de comandouri de poliţie ca să fie arestat. Procurorul general Iuri Ceaika se temea atât de mult de scurgerea de informaţii, încât a ascuns totul faţă de poliţia din St. Petersburg şi a adus cu avionul forţe speciale de la Moscova, cu avionul pentru situaţii de urgenţă al Ministerului Apărării, nici măcar cu cele ale Ministerului Afacerilor Interne – iar mai târziu a spus că „dacă am fi acţionat altfel, Barsukov ar fi fost avertizat", deoarece „am descoperit scurgeri de informaţii la biroul procurorului general şi la primărie, precum şi la agenţiile poliţiei şi ale securităţii"[12]. În 2009, Barsukov a fost condamnat pentru fraudă şi spălare de bani la 14 ani închisoare[13].

Probabil că ultimul fief rămas în afară de Cecenia era mult la sud de St. Petersburg, în Mahacikala, capitala republicii Daghestan din Caucazul de Nord[14]. Din 1998, acesta era stăpânit de Said Amirov. Era nevoie de un om special pentru a controla oraşul despre care se spunea că este cel mai neguvernabil din Daghestan, care era ea însăşi, în multe privinţe, cea mai neguvernabilă republică din Federaţia Rusă. Amirov părea practic indestructibil în toate sensurile cuvântului. Supravieţuise după cel puţin 12 încercări de asasinat (unii spun că au fost 15), inclusiv una în 1993, în urma căreia a rămas într-un scaun cu rotile, cu un glonţ înfipt în coloana vertebrală, precum şi unui atac cu rachetă împotriva birourilor sale, în 1998. La fel de important era şi faptul că părea inatacabil în plan politic. În ciuda acuzaţiilor continue de brutalitate, corupţie şi legătură cu criminalitatea, a supravieţuit sub patru lideri din Daghestan şi trei preşedinţi ruşi.

Nu este de mirare că i se spunea „Roosevelt" – din caza fotoliului cu rotile – dar și „A zis Nemuritorul", după Koșcei Nemuritorul, un erou negativ nemuritor din folclorul rus.

În 2013, când a decis în sfârșit să pornească împotriva lui, Moscova a trebuit să-și analizeze forța bazei locale de puteri. Aceasta includea nu numai armata lui privată de bodyguarzi, ci și o influență considerabilă în poliția din Daghestan și, după cum se spunea, o bandă de traficanți de droguri cunoscută sub numele de Kolhozniki („Colhoznicii"). Drept urmare, arestarea lui a semănat aproape cu un raid într-un teritoriu ostil, cu forțele speciale ale FSB în frunte, aduse din afara republicii și sprijinite de vehicule blindate și mitraliere instalate pe elicoptere. Atât de mare era îngrijorarea legată de influența lui asupra autorităților locale, încât Amirov a fost dus imediat cu avionul la Moscova, împreună cu nepotul lui și nouă alți suspecți.

Dacă Moscova fusese atât de mulțumită de el, încât îl lăsase să-și construiască fieful timp de 15 ani, de ce se întorsese acum împotriva lui? O parte din răspuns pare să fie faptul că nu mai era în grațiile puternicului Comitet de Investigare, deoarece fusese implicat în 2011 în asasinarea unuia dintre șefii regionali ai acestuia, Arsen Gadjibekov. La fel, deși Amirov fusese condamnat pe baza altui caz, conspirația lui în vederea folosirii unei rachete sol-aer ca să doboare un avion în care se afla Saghid Murtazaliev, șeful Fondului de Pensii din Daghestan, a declanșat tot procesul. Amirov a fost condamnat la zece ani de detenție într-o colonie penitenciară de maximă siguranță – procuratura ceruse 13 – și pierderea tuturor distincțiilor de stat (inclusiv unele care, în mod destul de ironic, îi fuseseră acordate de FSB). Era o situație fără precedent pentru un om cu poziție cândva puternică la Kremlin și un avertisment pentru alți cleptocrați locali.

Dar nici măcar Comitetul de Investigare nu putuse să ajungă și să smulgă o persoană ca Amirov din locuința lui ca o fortăreață și să-l trimită la închisoarea Lefortovo, fără

ca această decizie politică să fie luată mai înainte de Kremlin. Tocmai atributele care se pare că făcuseră din Amirov un reprezentant local atât de admirabil – abilitatea lui de a gestiona politica etnică și facțională atât de complexă din Daghestan, atitudinea necruțătoare, rețeaua lui care cuprindea atât lumea interlopă, cât și lumea legală, corupția pe scară industrială, ambițiile posesive pentru el însuși și pentru familia lui – tocmai acestea deveniseră defecte.

Statul rus modern este o forță mult mai redutabilă acum decât în anii 1990 și își apără cu strășnicie autoritatea politică. Bandele care prosperă în Rusia modernă au tendința să facă acest lucru împreună cu statul, nu împotriva lui; la putere a ajuns o nouă generație politică, al cărei viitor depinde de patronajul Kremlinului, mai mult decât de contactele locale din lumea interlopă. În această privință, dacă Rusia este cu adevărat condusă de „statul profund" – termenul provine de la modul în care Turcia, aparent, a fost condusă atât de mult timp de un cerc interior al unei elite din interiorul elitei, care controla politica din culise[15] –, atunci există și structuri de „criminalitate profundă". Un studiu ingenios al lui Michael Rochlitz de la Școala Superioară de Economie din Moscova, de exemplu, a descoperit o corelație aparent clară între funcționarii guvernului care folosesc metode ilegale pentru a prelua firmele, pe de o parte, și voturile pe care le aduc cu succes în favoarea lui Putin, de cealaltă parte[16]. Cu alte cuvinte, poartă-te bine cu Kremlinul, iar Kremlinul se va face că nu vede. Figurile politice de legătură, funcționarii guvernului, patronii de firme și baronii lumii interlope, toate aceste rețele cu legături de patronaj și interese mutuale între ele sunt foarte dificil de combinat – de exemplu, presupusele legături ale lui Lujkov reprezintă o chestiune de zvonuri și conjunctură –, dar fără îndoială că există și joacă un rol în modelarea politicii ruse. Dar numai dacă ținem minte un truism mereu valabil: statul este cea mai mare bandă mafiotă din oraș.

„Sunt doar afaceri”

> De la metodele sălbatice, barbare, crima organizată trece la cele civilizate, devine parte componentă a mașinăriei statului și contribuie într-o anumită măsură la prosperitatea țării.
>
> Criminologul Aleksandr Gurov, 1996[17]

Îmi amintesc că am discutat odată cu un om de afaceri rus, a cărui misiune părea să constea numai în introducerea pe piață de CD-uri prost contrafăcute în numele unor gangsteri ucraineni din Doneţk. Când l-am întrebat cum se simte știind că face afaceri cu crima organizată, a dat nonșalant din mână și a respins această sugestie, spunând: „Este vorba de afaceri, numai de afaceri”. O caracteristică fundamentală a criminalității ruse organizate din zilele noastre este amploarea și profunzimea întrepătrunderii ei cu economia (uneori numai aparent) legală. Nu se poate nega că aceasta este o problemă considerabilă, căci infractorii controlează întreprinderile financiare, comerciale și industriale, exercită influență aspra contractelor guvernamentale și jefuiesc pur și simplu firmele și activele. Dar este la fel de imposibil să se indice că ar deține un procent important. Continuă să circule afirmația apocrifă potrivit căreia crima organizată controla „٤٠٪ din economia rusă” din anii 1990, dar în mare măsură pentru că nu există date de încredere care să înlocuiască această afirmație[18]. Este o chestiune atât de epistemologie, cât și de ontologie: ce înseamnă „controlat de crima organizată” și cum putem stabili acest lucru? Dacă un milion de dolari au fost câștigați prin deturnare de fonduri și apoi reinvestiți în afaceri legale, venitul care rezultă de aici va fi considerat bani murdari? Și cum rămâne cu banii câștigați prin reinvestirea acestor profituri? Când dispare „murdăria”? În Rusia, separarea banilor murdari de cei curați este o misiune lipsită de speranță, nu în ultimul rând pentru că în anii 1990 era aproape imposibil să câștigi o sumă serioasă de bani fără a te angaja în practici care în Occident ar fi fost cel puțin discutabile, dacă nu de-a dreptul ilegale. De exemplu, în

1994, au fost privatizate zilnic în medie 104 întreprinderi pe zi – și au fost comise 107 infracțiuni legate de privatizare[19].

Dar de atunci, rolul vizibil al mafiei a scăzut, fără îndoială, în cea mai mare parte a economiei, deși nu în mod egal. „Raidurile" – confiscarea bunurilor și a companiilor prin coerciție fizică sau legală – rămân o problemă serioasă[20], dar se realizează tot mai mult prin tribunale sau prin aparatul de stat, nu prin violență și amenințări. Un om de afaceri stabilit în Marea Britanie mi-a spus că, în 2009, fusese nevoit să ia avionul de urgență de două ori ca să meargă la Moscova, din cauza unor încercări de a i se fura proprietățile. Prima dată, bandiții se prezentaseră la ușă și trecuseră cu forța de singurul paznic. Omul de afaceri a trebuit să recurgă la cunoștințele lui din poliție ca să-i evacueze. Dar a doua oară, jefuitorii s-au prezentat sub formă de portărei și avocați, aducând documente care dovedeau că proprietatea fusese trecută în posesia lor pentru acoperirea unei datorii (inexistente). Dacă scăpase de bandiți după câteva ore și, bănuiesc, după ce plătise o mită moderată șefului poliției, rezolvarea problemei juridice durase săptămâni întregi și plătise mult mai mult sub formă de taxe legale și atenții ilegale. Cel puțin până la stagnarea economică din ٢٠١٤, ale cărei efecte sunt discutate în capitolul următor, oamenii de afaceri afirmau că șantajul pe față pentru protecție era în mare măsură un pericol în scădere, cu excepția unor cazuri speciale: provinciile mai înapoiate, întreprinderile mai vulnerabile și cele care activau la limita ilegalității, așa cum erau vânzătorii de la chioșcuri și din piață, precum și magazinele care vindeau mărfuri contrafăcute sau neimpozitate. În general, folosirea legii în locul metodelor extrajudiciare pentru rezolvarea disputelor dintre firme a crescut începând de la sfârșitul anilor 2000[21].

Dar criminalitatea financiară „regulată" este o problemă tot mai mare. În 2007, în sondajul referior la criminalitatea economică globală, PricewaterhouseCoopers arăta că 59%

din companiile ruseşti analizate au suferit din cauza infracţiunilor economice în ultimii doi ani, cu 10% în creştere faţă de 2005, cu o medie de daune financiare directe raportate de 12,8 milioane de dolari, sugerând un cost total direct al criminalităţii economice din Rusia în creştere de mai mult de patru ori în perioada 2005–2007[22]. Totuşi,în mod ironic, acest lucru este într-un oarecare sens liniştitor, deoarece aceste infracţiuni au fost în cea mai mare parte „civilizate": contractele au fost asigurate prin mituire, angajaţii au aranjat registrele, iar partenerii de afaceri au acceptat facturile. Dovezile directe de crimă organizată, indiferent că era vorba de violenţă, intimidare sau semne de conspiraţie infracţională, erau uimitor de absente.

Cu toate acestea, întrepătrunderea lumii legale şi a celei interlope din Rusia este încă îngrijorător de vizibilă şi problematică în lumea afacerilor. Majoritatea *avtoritetî* cu vechime – dar chiar şi persoane mult mai tinere – menţin un larg portofoliu de interese, de la cele în esenţă legale, trecând prin cele „gri" (de exemplu, o faţadă legală care vinde şi bunuri neimpozitate, sau o fabrică legală care foloseşte materii prime de contrabandă, sau forţă de muncă ilegală), până la cel în totalitate ilegale. În fond, pe toţi îi interesează banii, puterea şi securitatea şi sunt dispuşi să facă orice le poate maximiza câştigurile. Aceasta înseamnă că, de regulă, au roluri publice în economia legală şi îşi mută atenţia şi fondurile între interesele de afaceri după cum le dictează capriciile şi oportunităţile.

„Netezirea firmei"

> Cazul Magniţki este... cel mai limpede studiu de caz al modului în care întregul sistem a fost criminalizat în Rusia, în care înalţii funcţionarii fură din propria ţară, asasinează oamenii care le stau în cale şi sunt protejaţi de întregul sistem atunci când sunt prinşi.
>
> Bill Browder, om de afaceri occidental, 2011[23]

În timpul lui Putin, înalţii funcţionari corupţi şi-au conti-nuat ascensiunea, revenind în posturile de

conducere pe care le ocupaseră în timpul sovieticilor. Un caz deosebit de urât a fost cunoscut sub denumirea de Afacerea Magnițki, după numele celei mai importante victime, dar a implicat în realitate un om de afaceri britanic de origine americană, Bill Browder, și societatea sa de fonduri de investiții, Hermitage Capital Management (HCM)[24]. Înființată în 1996 pentru a profita de noile oportunități de afaceri din Rusia, aceasta a mers foarte bine. Între 1996 și 2006, a fost unul dintre cele mai mari fonduri de investiții care operau în Rusia, iar Browder însuși a câștigat câteva sute de milioane de dolari.

Începând din anii ۱۹۸۰, când turiștii au început să devină o prezență mai obișnuită la Moscova și la Leningrad, bandele rusești foloseau expresia „netezirea firmei", ceea ce însemna furtul și extorcarea banilor de la străini. Părea probabil inevitabil că, operând cu atât de mulți bani, Hermitage Capital Management trebuia „netezită". Deși în trecut Browder fusese un sincer simpatizant al lui Putin, modelul lui de business depindea adesea de acționarii activiști, reprezentând o provocare pentru managementul corupt și ineficient al multora dintre marii actori ai economiei ruse. Dată fiind măsura în care țintele lui erau clienți ai unor jucători încă și mai mari din sistemul politic, Browder a început să fie văzut ca un ghimpe în coastă, iar în 2006 i s-a interzis intrarea în Rusia ca un „pericol pentru securitate". Aceasta lăsa HCM vulnerabil, iar în 2007 poliția i-a percheziționat birourile și a luat documentele, computerele și ștampilele cele mai importante ale companiei. Ștampilele au fost folosite după aceea pentru falsificarea documentelor de fraudă, deși în mod oficial erau reținute ca probe. Pe baza amenzilor percepute în consecință, s-au emis cereri frauduloase în numele HCM pentru rambursarea impozitului în valoare de ٥,٤ miliarde de ruble (۲۳۰ de milioane de dolari), care a fost plătit cu o viteză suspectă (dată fiind experiența tuturor cu fiscul rus), către trei companii fantomă, folosite pentru direcționarea banilor către „creierele" conspirației.

Specialistul lui Bowder în impozite, rusul Serghei Magniţki, a raportat frauda şi a început să cerceteze cu o perseverenţă meticuloasă. Pentru eforturile lui, a fost arestat, dus la închisoare şi supus unui regim de bătăi, presiune psihologică şi refuz al îngrijirilor medicale, care a dus la decesul lui în închisoare în anul 2009. Între timp, doi infractori mărunţi, un hoţ şi un muncitor la gater, care fusese condamnat cândva pentru omucidere, au fost arestaţi şi condamnaţi pentru că reuşiseră să pună la cale această fraudă colosală şi complexă. Amândoi au recunoscut că sunt vinovaţi şi au primit sentinţa minimă de cinci ani. În conturile lor bancare nu s-a găsit nicio urmă a acestor fonduri, iar poliţia a afirmat după aceea că toate documentele relevante fuseseră distruse într-un accident misterios de camion şi era imposibil să se ia urma banilor.

În momentul în care scriu aceste rânduri, Browder continuă cu entuziasm procesul în tribunale şi în mass-media din afara Rusiei, dar oricât de flagrant ar fi acest caz, el nu este deloc unic, decât prin capacitatea şi disponibilitatea lui Browder de a face din el o cauză publică. În schimb, acest caz demonstrează întrepătrunderea dintre corupţie, crima organizată, afaceri şi politică. Străinii – „firma" – avuseseră cândva un statut special, erau gâştele care făceau ouă de aur, aşadar puteau fi jefuiţi, dar nu trebuiau alungaţi. Pe măsură ce investiţiile străine au pătruns în Rusia, iar banii ruseşti au ieşit din Rusia, companiile au fuzionat, iar expatriaţii şi ruşii au format o nouă clasă de manageri şi oameni de afaceri cosmopoliţi, iar vechiul sens al „firmei" ca unitate distinctivă a început să dispară. Ceea ce demonstrează cu adevărat cazul HCM este aşadar măsura în care, aşa cum limba rusă este „colonizată" de diverse împrumuturi din limbajul infractorilor, la fel şi practicile curente din afacerile ruseşti au fost inundate de obiceiurile şi metodele din lumea interlopă.

Gangsterizarea afacerilor

> Expresia „mafia este nemuritoare" pare relevantă pentru țara noastră în aceste zile. Sălbaticii ani 1990 sunt de domeniul istoriei, cu toate caracteristicile lor. Mulți dintre eroii legendari ai lumii interlope, pe care i-am cunoscut personal, se află acum în pământ. Sunt mai puțini asasini plătiți, deși mai răsună împușcături, chiar și în centrul capitalei. Șantajul a dispărut în forma sa dură, deși mai există și acum recidive și raiduri. „Săgeţile" [întâlnirile] au fost transformate în negocieri foarte decente, cu participarea finanțiștilor și a juriștilor. Disputele cu arme de foc sunt de domeniul trecutului. Acum firmele nu mai trebuie să-și rezolve neînțelgerile cu ajutorul bandiților și a fierului de călcat înroșit în foc, ci în tribunale... de unde și înaltul nivel de corupție.
>
> Valeri Karîșev, 2017[25]

La sfârșitul anilor 1990, asasinatul era o modalitate deprimant de comună de rezolvare a disputelor de afaceri[26]. De exemplu, în timpul „războaielor aluminiului" de la începutul anilor 1990, tâlharii au ocupat fabricile, am asistat la o serie de asasinate și am auzit relatări înfricoșătoare despre legăturile crimei organizate în industria metalurgică[27]. Asasinatele la comandă au rămas frecvente – după cum afirmă profesorul Leonid Kondratiuk de la Institutul de Cercetări Științifice al MVD, chiar și în primii ani ai lui Putin existau „cam între 500 și 700 de astfel de omoruri pe an... Dar acestea sunt numai crimele despre care știm cu siguranță că erau asasinate la comandă. În realitate, probabil că numărul lor era de două sau chiar de trei ori mai mare[28]. Cu toate acestea, cultura de afaceri rusească s-a dezvoltat continuu. Un procent tot mai mare, mai ales dintre oamenii de afaceri mai tineri, doresc să scape de vechile obiceiuri. Din convingere, din dorința de a se bucura de un climat de afaceri mai sigur și mai previzibil sau „de a se alătura Occidentului", așa cum îl percep ei, tinerii oameni de afaceri evită aceste metode ori de câte ori pot. Cu toate acestea, schimbarea culturală durează și, deși asasinatul nu mai este o caracteristică a oamenilor de afaceri sus-puși așa cum era înainte – dar nu inexistentă –, spionajul corporatist, folosirea influenței

politice pentru a deturna contractele și a învinge rivalii, precum și mituirea rămân elemente curente și continuă să facă legătura între lumea interlopă și lumea afacerilor. La fel, noua generație de capi al criminalității va fi probabil mult mai activă în domeniul afacerilor „cenușii" și legale.

Toate acestea fac deosebit de dificilă stabilirea unei distincții între persoana care este cu adevărat om de afaceri și gangsterul-antreprenor, atunci când trecem dincolo de bandiții de la baza lanțului trofic. De asemenea, este foarte greu să identificăm sursele de fonduri, din cauza cantității considerabile de „spălare internă a banilor" între firme. Mulți dintre acești gangsteri-antreprenori sunt bucuroși să recurgă la justiție pentru a-și rezolva disputele, în special datorită măsurii în care sentința este stabilită mai mult de bani, decât de justiție. De asemenea, adesea nu sunt dispuși să recurgă la metode mai coercitive de teamă să nu escaladeze conflictul și să nu atragă atenția în mod nedorit (inclusiv din Occident: mulți se bucură de ocazia de a călători, de a face cumpărături și de a investi în străinătate).

Aceasta nu face din ei susținători convinși ai statului de drept. Apreciază un anumit grad de predictibilitate al sistemului, precum și – acum, când sunt bogați – aparatul de stat dedicat apărării drepturilor de proprietate. Dar sunt conștienți și de faptul că o poliție cinstită și funcțională, un sistem judiciar devotat și incoruptibil ar fi o amenințare serioasă pentru ei. Drept urmare, sunt profund interesați să mențină status-quoul și capacitatea de a recurge la violență sau la corupție, atunci și acolo unde circumstanțele o dictează. Angajamentul lor comun față de statu-quo le protejează puterea, dar stabilește în același timp reguli și limite, așa cum se întâmplă în economia de piață. În plus, înseamnă că atunci când vin vremuri grele sau când instituțiile legale par mai puțin capabile să-și joace rolul, obiceiurile mafiote reînvie. Așa cum vom discuta în capitolele următoare, de la întoarcerea lui Putin la Kremlin în ۲۰۲۱, după un interregn de patru ani în care președintele lui marionetă Dmitri Medvedev i-a păstrat

scaunul cald, lucrurile s-au schimbat[29]. O combinație de presiuni economice, ruptura în relațiile cu Occidentul după anexarea Crimeii în 2014 și invadarea Ucrainei de sud-est, precum și impactul sancțiunilor occidentale care au urmat, toate acestea înseamnă că, în momentul în care scriu aceste rânduri, multe dintre vechile metode rele reapar treptat.

„Totul și toți sunt de vânzare"

În Rusia pot să cumpăr orice și pe oricine doresc.

„Roman", *avtoritet* rus, 2012[30]

Economia de piață este vizibilă în capacitatea crimei organizate de a trece dincolo de simpla corupție pentru a angaja sau a atrage oamenii, calificările și bunurile de care are nevoie pentru operațiile sale. În fond, lumea interlopă este și ea o economie în toată puterea cuvântului. Iar una atât de extinsă ca a Rusiei dezvoltă în mod inevitabil o gamă complexă de servicii și nișe de piață. Prima și cea mai evidentă nevoie fusese aceea de oameni capabili, credibili și dispuși să recurgă la violență în mod eficient și mai există încă o ofertă bogată de tâlhari și bătăuși în perspectivă. Pentru scopuri mai sofisticate, crima organizată s-a adresat sportivilor și specialiștilor în arte marțiale – primele bande au provenit de la cluburile sportive, printre care luptători și halterofili care au alcătuit banda moscovită Liuberți – sau personalului din fosta miliție și din armată. Vestitul Aleksandr Solonik („Alexandru cel Mare", sau „Superucigașul") fusese soldat în trupele antirebeliune OMON și a devenit asasin plătit, specializat în asasinarea gangsterilor foarte bine păziți. Ulterior a mărturisit trei astfel de omucideri: Viktor Nikiforov „Kalina", Valeri Dlugaci „Globus" și Vladislav Vinner „Bobon". A devenit un fel de legendă, datorită unor isprăvi deosebite – de exemplu, putea să tragă cu amândouă mâinile (câștigându-și porecla de „Saşa Macedoneanul", căci, din motive neclare, aceasta însemna să tragi „în stil macedonean"); în 1994, încercase să iasă dintr-un post de poliție prin luptă și ucisese șapte polițiști

până când a fost neutralizat de numărul lor; și a fost unul dintre puținii oameni care au evadat vreodată din închisoarea moscovită Matrosskaia Tișina („Tăcerea marinarului") în 1995[31].

Păstrându-și relațiile cu banda Orehovo, din care făcuse cândva parte, așadar și cu banda Solnțevo, care o asimilase, Solonik a lucrat pentru multe alte bande, inclusiv pentru principalii lor rivali, cecenii și Izmailovskaia. Aceasta nu era o problemă, ci o reflectare a acțiunii pieței libere în lumea interlopă. Însă când a evadat din închisoare și a fugit în Grecia, unde s-a instalat ca șef de bandă de sine-stătător, a devenit un actor, nu un furnizor de servicii. Și-a pierdut statutul neutru și foștilor lui patroni, resturile bandei Orehovskaia–Medvedovskaia (unul din fragmentele bandei Orehovo) le-a revenit misiunea să-l elimine, ceea ce au și făcut în 1997[32].

Solonik știa foarte bine ce face, dar în Rusia modernă uneori este dificil să știi dacă lucrezi pentru gangsteri. Asasinarea lui Vasili Naumov, cap al crimei organizate, în 1997 a fost un moment stânjenitor pentru poliția din St. Petersburg, când s-a aflat că bodyguarzii lui erau membri ai unității Saturn, una din echipele ei de elită de reacție rapidă, descoperiți și angajați aparent legal, printr-o companie de fațadă[33].

Acesta reprezintă numai una dintre numeroasele căi pe care infractorii pot să cumpere servicii de la agențiile de stat. Cel puțin era ceva legal, spre deosebire de un caz din 2002, în care a ieșit la iveală faptul că avioanele speciale destinate oficialităților de rang superior din Ministerul Apărării erau angajate în mod special pentru zboruri charter de membrii bandei Izmailovo-Goleanov-skaia[34]. Serviciile cumpărate în mod frecvent de infractori sunt diferite, de la cele serioase, precum înregistrarea convorbirilor telefonice de către agențiile de securitate, până la cele mai banale, de pildă mituirea unui funcționar pentru dreptul de a-și pune o lumină albastră de urgență pe mașină. Aceste *migalki*, un măr al discordiei pentru mulți motocicliști ruși, sunt folosite frecvent în mod

abuziv de oficialităţi, de oameni de afaceri – şi de gangsteri – ca să le permită să treacă pe roşu la semafor şi, în general, să evite regulile de circulaţie. Numărul lor a fost redus recent, totuşi reprezintă o cultură în care banii şi relaţiile pot cumpăra un anumit grad de impunitate în faţa regulilor, de care infractorii sunt foarte dornici să profite.

Unii dintre specialiştii în computere – infractorii cibernetici, ca şi experţii în securitatea cibernetică –, folosiţi de bande lucrează şi pentru guvern, dar cea mai mare parte nu lucrează pentru acesta, ci formează o parte dintr-o lume mai amplă a hackerilor, cu aproximativ 10 000–20 000 de oameni care lucrează în acest sector ilegal[35]. Hackerii nu se încadrează mereu în modelul crimei organizate: „structurile" lor sunt în general colective şi ceva mai mult decât pieţe[36]. În loc să devină membri ai bandelor, aceştia preferă să fie consultanţi externi, aduşi atunci când este nevoie de ei în misiuni specifice, aşa cum vom discuta mai departe.

Pe lângă aceasta, sofisticarea tot mai mare a operaţiilor infracţionale, mai ales trecerea lor spre infracţiunea „gulerelor albe",a dus la o mai mare cerere de specialişti în finanţe, pentru a gestiona atât propriile fonduri, cât şi infracţiunile economice. Cel mai vestit rămâne Semion Moghilevici, care şi-a rezervat un rol special în calitate de gestionar contabil de marcă al banilor mafiei. Unul dintre infractorii cei mai căutaţi de FBI, cu o notificare roşie Interpol pentru emiterea unui mandat de arestare internaţional, Moghilevici a fost acuzat de spălare de bani şi fraudă, dar trăieşte confortabil şi fără să se ascundă la Moscova. Este cetăţean rus, protejat împotriva extrădării. (Este şi cetăţean al Ucrainei, Greciei şi Israelului.) Cei douăzeci de ani de carieră în spălarea şi permutarea banilor pentru numeroase grupuri de crimă organizată – devenind astfel indispensabil pentru multe dintre ele – îi oferă probabil şi mai multă securitate. Într-adevăr, când poliţia l-a arestat la Moscova din greşeală, în 2008 (pentru că folosea pe atunci numele de Serghei Şnaider), am auzit de la mai mulţi ofiţeri de poliţie că acela care îl arestase a

primit un perdaf serios din partea șefilor pentru că pusese guvernul într-o dilemă stânjenitoare: cum să-l elibereze fără să pară slab sau prost? În cele din urmă, a fost judecat într-un proces cu ușile închise și eliberat din lipsă de probe[37].

Însă, în pofida descrierilor exagerate drept „cel mai periculos mafiot din lume"[38] – în anunțul FBI că este căutat de poliție se menționează că „este considerat înarmat și periculos" –, Moghilevici nu este atât un gangster în adevăratul sens al cuvântului, deși a fost acuzat de fraude substanțiale, cât mai ales omul căruia i se adresează gangsterii atunci când au nevoie de cineva care să se ocupe de banii lor. În această privință este înrudit cu personaje precum Lucy Edwards, fosta vicepreședintă a Băncii New York, care, împreună cu soțul ei (amândoi emigranți ruși naturalizați), au fost condamnați pentru spălarea unei sume de aproximativ șapte miliarde de dolari din Rusia, în perioada 1996-1990[39]. Aceștia sunt specialiștii care facilitează operațiile infracționale la nivel global.

Când un *vor* nu mai este *vor*?

> — *Vorî* s-au dus și, odată cu ei, și cultura lor.
>
> — Infractorii de astăzi sunt simpli infractori, nu au aceleași reguli ca vechii *vorî*.
>
> — Chiar dacă *vorî* au fost sau nu așa cum îi arată imaginea lor din mass-media, cu codul și limbajul lor, totul este acum de domeniul trecutului.
>
> Conversații cu trei moscoviți[40]

Din conversațiile citate mai sus, prima a fost cu un polițist activ, a doua cu un membru al lumii interlope retras de mult din activitate, iar a treia cu un ziarist. Toți trei împărtășesc aceeași părere uimitor de asemănătoare. Interesant este faptul că, deși mai există oameni care își spun *vorî v zakone*, mai ales *apelsinî*, termenul *vor* ca atare nu se mai folosește. Cum mai poate exista o lume a hoților, *vorovskoi mir*, alcătuită numai din șefi de trib și lideri, fără soldați de rând?

Crima organizată rusă a cuprins o economie a serviciilor foarte complexă, ceea ce spune mult despre amploarea, sofisticarea și stabilitatea ei. În acest proces, vechii *vorî v zakone* sunt pe cale de dispariție, cel puțin în propriii termeni. Cândva dacă aveai un tatuaj de criminal, iar ei simțeau că nu ai dreptul să-l ai, riscai să ți se taie acea bucată de piele cu un cuțit – dacă aveai noroc; acum e suficient să plătești ca să obții un tatuaj. Când au început să câștige bani și au fost eliberați din gulaguri, *vorî v zakone* și-au pierdut vechea cultură și coeziunea. Infracțiunea era ceva ce îi definea altădată pe oameni, îi separa de restul societății. Acum nu este decât o altă cale spre putere și prosperitate.

Dar *vorî* nu pot fi șterși din evidențe atât de repede. Desigur, dincolo de gangsterismul de nivel stradal, nu mai este loc pentru vechile metode. Saltul de la *blatnoi* la *suka* a fost în multe privințe mai puțin dramatic și, în mod cert, mai puțin vizibil decât tranziția de la gangsterul marginalizat al anilor 1970, ba chiar și de la dealerul și șantajistul emergent al anilor 1980 la omul de faceri infractor modern. Dar există reportări și progresul a fost relativ direct: de la jaful pe piața neagră la angajarea pe această piață, prin implicarea în toate aspectele economiei, atât formale, cât și informale. Nu mai sunt o minoritate limitată și asediată, supraviețuirea lor nu depinde de coeziune și violență, nu au nevoie de aceleași mijloace de formare și de menținere a comunității proprii. Codul mai trăiește, anemic, sub forma de „înțelegeri" dominante în lumea interlopă, mai ales în sensul că „un hoț cinstit" trebuie să-și respecte cuvântul. Obiceiul adunărilor *shodka* supraviețuiește, dar interesant este că am auzit această expresie utilizată de oameni de afaceri aparent legali, în contextul întâlnirilor cu companiile rivale, fără nicio nuanță de ironie sau de atitudine macho.

Un *vor* cu care am stat de vorbă s-a plâns o dată, foarte trist, că „am fost infectați de voi, ceilalți, și acum murim", dar infecția a acționat în ambele sensuri. Multe dintre principiile de organizare și de operare din Rusia legală

urmează exemplul celor din lumea interlopă. Conceptul de *krîşa* („protecţie") este esenţial în afaceri şi în politică, mai ales dată fiind prevalenţa „raidurilor". În asemenea cazuri, legea nu înseamnă nimic, puterea *krîşei* tale este totul. Cuvântul înseamnă mai mult decât un contract scris, există convingerea că „omul este lup pentru om" şi că este mai important să câştigi decât să respecţi spiritul sau litera legii. Poate că aşa cum vom arăta în ultimul capitol al acestei cărţi, nu este vorba de faptul că au dispărut *vorî*, dar acum fiecare este un *vor* şi, în ultimă instanţă, *vorovskoi mir* a avut câştig de cauză, în final.

Capitolul 14

Evoluţia mafiei

Când tună, până şi hoţul îşi face cruce.

Proverb rusesc

Cunoscut mai ales pentru statutul lui de insurgent în cadrul *vorovskoi mir* (a se vedea Capitolul 11), cariera gangsterului azer Rovşan Djaniev demonstrează impactul unor şocuri şi forţe care au modelat lumea interlopă rusă în anii din urmă. Este o situaţie ironică, deoarece în multe privinţe Djaniev pare să nu fi fost conştient de ele, convins că îşi croieşte singur destinul, dar aceasta reflectă probabil maniera şi convingerile lui ferme, ca să nu spunem impulsive, observate la el de cei care l-au cunoscut personal, conform cărora lumea era la dispoziţia lui. În 1992, când avea numai şaptesprezece ani, tatăl lui – ca o ironie a sorţii, ofiţer de poliţie – a fost asasinat de un gangster local. În 1996, când ucigaşul a fost arestat, Djaniev a intrat cu o armă în sala de judecată şi l-a împuşcat pe loc. Cu o singură apăsare pe trăgaci, şi-a stabilit reputaţia de om de acţiune neînfricat, care ştie ce înseamnă tradiţiile onoarei şi răzbunării. Eliberat din

închisoare în Azerbaidjan după o sentinţă îngăduitoare de numai doi ani, care reflecta părerea curţii despre starea lui mentală la vremea respectivă (poate şi o oarecare simpatie pentru ceea ce făcuse), s-a orientat către crima organizată. În 2000 a împuşcat un naş rival pe o stradă din Baku; şi din nou a petrecut doar puţin timp în închisoare, chipurile, din cauza sănătăţii lui mentale.

Tânărul pistolar nerăbdător a crescut pe baza unei serii de asasinate convenabile şi misterioase (sau poate nu chiar aşa de misterioase) şi a trecut din Azerbaidjan în Ucraina, iar apoi în Rusia: de la patronul Mir Seimur, în 2003, la baronul azer Elcin Aliev („Elcin Evlah") din St. Petersburg, apoi la Hikmet Muhtarov şi Cinghiz Ahundov, personaje-cheie din comerţul cu narcotice de la Moscova, care controlau şi pieţele de legume şi fructe. Acestea, întâmplător, erau ţinte lucrative încă din 1991, disputate în mod regulat mai ales de gangsterii din Caucaz, dat fiind faptul că o mare parte a produselor veneau din regiunile lor. În 1992, azerii controlau trei pieţe principale – Ceriomuşki, Severnîi şi Ţarităkinski[1] – şi, deşi geografia angrosiştilor din oraş s-a schimbat de-a lungul timpului, războaiele sângeroase duse pentru ele au continuat de atunci periodic[2]. Merită să ne amintim că şi Cosa Nostra a câştigat milioane de dolari din piaţa de peşte de pe strada Fulton din New York, pe care a controlat-o în cea mai mare parte a secolului al XX-lea[3]. Controlul accesului la orice marfă este valoros, iar pieţele sunt şi mari plăci turnante de distribuţie pentru tot felul de mărfuri ilegale, de la droguri la produse contrafăcute.

În ٢٠٠٦, Djaniev avea mize substanţiale atât la Moscova, cât şi în Azerbaidjan. Dar interesele lui erau preponderent în domeniul infracţional; nu a făcut niciodată saltul din lumea gangsterismului în cea a politicii sau afacerilor. Banda lui era, aşa cum am spus mai sus, multietnică, dar unită atât prin carisma personală a lui Djaniev, cât şi prin neliniştea colectivă faţă de statu-quoul lumii interlope. Erau oameni relativ tineri care se grăbeau, se săturaseră să

aştepte ca să le vină rândul să ajungă în frunte, sau alţii ale căror cariere fuseseră frânate.

În ٢٠٠٨, criza financiară globală a avut efect de domino în toată lumea interlopă, iar în Rusia a obligat multe dintre bandele mai mici şi pe cele cu interese economice mai puţin diversificate să se retragă. Concurenţa pentru mărfuri s-a înăsprit, iar grupurile fără relaţii politice puternice au pierdut. Djaniev nu se sinchisise niciodată până atunci să-şi cultive o *krîşa* la Moscova şi a plătit pentru asta cu o serie de pierderi, cum a fost închiderea pieţei Cerkizovo din estul Moscovei în 2009. Djaniev domina în mare măsură acest bazar dezorganizat şi mare, pe care îl folosea pentru a vinde mărfuri şi servicii ilegale şi pentru a percepe tribut de la comercianţi. Cu toate astea, era o perioadă în care oraşul încerca să-şi cureţe imaginea, iar el nu avea relaţiile politice necesare ca să împiedice Consiliul Municipal al Moscovei să închidă piaţa, ceea ce a însemnat o lovitură economică substanţială.

Djaniev tot mai căuta scurtături ca să intre în rândurile celor mai importanţi interlopi şi se pare că a decis că, dacă îl va doborî pe Aslan Usoian – numit „Ded Hasan" –, va realiza acest lucru. Se pare că se aşteptase ca aşa să zdruncine reţeaua lui Usoian şi să-i permită să preia mulţi dintre membrii şi afacerile acesteia. S-ar putea să fi fost chiar el în spatele tentativei de asasinare a lui Usoian din 2010, dar acum lupta devenise în mod sigur mai crâncenă. În decembrie 2012, când Djaniev şi locotenentul acestuia, Djemo Mikeladze, au plătit oameni ca să fie încoronaţi ca *vorî v zakone* la o *shodka* din Dubai – în cadrul unei ceremonii la care fuseseră avansaţi alţi 16 oameni –, Usoian a repudiat evenimentul, spunând că nu este în conformitate cu regulile din *vorovskoi mir*[4]. (Tehnic vorbind, era adevărat, dar nimeni nu prea se mai sinchiseşte astăzi de aceasta.) Probabil în ideea că duşmanul unui duşman este, dacă nu chiar un prieten, cel puţin un om folositor, duşmanul de moarte al lui Usoian, Tariel Oniani, a sprijinit atunci încoronările, deşi chiar în acel an, ceva mai devreme, luptase pentru a prelua

controlul asupra depozitelor de legume Pokrovski – unul dintre principalele centre de produse agroalimentare ale Moscovei – de la Djaniev[5].

Probabil că Usoian ar fi avut suficientă putere să-l învingă pe Djaniev, dacă ar fi fost dispus să escaladeze conflictul, dar vulnerabilitatea lui era tocmai că avea mult mai mult de pierdut. Un astfel de război probabil că ar fi obligat statul să reacţioneze şi Usoian ar fi devenit astfel vulnerabil faţă de Oniani, o ameninţare mult mai mare. A fost nevoit, aşadar, să se bizuie pe politica lumii interlope, aşa cum dovedeşte următoarea misivă distribuită în 2013:

> În conformitate cu Obiceiul Hoţului, Calea Hoţului este deschisă pentru totdeauna! Pace, prosperitate şi iar prosperitate pentru Hoţi şi pentru Casa Noastră de la Domnul Stăpânul nostru! Vă salutăm în calitate de oameni respectabili, care sprijină sincer cursul Hoţilor şi viaţa Hoţilor. Prin acest mesaj noi, Hoţii, vă avertizăm pe voi, prizonierii, că Rovșan „Lenkoran" şi Ghia Uglav „Tahi" sunt târfe, seduc oamenii din casa noastră şi împrăştie dezordinea printre oamenii noştri. Arestaţi, ţineţi seama că toţi cei care îi ajută pe ei şi spiritele lor rele, atât în faptele, cât şi în imaginea lor, sunt în esenţă aceiaşi, şi ei sunt tot târfe, şi astfel oricine se consideră un deţinut decent trebuie să acţioneze în consecinţă. Ne vom limita la aceasta şi vă urăm tuturor toate cele bune de la Domnul Stăpânul nostru, protecţie şi unitate, să prospere Casa Noastră[6].

Djaniev, mai degrabă un *vor* de şcoală veche, avea mai puţin de pierdut, îi păsa mai puţin de implicaţiile acţiunilor sale şi nu vedea atât de departe în viitor. Deşi este puţin probabil ca el să fi fost în spatele asasinării lui Usoian în 2013, cu siguranţă că nu a încercat să dezmintă asta şi, pe termen scurt, nu a făcut nimic ca să-i slăbească reputaţia. Pentru un infractor cu resurse şi o reţea relativ mici, notorietatea poate fi un avantaj crucial, căci înseamnă că poate fi luat mai în serios de colegii săi. Aceasta încurajează mai mulţi infractori nemulţumiţi să i se alăture, împlinindu-şi astfel propria profeţie. Cu toate acestea, este periculos să fii insurgent. Indiferent dacă a

fost sau nu implicat în asasinarea lui Usoian, Djaniev era un ţap ispăşitor nespus de convenabil: plauzibil, supărător şi nu atât de puternic încât un atac împotriva lui să declanşeze un război mai amplu[7]. Curând după aceea, unul dintre aliaţii cei mai apropiaţi ai lui Djaniev din Abhazia a fost împuşcat mortal în Suhumi[8], iar altul asasinat la Moscova[9]. Djaniev a dispărut; zvonurile diferă, se spune fie că ar fi fost ucis în Turcia, arestat în Azerbaidjan sau că trăieşte bine mersi la Dubai[10].

Apoi, în ٢٠١٤, anexarea Crimeii de către Rusia şi înrăutăţirea rapidă a relaţiilor ei cu Occidentul au dus la o criză economică bruscă. Din nou, bandele fără aliaţi, fără acoperire politică şi fără buzunare adânci erau vulnerabile. Printre infractorii care au fugit la Djaniev erau unii implicaţi în comerţul cu heroină, o sursă potenţială de venituri pe care Djaniev se gândea s-o abordeze, dar nu avea răbdare să construiască logistica atât de complexă pe care o cerea aceasta. Ideile acestea nu au dus la nimic, iar Djaniev a devenit dintr-odată nu numai un paria, ci, ceea ce era mai grav, un paria sărăcit. În aceste condiţii, se pare că există foarte puţină onoare printre hoţi. Oamenii au început să dezerteze din banda lui, unii dintre ei ştiau pe unde se află şi ce planuri are. Sfârşitul era aproape.

Făcea naveta între Azerbaidjan şi Turcia, dar zvonurile anterioare cu privire la asasinarea lui în Turcia s-au dovedit premonitorii. În august 2016, în timp ce străbătea cu maşina centrul oraşului, când s-a oprit la un semafor, Range Roverul lui a fost ciuruit de gloanţe cu o armă de asalt cu amortizor de sunet[11]. În orice caz, în ziua în care a dispărut din peisaj, duşmanii lui, cu sensibilitatea obişnuită de piranha a crimei organizate, au simţit miros de sânge şi au început să regleze socotelile mai vechi şi să pună mâna pe bunuri. De exemplu. Mikeladze a fost arestat la puţin timp după moartea lui Usoian şi trimis la închisoare sub acuzaţii legate de droguri; celălalt asasin de profesie al lui, „Timoha", a fugit înapoi în Belarus, patria lui natală, dar a fost curând ucis acolo în 2014[12]. La

sfârşitul anului 2016, banda lui Djaniev era în esenţă moartă.

Evident, însuşi caracterul lui Djaniev a făcut în mare măsură ca povestea lui să fie scurtă şi sângeroasă. Dar este uimitor şi modul în care traiectoria lui a fost modelată de câteva evoluţii-cheie exterioare, de loviturile încasate şi de şansele ratate. Desigur, crima organizată din Rusia şi din Eurasia este încă puternică, chiar dacă în multe locuri a evoluat faţă de rădăcinile ei „banditeşti". Cu toate acestea, progresul care s-a înregistrat – iar în capitolul final vom încerca să tragem câteva concluzii în legătură cu aceasta – depinde în mare măsură de o stabilitate neîntreruptă în lumea interlopă şi de modul în care continuă să se adapteze la noile presiuni şi la noile oportunităţi.

Primul mare şoc: 2008

> Până în 2008 am crezut că, atât timp cât îi plătim pe poliţişti şi pe înalţii funcţionari, totul va fi minunat, banii vor continua să vină, iar viitorul este asigurat.
>
> Fiul unui *avtoritet*, 2014[13]

La sfârşitul anului 2017, când scriu această carte, lumea interlopă rusă este în acelaşi timp relativ calmă – dacă nu punem la socoteală asasinatele ciudate –, dar şi sub o presiune crescândă. Nu este deloc sigur că va urma o nouă rundă de conflicte majore interlope şi, chiar dacă vor izbucni, acestea nu vor atinge aceeaşi intensitate sau nu vor fi la fel de lipsite de discriminare ca acelea de la sfârşitul anilor 1990. Totuşi o asemenea perspectivă este mai apropiată ca oricând. Se poate face o paralelă cu Europa din ajunul Primului Război Mondial. Există ambiţii, puteri în ascensiune cu puţine mize în statu-quo, dornice să-şi câştige „locul sub soare"; sunt şi altele disperate să menţină statu-quoul, dar care se tem că războiul va avea un preţ scump, sau chiar îi va ruina de tot. În fond, unii dintre ei – să-i numim Imperiul Otoman al lumii interlope – acum nu mai au, practic, puterea de a-şi menţine statutul şi posesiunile. Între timp, rivalităţile internaţionale s-au sublimat şi luptă prin intermediari în

disputa imperială pentru colonii. Există anumite limite în puterea explicativă a acestei analogii, dar în mod cert lumea interlopă este ameninţată, pe de o parte, din cauza grupurilor revanşarde şi insurgente, cum a fost acela, răposat şi neregretat, al lui Djaniev; pe de altă parte, din cauza aspiraţiilor imperialiste ale unor personaje precum Tariel Oniani; în al treilea rând, din cauza faptului că reţelele cândva puternice, ca Asociaţia Hoţilor din Extremul Orient, sunt în declin; iar pe de altă parte, şi din cauza luptei pentru noile oportunităţi infracţionale.

Durabilitatea situaţiei lumii interlope de după anii 1990 – şi împărţirea prăzii pe care a reprezentant-o aceasta – a depins de măsura în care a reflectat cu acurateţe puterea relativă a diverselor bande. Aşa cum mi-a spus un poliţist rus, „atât timp cât a existat un echilibru între pistoale şi *krîşa*, pe de o parte, şi venituri, pe de altă parte, totul a mers bine”[14]. Dar lumea se schimbă şi toate imperiile decad; statu-quoul avea să devină în mod inevitabil anacronic, chiar şi în condiţii ideale. Lipsa de mobilitate socială, reprezentantă de ascensiunea debutantului azer Djaniev, este numai un singur exemplu pentru ceea ce marxiştii ar putea considera contradicţii inerente acestei ordini infracţionale. În orice caz, acestea nu aveau să fie condiţii ideale, căci lumea interlopă rusă va fi remodelată de o serie de provocări, cele mai remarcabile fiind încetinirea economică globală din 2008, criza economică rusă din 2014, precum şi apariţia unor noi oportunităţi.

Criza financiară globală din 2008 a avut un impact serios asupra Rusiei, mai ales din cauza dependenţei ei de exporturile de ţiţei şi gaz[15]. Valoarea rublei s-a prăbuşit (în ciuda eforturilor guvernului, care a cheltuit peste ۱۳۰ de miliarde de dolari din rezervele de valută externă ca s-o sprijine), iar venitul real a scăzut cu aproape 7% în numai 12 luni. După câţiva ani de creştere impresionantă, Rusia a căzut în recesiune, ceea ce a avut un impact serios asupra lumii interlope. Multe bande s-au trezit curând în dificultate: era mai puţin spaţiu pentru acordarea

protecţiei şi şantaj, căci contractele guvernamentale fuseseră suspendate sau reduse ca dimensiune, ocaziile de deturnare de fonduri se împuţinaseră şi ele. Cu toate acestea, alţii au beneficiat de această situaţie. Uneori, aceasta s-a întâmplat deoarece principalele lor active erau în valută străină (care acum valorau mai mult în ruble) sau deţineau controlul asupra unor active fizice încă valoroase. Alteori, era aşa pentru că principala lor afacere era potrivită cu noul mediu: comerţul cu bunuri contrafăcute şi de contrabandă, de exemplu, căci oamenii căutau modalităţi mai ieftine de a-şi menţine stilul de viaţă, sau împrumuturile cu dobândă mare. Rezultat: o serie de mici conflicte pe scară mică şi de consolidări. Bandele mai mici au fost nevoite să se integreze în reţelele mai mari şi mai prospere, adesea numai pentru ca şefii lor să poată continua să-i plătească pe poliţişti şi pe membrii bandei.

Aşadar, micşorarea pieţei (infracţionale) din 2008 a fost fatală pentru unii, dar a creat mari oportunităţi pentru alţii. Grupurile mai mari şi mai diversificate au ales din lumea interlopă cele mai bune active pe care le doreau şi le-au ridicat preţul de vânzare. Bandele care aveau posibilitatea să acceseze resursele statului, fie că era vorba de fondurile guvernamentale sau de persoane care dispuneau de puterea de a arăta o insignă undeva, de a acorda sau de a reţine un permis, au dus-o cel mai bine. Cu alte cuvinte, criza din 2008 a consolidat şi mai mult legăturile incestuoase dintre oficialii corupţi, maşinăria statului şi lumea interlopă, mai ales la nivel local.

Al doilea mare şoc: 2014

> Sancţiunile vor avea drept rezultat că mai multe bande vor pătrunde în Europa, după părerea mea; întrucât economia naţională este în criză şi euro valorează atât de mult faţă de rublă, de ce n-ar încerca?
>
> Analist Europol, 2015[16]

La fel se poate spune şi despre încetinirea financiară mai puţin drastică, dar de durată mai lungă, provocată de scăderea preţurilor la petrol şi impunerea sancţiunilor

împotriva Rusiei după anexarea Crimeii şi după intervenţia din Ucraina. Trei exemple de la Moscova ilustrează acest impact[17]. Pentru unii, disperarea cere diversificare, iar din disperare eşti obligat să-ţi cauţi un loc mai bun decât Kapotnea, în sud-estul Moscovei. Înghesuită incomod în bulevardul circular cu multe benzi MKAD, Kapotnea nu este câtuşi de puţin un loc atrăgător nici în cele mai bune momente; pe străzile ei cu trafic aglomerat (aici nu este metrou) se înşiră blocuri scunde şi urâte de cărămidă de la sfârşitul perioadei sovietice, învăluite în fumul enormei Rafinării de Petrol de la Moscova. Unul dintre cele mai sărace cartiere din Moscova, Kapotnea este cunoscută ca un paradis al oamenilor fără adăpost, fără speranţă şi al câtorva dintre cele mai sărace şi mai sordide bordeluri. Pe măsură ce viaţa devine mai grea pentru ruşii obişnuiţi, amărâţii sărăciţi care mergeau cândva la casele locale de reputaţie dubioasă, acum gravitează spre prostituatele încă şi mai ieftine şi cu reputaţie şi mai îndoielnică de pe străzi. Confruntaţi cu scăderea veniturilor, patronii de bordeluri s-au diversificat parţial şi vând narcotice, astfel că localurile lor devin echivalente moderne ale vechilor dughene de opiu. Aici utilizatorii pot să cumpere şi să consume opiate şi metamfetamine ieftine şi distructive, chiar şi vestitul *krokodil*, un drog de stradă foarte adictiv şi periculos, care şi-a luat numele de la felul în care arată pielea utilizatorilor – solzoasă şi de culoare verzuie. Pentru a pătrunde în afacerile cu droguri, de regulă proprietarii bordelurilor trebuie să conlucreze strâns cu gangsterii care în trecut percepeau numai o parte din venituri şi îi lăsau în pace să-şi vadă de meseria lor.

Necazul este că acest tip de gangster, micul golan local, simte şi el ciupitura. Un caz tipic este „Dvornik" („Portarul"), un bătăuş care a fost arestat în 2015. Problema lui era nu numai că avea de menţinut un anumit stil de viaţă, care implica jocuri de noroc cu miză mare şi whisky de import – şi deci deosebit de scump, ţinând seama de deprecierea rublei –, dar avea şi o echipă care

aştepta să fie plătită, iar pe lângă aceasta trebuia să plătească tribut şi unui gangster mare, în schimbul faptului că acesta îi permitea să-şi practice şantajul pentru acordarea de protecţie. Aşa cum s-a exprimat unul dintre poliţiştii implicaţi în caz, „presupusese că totul va merge ca înainte, ba poate chiar şi mai bine. Nu pusese bani deoparte şi nici nu făcuse planuri pentru cazul în care izvorul va seca”[18].

Un şef de bandă care nu-şi poate plăti echipa nu mai are bandă, un gangster care nu-şi poate plăti datoriile nu are viitor. Drept urmare, „Dvornik” nu a avut altă opţiune decât să se bazeze mai mult pe afacerea din teritoriul lui, nu în ultimul rând strângându-i şi mai mult cu uşa pe proprietarii de bordeluri. Şi nu era singurul, căci poliţiştii locali, care aşteptau şi ei sumele obişnuite ca să se facă că nu văd, simţeau, la rândul lor, strânsoarea şi şi-au mărit cererile în consecinţă. Aceasta a dus la căderea lui; când una dintre victime a spus că nu poate plăti, „Dvornik” a snopit-o personal în bătaie, ca să-i determine pe ceilalţi să nu îndrăznească să spună că sunt săraci. Însă victima a ajuns la spital, iar poliţia nu a avut încotro şi a trebuit să ancheteze cazul; pe baza probelor şi a declaraţiilor martorilor, „Dvornik” a ajuns curând în spatele gratiilor. Faptul că, din cauza presiunilor asupra propriului venit, începuse să nu mai achite mita către poliţia locală s-ar putea să fi avut o influenţă în cazul lui.

Unii proprietari de bordeluri nu au putut face faţă în aceste condiţii, iar afacerea lor s-a prăbuşit. Însă cei care au supravieţuit, în general, au reuşit acest lucru prin diversificare în domenii şi mai periculoase, ca narcoticele, iar aceasta a însemnat că au intrat şi mai mult sub controlul crimei organizate. În multe cazuri, au acumulat şi mai multe datorii. Gangsterii locali, ei înşişi sub presiune, şi-au vândut pur şi simplu datoriile bandelor mai mari şi mai bogate din oraş, a căror activitate era suficient de diversificată încât să poată depăşi furtuna actuală.

Multe dintre afacerile din teritoriului lui „Dvornik” au intrat sub influenţa unui *vor* cunoscut sub numele de

„Rak" („Racul"), reprezentantul local al reţelei lui Tariel Oniani. Dacă „Dvornik" era în esenţă un tâlhar, un bandit care extorca ce putea, „Rak" era un om de afaceri interlop profesionist, ale cărui talente constau în maximizarea valorii activelor care îi încăpeau pe mână. Îşi dobândise *klicika*, porecla, prin comparaţie cu racul, care este dispus să mănânce cam orice, şi aplica acest principiu şi afacerilor lui interlope. A găsit noi utilizări pentru bordelurile care au intrat în teritoriul lui, nu în ultimul rând ca locuri pentru spălarea banilor şi plasarea banilor proveniți din mărfuri contrafăcute, şi a redus costurile aducând sclave sexuale din Asia Centrală. Deprimant este faptul că a primit aprobarea polițiștilor locali corupţi: cu cât era mai mare cifra de afaceri a gangsterilor şi mai gravă infracţiunea implicată, cu atât era mai grasă mita pe care o puteau aștepta. În felul acesta, cel puţin în Kapotnea, criza economică din Rusia a marcat vremuri grele pentru consumatori şi firmele mici, dar şi pentru gangsteri şi funcționarii corupţi care îi jefuiau şi pe unii, şi pe alţii.

Firește, nu putem extrapola foarte mult pornind de la situația dintr-un singur cartier, mai ales de la unul atât de sărac şi sordid, după standardele de la Moscova. (Deşi s-ar putea răspunde că Moscova însăşi este mai bogată şi mai opulentă decât standardele ruseşti generale.) Cu toate acestea, au apărut noi oportunităţi pentru acei indivizi şi grupuri capabile să profite de ele în mijlocul crizei. Devalorizarea rublei a însemnat că bandele cu afaceri în care câştigau dolari, euro sau alte valute forte aveau o putere de cumpărare disproporţionată pe plan intern. Printre aceste afaceri se număra comerţul cu droguri, dar bandele care puteau oferi infractorilor străini servicii de spălare a banilor, de exemplu, îşi luau şi ele partea în natură. Nici hackerii nu fac afaceri pe ruble, de exemplu, şi nici comerţul internaţional cu femei şi arme.

Goana după brânză

Rusia declară război brânzei, se năpustește asupra „mafiei lăptăriilor".

Titlu CNN, 2015[19]

Astfel, marile oportunităţi au revenit gangsterilor care puteau opera dincolo de graniţele Rusiei. Dar pentru mulţi dintre ei aceasta a însemnat că trebuiau să-şi dezvolte noi relaţii şi alianţe, care, la rândul lor, generau complicaţii. De exemplu, un anume „Piotr Banana" şi-a construit o întreprindere infracţională lucrativă de nişă după criza financiară din 2008 pe baza unei mici companii de camioane din Moscova, pe care a preluat-o de la fratele lui mai mare, după ce acesta a murit într-un accident rutier despre care unii cred că fusese de fapt o *razborka*, o reglare de conturi între bande. Iniţial a rămas la formula existentă, şi anume folosirea spaţiului suplimentar rămas gol în camioane pentru a transporta marfă de contrabandă şi contrafăcută, dar şi-a dat seama curând că aici se puteau face bani serioşi dacă transporta heroină. În 2012, făcea transporturi lunare în Belarus, pe care le vindea unei bande locale, iar aceasta le ducea mai departe, în Lituania. Aceasta era principala lui sursă de venituri. Dar după 2014, la heroină a început să se adauge tot mai mult o altă marfă, introdusă prin contrabandă în Rusia: brânza.

Aşa cum a descoperit „Piotr Banana", Belarus era de mult o placă turnantă pentru contrabanda spre şi din Europa: ţigările contrafăcute şi heroina mergeau spre vest, maşinile furate şi mărfurile de lux neimpozitate treceau în est[20]. În 2014, când Kremlinul a aplicat sancţiuni produselor alimentare occidentale, consumatorii care doreau salam italian şi brânzeturi franţuzeşti s-au adresat pieţei negre, iar Belarus a devenit unul din furnizorii principali. În mod ironic, eforturile Moscovei de a împiedica aceste sancţiuni să pătrundă prin „piaţa cenuşie" – companiile legitime care încercau să ocolească regimul de control – nu au făcut decât să ofere o cotă de piaţă mai mare adevăraţilor contrabandişti, care aveau ani de zile de experienţă şi persoane de contact corupte pentru a trece transporturile peste frontieră. Poate că sună banal, dar să ne gândim că o singură bandă de „brânzari" demontată în 2015 a fost acuzată că a câştigat două

miliarde de ruble (aproximativ 34 de milioane de dolari) în numai şase luni[21].

Dar „Piotr Banana" avea puţină experienţă personală în achiziţionarea şi manevrarea acestor mărfuri. Pentru a pătrunde în acest domeniu, pe care unii îl numeau *serîi gastronom*, „delicatesele cenuşii", trebuia să dobândească mai mulţi parteneri noi. Unul dintre ei era un funcţionar belarus cu relaţii la un *agrokombinat*, adică un combinat de produse agroalimentare, care se ocupa de importuri, recrutat printr-un cumnat, membru al bandei de la care „Piotr Banana" cumpăra heroină. Mai era un alt funcţionar oficial de la Rosselhoznadzor, Serviciul Federal al Rusiei de Supraveghere Veterinară şi Fitosanitară, care elibera certificatul pentru vânzare. În final, deşi o parte din această brânză a ajuns în supermarketurile din Moscova, cea mai mare parte era valorificată prin magazinele mici de produse alimentare – *produktî* –, ceea ce impunea ca „Piotr Banana" să încheie parteneriate şi cu o bandă din Daghestan care controla o serie dintre acestea.

La un anumit nivel, este un exemplu clasic al modului de adaptare din mers, care a fost întotdeauna un punct forte al Rusiei, vânzărea heroinei pe euro şi a produselor alimentare interzise pe ruble. Dar în acest proces „Piotr Banana" a devenit dependent de funcţionarii corupţi, în faţa cărora nu putea face mare lucru, precum şi de o bandă din Caucazul de Nord, cu relaţii deosebit de proaste cu bandele slave şi georgiene ce dominau lumea interlopă moscovită. Aceasta s-ar putea dovedi o poziţie incomodă pentru el în viitor, dar, la fel ca mulţi alţi infractori întreprinzători de rang inferior şi mediu, a fost nevoit să profite de oportunităţile care i-au ieşit în cale.

Noile oportunităţi

> Pe de o parte, sunt vremuri grele, dar pe de altă parte, există tot felul de modalităţi noi, excelente, de a face bani, de la cumpărarea de arme din Donbas până la introducerea prin contrabandă a unor mărfuri interzise în ţară. Este

sigur că nimic nu va sta nemișcat – iar asta înseamnă... mai multă presiune pe ordinea actuală.

Analist Interpol, 2015[22]

Constrângerile economice succesive au făcut ca lupta pentru controlul surselor-cheie de venituri – mai ales a celor noi – să fie tot mai importantă. Drumul Nordului, pe care merge heroina din Afganistan, a fost și este cel mai profitabil, firește, dar și cel în care se pătrunde cel mai greu. Cu toate acestea, a însemnat că bandele aflate de-a lungul arterelor principale, care pot participa direct la el sau, pur și simplu, pot cere tribut pentru parcurgerea lui în siguranță, au devenit tot mai bogate. Dacă sunt bogate, bandele pot corupe oficialitățile, pot valorifica alte oportunități, îi pot mulțumi pe lideri și pe „soldați" și pot atrage noi recruți, inclusiv dintre membrii dezafectați din alte bande.

Dezvoltarea legăturilor lumii interlope cu Belarus a fost, în același fel, o adevărată mană cerească pentru bandele din apropierea unor orașe rusești precum Briansk și mai ales Smolensk – datorită apropierii de drumul Moscova–Minsk. Bandele nu prea erau, ca să fim sinceri, apreciate în lumea interlopă rusă. Înainte de ٢٠١٤, acestea erau în mare parte verii săraci de la țară ai marilor rețele de la Moscova și Petersburg. Însă au început să prospere pe neașteptate, datorită capacității lor de a „taxa" trecerea fluxului de mărfuri de contrabandă. Aceasta le-a asigurat surse suplimentare pentru a atrage noi membri, pentru a mitui oficialitățile și pentru a investi în noi afaceri infracționale.

Însă pe termen lung, China oferă mai multe oportunități, chiar dacă pentru bandele rusești este mult mai dificil să pătrundă aici și s-ar putea să fie nevoite să accepte o poziție subordonată. Declinul Asociației Hoților din Extremul Orient după moartea lui Evgheni Vasin, survenită în 2001, precum și eșecul unei *shodka*, ținută în 2012, pentru a încerca să se rezolve disputele dintre „orientali", au lăsat această piață foarte disponibilă pentru ocupare, așa cum am discutat în Capitolul 9. Conflictele dintre bandele din interior și cele de pe coastă și de la

frontieră par predispuse să se intensifice, iar bandele chinezești și alte grupuri asiatice (inclusiv unele din yakuza și coreenii) sunt gata să profite de deznodământ.

Pe măsură ce Vladimir Putin își legitimează domnia – și își plătește aliații cei mai apropiați – cu diverse proiecte de prestigiu, acest lucru creează și tot felul de noi oportunități, mai mari și mai mici. Olimpiada de iarnă de la Soci din 2014 a fost un butoi cu miere de excepție, poate chiar cel care a contribuit la asasinarea lui Aslan Usoian în 2013. Se estimează că întregul proiect a costat 55 miliarde de dolari, ceea ce o face cea mai scumpă olimpiadă de iarnă organizată până atunci[23]. În parte, aceasta reflectă problemele organizării unor jocuri de iarnă într-un loc cu climă subtropicală, dar este și rezultatul unor niveluri amețitoare de risipă și hoție. Potrivit datelor ONG-ului internațional Transparency International, corupția a adăugat 0·% la costurile de construcții, sugerând că s-au furat probabil 15 miliarde de dolari[24]. Usoian a fost primul dintre actorii majori care a identificat profiturile potențiale ca urmare a deciziei luate în 2007 de a se acorda organizarea Jocurilor Olimpice orașului Soci, care era una dintre bazele puterii lui. S-a mutat repede în industria locală a construcțiilor și a ospitalității, deși ca să fim corecți trebuie să spunem că se pare că funcționarii corupți și oamenii de afaceri au furat cele mai mari sume. Cu toate acestea, dominația locală a lui Usoian (el a fost „ca un guvernator aici, dar din lumea interlopă… ca un al doilea guvern"[25]) era respinsă destul de mult, încât rețeaua lui a suferit pierderi regulate de locotenenți și agenți asasinați de rivali. În 2009, un *vorî* local, Alik Minalian „Socinski", a fost ucis la Moscova, posibil în timp ce-l vizita pe Usoian[26]. În 2010, doi dintre oamenii lui Usoian au fost împușcați chiar în Soci, iar unul dintre ei – speculantul de proprietăți imobiliare Eduard Kokosian („Karas") – a fost ucis[27]. Firește, sumele cele mai mari au fost încasate de oligarhii care au obținut contractele majore, în valoare de câteva miliarde, dar chiar și lucrările subcontractate, de exemplu asigurarea echipelor de

muncitori (adesea aduşi prin traficul de persoane din Asia Centrală şi reîntorşi acolo cu forţa după terminarea lucrărilor), cei mai importanţi jucători din lumea interlopă au putut beneficia de construcţie.

În ٢٠٠٩, decizia guvernului de a interzice toate genurile de jocuri de noroc şi de a dezvolta în schimb patru (ulterior şase) centre de turism cu cazinouri în stil Las Vegas a avut, de asemenea, un impact inevitabil asupra lumii interlope[28]. Evident, această măsură s-a dovedit în realitate la fel de eficientă ca şi prohibiţia din Statele Unite şi campania antialcool a lui Gorbaciov, trimiţându-i pe jucătorii obişnuiţi în lumea interlopă, la jocurile nereglementate şi la cazinourile conduse de crima organizată. Dincolo de concurenţa pentru aceste jocuri, noile megasituri, toate aflate în apropierea frontierei, deserveau şi pieţele din străinătate, ofertă care crea noi perspective pentru infractori. Locurile planificate sunt Vladivostok (pentru piaţa Pacificului), Kaliningrad (pentru Europa), oraşul Azov din regiunea Rostov din sud-vest (pentru Orientul Mijlociu) şi o localitate îndepărtată din regiunea Altai, în sudul Siberiei (pentru Asia Centrală şi de Vest), la care au fost adăugate mai târziu Ialta, în Crimeea, şi Soci. S-a acordat prioritate cazinoului din Golful Ussuri, lângă Vladivostok, care s-a deschis în 2015, iar bandele (şi funcţionarii locali corupţi) s-au străduit inevitabil să pună mână pe afaceri imobiliare strategice, pe companii de construcţii şi să asigure contracte grase pentru firmele aflate sub controlul lor[29]. Profitul potenţial din aceste noi afaceri constituie o forţă de atracţie puternică pentru oportunişti, ceea ce modifică statu-quoul.

Hackerul: un *vor* virtual

> Toată lumea ştie că ruşii sunt buni la matematică. Programatorii noştri de software sunt cei mai buni din lume, de aceea şi hackerii noştri sunt cei mai buni din lume.

Gen.-lt. Boris Miroșnikov, Departamentul K (infracțiuni cibernetice) din MVD, 2005[30]

Peste tot în lumea interlopă rusă, una dintre cele mai izbitoare transformări s-a produs în spațiul virtual, mai mult decât în cel real. Țara este de mult timp o sursă bogată de programatori legali de computer și hackeri în egală măsură, din mai multe motive. În anii 1990, când meseria hackerului era abia în fașă, o combinație între tradiția în instruirea matematică avansată, un hardware primitiv (care îi încuraja pe programatori să învețe coduri, în loc să se bazeze de softuri), precum și lipsa unor oportunități legale decente, toate acestea au contribuit la ascensiunea *hakerului*. Astăzi sunt incomparabil mai multe locuri de muncă disponibile, atât în Rusia, cât și în străinătate, în special în companii rusești de clasă mondială, precum corporația de securitate cibernetică Kasperski Labs. Însă, ca o moștenire a anilor de început, continuă să existe o cultură puternică a hackerului – atât cu „pălărie albă", care o face de amorul artei, cât și a celui mai distructiv, cu „pălărie neagră" –, precum și o înaltă apreciere a oportunităților de infracțiuni.

Potrivit analizelor din domeniu, în 2011 în Rusia s-au obținut 35% din veniturile globale în domeniul infracțiunilor cibernetice, adică între 2,5 și 3,7 miliarde de dolari[31]. Este o cifră foarte disproporționată față de cota de piață a țării în tehnologia informatică, care pe atunci era cam de 1%. Deși China și SUA sunt încă în frunte, este izbitor cât de mulți actori principali și operații din domeniul infracțiunii cibernetice globale sunt rusești. În 2017, dintre primii cinci infractori cibernetici cei mai căutați de FBI, patru erau ruși (unul era rus din Letonia) și o celulă de hackeri iranieni[32]. Originea unei operații din 2015, prin care s-au furat aproximativ 1 miliard de dolari de la 100 de instituții financiare din lume, folosindu-se așa-numitul malware (software dăunător) Anunak, a fost depistată în Rusia. În plus, omul supranumit „Regele Spamului" (deși citat numai ca numărul 7 pe așa-numită

listă Spamhaus a „Celor mai răi zece") este un rus, Piotr Levașov, arestat în Spania, în aprilie 2017[33].

Mai mult decât atât, întrucât bandele rusești au devenit furnizori de servicii pentru alte sectoare infracționale, mulți infractori cibernetici din întreaga lume au profitat de programele și de instrumentele create în Rusia și vândute de ruși sau de serverele de securitate furnizate de întreprinderi ca vestita Russian Business Network (RBN). Acesta a fost o sursă de servicii, inclusiv „bullet-proof hosting" sigură pentru oricine, de la hackeri la pedofili, precum și spamuri și furturi de identitate. Descrisă de compania de securitate VeriSign drept „cea mai rea dintre cei răi... un serviciu de închiriat pentru acțiuni infracționale pe scară largă"[34], RBN era cândva, după cât se pare, legată de aproximativ 60% din toate infracțiunile cibernetice[35]. A crescut de la operații infracționale pe computer în St. Petersburg la finele anilor 1990, deși s-a înregistrat oficial ca site internet de abia în 2006. Părea impenetrabilă față de eforturile guvernului de a pătrunde în sediul ei sau de a o localiza. Zvonuri persistente susțineau că are o *krîșa* puternică, atât datorită disponibilității ei de a ajuta serviciile rusești de informații să-și desfășoare anumite acțiuni, mai ales un atac masiv împotriva infrastructurii informatice a Estoniei în 2007, cât și datorită faptului că „Flyman", organizatorul ei, avea legături cu un politician puternic din St. Petersburg[36]. Dar mai târziu, în 2007, se pare că a dispărut sau pur și simplu a migrat pe servere din alte jurisdicții și operează sub nume noi[37].

Acasă, se pare că hackerii nu fac parte din rețele infracționale existente. În schimb, la fel ca asasinii de profesie, falsificatorii și spălătorii de bani, și aceștia sunt specialiști ce pot fi angajați pentru o anumită operație. Adesea își formează propriile grupuri și rețele virtuale, tot mai mult transfrontaliere și multietnice, pentru a comite infracțiuni fie pentru ei înșiși, fie pentru alte bande. De exemplu, se spune că ei au fost experții tehnici care au spart baza de date a poliției pentru yakuza japoneză în anii

1990[38], au transferat banii furaţi în străinătate pentru gangsterii australieni în anii 2000[39] şi au obţinut detalii de pe cărţile de credit pentru italieni în anii 2010[40].

Război sau pace?

> Nu va mai exista o nouă revoluţie a infractorilor în Rusia… Putem declara: epoca războaielor dintre infractori este de domeniul trecutului.
>
> Raşid Nurgaliev, ministru de interne, 2009[41]

Nu am cunoscut niciun ofiţer de poliţie care să aibă o vorbă bună de spus despre Raşid Nurgaliev, fost veteran KGB, care a fost, timp de nouă ani, ministru al afacerilor interne (până în 2012), perioadă în care, după cum afirmă unul dintre subordonaţii lui, „a considerat că misiunea lui este să menţină liniştea în ţară, atât şi nimic mai mult”[42]. Desigur, nu se poate spune despre el că ar fi avut un discernământ deosebit, iar rezultatul tuturor provocărilor şi oportunităţilor noi discutate mai sus este că lumea interlopă rusă şi, mai pe larg, diaspora infracţională de esenţă rusă trec printr-o nouă rundă de transformări. Poate că aceasta nu înseamnă război, dar va însemna, fără îndoială, un fel de revoluţie.

Oricât de mari ar fi presiunile exercitate asupra lumii infracţionale ruse, există mulţi membri ai ei care doresc să menţină statu-quoul şi să evite conflicte mai ample. Chiar şi Rovşan Djaniev dorea mai mult un loc în capul mesei, iar nu demolarea întregii structuri. Toţi baronii bandelor de infractori din ţară apreciază că un război la nivelul întregii ţări nu numai că i-ar pune pe ei, organizaţiile şi averile lor în pericol în faţa rivalilor lor, dar va obliga probabil guvernul să îi combată cu mai multă rigoare şi vigoare. Aşa cum s-a exprimat gen.-lt. Igor Zinoviev, şeful MUR, Divizia de Informaţii Penale de la Moscova: „Trebuie să mai luaţi în considerare încă un fapt. Toţi liderii din lumea interlopă a anilor 1990 sunt deja oameni în vârstă. Cei mai mulţi dintre ei au intrat de mult în legalitate – sunt şefii vreunui fond sau fac parte din

managementul unei structuri comerciale... O reîntoarcere la anii 1990 nu este profitabilă pentru nimeni"[43].

Mai mult chiar, autorităţile par dornice să evite orice conflict major. De exemplu, la puţin timp după asasinarea lui Aslan Usoian, poliţia a luat măsura neobişnuită de a face un raid la o întâlnire a locotenenţilor superiori ai lui Tariel Onani, care se adunaseră ca să analizeze implicaţiile asasinatului[44]. Au fost toţi arestaţi şi reţinuţi peste noapte, după care a fost eliberaţi: un avertisment din partea poliţiei, că ştie cine sunt şi unde pot fi găsiţi. Cu toate acestea,situaţia va rămâne tensionată şi periculoasă în viitorul apropiat şi este greu de prezis care va fi deznodământul[45]. Nici infractorii nu pot fi siguri, speră să fie pace, dar se tem de război:

> Reprezentanţii lumii interlope sunt de aceeaşi părere: încăierările sângeroase nu vor mai reveni, există alte metode de rezolvare a problemelor: frauda, corupţia, şantajul. Bandiţii de ieri s-au maturizat şi devin oameni serioşi, care fac afaceri cinstite. Dar, se pare, nu toate problemele se rezolvă fără recurgere la arme şi, în unele cazuri, metoda cea mai sigură este „nicio persoană înseamnă nicio problemă"[46].

Există mai mulţi factori care vor determina probabil traiectoria lumii interlope ruse în următorii câţiva ani: dacă bandele slave vor rămâne unite şi în afara conflictului cu „muntenii"; dacă cecenii, care au o putere şi o reputaţie disproporţionate faţă de numărul lor, vor fi târâţi în conflicte; planurile personale ale personajelor-cheie; precum şi intenţiile şi interesele statului. De aici se desprind patru mari scenarii. Primul este acela de pace prin forţă de foc superioară, în care un conflict mai amplu şi orice reorganizare substanţială a lumii interlope sunt evitate, căci bandele slave şi cecenii rămân relativ uniţi şi capabili să răspundă cu represalii împotriva părţilor considerate provocatoare de conflicte, probabil cu aprobarea tacită sau poate chiar activă a statului.

În cazul în care coaliţia care sprijină statu-quoul este obligată să procedeze la o remaniere limitată a lumii

interlope, rezultatul ar putea fi amânarea apocalipsei. Cumpărând anumite elemente insurgente şi eliminând sau învingându-le pe altele, există speranţa să se elibereze suficientă presiune ca să evite un conflict mai amplu fără să fie nevoie de schimbări mari. Însă reorganizarea parţială este în multe privinţe mai greu de gestionat decât o opoziţie netă faţă de orice schimbare şi există şanse ca aceasta să declanşeze cel puţin conflicte locale.

Totuşi, este posibil ca acest conflict să continue să mocnească, ba chiar să escaladeze, dar să rămână limitat la „munteni". În multe privinţe, acesta este rezultatul implicit actual. Rezultatul ar putea fi o singură organizaţie „unificată" a „muntenilor", dar este mult mai probabil că bandele vor fi fragmentate şi slăbite, permiţând slavilor şi poate şi cecenilor să preia multe dintre operaţiile acestora din afara punctelor lor de rezistenţă regionale.

Ultimul deznodământ probabil este că, deşi niciunul dintre actorii principali nu-şi doreşte asta, un incident va aprinde amestecul combustibil prezent de rivalităţi de generaţie, etnice, economice şi personale. Deşi un astfel de conflict mai amplu al mafiei nu va dura un deceniu, aşa cum s-a întâmplat în anii 1990, o redefinire majoră şi sângeroasă a echilibrului de putere din lumea interlopă va duce la o mai mare violenţă pe străzi şi va avea şi implicaţii politice mai ample. Vor fi atrase în joc elemente ale elitei locale şi de securitate legate de crima organizată. Pe de altă parte, Kremlinul nu va putea sta cu braţele încrucişate ca să asiste la întoarcerea zilelor de *bespredel*, „dezordine".

Firește, este imposibil de prezis care dintre scenarii va avea preponderență. Aceste presiuni nu numai că au înrăutăţit relaţiile dintre bande, dar au subminat şi coeziunea lor internă. De exemplu, în 2008, doi membri ai bandei Tambovskaia au fost asasinaţi lângă St. Petersburg. Amândoi făceau parte dintr-un grup controlat de gangsterul cunoscut sub numele de „Basil Himicev" („Basil Chimistul"), care, la rândul său, era loial lui „Hohol" (termen de jargon pentru „ucrainean"), personaj de rang înalt din Tambovskaia, care trăieşte acum în exil[47].

Omuciderile par să fie legate de o luptă din interiorul bandei Tambovskaia pentru afacerile tot mai mari cu traficul de droguri. La fel, arestarea în ٢٠١٦ a lui „Şakro cel Tânăr" (vezi Capitolul 11) a ridicat întrebări referitoare la împărţirea imperiului său infracţional, care au fost cel puţin temporar anulate atunci când, în februarie 2017, acesta a trimis un mesaj bandei sale, declarând fără nicio ambiguitate: „Încă nu am murit", şi avertizându-i împotriva unor astfel de încercări[48]. Deşi autorităţile au efectuat o anchetă de formă în legătură cu modul în care mesajul lui putuse să iasă din închisoarea de maximă securitate Lefortovo, mai mulţi observatori avizaţi ai scenei mi-au spus că ei înşişi permiseseră acest lucru, pentru a încerca să prevină destrămarea reţelei, care fără îndoială ar fi dus la izbucnirea violenţei.

Proiectul lui Vladimir Putin de construcţie a statului a presupus o înţelegere tacită cu infractorii, care au evitat un atac pe scară largă, recunoscând primatul regimului şi abandonând violenţa de stradă nediscriminată din anii 1990. Balanţa puterii s-a înclinat din nou în favoarea elitelor politice, aproape la fel ca pe timpul sovietelor. Statul este din nou cea mai mare bandă din oraş, iar persoanele din administraţie sau politice la nivel naţional sunt mai puternice decât omologii lor infractori. Totuşi această „bandă" nu este deosebit de unificată şi, cum dominaţia lui Putin asupra elitei pare să slăbească, mai ales că se fac tot mai multe speculaţii legate de o posibilă succesiune după alegerile prezidenţiale din 2018, există pericole. În timp ce factorii interesaţi de la nivel guvernamental central au puţine motive să se teamă şi nici nu au mare nevoie de infractori – deşi adesea se mişcă în aceleaşi cercuri sociale la nivel local –, ocaziile de cooperare mai profundă la nivel naţional între lumea politică şi cea interlopă sunt mult mai evidente, iar relaţiile dintre ele nu sunt deloc unilaterale. Un produs secundar este aici faptul că, chiar dacă guvernul naţional ar avea vreodată intenţia de a combate serios corupţia şi crima organizată, aceasta ar fi contracarată şi eliminată de aliaţii,

clienţii şi patronii gangsterilor. Şi, în afară de aceasta, orice conflict ar submina un element central din mitologia preşedintelui Putin, şi anume că a fost singurul om capabil să readucă ordinea în Rusia.

Capitolul 15

Războaiele din lumea interlopă

Nu oricine are un cuţit este bucătar.

Proverb rusesc

Pot fi *vorî* transformaţi în arme? În septembrie 2014, ofiţerul Kapo (poliţia securităţii) estonian Kohverse se pregătea să se întâlnească cu un informator într-o pădure izolată din apropierea satului Miikse, nu departe de frontiera cu Rusia. Avea şi forţe de sprijin la îndemână, dar nimeni nu se aştepta la ceea ce s-a întâmplat: o echipă FSB înarmată a traversat frontiera, i-a bruiat staţia de emisie-recepţie şi a aruncat grenade de asomare ca să zădărnicească orice încercare de a-i opri să-l răpească. Era clar o înscenare[1]. Kohver a fost dus mai întâi la Pskov şi după aceea la Moscova. Acolo a fost acuzat că a fost pe partea rusă a frontierei (deşi trupele ruse de frontieră semnaseră un proces-verbal din care reieşea că atacul avusese loc în interiorul Estoniei[2]) şi a fost condamnat pe baza unor acuzaţii larg trâmbiţate de spionaj. Chiar şi staţia de emisie-recepţie şi pistolul de serviciu au fost prezentate drept „probe" ale statutului său de spion. Deşi a fost condamnat la cincisprezece ani închisoare, la un an după răpire a fost eliberat la schimb cu un agent rus, dar spionajul nu pare să fi fost motivul primar al acestui raid îndrăzneţ. N-a fost nici măcar dorinţa Rusiei de a-şi demonstra capacitatea de intruziune.

Mai degrabă, răpitorii doriseră să oprească ancheta pe care o desfăşura Kohver. Totuşi, ancheta nu se referea la nimic atât de important încât să merite provocarea unui

incident diplomatic, căci era vorba numai de trafic ilegal de ţigări peste frontieră. Dovezile, coroborate cu conversaţiile cu ofiţeri de securitate estonieni, sugerează că FSB facilita activitatea de contrabandă contra unei părţi din profit. Nu era pentru îmbogăţirea ofiţerilor în cauză, ci pentru a face rost de fonduri în vederea unor măsuri de politică activă în Europa, care să nu aibă „amprente" ruseşti. La vremea respectivă preşedintele de atunci al Estoniei, Toomas Hendrik Ilves a scris pe Tweet: „Kapo, la fel ca şi FBI în SUA, se ocupă şi de contrainformaţii, şi de crima organizată. În anumite locuri, acestea sunt unul şi acelaşi lucru". Prin aceasta ne reaminteşte de ceva ce spusese fostul director al CIA, James Woolsey, în 1999: „Dacă ai din întâmplare ocazia să legi o conversaţie cu un rus care vorbeşte bine limba engleză, poartă un costum de 3 000 de dolari şi pantofi Gucci, care îţi spune că este membru în conducerea unei companii comerciale ruse..., atunci există patru posibilităţi". Acestea erau: să fie om de afaceri, spion, gangster sau „poate fi toate trei la un loc şi niciuna din cele trei instituţii nu are nicio problemă cu acest aranjament"[3].

Idioţi utili şi oportunişti periculoşi

> În Rusia legăturile dintre crima organizată, anumite oficialităţii ale statului, serviciile de informaţii şi lumea afa-cerilor estompează distincţia între poliţia statului şi câştigul privat.
>
> James Clapper, Director al Serviciilor Naţionale de Informaţii, SUA, 2013[4]

În momentul în care scriu aceste rânduri, Statele Unite sunt încă agitate de afirmaţiile şi contraafirmaţiile cu privire la eforturile ruşilor de a-şi subordona oamenii apropiaţi preşedin-telui Donald Trump, precum şi despre legăturile acestuia cu presupuşi suspecţi ruşi şi alţi gangsteri. Indiferent care este adevărul din aceste afirmaţii, ele atrag atenţia asupra unei probleme reale. Crima organizată rusă a jucat un rol important în deschiderea ostilităţilor din ceea ce numim acum „noul Război Rece"

sau „Pacea Fierbinte”[5] – care a prins cu adevărat contur în 2014, odată cu invadarea Crimeii. Toate serviciile de informaţii recurg uneori la infractori (mafia a ajutat la deschiderea uşilor pentru SUA în Sicilia, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, de exemplu, deşi măsura în care a făcut acest lucru a fost întotdeauna exagerată[6]). Cu toate acestea, atunci când agenţiile de informaţii lucrează cu sau prin infractori, de regulă încearcă să menţină o limită clară (în mod ideal, gangsterii nu trebuie să ştie niciodată cu cine lucrează). În cazul ruşilor, limitele acestea sunt mult prea des estompate, permeabile – şi adesea *vorî* se adresează beneficiarului final.

A apărut o „legătură ciudată cu gangsterii”. Pe de o parte, agenţiile de securitate îi folosesc de mult timp pe *vorî* şi reţelele lor criminale ca instrumente ocazionale pentru negociere şi pentru strângerea de informaţii. Procurorul spaniol José Grinda González a afirmat că, după părerea lui, „strategia Kremlinului este de a folosi grupurile de crimă organizată pentru a face tot ceea guvernul Rusiei nu poate face în mod acceptabil ca guvern”[7]. Gangsterii nu sunt numai plătiţi, dar li se oferă şi imunitate în schimbul executării misiunilor sub acoperire. De exemplu, Grinda a afirmat că *vor v zakone* Zahar Kalaşov a vândut arme teroriştilor kurzi pentru a destabiliza Turcia la ordinul GRU, serviciul rus de informaţii militare. La fel, în Letonia, o ţară tot mai importantă pentru Moscova ca un cap de pod financiar către Uniunea Europeană, serviciul rus de informaţii externe SVR a fost demascat nu numai pentru că i-a finanţat pe politicienii simpatizanţi, dar a fost legat şi de gangsterii locali de etnie rusă, încurajându-i să-şi ofere sprijinul[8].

Un exemplu ilustrativ este Viktor Bout, un om a cărui carieră a cuprins lumea criminalităţii, lumea afacerilor şi activitatea de informaţii – adesea toate trei în acelaşi timp –, ceea ce l-a condus acum într-o închisoare din SUA. Ca ofiţer de informaţii, probabil de la GRU, a înfiinţat o firmă de transport aerian specializată în zboruri

spre destinații periculoase. Pe lângă furnizarea de ajutor, a fost implicat și în încălcarea sancțiunilor și în afaceri cu arme. Nu este clar dacă oferta lui din 2008 de a vinde 700 de rachete rusești sol–aer Igla narcorebelilor FARC din Columbia a fost făcută în numele Moscovei (deși volumul de rachete pe care putea să-l achiziționeze sugerează acest lucru), dar este greu de spus, întrucât era folosit din când în când ca fațadă pentru ca guvernul să poată nega ceva, deși în acest proces i se acorda libertatea de a încălca legea fără a fi pedepsit[9].

În mod similar, un om de afaceri occidental pe care îl cunosc a înființat în ٢٠١١ o firmă în Murmansk și s-a trezit sub presiunea gangsterilor locali; când s-a adresat poliției, aceasta a apelat la FSB local, care a sugerat că ar trebui să-l ia ca partener pe unul dintre foștii lui ofițeri superiori. Când omul de afaceri a refuzat invitația, a constatat că informațiile financiare pe care le furnizase FSB erau folosite de infractori. Așadar, unde este de fapt linia de demarcație dintre polițiști și tâlhari?

Este clar că prezența criminalității ruse și eurasiatice are efecte subtile, dar și evidente. De exemplu, evaluarea crimei organizate ruse, efectuată în 2008 de Europol, a ajuns la concluzia că aceasta are „un impact direct de nivel mediu" asupra Uniunii Europene, resimțit mai ales prin operațiile de traficare, dar și:

> un înalt nivel de impact indirect asupra UE. Acesta este resimțit prin spălarea banilor și investiții. Aceste activități distorsionează și pot chiar distruge concurența legală; facilitează creșterea prețurilor și inflației pe piața imobiliară și pe alte piețe similare; creșterea corupției din lumea afacerilor; provoacă pierderi concrete firmelor legale și economiilor naționale din UE; duc la creșterea caracterului lucrativ și a acceptării sociale a activităților infracționale; facilitează penetrarea și integrarea acestora în structurile legale; duc la legalizarea procedurilor infracționale, a infractorilor și a activităților acestora și provoacă daune grave multor elemente legale din societățile UE.[10]

Totuşi, de atunci, îngrijorarea s-a agravat în mod clar, căci impactul penetrării infracţionale a Rusiei este văzut din ce în ce mai mult nu ca o simplă problemă a organelor de aplicare a legii, dar ca ceva mult mai serios. Deşi, în esenţă, gangsterii sunt gangsteri, uneori ei pot fi și bunuri ale statului.

Primul război din lumea interlopă: ocuparea Crimeii

> Este Crimeea prima cucerire din istorie efectuată de gangsteri în slujba unui stat?
>
> Întrebare care mi-a fost adresată la un seminar NATO, în 2015

Răspunsul la întrebarea de mai sus este complex, așa cum se întâmplă adesea, când membrilor mediului academic li se pun întrebări aparent simple. Nu este chiar o noutate că gangsterii pot fi folosiţi pe timp de război, dar neobișnuit în acest caz a fost faptul că infractorii erau combatanţi, nu numai colaboratori, și nu au fost numai dezlănţuiţi împotriva unui dușman, precum corsarii din secolul al XVIII-lea – piraţi care erau acceptaţi atât timp cât atacau tabăra cealaltă –, ci au fost integraţi în forţele invadatorului. Când Rusia a invadat Ucraina, nu a făcut acest lucru numai cu vestiţii „omuleţi verzi" nesuferiţi – forţele speciale fără însemne –, ci și cu infractori. Pentru gangsteri, aici nu era vorba de politică și încă și mai puţin de ceea ce Putin a numit „repararea unei nedreptăţi istorice"[11], care se produsese atunci când Peninsula Crimeea fusese transferată Ucrainei în 1954; pentru ei era vorba de oportunităţi de afaceri[12].

Chiar de la bun început, campania Moscovei de a smulge Crimeea de la Kiev a depins de alianţa cu interesele locale ale lumii interlope. Despre Serghei Aksionov, premierul noii regiuni Crimeea, se spune că ar fi avut un trecut de *vor*, cu porecla „Goblinul", pe vremea când făcea parte din grupul infracţional organizat Salem, în anii 1990[13]. Aksionov respinge toate aceste afirmaţii, susţinând că fac parte dintr-o campanie de defăimare iniţiată de oponenţii politici, dar atunci când a introdus o

acţiune în justiţie împotriva cuiva care făcuse aceste afirmaţii, Curtea de Apel a respins cazul ca fiind neîntemeiat[14].

Cu toate acestea, atât traiectoria lui Aksionov, cât şi cea a grupului Salem ne spun ceva despre dezvoltarea Crimeii şi despre rolul pe care *vorî* au putut să-l joace în ocuparea aproape sângeroasă a peninsulei. (Nu este deloc o coincidenţă faptul că cele două părţi ale Ucrainei în care Rusia este angajată în momentul în care scriu aceste rânduri sunt ambele zone în care *vorî* de modă veche sunt la fel de solid înfipţi în teren.) Chiar şi înainte de prăbuşirea URSS de la sfârşitul anului 1991, Crimeea devenise un paradis pentru contrabandă, piaţa neagră şi o reţea lucrativă pentru schemele de deturnări de fonduri, concentrate în localităţile balneare şi oraşele de vacanţă din regiune. În anii 1990, când Ucraina independentă se lupta atât cu criza economică, cât şi cu apropiata prăbuşire a structurilor sale interne de aplicare a legii, crima organizată dobândea forme tot mai vizibile şi mai violente. În Simferopol se luptau două bande rivale, Başmaki („Pantofii") şi Salem (numită astfel după Cafeneaua Salem, la rândul ei denumită astfel după oraşul înfrăţit cu Simferopol)[15]. Aceştia erau în acelaşi timp antreprenori şi jefuitori, forţând firmele locale să le plătească un tribut şi să le vândă produsele, sub ameninţarea incendierii magazinelor, a bătăii sau şi mai rău. Un infractor-om de afaceri retras (aşa spune el) îşi amintea de un drum cu feribotul la Kerci, în extremitatea de est a peninsulei, când fusese însoţit de un curier care ducea o valiză plină de cutii cu icre ieftine de peşte alb, pe care proprietarii de restaurante, forţaţi de Salem, le vor vinde ca „icre de Manciuria"; un grup de prostituate recrutate pentru bordelurile din Ialta; două „gorile", doi bătăuşi mahmuri şi plini de tatuaje – organele de aplicare a legii în mafie –, care se întorceau de la o petrecere din Novorossiisk. Aşa cum a spus chiar el, „toată criminalitatea din Crimeea era pe vasul acela"[16].

Era o situaţie în mod inerent instabilă: nu numai că se exercitau presiuni din partea elitelor din lumea afacerilor şi a politicii pentru ca poliţia să înceapă să-şi impună din nou autoritatea, dar războiul dintre bande începea să împiedice ambele părţi să obţină profituri. În 1996, conflictul a atins un paroxism al omuciderii şi violenţei şi ambele bande au rămas îngenuncheate. A deschis şi o fereastră de oportunitate pentru Ghennadi Moskal, şeful poliţiei din Crimeea între 1997 şi 2000, de a lansa lupta pe faţă împotriva gangsterismului. Crimeea a devenit un loc mai liniştit, dar afirmaţiile că bandele erau în sfârşit anihilate era o ficţiune convenabilă. „Alfrid", un tătar cărunt, veteran din timpul războaielor teritoriale din anii 1990, susţinea că „băieţii s-au maturizat, şi-au dat seama că războaiele nu fac bine afacerilor şi că mai sunt încă mulţi bani de câştigat în afacere. Moskal nu a făcut altceva decât să-i ajute să facă saltul"[17]. Liderii cei mai înalţi în rang ai tâlharilor şi cei care erau mai puţin bătători la ochi – inclusiv un *brigadir*, poreclit „Goblinul" – şi-au luat banii şi relaţiile şi s-au (semi)legalizat în politică şi în afaceri. De regulă, erau implicaţi şi în una, şi în alta, valorificându-şi în continuare, deşi nu chiar aşa de deschis, alianţele cu lumea infracţională, pentru a-şi promova scopurile politice şi economice[18]. În această privinţă, *vorî* din Crimeea au urmat în mare măsură acelaşi tipar ca şi în Rusia.

În anii ٢٠٠٠, aceşti gangsteri-oameni de afaceri erau tot mai dominanţi în Crimeea. Kievul părea puţin interesat să introducă bună guvernare şi prosperitate în această peninsulă de etnici ruşi, iar asta a dat elitelor locale atât frâu liber, cât şi o legitimitate perversă. Crimeea se considera neglijată şi separată de restul lumii politice. În acest vid politic, economic şi social, noile imperii mafia–afaceri–politică puteau prospera. Într-o telegramă diplomatică SUA din 2006 se spunea: „Aceşti infractori din Crimeea erau fundamental diferiţi de cei din anii 1990: atunci erau «bandiţii» în treninguri, mânuind pistoale, care dăduseră Crimeii reputaţia de «Sicilia

ucraineană» și ajungeau în închisoare, erau împușcați sau dispăreau din peisaj; acum se mutaseră în firme legale, precum și în administrația locală". Telegrama diplomatică mai adăuga: „Zeci de persoane cu trecut penal cunoscut au fost alese în biroul local cu ocazia alegerilor din 26 martie."[19] Viktor Semciuk, fost procuror-șef al regiunii, își amintește că „toate nivelurile administrației din Crimeea aveau o componentă infracțională. Nu era deloc ceva neobișnuit ca o sesiune parlamentară din Crimeea să înceapă cu un minut de reculegere în onoarea «fraților» uciși"[20].

Principalele afaceri erau în domeniul controlului firmelor și, tot mai mult, al pământului. O parte dintre foștii lideri ai bandei Başmaki, de exemplu, au fost acuzați că încearcă să preia SC Tavria Simferopol, principalul club de fotbal din Crimeea, în special pentru proprietățile pe care le deținea acesta[21]. Pe măsură ce prețurile au crescut – mai ales atunci când tătarii, strămutați în timpul sovieticilor din patria lor, Crimeea, au început să se întoarcă acasă –, infractorii-oameni de afaceri și aliații acestora din cadrul birocrației locale corupte au început să pună mâna pe proprietățile imobiliare și pe proiecte de construcții ca să profite de această piață.

Deși Crimeea făcea parte din Ucraina, multe dintre afacerile infracționale cele mai profitabile, cum ar fi traficul de droguri și de țigări contrafăcute netaxate, depindeau de relațiile cu rețelele infracționale ruse. La aceasta a contribuit și faptul că flota rusă a Mării Negre își avea baza tot la Sevastopol, în Crimeea, în cadrul unui tratat cu Kievul, astfel încât mulți veterani din marină se pensionaseră și rămăseseră aici; exista un trafic militar și civil curent încolo și încoace. Când statul ucrainean a început să se clatine, în timp ce președintele Ianukovici se lupta cu protestatarii de la Maidan, Moscova a început să-i contacteze pe eventualii ei aliați din Crimeea prin intermediul canalelor din lumea interlopă. După cum am aflat dintr-o conversație cu un ofițer rus de poliție, reprezentanți ai Solnțevo vizitaseră Crimeea pentru

discuţii cu *vorî* locali încă înainte de 4 februarie 2014, când Prezidiul Crimeii, sau consiliul de conducere, avea în vedere un referendum cu privire la statutul acesteia. Moscoviţii veniseră nu numai ca să-şi dea seama de aria viitoarelor afaceri infracţionale, dar şi ca să ia pulsul lumii interlope locale.

Aksionov, şeful Partidului Unitatea Rusă, părea alegerea ideală ca reprezentant al Kremlinului. Deşi fusese ales în 2010 în parlamentul regional cu numai 4% din voturi, era ambiţios, necruţător şi se spunea că are relaţii strânse şi cu mai mari puterii politice şi cu cei ai lumii infracţionale din peninsulă[22]. În ziua de 27 februarie, Moscova a pornit să anexeze Crimeea şi a desfăşurat „omuleţii verzi", iar o parte din poliţia locală a sprijinit lovitura, alături de ei aflându-se şi interlopi în salopete nepotrivite şi cu banderole roşii pe braţ, ţinând totuşi în mâini arme de asalt nou-nouţe. Aceste „forţe de autoapărare" au ocupat sediile firmelor – inclusiv reprezentanţa auto deţinută de un partener al viitorului preşedinte al Ucrainei, Petro Poroşenko[23] –, patrulând în acelaşi timp la colţurile străzilor, ca şi când ar fi asigurat cu adevărat locurile strategice. Unii dintre ei erau veterani şi voluntari, dar mulţi erau soldaţi de rând ai bandelor interlope din peninsulă, care îşi lăsaseră pentru moment rivalităţile deoparte, pentru a scoate Crimeea din Ucraina.

Noua elită este, aşadar, un triumvirat între timişi ai Moscovei, politicieni locali şi gangsteri transformaţi în oameni buni. Şi s-au descurcat chiar bine, trecând rapid la stoarcerea de fonduri din sumele trimise de Moscova pentru a se începe dezvoltarea peninsulei, precum şi la exproprierea proprietăţilor deţinute de guvernul ucrainean şi de aliaţii acestuia. Teoretic, aceste proprietăţi au fost vândute la licitaţie pentru a se obţine mai multe fonduri pentru dezvoltare, dar adesea în practică aceste „licitaţii" erau în mod clar târguri aranjate[24]. De exemplu, „Alfrid" nu a făcut niciun secret din faptul că lua multe dintre activele sale lichide şi folosea banii ca să cumpere proprietăţi. „E ca privatizarea din anii 1990", spunea el,

„una dintre acele șanse din viaţă când poţi face avere dacă te miști suficient de repede și dacă știi ce faci." Pentru „Alfrid", care avea acum peste șaizeci de ani, acesta era „planul de pensie"[25].

Între timp, Sevastopolul putea începe să concureze cu portul ucrainean Odessa pentru locul de centru de contrabandă. Din punct de vedere istoric, Odessa primise partea leului nu numai din contrabanda ucraineană, dar și din cea rusească, efectuată pe (și adesea și prin) Marea Neagră. Dacă Sevastopolul putea sau nu să se afirme ca un rival credibil, mai ales în lumina sancţiunilor occidentale, este oarecum irelevant: simpla posibilitate că ar putea fi așa îi obliga pe nașii din Odessa să micșoreze „taxa" pe care o percepeau din traficul infracţional prin port, un exemplu clasic de economie a pieţei negre.

Al doilea război din lumea interlopă:incendierea Donbasului

> Beneficiarii sunt politicienii, oligarhii și gangsterii. Cărbune, aur, petrol și tutun. Pentru asta se duc lupte în Ucraina de est.
>
> Ziarista rusă Iulia Poluhina, 2016[26]

Stimulentele perverse înseamnă eșecul multor planuri aparent bine gândite. Dacă Moscova se oferă să-ţi înlocuiască maşina ori de câte ori aceasta este furată sau radiată, de ce să-ţi baţi capul să conduci cu precauţie sau să o încui în timpul nopţii? Chiar așa, de ce n-ai putea să spui că a fost furată și să o vinzi mai departe? Din păcate, acelaşi lucru este valabil și pentru muniţiile promise corpului de miliţie din regiunea Donbas din sud-estul Ucrainei. Recrutează infractori și aventurieri, înarmează-i, pune-i într-un conflict încâlcit și fluid, care se desfășoară pe rute stabilite pentru contrabandă, și promite că vei face cheltuieli serioase în bătălie, și atunci nu ai de ce să fii surprins când revoltele împotriva forţelor guvernului ucrainean izbucnesc fără niciun motiv, altul decât să se utilizeze muniţie, să zicem, 10 000 de cartușe, afirmând că s-au folosit de două ori mai multe. Când apar cele 20 000

de cartușe pentru înlocuire din depozitele aflate în fundul Donbasului, excesul poate fi transferat ușor pe piața neagră, în vederea obținerii de profit[27].

Moscova și-a închipuit probabil că, bazându-se pe milițiile locale, va putea duce războiul nedeclarat împotriva Kievului, negându-l în același timp, și că acesta va fi ieftin, dar în realitate a creat o situație în care adesea nu mai deținea controlul asupra așa-zișilor ei intermediari. Și, într-adevăr, banii au fost deturnați de la bun început de aceștia și curând Moscova a început să plătească un preț și din cauza creșterii criminalității violente și a traficului ilegal de arme de acasă. În Rostov-pe-Don, orașul rus care jucase rolul de placă turnantă logistică de sprijin în timpul războiului, criminalitatea era o problemă în creștere. În 2015, regiunea Rostov era a noua în privința criminalității din Rusia, dar în 2016 înaintase pe locul al șaptelea, iar orașul devenise, conform unor anumite măsurători, cel mai periculos din Europa – deși nu fusese nici măcar printre primele zece mai înainte[28].

La vremea respectivă, probabil că Operația Donbas păruse o idee grozavă. Cu Crimeea mersese ușor și, ca și când s-ar fi lăsat purtați de inerția succesului, rușii au devenit și mai ambițioși. Ideea era nu să anexeze Donbasul cenușiu, plin de coșuri de fabrică, deși avea o populație în cea mai mare parte de etnie rusă și vorbitoare de limba rusă. Se dorea în schimb declanșarea unei pseudorevolte care să exercite presiuni asupra Kievului. Ucraina va trebui să recunoască hegemonia regională a Moscovei, se gândeau rușii, crezând că acest lucru se va întâmpla repede și inevitabil. Astfel, dacă în Crimeea scopul fusese să se creeze o nouă ordine, în Donbas era vorba mai ales să se creeze haos, chiar dacă un haos controlat și transformat în armă.

În acest scop, rușii au pus la cale o insurecție locală a vorbitorilor de rusă alarmați de noul regim de la Kiev. Au încercat să provoace tulburări în diverse orașe ale regiunii, dar cele mai multe au fost înăbușite sau nu au izbucnit deloc. Însă la Donețk și Lugansk, succesele inițiale au

permis Moscovei să instaleze regimuri marionetă, așa-numitele republici populare Donețk și Lugansk. Armata rusă a rămas principalul sprijin în aceste pseudostate, dar Moscova dorea ca aceasta să pară o mișcare autentic populară. I-a încurajat pe naționaliști, pe aventurieri, pe mercenari și pe cazacii din Rusia să se alăture forțelor locale. De aici a rezultat un amestec uimitor de miliții, grupuri eterogene de voluntari autentici, dezertori de la guvern și gangsteri locali.

Pentru *vorî* era o ocazie neprețuită de a-și transfera bătăușii stradali într-o formă de putere legală. Deși Ucraina postsovietică avusese numai un succes parțial în construirea statului de drept (printre altele, în 2014 corupția era aici o problemă chiar mai mare decât în Rusia[29]), estul era deosebit de problematic, căci se afla în mâinile unei cabale aparent indestructibile de oligarhi din lumea afacerilor și politicieni corupți. Pe scurt, „magnații din Donbas – unii dintre ei infractori chiar și în timpul regimului sovietic – împiedicau apariția statului de drept în Donbas și limitau sever formarea societății civile"[30]. Dacă adăugăm la aceasta concentrația mare de închisori locale, o economie locală care șchiopătează, încurajând bandele de stradă, probabil nu ne va surprinde afirmația că „fiecare om din regiunea Donețk este la închisoare, a fost la închisoare sau va fi la închisoare"[31].

După ce rușii au scos o parte din Donbas de sub controlul guvernului, liderii lumii interlope din regiune au ținut o *shodka* în decembrie 2014, ca să decidă cum să reacționeze[32]. Opțiunea lor a fost să profite din plin de noua situație și să-i încurajeze pe *vorî* din domeniile deținute de guvern în Donbas să intre pe teritoriul rebelilor[33]. Între timp, producția ilegală de alcool contrafăcut și de tutun și exportul acestora în Rusia, Ucraina și Europa au crescut, acum când interlopii dețineau, în esență, controlul[34].

Poate este interesant de constatat că șefii „rebelilor" aveau porecle precum „Motorola", „Batman", „Strelkov" („Trăgătorul") și „Ghivi", ca un omagiu pentru *kliciki* ale

gangsterilor. Cele mai importante personaje erau aventurierii entuziaşti sau veteranii din armată şi din securitate. Dar multe miliţii de rangul al doilea şi comandanţi mai tineri proveneau din lumea interlopă. Odată cu ei a venit şi cultura intimidării, a violenţei şi a furtului. Un voluntar rus, care se dusese să lupte crezând în mod sincer propaganda Moscovei că „fasciştii" ucraineni îi persecutau pe ruşi, s-a trezit dureros din visare când a intrat cu adevărat în miliţie: „Când ajungi acolo, îţi dai seama că nu este o unitate militară, ci o adevărată bandă"[35].

Fără îndoială, rebelii pot să creeze şi chiar au creat haos, iar acum, în 2017, când scriu aceste rânduri, sfârşitul acestui conflict nefericit încă nu se întrevede. Numai că atunci când este vorba de transformarea cuiva în armă, haosul este mai uşor de creat decât de controlat. Mai mulţi comandanţi au fost asasinaţi, probabil chiar de forţele speciale ruse, pentru că aveau prea multă personalitate şi erau prea periculoşi. O mare parte a luptelor pe scară redusă sunt necontrolate, declanşate adesea de plictiseală sau de ocazia de a câştiga bani. Între timp, la Rostov-pe-Don rata asasinatelor a crescut vertiginos (cu 19% în 2016), iar furnizarea de arme ilegale s-a răspândit considerabil, pe măsură ce kalaşnikovurile şi arme chiar mai grele apar din nou pe piaţa neagră din Rusia[36]. Indiferent dacă Kremlinul consideră că acesta este un succes, nu există nicio îndoială că în Donbas este un război al bandelor, şi nu numai în termenii de drept internaţional.

Al treilea război din lumea interlopă: Crimintern

> Acum are loc un fel de „naţionalizare a mafiei": structurile mafiei sunt înlocuite de autorităţile reale.
>
> Gen.-lt. de poliţie (r.) Vladimir Ovcinski, 2016[37]

De când Putin s-a întors la preşedinţie după scurta perioadă de păpuşar-premier din 2008-2012, Rusia a devenit tot mai mult un stat al mobilizării[38]. Practic, chiar dacă nu prin lege, regimul îşi rezervă dreptul de a chema

orice individ sau organizaţie, de la companii la mass-media, să promoveze agenda Kremlinului. Aceasta poate merge de la donarea de fonduri pentru o cauză pe care neagă că o sprijină până la oferirea unei identităţi ingenioase de acoperire pentru un spion. În esenţă, aici nu este nimic nou. La începutul anilor 2000, la Ghelendjik, pe malul Mării Negre, a fost construit un palat uriaş, despre care se presupunea că este destinat lui Putin şi finanţat cu bani furnizaţi de oligarhi ca „taxă" pentru îmbunătăţirea infrastructurii de sănătate. Acest lucru a fost dezminţit, dar, indiferent care este adevărul, clădirea este cunoscută ca „palatul lui Putin"[39]. În anii din urmă, Rusia lui Putin, cel puţin din punct de vedere psihologic, a fost pusă pe picior de război, mai ales după ce a apărut noul conflict geopolitic. Tot mai mult, disidenţa este numită trădare, iar interesele regimului actual sunt prezentate ca interesele Rusiei în ansamblu.

Dacă adăugăm la aceasta legăturile de dată îndelungată dintre lumea interlopă şi lumea legală, în special prin agenţiile de securitate, vedem care este aria de cuprindere a tipului distinct de mobilizare apărută. În trecut, statul a folosit aceste legături în esenţă în scopuri negative: ca să impună noile reguli ale jocului după ascensiunea lui Putin la putere, de exemplu, sau pentru a avertiza bandele cecene să nu-i sprijine pe rebelii de acasă. De atunci însă, tot aşa cum statul sovietic îi folosise pe *vorî* ca instrumente, indiferent că era vorba despre controlul deţinuţilor din gulaguri sau despre compromiterea străinilor, la fel i-a pus şi Putin la treabă.

Evident, nu toate operaţiile infracţionale ruse sunt instrumente ale influenţei Kremlinului în străinătate. Nu orice grup sau reţea pot fi determinate să devină o parte a ceea ce am putea numi un „Crimintern" al Moscovei, succesoarea din lumea interlopă a vechii Internaţionale Comuniste sovietice. Pe cele care pot fi determinate, le-am definit drept „crimă organizată cu baza în Rusia (COBR)": trăsătura lor caracteristică fundamentală este că, deşi operează în străinătate, au o puternică mizã în Rusia.

Aceasta poate însemna că membrii lor au familii și averi acolo sau că nucleul rețelei lor este în Rusia. Oricum ar fi, Kremlinul are un avantaj. Un ofițer de contrainformații occidental s-a exprimat neelegant, dar sugestiv, despre un *vor* din COBR: „Atât timp cât are biluțele la Moscova, rușii pot oricând să strângă de ele”[40]. Nu este vorba neapărat de etnie, nici de limbă, ci de pericol.De exemplu, unii dintre gangsterii etnici ruși expatriați din Spania au migrat, mutându-și toată familia și averile în afara țării lor. Dar alții mai au legături personale și profesionale puternice acasă. La fel, personaje-cheie ale bandelor georgiene operează în Franța, Italia, Grecia și Olanda, dar își mențin legăturile cu Rusia. Artur Iuzbașev, arestat în Franța în 2013 pentru rolul său într-un cerc internațional de tâlhărie și condamnat în 2017, nu numai că avea un bodyguard cecen, dar fusese arestat la Moscova în 2006[41]. A stat numai două luni la închisoare pentru o acuzație de posesie de droguri, dar în acest timp a stabilit legături cu un grup infracțional cu baza în Rusia, care se pare că au continuat și după 2010, când el a sosit în Franța. Și invers, considerabila rețea de crimă organizată a gangsterilor georgieni și armeni acuzați în 2012 de tâlhărie și furt în Franța și în Belgia nu avea contacte directe cu Rusia, așadar nu făcea parte din COBR[42].

Cu toate acestea, COBR este folosită ocazional, dar din ce în ce mai mult, pentru a juca diverse roluri în „războiul politic” al Moscovei pentru a dezbina, a distrage atenția și a demoraliza Occidentul, în special Europa, mai ales atunci când serviciile de informații ale Rusiei nu au alternativă[43]. Deși agențiile ei de securitate își dezvoltă tot mai multe capacitățile interne de hackeri, Moscova depinde încă de recrutarea infractorilor cibernetici sau de angajarea lor din când în când în schimbul libertății lor. Aceștia furnizează mai ales „capacități în momentele de vârf” pentru operații majore, cum au fost atacurile cibernetice împotriva Estoniei în 2007 și împotriva Georgiei în 2008, precum și perturbările cibernetice continue din Ucraina. Acești hackeri sunt folosiți adesea

pentru a sprijini subversiunea politică, iar pentru aceasta este nevoie de bani. Așa cum a demonstrat și cazul Kohver, grupurile COBR pot fi taxate și pentru fondurile din *ciornaia kassa* („contul negru"), care pot fi folosite pentru iregularități comise în străinătate mai ușor decât dacă se scot banii direct din Rusia, căci există riscul ca urma plăților să ducă la Moscova.

La un nivel mai tactic, profesioniștii care știu să treacă oameni și bunuri peste frontiere sunt valoroși pentru acțiunile de informații. De exemplu, în 2010, un număr de 11 spioni ai Serviciului Rus de Informații aflați sub acoperire profundă au fost demascați în SUA în cadrul Operației FBI „Povești cu fantome"[44]. Se spune că cel mai bun dintre ei era Christopher Metsos, care a reușit să fugă în Cipru. A fost arestat, dar eliberat apoi pe cauțiune, moment în care a dispărut imediat, în ciuda eforturilor de a fi ținut sub urmărire. Mai mulți ofițeri de contrainformații și-au exprimat în fața mea părerea că traficanții de persoane din COBR și-au folosit cunoștințele și relațiile pentru a-l trimite pe ascuns pe Metsos înapoi în Rusia sau în altă jurisdicție de unde ofițerii ruși de informații puteau finaliza întoarcerea lui.

La capătul cel mai violent al spectrului, câteva asasinate atribuite Serviciului Rus de Informații se pare că au fost subcontractate în COBR, precum cele din Istanbul ale mai multor suporteri ai cecenilor și ai militanților din Caucazul de nord. Nadim Ayupov, pe care autoritățile turce îl acuză de asasinarea a trei presupuși teroriști ceceni în numele FSB, era membru al unui grup infracțional organizat cu baza la Moscova, care până atunci se specializase în furtul de mașini[45]. La fel, grupurile COBR ar putea fi în spatele sprijinului secret acordat de organizațiilor paramilitare cu legături în Rusia, cum este Frontul Național Maghiar, și mai ales agitatorii care au luat parte la încercarea de lovitură de stat sprijinită de Moscova din Muntenegru în 2016, cu intenția de a împiedica aderarea țării la NATO[46].

Al patrulea război din lumea interlopă: reculul

— Uneori nu știm, sincer, dacă indivizii aceștia sunt spioni sau infractori. Dar problema este că, deși execută operații de spionaj aici, în Germania, defraudează, fură și jefuiesc companii din Rusia.

Am întrebat dacă fac mai mult bine sau rău Kremlinului.

— Ah... dacă aș fi în locul lui Putin, aș fi mai îngrijorat de ceea ce fac acasă.

Conversație cu un ofițer de informații german, 2016[47]

Există riscuri serioase pentru Moscova în acest gen de complot dintre stat și infracțiune. Este ușor să înțelegem tentațiile pentru Vladimir Putin. Rusia nu este în cea mai bună poziție pentru a pretinde statutul de mare putere și de a arunca provocări Occidentului. Armata ei este mai mică decât forțele combinate ale NATO din Europa, chiar fără să punem la socoteală Canada și SUA. Economia ei este mai mică decât cea a statului New York[48]. Dar este totuși un regim autoritar capabil să-și concentreze resursele pentru scopuri; Putin nu trebuie să-și facă griji pentru răspunderea democratică și are combinația de pragmatism și cruzime necesară pentru a exploata orice avantaje găsește. Lumea interlopă rusă poate fi un mare dezavantaj pentru dezvoltarea socială, politică și economică a țării, dar poate fi și este mobilizată ca instrument al politicii externe, în ceea ce am putea numi primul război infracțional-politic al lumii.

Dar a calculat Kremlinul bine riscurile? Nu numai în ceea ce privește scăderea prestigiului global al Rusiei (deși acest lucru este incontestabil), dar și în ceea ce privește modul în care contactul cu *vorî* continuă să îi corupă și mai mult pe ofițerii securității statului, pe care odinioară directorul FSB, Nikolai Patrușev, i-a numit „noua nobilime" a Rusiei[49]. Statutul lor privilegiat, lipsa unei supervizări eficiente și utilizarea metodelor extralegale în munca de zi cu zi au contribuit la transformarea lor în incubatoare ale rețelelor și cercurilor infracționale. Iată ce afirmau Andrei Soldatov și Irina Borogan, cei mai buni observatori ruși independenți ai acestor indivizi:

> Pe vremea sovieticilor, membrii KGB făceau parte dintr-o elită. Dar când Uniunea Sovietică s-a prăbuşit şi Rusia s-a scufundat în noul capitalism, puţini ofiţeri KGB au devenit lideri de afaceri. Au fost depăşiţi de indivizi mai tineri, mai rapizi: o nouă rasă de oligarhi. În schimb, veteranii KGB şi-au găsit locul în rândul al doilea şi al treilea al noilor structuri de afaceri, conducând departamentele de securitate ale baronilor imperiilor. Nemaifiind stăpâni ai universului, îi slujeau acum pe noii îmbogăţiţi[50].

Cine sunt „noii îmbogăţiţi" ai Rusiei, aşadar? Să ne gândim la Serghei (din motive lesne de înţeles, acesta nu este numele lui real), colonelul FSB pe care l-am întâlnit de câteva ori la Moscova. Este un bărbat inteligent şi impresionant, atent şi educat. Îşi aminteşte de anii 1990 ca de nişte „vremuri de tulburări" şi şi-a exprimat de mai multe ori aparent sincer convingerea că „Putin a fost trimis de Dumnezeu ca să salveze Rusia". Nu am nicio îndoială că este şi el la fel de corupt ca şi ceilalţi. Provine din rândurile clasei muncitoare, a mers la universitate, apoi din motive nu tocmai clare a fost ofiţer inferior în armată, după care a intrat în KGB şi apoi în FSB, succesorul acestuia, după 1991. Nu pare să fi moştenit vreo avere, iar soţia lui nu lucrează, dar cu toate acestea are o casă mare în afara capitalei, cu toate apanajele noului îmbogăţit moscovit, de la garajul pentru trei maşini (un Range Rover pentru el, un BMW pentru ea, un Renault pentru menajera care locuieşte cu ei) până la blaturile din marmură de import, televizoarele mari cu ecran plat pe fiecare perete şi o piscină cu pavilion în grădină.

Înţeleg că Serghei este un furnizor de servicii. Poziţia lui în FSB îi permite să aibă acces la o mulţime de informaţii pe care le deţin serviciile de securitate într-un stat autoritar. Dacă vrei să ştii exact câţi bani are o ţintă înainte s-o scuturi bine, dacă vrei să ştii cine deţine, de fapt, compania pe care ai pus ochii, dacă vrei pur şi simplu să afli numărul de mobil privat al cuiva şi al amantei acestuia, atunci Serghei este omul tău. Aceasta probabil că nu-l împiedică să-şi facă treaba foarte bine, dar în acelaşi timp

accesul și privilegiile de care se bucură postul lui pot fi închiriate. Mulţi dintre clienţi par să facă „afaceri", dar în Rusia modernă, unde lumea afacerilor, a infracţiunii și a politicii se intersectează atât de liber, aceasta nu înseamnă nimic.

Cu cât serviciile de securitate folosesc mai mult infractorii drept instrumente, indiferent că este vorba de hackeri sau ucigași, cu cât au mai multe contacte cu ei, cu atât este mai mare riscul de a fi compromis și astfel angajatorul poate deveni angajat. De exemplu, în 2012, Jeffrey DeLisle, un sublocotenent din marina canadiană, a fost arestat de GRU sub acuzaţia că este spion. Lucra la HMCS Trinity, un centru de fuzionare a informaţiilor care răspundea de clasarea materialelor nu numai de la serviciile canadiene, ci și de aliaţii acestora din Marea Britanie, Statele Unite, Australia și Noua Zeelandă. În această calitate, avea acces la o gamă fenomenală de secrete, dar, pe măsură ce ancheta înainta, a reieșit clar că printre sarcinile lui era și aceea de afla ce știe Poliţia Regală Călare din Canada despre gangsterii ruși suspecţi din ţară[51]. Stând de vorbă cu ofiţeri de securitate canadieni, este clar că aceștia nu înţelegeau deloc de ce ar dori GRU să știe așa ceva. Pare mai probabil că, undeva pe lanţul de comandă,cineva și-a dat pur și simplu seama, dată fiind poziţia sa, căDeLisle putea oferi un acces lesnicios la informaţii care puteau fi repede transformate în bani și vândute infractorilor în chestiune. Istoria *vorî* este povestea unor infractori care au găsit modalităţi de a lucra în interiorul unui regim puternic și de a-l deforma pentru propriile scopuri. De la lagărele de muncă la piaţa neagră, s-au adaptat și au prosperat pentru că au înţeles cum să exploateze mediul în avantajul lor. Ar fi periculos și prostesc să presupunem că succesorii de astăzi ai *vorî* sovietici sunt mai puţin capabili.

Capitolul 16

Rusia bandiților. Furtul unui popor?

Patria hoțului este orice loc unde poate fura.
Proverb rusesc.

„Care este diferența între un mafiot și un politician?", m-a întrebat odată glumind un polițist rus, iar răspunsul meu a fost: „Nici eu nu știu"[1]. Multor lideri naționali din întreaga lume le place să vorbească cu severitate despre securitatea națională, dar e greu să vezi vreunul dispus să folosească jargonul infractorilor la o conferință de presă. Însă în 1999, Vladimir Putin s-a exprimat memorabil despre teroriștii ceceni în felul următor: „Dacă îi găsim la toaletă, îi vom ucide, chiar în latrină". A folosit cuvântul *mocit*, care înseamnă literal „a urina" și provenea din jargonul infractorilor, înregistrat încă din anii 1920. Este un termen care a fost adoptat în cele din urmă chiar și de poliția politică KGB, *mokroe delo,* „treaba udă", însemnând ucidere, *udă* deoarece era cu vărsare de sânge. Utilizând un asemenea termen, Vladimir Putin – pe atunci prim-ministru, dar evident succesorul președintelui Boris Elțin – nu numai că și-a consolidat statutul de lider cu ceva din duritatea băiatului rău al străzii, dar a și sancționat răspândirea acestui limbaj prin toată societatea oficială[2].

Mai existase un transfer al expresiilor, ba chiar și al obiceiurilor *vorî* și înainte. În cadrul forțelor speciale sovietice Spețnaz, de exemplu, exista un test pentru noii recruți: se punea un prosop alb, curat, dincolo de ușa cazărmii, în interior, cine se simțea ca la el acasă și își ștergea cizmele murdare cu el dovedea că este un inițiat, nu un fraier neștiutor[3]. Obiceiul își are originea în modul în care se recunoșteau între ei *blatnîe* din lagărele de concentrare[4]. Dar acesta era ceva mult mai deliberat și generalizat. Dintr-odată, politicienii și comentatorii au început să vorbească despre *razborki* (reglări violente de conturi) și despre *shodki* (întâlniri), despre cine se afla sub al cui „acoperiș", și cine a „ordonat" (în sensul că are un

contract pentru a ucide pe cineva) pe cine, câte *limonki* („lămâi mici", un milion de ruble) ar putea costa aceasta. În fond, la fel ca și gangsterii, rușii trebuie să trăiască *po poneatiam* „în conformitate cu înțelegerile" –, cu alte cuvinte, recunoscând codurile și ierarhiile nescrise, nu numai pe cele formale.

Într-un anumit fel, aceasta este ironia finală. *Fenea*, cândva un limbaj cu scopul deliberat de separare de restul societății, fusese încorporat cu entuziasm de către aceeași societate. Limbajul hoților a fost domesticit, adoptat și transformat într-un fel de victorie finală a restului societății. Evident, întotdeauna a existat un transfer de expresii din jargonul infractorilor în vorbirea tinerilor și a adepților curentelor culturale adverse, dar acestea erau fenomene tranzitorii, căci „mișto" de astăzi devine mâine un anacronism. Termeni ca *pahan* (șef de bandă) pentru tată și *dohodeaga* (un *zek* pe punctul de a muri de foame) pentru un individ slăbănog au fost la modă și s-au demodat fără să lase nicio urmă, spre deosebire de modul prin care limbajul infracțional a fost adoptat recent și a pătruns în ansamblul societății.

Nu există țară pentru hoții bătrâni?

> Astăzi nu mai avem hoți adevărați. Totul este de vânzare la un preț decis de bani.
>
> Evgheni, infractor de carieră[5]

Problema este în ce măsură a afectat acest lucru cultura politică și publică rusă? Firește, procesul merge în două sensuri. Societatea generală a adoptat jargonul infractorilor nu pentru că era incitant să spargă aceste tabuuri după atâția ani de limbaj de lemn sobru sovietic și nici numai pentru a urma exemplul lui Putin. Ci pentru că reflecta și un proces fundamental de criminalizare a politicii și a vieții zilnice, o modalitate de a descrie *bît*, experiențele de zi cu zi, de a comunica despre o lume în care loialitatea de clan, concurența nemiloasă și exploatarea pură erau la ordinea zilei[6]. Dar cuvintele clădesc lumi și răspândirea acestui limbaj trebuie să fi

contribuit în mod sigur la acest proces. Lingvistul Mihail Gracev a afirmat că „Termenii hoţilor denotă un lexicon al agresiunii şi, atunci când trec în limbajul comun, ne influenţează treptat psihicul în cel mai rău mod”[7]. Viktor Erofeev, scriitor care nu este străin de limitele limbajului acceptabil, a prezentat şi el modul în care a evoluat Rusia ca fiind în acelaşi timp cauză şi efect. „A fost nevoie de un întreg vocabular nou pentru a reflecta realitatea emergentă a gangsterului-capitalist; şi locul vacant al neologismelor din ziarele sovietice a fost luat de termenii din jargonul vieţii de închisoare şi al culturii drogurilor, care au încolţit precum bambusul. Acele cuvine au transformat limba rusă într-o limbă a dorinţei, a ironiei, a constrângerii şi pragmatismului.”[8]

Dacă lumea interlopă rusă îşi pierde vechile mituri şi coduri, dacă titlul de *vor v zakone* devine o marfă şi se transformă într-o vanitate lipsită de conţinut, dacă infractorii de rang înalt înfiinţează corporaţii şi organizaţii de binefacere şi încearcă să se amestece cu restul societăţii, iar politicienii încep să vorbească precum gangsterii, cine pe cine îmblânzeşte şi instruieşte? Cândva, pe la începutul secolului al XXI-lea, hoţii edificatori ai statului şi oamenii de stat infractori s-au întâlnit la mijlocul drumului. Ziaristul ruso-american Paul Klebnikov – ucis el însuşi în 2004 într-o ciocnire a mafiei din Moscova – l-a citat pe Konstantin Borovoi, preşedintele Bursei Ruse de Mărfuri, care ar fi spus: „Mafia este o încercare de imitare a guvernului. Are propriul sistem de impozite, propriul serviciu de securitate şi propriul sistem administrativ. Orice om de afaceri, pe lângă faptul că plăteşte impozite la stat, trebuie să plătească impozite şi acestui guvern din umbră”[9].

În anii ۱۹۹۰, statul era în criză, nu falimentat, dar pe cale să falimenteze. De atunci şi-a revenit, în parte nu îmblânzind lumea interlopă pur şi simplu, ci absorbind-o, sau cel puţin acele elemente cu viziune de perspectivă, care încercau „să imite guvernul”. Este mult prea simplist să spunem doar că este „un stat mafiot”. În timpul lui Putin,

când oamenii din centrul regimului au fără îndoială interesul să se îmbogăţească, există şi o misiune ideologică căreia Putin îi este dedicat. Apelurile lui Putin la patriotism, la misiunea autodeclarată de a reda Rusiei „suveranitatea" şi statutul în lume – să facem Rusia mare din nou –, par să fie mai mult decât o retorică autojustificativă. La fel, atunci când interesele Kremlinului şi cele ale lumii interlope se ciocnesc, acestea din urmă se acomodează la cel dintâi. Aşa cum demonstrează arestarea unor figuri precum „guvernatorul de noapte" din St. Petersburg, Vladimir Barsukov/Kumarin (a se vedea Capitolul 13), acesta nu este un regim care să ignore provocările.

În schimb, au avut loc două procese. Unul ar putea fi numit „naţionalizarea – limitată – a lumii interlope". O parte dintre membrii ei au ajuns în elita statului, fie sub forma unui *avtoritet* om de afaceri, fie a gangsterilor transformaţi în politicieni. În acelaşi timp, există un consens clar în privinţa faptului că licenţa pe care au primit-o este condiţionată de respectarea traiului *poponeatiam*, statul fiind cel care defineşte periodic aceste înţelegeri, indiferent dacă este vorba să nu fie sprijiniţi rebelii ceceni sau să se facă ocazional câte un serviciu pentru serviciile de informaţii.

Al doilea proces este „gangsterizarea" sectoarelor formale, care îl precede cu mult pe Putin, dar ai cărei parametri au fost redefiniţi mai clar în timpul lui. În politică, statul conduce prin decrete prezidenţiale şi prin procesul legislativ atunci când poate, dar va recurge la înţelegeri în culise şi la o violenţă pe care o poate nega atunci când este nevoit. În acest proces, statul creează un climat de impunitate şi permisivitate care îi încurajează pe agenţii şi pe aliaţii săi să acţioneze în afara legii, indiferent că este vorba de asasinarea unei figuri a opoziţiei, precum Boris Nemţov în 2015, despre care se crede că a fost lichidat de oamenii lui Ramzan Kadîrov[10], sau de atacuri cu substanţe chimice caustice, aruncate în faţa liderului opoziţiei, Aleksei Navalnîi, în 2017[11]. În realitate, este un

stat sfâșiat încă între un impuls spre legalizare și fărădelegea obișnuită.

În mod similar, contractele de afaceri sunt acum aplicate prin tribunale, nu de ucigași plătiți[12], dar când sunt vremuri grele, vechile obiceiuri se impun repede din nou. „Raidurile" în proprietățile altora, jefuirea lor pe bază de documente false sau prin procese judiciare aranjate au scăzut mult în anii 2000 și la începutul anilor 2010, dar presiunile exercitate după 2014 asupra economiei au condus rapid la o resurgență[13]. Când economia este sub presiune, afacerile se ascund din nou în umbră. În ٢٠١٦, după datele Rosstat, Serviciul de Stat Federal pentru Statistică, ٢١,٢٪ din rușii care lucrau erau angajați în sectorul informal, o creștere cu ٠,٧٪ față de anul precedent și cel mai înalt nivel din ٢٠٠٦, când a fost introdus pentru prima dată acest criteriu. Între timp, potrivit unui studiu al Academiei Prezidențiale Ruse de Economie Națională și Administrație Publică, peste 30 de milioane de oameni erau în „piața muncii la negru", ceea ce înseamnă peste 40% din populația economic activă[14]. În afaceri, la fel ca și în politică, există o tendință spre reformă, de renunțare la vechile practici în care influența, corupția și violența distorsionează logica concurenței și a pieței, precum și securitatea legii. Însă modul în care a venit capitalismul în Rusia, modul în care încă de la început interesele individuale și ale regimului au văzut piața decuplată de instituțiile menite să o consolideze și să o susțină, modul în care sectorul legal a înghițit infractorii, banii lor murdari și metodele lor încă și mai murdare – toate acestea au însemnat că anumite instincte au încă rădăcini adânci. Probabil că nu este de mirare – chiar dacă este incorect – că unul dintre atașații economici occidentali la Moscova s-a oprit în timp ce descria călătoriile în Rusia și a spus: „Dar necazul este că noi pretindem să-i tratăm ca o economie reală, funcțională. Nu este așa: totul este un platou de filmare. Ni se pare că filmăm o reclamă, ei însă se străduiesc să realizeze filmul cu Nașul în care sunt distribuiți."[15]

Pietre funerare și blockbustere:reprezentații ale gangsterismului

— Sunteți gangsteri?
— Nu, suntem ruși.

Dialog din filmul *Brat 2*, 2002

Ce ar fi un film cu gangsteri fără o înmormântare? Lângă intrarea în cimitirul Vagankovskoe din partea de vest a centrului Moscovei se află o alăturare elocventă. Pe de o parte, este un înger de piatră contemplativ, mormântul lui Vlad Listiev, comentator TV și ziarist popular, a cărui asasinare din 1995 a rămas un mister, dar se pare că a fost vorba de o luptă pentru canalul TV Ostankino. Aproape vizavi se află mormântul pompos și masiv al fraților Amiran și Otari Kvantrișvili, nași uciși cam în același timp. În fața crucii înalte de piatră, cu mâinile sprijinite pe pietrele de mormânt inscripționate cu litere de aur ale celor doi gangsteri, stă un alt înger, dar cu halo în jurul capului și cu aripile desfășurate. Contrastul dintre reprezentările fizice de respect și veneraţie dintre cele două este izbitor.

Poate vrea să însemne că nu este de fapt mort, că, atunci când „Osea" Butorin a decis să-și însceneze moartea în 1999, își pusese cenușa într-o mică nișă modestă în cadrul unei ceremonii discrete și nu organizase postum ritualul exorbitant pe care șefii de bandă îl considerau obligatoriu pe atunci. Înmormântarea unui gangster, element esenţial al „sălbaticilor ani 1990" și un clișeu îndrăgit începând de atunci, nu era o simplă ocazie de a-și lua rămas-bun de la un coleg (sau rival), o ocazie de a face afaceri, o etalare a bogăţiei și a adeziunii la lumea interlopă. Era mult mai mult. Era un caz de „practicare a gangsterismului", în care pompa fusese modelată în mare măsură în mod conștient după filmele occidentale. Era și o demonstraţie de putere: în acest moment, această felie de pământ nu aparţinea societăţii, nici statului, ci *vorî*.

Această demonstraţie este importantă, mai ales datorită perenităţii pe care o conferă pietrele funerare și alte

monumente similare. Examinând mormintele infractorilor din Moscova și Ekaterinburg, Olga Matich a analizat imagistica pietrelor funerare fotorealiste care, pe de o parte, se străduiesc să elimine violența din viața gangsterilor (și adesea uciderile), scoțând în același timp în evidență virtuțile mediului: puterea fizică, familia și bogăția[16]. Mulți gangsteri decedați erau înfățișați în haine sport, prezentând simbolurile succesului lor – de la cheile unui BMW la bijuteriile masive. Desigur, nu sunt subtile; absolut de prost-gust. Dar se potriveau cu valorile lumii hoților din anii 1990. Personal, observând cimitirele din Moscova, am văzut că stilurile anilor 2000 s-au schimbat. Extravaganța statuii arogante era încă o normă pentru cei mai puternici gangsteri, dar era mai probabil ca aceștia să fie înfățișați în atitudini contemplative, cu un lanț gros de aur la vedere sau cu îngeri și alte elemente ale iconografiei ortodoxe. De exemplu, mormântul lui Aslan Usoian „Ded Hasan", îl depășește chiar și pe cel al fraților Kvantrișvili, dar este ambiguu: statuia unui bărbat în mărime naturală, încadrat de două obeliscuri înalte. Poate fi la fel de ușor un oligarh, un director de teatru sau un naș. Am putea specula că ideea fusese să se diminueze rolul de infractor și mai ales de străin.

O metamorfoză similară s-a produs și în cultura populară. Să nu uităm că gangsterul din secolul al XVIII-lea, Vanka Kain, prezentat în Capitolul 1, a fost probabil primul (anti)erou din literatura rusă, sursă de inspirație pentru o serie întreagă de povestiri relatate inițial în cârciumi sau la gura sobei, înainte să ajungă a fi tipărite[17]. Mitul lui a fost imortalizat în tot felul de povestiri romantice, de la cele exagerate (despre jefuirea palatelor imperiale), la cele izbăvitoare (Kain era dispus să renunțe la viața lui de tâlhar ca să se însoare cu o femeie cumsecade). În ultimă instanță, era un „hoț cinstit", dar nu și un om cinstit, un bărbat a cărui unică virtute era că oamenii care încercau să-l prindă nu erau mai buni decât el, ceea ce sublinia falimentul moral esențial al unei mari părți din restul societății.

Gangsterul a devenit un fenomen normal în Rusia postsovietică. Deși acum există un trend mult mai vibrant și mai popular de dramă cu polițiști și spioni în literatură, în filme și la TV, gangsterul continuă să fie în mare măsură un personaj de bază. Povestirile despre „crime adevărate" umplu încă rafturile librăriilor, iar crima organizată este mereu prezentă pe ecrane. Poate că nu mai e posibil să se vorbească despre „«cucerirea» aproape totală de către lumea interlopă a culturii populare postsovietice, despre preocuparea pentru infracțiune, ca subiect aproape în toate genurile narative"[18].

Pe de altă parte, întrucât și reprezentările poliției au devenit mai populare (și mai pozitive), poate că „lumea interlopă" a cedat locul pur și simplu „legii și ordinii". Indiferent cum ar fi, reprezentările macabre, ultraviolente și implicit entuziaste din anii 1990 au cedat locul, cel puțin parțial, unei imagini ceva mai nuanțate.

Să luăm, de exemplu, traiectoria urmată de filmele *Brat* („Fratele") și *Brat 2*, apoi serialul TV *Brigada* și, mai recent, *Fizruk* („Profesorul de educație fizică"). Primul film *Brat* (1997) a fost o producție cu buget modest, înfățișându-l pe Danila Bagrov, recent lăsat la vatră, care rătăcește printr-un St. Petersburg dărăpănat, condus de gangsteri, interesat mai presus de orice de ultimele CD-uri ale lui Nautilus Pompilius, un grup rock rusesc. Dar în cele din urmă, mai ales datorită fratelui lui nepăsător, Viktor, nimerește într-o serie de ciocniri dintre gangsteri și – cu toate afirmațiile lui că în armată se ocupase numai de hârtii – dă dovadă de o competență necruțătoare și letală. Uneori este un cavaler în armură ponosită, alteori ucigaș plătit, dar indiferent ce face, acest film, care a devenit un hit cultural, zugrăvește lumea interlopă ca pe ceva sordid, imoral, dar inevitabil și în afara controlului prin mijloace legale. Să devii justițiar, un „infractor bun" – acesta este singurul răspuns.

Succesul filmului a dus la turnarea rapidă a urmării sale, *Brat 2,* în anul 2000, care are o semnificație diferită, naționalistă. O serie de necazuri îl aduc pe Danila la

Chicago, unde el și fratele lui reușesc să le provoace pagube mari atât gangsterilor americani, cât și celor ucraineni. Viktor rămâne în America, dar Danila se întoarce acasă cu fata, cu banii și cu mândria rusească intactă, precum și cu șansa de a ține un discurs important, preamărind superioritatea valorilor rusești față de materialismul american:

> Americanule, care este puterea ta? Chiar sunt banii? Fratele meu spune că sunt banii. Ai o mulțime de bani – și ce-i cu asta? Puterea reală este adevărul. Cine are dreptate este puternic. L-ai înșelat pe un om și i-ai luat banii. Asta te-a făcut mai puternic? Nu, nu te-a făcut, pentru că nu ai dreptate, iar cel pe care l-ai înșelat are. Înseamnă că el este mai puternic.

Această afirmație mai strălucitoare a fost scrisă și filmată clar cu un simț mult mai acut al mesajului, într-un moment – Elțin îi transfera puterea lui Putin – în care se introducea brusc pe agenda națională presupusa „reînviere" a Rusiei. SUA sunt descrise dacă nu ca o țară rea, oricum profund viciată, însă poate că aspectul cel mai interesant, la modul pervers, este mândria evidentă a rușilor față de propriii ucigași. Da, poate că rușii au gangsteri, dar cel puțin gangsterii lor sunt mai tari decât ai oricui.

Cândva, infractorii imaginari ai Rusiei erau bișnițari. De exemplu, *Povestirile din Odessa* ale lui Isaac Babel din anii 1920 relatează istorii picarești despre Benia Krik, nașul evreu supradimensionat din ghetoul Moldavanka din Odessa, de dinainte și din timpul Revoluției. Latura lui de infractor dur este contrabalansată de o viclenie și un pragmatism amiabile. Se va lupta cu poliția dacă trebuie, dar va prefera să ajungă la un armistițiu implicit, atunci când poate. În această privință s-a ridicat la nivelul concepției populare despre omul din Odessa: „Un șmecher cu experiență, viclean, manipulator, un om ingenios, care țipă, exagerează și speculează"[19]. La fel, Ostap Bender, escrocul bizar din romanele lui Ilia Ilf și Evgheni Petrov *Douăsprezece scaune* (1928) și *Vițelul de aur* (1931) – și

poate tot un om din Odessa, ca și creatorii lui[20] –, se consideră „un mare combinator" și se bizuie pe noroc, capriciu, șarm și o limbă abilă în eforturile lui de a aduna o avere și a se duce să trăiască la Rio de Janeiro. Îi jefuiește deopotrivă pe milionarii din lumea interlopă, ca și pe profitorii și caraghioșii stupizi din Partidul Comunist, iar pe parcurs dă dovadă și de o conștientizare subtilă a mediului politic în care trebuie să opereze.

În fascinantul său studiu despre ceea ce este cel mai rău în cultura populară rusă a anilor ۱۹۹۰ însă, Eliot Borenstein scoate în evidență modul în care naturalismul pesimist sumbru din anii 1980 a lăsat locul unui gen obscur, sângeros, care înfățișează sexul și violența, lumea interlopă bazată pe metamfetamine[21]. Deși personajul *detektiv* („detectiv") cerebral a supraviețuit, a fost un timp dat la o parte de visceralul *boievik* („luptător") de acțiune. Este un gen de oameni (bărbați, dar uneori și femei) duri, aproape fără caracter, foarte violenți, adesea chiar fără nume, amintiți numai cu porecle ca *Iarîi* („Sălbaticul") sau *Beșenaia* („Turbata")[22]. Oferea „un vocabular simbolic pentru exprimarea anxietăților fundamentale legate de mândria națională, prăbușirea culturii și noul peisaj moral înspăimântător al Rusiei lui Elțin", chiar dacă acesta era adesea un vocabular foarte crud și simplu[23]. Danila Bagrov din filmele *Brat* este un *boievik* care a primit o a treia dimensiune: are un nume, un trecut, o oarecare motivație, dar în esență este și el o reacție la o vreme de *bespredel* („dezordine"), speranța că poate cineva – altcineva – se va împotrivi și va lupta.

Vanessa Rampton spunea: „O imagine atât de sumbră a realității ruse le-a permis în mod paradoxal rușilor să glorifice simultan faptul că au trecut prin această perioadă unică"[24]. Totuși Danila, justițiarul cu ochi nevinovați, nu era în conformitate cu anii 2000. Crima organizată a început încă o dată să dispară treptat din câmpul vizual direct al publicului, astfel că a devenit mai puțin terifiantă, începând să fie înfățișată într-un mod mai blând. Miniserialul TV *Brigada*, al cărui prim episod a fost

prezentat în 2002, poate fi descris ca fiind trei părți *Clanul Soprano* și o parte telenovelă. Înfățișa patru prieteni implicați în crima organizată din 1989 până în 2000, începând cu mici șantaje pe pieţele stradale din URSS în vremea lui Gorbaciov, trecând la politică și răzbunare, când lumea interlopă s-a schimbat. Sunt nenumărate răsturnări de situaţie, dar loialitatea reciprocă (deși nu întotdeauna garantată) a *brigadei* se juxtapune comploturilor poliţistului corupt Vladimir Kaverin, ticălosul incurabil care le vinde arme chiar și rebelilor ceceni. Mai mult chiar, eroii-gangsteri, deși sunt evident vicioși, se bucură adesea de o viaţă bună, precum și de fraternitatea grupului.

Într-o analiză foarte subtilă, Serguei Oushakine susţine că tema fundamentală din *Brigada* este o înfățișare a „renegocierii unor noi poziţii sociale" într-o perioadă de schimbare socială și economică bruscă[25]. Totuși lucrul cel mai important este tocmai modul în care acest serial trasează mișcarea criminalităţii de la margine spre inima sistemului: „În *Brigada* «legea» bandiţilor și «legea» statului nu numai coexistă sau chiar concurează una cu alta. Mai mult chiar, ceea ce face ca schimburile economice și politice profitabile să fie posibile este faptul că se suplimentează reciproc, prin interdependenţa involuntară, dar inevitabilă, dintre infractorul (civilizat) și funcționarul (corupt)[26].

Din oameni violenţi marginalizaţi, într-o lume care nu-i poate evita, se transformă în experţi acceptaţi ai grupului, dar mai cinstiţi decât oamenii cu ecusoane și costume, iar stadiul final al ceea ce s-ar putea considera normalizarea gangsterului este înfățișat în serialul TV de succes *Fizruk*. În momentul în care scriu aceste rânduri, serialul a ajuns la sezonul al patrulea, căci a început în 2013–2014. Protagonistul – „eroul", ca să fim mai duri – este Foma, un gangster de școală veche, care fusese șef al securităţii lui Mamai, un *avtoritet* al celor noi. Trecând în domeniul afacerilor (oarecum) legale, Mamai îl concediază pe Foma la începutul serialului pentru metodele lui „demodate". În

perioada costumelor și a brunchului, jacheta de piele a lui Foma, mitocan și genul *vor*, nu se mai potrivește. În efortul de a-și recâștiga poziția, Foma se decide să se apropie de fiica rebelă a lui Mamai, Sanea, iar pentru aceasta dă mită și obține un post de profesor de educație fizică la școala fetei.

Urmează apoi tot felul de gafe și întâmplări din curtea școlii, o legătură uneori înduioșătoare între Foma și Sanea, povestea inevitabilă de iubire dintre două caractere total diferite cu chipeșul coleg de catedră. Dar pentru scopul acestei analize, lucrul cel mai interesant este că aspectul de gangster al lui Foma nu este în centrul serialului. El nu este subevaluat, iar dacă acesta ar fi fost un serial occidental, probabil că o parte din violență și din limbajul de stradă ar fi fost eliminat, iar povestea de pocăire a lui Foma ar fi fost introdusă mult mai repede și mai clar. Dar ceea ce contează nu este atât faptul că Foma este gangster – accentuat de prietenul și tovarășul lui „Psih" („Psihopatul"), care aparține mai clar lumii interlope –, ci faptul că nu este profesor. Ar fi putut la fel de bine să fie polițist, soldat, ziarist sau spion, și s-ar fi aplicat același motiv. Cu ale cuvinte, ceea ce vrea să spună *Fizruk* este că și gangsterii sunt oameni: nu niște Robin Hood inocenți, nici prădători violenți, nici modele de idolatrizat, nici paraziți de condamnat, ci oameni obișnuiți, la fel ca noi, toți ceilalți.

Firește, acestea nu sunt decât câteva exemple din corpul uriaș de reprezentări scrise și vizuale ale lumii interlope începând din 1991. Astăzi genul de *boievik* șocant continuă să fie popular și se găsește în multe librării. Există și site-uri ca PrimeCrime, care din 2006 nu numai că au acumulat mii de pagini de cronici ale isprăvilor unor *vorî* mari și mici, dar au și secțiuni de comentarii, în care infractorii, aspiranții și fanii fac schimb de noutăți și de opinii despre gangsterii lor preferați[27]. Însă mesajul central este acela de confluență, căci gangsterii încearcă să-și normalizeze statutul, iar societatea îi include, sau cel puțin

îi acceptă, căci nu mai sunt străinii care insuflau teamă, ci pur și simplu o altă latură a vieţii.

Integrarea muzicii mafiei: *russki șanson*

> Șansonul rusesc este ca o revistă porno. Toată lumea o citeşte, toată lumea o ascultă, dar le este teamă să recunoască.
>
> DJ Russki Șanson[28], Radio Petrograd

Acest proces a fost deosebit de vizibil în muzică. În trecut, cântecele gulagului au ajuns în mod inevitabil în cultura populară, iar parţial prezenţa *fenea* în limbajul tinerilor poate fi explicată prin utilizarea lui de către muzicienii jazului contraculturii din anii 1970[29]. Însă acesta a fost în mare măsură un fenomen subteran; chiar și marii cantautori de atunci, precum Vladimir Vîsoţki, care au combinat elemente din *blatnîe pesni* („cântece interlope") cu tradiţiile baladei romantice, își datorează o mare parte din faimă „concertelor de apartament" neoficiale și înregistrărilor clandestine pe bandă, așa-numitele *magnetizdat*. Când Mihail Gorbaciov a lansat programul *glasnost*, slăbind multe dintre restricţiile cenzurii și ale doctrinei, temele și limbajul închisorilor și ale lumii interlope – la fel ca și alte subculturi și subiecte până atunci tabu, cum ar fi războiul din Afganistan și consumul de droguri – au trecut rapid în întreaga societate.

Rezultatul a fost genul muzical care se bucură de mare popularitate *russki șanson* (termen numai aparent inventat în anii 1980), adesea cu un înveliș romantic, uneori șocant de sumbru, dar referindu-se adesea la experienţele din lumea interlopă și din închisoare sau folosind limbajul interlop. În timpul regimului sovietic, formele mai blânde care evitau temele vizibil infracţionale sau rebele – numite adesea *dvorovîe romansî*, „romanţe de curte" –, erau tolerate, în timp ce *blatnîe pesni* supravieţuiau în afara mass-mediei oficiale. Dar de atunci amândouă au prosperat – oricine a luat la Moscova un taxi pirat a auzit probabil postul Radio Șanson – și au generat o mulţime de

subgenuri. Există o serie întreagă de balade despre polițiști proști și tâlhari isteți localizate – unde altundeva? – în Odessa; există povești sfâșietore despre iubiri pierdute din cauza închisorii și visuri de întoarcere; există relatări brutale despre reglări de conturi și trădători executați.

Una dintre primele vedete reale ale genului *șanson* în forma sa interlopă a fost Mihail Krug: primele lui trei albume au fost publicate neoficial, dar, cu toate acestea, copiate și răspândite într-un cerc larg. Krug socializa pe față cu gangsterii din orașul său natal Tver, ba a compus chiar unul din cântecele sale, *Vladimir Țentral,* în onoarea baronului local „Saşa Sever", care stătuse un timp în închisoarea cu acest nume. Krug a fost ucis în timpul unei pătrunderi prin efracție în casa lui, în anul 2002, iar când unul dintre jefuitori și-a dat seama pe cine împușcaseră, l-a ucis pe complicele lui, în speranța de a împiedica nu autoritățile, ci pe gangsteri să-l identifice[30]. (Nu a reușit.) Mai circumspect, un alt mare nume al *șanson*, Aleksandr Rozenbaum, este coproprietar al lanțului de restaurante „Tolstîi fraier", care înseamnă în *fenea* „neinterlopul gras".

Pe lângă autorii tradiționali de balade care se acompaniază cu ghitara, acum mai sunt și cei care combină elemente rock, așa ca Grigori Leps, pus în 2013 pe lista neagră de către Departamentul Trezoreriei SUA, pe baza unor reclamații că gestionează banii pentru un interlop[31]. Lăsând la o parte reclamațiile împotriva lui Leps, asocierea dintre crima organizată și muzică nu este ceva unic în cazul lui. De exemplu, Iosif Kobzon, cântăreț veteran născut în Georgia și politician, este numit adesea „Sinatra al Rusiei", denumire bazată pe presupusa lui asociere cu lumea interlopă și pe stilul său. Kobzon – având și el interdicție de intrare în SUA – se pare că ar fi intervenit în favoarea interlopilor (se spune că el s-ar fi aflat în spatele eliberării anticipate din închisoare a lui Veaceslav Ivankov „Iaponcik" în 1991[32]).

Importanța genului *șanson* este că, spre deosebire de rapul gangsterilor americani sau chiar de *narcocorridos* („baladele drogurilor")[33], mai vădit legate de lumea

interlopă din America Latină, aceasta nu a fost niciodată muzica stridentă a unui grup etnic sau a unei generaţii de tineri lipsite de drepturi și revoltate. Rap și hip-hop se mai aud frecvent și astăzi, dar rădăcinile lor se găsesc încă în cartierele sărace ale oraşelor din Statele Unite, nu în suburbii. În schimb, *șanson* are un loc mult mai central în lumea culturală rusă. Radio Șanson este al cincilea post ca audienţă în Rusia[34] și, chiar și printre tineri, genul este al treilea ca popularitate (după muzica occidentală pop și rock)[35]. Însă experienţa gulagurilor a fost universală, i-a afectat pe teoreticienii bolșevici, pe ofiţerii din armată, pe profesori și pe ţărani deopotrivă, iar când cântecele din lagăre au sosit odată cu *zeki* care se întorceau acasă, au invadat toate straturile societăţii sovietice de la bun început. Astfel, semnificaţia temelor recurente ale genului ar trebui să fie considerate expresii ale culturii generale, nu marginale. Acestea sunt, chiar și în momentele lor cele mai umoristice, în mod clar toxice. Să-l luăm, de exemplu, pe Villi Tokarev, emigrant din comunitatea rusă newyorkeză din Brighton Beach, a cărui muzică *șanson* s-a întors în patrie înaintea lui. Lucrarea lui *Vorî-Gumanistî* („Hoţii umaniști"), arată clar că nu există nicio perspectivă de viaţă decentă trăită cinstit, nici chiar pentru „profesor, scriitor și... poet" în bandă, deoarece „cel care nu fură trăiește ca un cerșetor"[36].

În final, temele din *șanson* sunt în esenţă fataliste – viaţa este grea și nedreaptă, te silește să apuci pe drumuri pe care altfel le-ai fi evitat – și totuși atât de vibrante. În general, sunt lipsite de violenţa pe faţă și de atitudinea de macho din rapul gangsterilor; atunci când cântecul se referă la violenţă, aceasta este ascunsă adesea sub un eufemism. Chiar și în versurile mai explicite, jargonul atenuează efectul. De exemplu, cântecul foarte popular *Gop-Stop* (adică „Jaful", unde „gop" se referă la *gopnik*, termen dispreţuitor pentru cineva care în Anglia ar putea fi numit *chav* – „derbedeu", iar în SUA *white trash* – „gunoi alb") este despre un atac împotriva „unei căţele trădătoare" care l-a respins pe cântăreţ. „Semion" se

bucură „să-i smulgă penele... şi s-o taie pe sub aripă", folosind un termen de închisoare pentru cuţit. În general totuşi, *şanson* pluteşte între melancolie şi o poftă încrezătoare de viaţă, care îşi extrage vigoarea din conştientizarea faptului că închisoarea, moartea şi trădarea sunt chiar după colţ.

Ce e de făcut?

> Problema eficacităţii luptei continue împotriva criminalizării este întrebarea dacă Rusia va mai exista peste zece ani.
>
> Valeri Zorkin, preşedintele Curţii Constituţionale, 2010[37]

Poate că oamenilor le place să se uite la filme despre gangsteri şi chiar să asculte Radio Şanson, dar nu există nicio dovadă că ruşii obişnuiţi ar fi mulţumiţi cu starea actuală de corupţie şi criminalitate. Trebuie să recunoaştem că principala lor problemă este corupţia, deoarece aceasta le afectează în mod direct şi vizibil viaţa de zi cu zi, în timp ce gangsterii s-au retras în umbră. În mod destul de ironic, chiar şi mulţi dintre membrii elitei, deşi s-au îmbogăţit în cadrul regimului actual, par să simtă că e momentul să meargă mai departe. Dintr-o perspectivă pur anecdotică, sunt de-a dreptul uluit cât de des aud de la unii dintre noii îmbogăţiţi (şi în special de la copiii lor, răsfăţaţi şi plimbaţi prin lume) că: „Rusia trebuie să devină o ţară obişnuită, europeană, iar aceasta înseamnă să pună capăt hoţiilor"[38]. Dacă nu altceva, „încetarea hoţiilor" ar însemna pentru ei o restituire meticuloasă a bogăţiilor lor către toţi cei de la care au furat, ci mai mult, crearea unui stat de drept, în care bogăţia lor să fie şi legitimă, şi protejată. În fond, în timpul lui Putin, adevărata valută nu este rubla, ci puterea politică, iar banii şi proprietăţile sunt ceva în cel mai bun caz deţinut în custodie până în ziua în care statul sau un prădător cu o *krîşa* mai solidă şi cu dinţi mai ascuţiţi vor veni şi le vor lua.

În anii ۱۹۹۰, geostrategul veteran Edward Luttwak întreba: „Merită mafia rusă Premiul Nobel pentru economie?" Şi argumenta în continuare că „în termeni pur

economici înţelepciunea convenţională este total greşită", căci economiile moderne ample şi avansate din punct de vedere uman au evoluat din „lupi slabi şi flămânzi care [...] au acumulat iniţial capital, profitând de oportunităţile de pe piaţă – adesea ucigându-i pe concurenţi în moduri pe care comisiile antimonopol de astăzi nu le-ar tolera – şi scăzând costurile în toate felurile posibile, fără a exclude evaziunea fiscală, dacă puteau să scape de asta"[39]. Avea în acelaşi timp perfectă dreptate, dar greşea în mod periculos; avea dreptate în sensul că elitele occidentale de astăzi se născuseră din generaţiile anterioare de baroni ai hoţilor, din stăpânii de sclavi şi exploatatori de tot felul; greşea atunci când susţinea că acesta era un proces inevitabil şi ireversibil, aşadar că trebuie să stăm liniştiţi şi să aşteptăm ca să vedem ce se întâmplă. De la paşii înapoi pe care îi face în prezent democraţia în Europa Centrală (şi poate chiar şi SUA) până la lupta doi paşi înainte – unul şi jumătate înapoi împotriva crimei organizate din Italia, se vede clar că, aşa după cum există procese naturale care conduc societăţile spre lege şi reglementare, tot aşa există şi procese distructive. Atunci când s-a înregistrat un proces semnificativ în scăderea dimensiunilor crimei organizate – nicăieri aceasta nu a fost complet eliminată –, acest lucru s-a realizat prin combinarea a trei condiţii esenţiale: în primul rând, legi eficiente şi prezenţa unor structuri juridice şi de poliţie capabile şi dispuse să le aplice; în al doilea rând, elite politice dispuse sau silite să permită acestor structuri să funcţioneze; iar în al treilea rând, un public mobilizat şi vigilent, gata şi hotărât să se asigure că treaba merge.

Legile şi instituţiile Rusiei îndeplinesc în mare parte criteriile necesare pe hârtie, dar sunt total subminate în practică. În ciuda unor încercări de reformă[40], orice tentativă de introducere a unei legalităţi autentice în această societate se loveşte de probleme serioase de corupţie, de lipsa de resurse pentru poliţie şi instanţelor de judecată şi, mai ales, de manipularea flagrantă a legii de către elita politică. În ciuda afirmaţiei descurajante a lui

Vladimir Ovcinski potrivit căreia „unităţile antimafie din MVD se transformă în mod constant în slujitori ai mafiei”[41], există totuşi şi forţe ale schimbării. Mulţi oameni din sistemul judiciar, mai ales dintre cei de rang inferior, cred în mod sincer în statul de drept. Am cunoscut poliţişti ruşi buni – chiar şi unii dispuşi să accepte mici mite, dar care sunt în esenţă devotaţi ideii de a-i doborî pe răufăcători –, care ar vrea să-şi facă meseria. După haosul din anii 1990, s-a produs o schimbare clară, în special în noua generaţie de tineri ofiţeri de poliţie. Nu înseamnă că acum corupţia a fost exclusă. Intuiţia mea neştiinţifică este de acord cu analiza metodologică foarte solidă realizată de Aleksis Belianin şi Leonid Kosals de la Şcoala Superioară Economică din Moscova, care constată că există o dorinţă puternică de păstrare a unui anumit grad de corupţie[42]. Dar s-a produs o schimbare vizibilă în ceea ce priveşte limitele „corupţiei acceptabile”. Un poliţist a raţionalizat aceasta în termeni de substituire: „Dacă individul va primi oricum o amendă, atunci de ce să nu iau mită de la el şi să-l las să plece? Oricum va scoate banii din buzunar şi probabil că îl va mitui pe judecător sau pe procuror în locul meu. Dar tot se consideră că plăteşte pentru delictul comis”[43]. Însă pentru genul de infracţiune care merită o sentinţă de detenţie, avea clar sentimentul că numai un „poliţist rău” – de fapt, a folosit termenul din *fenea, musor* „gunoi”, similar britanicului *filth* – va lua mită pentru a o trece cu vederea. Exemplul concret pe care mi l-a dat a fost cel în care cineva conduce cu viteză şi din această cauză provoacă un accident rutier, în care însă nimeni nu este rănit, iar asigurarea va acoperi daunele, în comparaţie cu situaţia în care o victimă este rănită sau ucisă. Mai mult chiar, toate exemplele date se refereau la trecerea cu vederea; angajarea activă în acte infracţionale (dincolo de luarea de mită) a devenit un teritoriu al „poliţistului rău”.

Este sigur că în momentul de faţă poliţia operează în cadrul unui sistem în care infractorii de rang superior sunt intangibili – superiorii ofiţerului nenorocos care l-a arestat pe bancherul interlop Semion Moghilevici nu i-au lăsat

nicio îndoială în această privinţă –, dar de regulă fac tot ce pot şi adesea doresc să poată face mai mult. Deşi nu există instituţii despre care să se poată spune că sunt în totalitate de partea reformei, există facţiuni clare în Ministerul de Justiţie, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul de Finanţe, Comisia de Audit şi Biroul Procurorului General care sunt de partea reformei. Totuşi Kremlinul pare convins că reforma ar trebui limitată la minimul necesar pentru a menţine legitimitatea şi eficacitatea sistemului.

Dar ce elită va reforma din proprie iniţiativă un sistem care îi oferă oportunitatea să fure fără să fie pedepsită? Există puţine dovezi ale unei dorinţe serioase din partea elitei ruse de a face ceva, mai ales că puterea este ţinută tot mai strâns în mână de Vladimir Putin şi un cerc restrâns de aliaţi (în general foarte hrăpăreţi) care gândesc la fel ca el. În anii 1990, oamenii mai puteau încă să facă o paralelă fantezistă cu „baronii tâlhari" americani din secolul al XIX-lea şi să considere crima organizată drept o fază de trecere pe care ţara o va depăşi în mod firesc, ba chiar un pas necesar în construirea capitalismului. Gavriil Popov, fost primar al Moscovei, a afirmat că „mafia este necesară, dată fiind situaţia actuală din Rusia [...] ea îndeplineşte rolul lui Robin Hood, redistribuind bogăţia"[44]. Evident, aceasta este o absurditate: crima organizată a fost şi este mai aproape de şeriful din Nottingham, grăbit să pună mâna pe putere ca să jefuiască şi după aceea să exploateze cât poate de mult, cât mai mult timp. Acum se pare că nu există o asemenea iluzie; ruşii de toate clasele par pe deplin conştienţi de firea rapace şi egoistă a legăturii corupţie–gangsteri.

Cu toate alegerile şi campaniile pe care le desfăşoară, Rusia este în cel mai bun caz o „democraţie hibridă", un totalitarism care se ascunde în spatele faţadei procesului. Cu toate acestea, chiar şi în astfel de regimuri, opinia publică nu este întru total irelevantă. Deşi statul domină televiziunea, tot mai este spaţiu pentru investigaţii şi discuţii serioase în presa scrisă şi online, iar o populaţie care ştie cum să folosească internetul are multe posibilităţi

de a afla ce se întâmplă. Se pare că problema este o lipsă de încredere în faptul că se poate face ceva, că schimbarea este chiar posibilă. Pentru aceasta luptă Aleksei Navalnîi, reprezentant al opoziţiei şi al campaniei anticorupţie, în momentul în care scriu aceste rânduri. În fond, primul pas în combaterea crimei şi a corupţiei organizate este să ai o speranţă.

Acesta va fi probabil un proces generaţional. După cel de-al Doilea Război Mondial, Italia şi politica ei de telenovelă s-a caracterizat prin alegeri regulate, schimbări ridicol de frecvente de guvern şi o presă gălăgioasă. Avea legi bune, tribunale şi poliţie bine finanţată. Cu toate acestea, în spatele lor, timp de peste patru decenii, s-a aflat un stat esenţial corupt al unui singur partid: Partidul Creştin Democrat dominant era întotdeauna în centrul guvernului şi constituia „acoperişul" primar pentru crima organizată. În schimb, mafia plătea cu bani lichizi şi aducând mereu voturile sudului pentru *Democristiana*. A fost nevoie să fie asasinaţi în mod şocant în 1992 doi magistraţi anchetatori devotaţi, Paolo Borsellino şi Giovanni Falcone, pentru ca să electrizeze un public din ce în ce mai sătul de această situaţie. Confruntată cu decimarea electorală, elita italiană a slăbit nemulţumită lesa magistraţilor şi a poliţiei şi s-a lansat într-o campanie serioasă împotriva mafiei[45]. După 25 de ani, s-a înregistrat un progres real, dar s-au făcut şi paşi înapoi, iar alţi paşi au fost rataţi, totul în contextul unui stat democratic funcţional existent.

Rusia postsovietică are numai o parte a cadrului instituţional şi mai puţin de trei decenii de experienţă. Pare puţin probabil ca Putin să se reinventeze în vreun mod semnificativ drept „ciocanul mafiei", iar succesorul lui imediat s-ar putea să fie un cleptocrat pragmatic, mulţumit să-şi refacă relaţiile cu Occidentul, dar nu să conteste puterea criminlităţii organizate şi instinctele hrăpăreţe ale elitei de acasă. Italia încă nu este aici; Japonia, care a început o luptă reală împotriva yakuza în

același timp, este în mare măsură în același loc ca și Italia. Rusia va ajunge acolo, dar nu imediat.

O mână de ajutor?

> Nu știu de ce se face atâta tevatură în Occident în legătură cu „mafia" rusă. Noi așa am fost întotdeauna. Doar că acum ați aflat și voi.
>
> Iuri Melnikov, șeful biroului Interpol Moscova, 1994[46]

Lumea de afară nu poate face mare lucru, mai ales că în actualul mediu geopolitic orice efort de a provoca o schimbare în Rusia va fi văzut, în cel mai bun caz, ca ipocrit sau ca o interferență ostilă și o încercare „blândă de schimbare a regimului", în cel mai rău caz. Dar „nu mult" nu înseamnă „nimic". Un pas esențial ar fi să se atace mai viguros activele infractorilor din străinătate și, poate cel mai important lucru, să se combată tentația comună de a trece cu vederea peste banii ușor murdari în numele realizării afacerilor. Chiar și înainte de criza din 1998, care a obligat instituțiile financiare să lupte pentru afaceri, era un secret cunoscut de toată lumea că multe dintre ele erau gata să accepte bani murdari, dacă fuseseră „prespălați" suficient, astfel încât bancherii să poată pretinde că au fost „șocați, șocați" atunci când se dovedea că sunt murdari. Multe capitale financiare ale lumii, de la Dubai și Nicosia până la Londra și Hong Kong, sunt încă preocupate să blocheze fluxul de bani murdari la modul abstract mai mult decât în practică. John Kampfner scria, cu patimă, dar și cu logică: „Dacă prețul pentru a face din City (centrul financiar al Londrei) un paradis pentru oligarhii cu impozite reduse și pentru diverși alți pungași este să transformăm Londra într-un paradis al mafioților, atunci aceasta este perspectiva noastră de viitor"[47]. Acesta este un caz tipic de câștiguri pe termen scurt cu costuri serioase pe termen lung, iar Ciprul, a cărui salvare financiară din 2013 a fost pusă în pericol de prezența banilor rusești murdari din sistemul său, oferă un avertisment, dar puțini îi dau atenție.

O parte dintre motivele pentru care *vorî* nu se mai tatuează, nu mai vorbesc despre *blatnaia muzîka* (sau, cel puţin, nu mai mult decât oricine altcineva) şi, în general, se străduiesc să se amestece cu restul societăţii este tocmai pentru a nu fi excluşi de la beneficiile globalizării. Şi, în general, atât timp cât nu-şi practică afacerile violente în ţările noastre, atât timp cât sunt oaspeţi, investitori, cumpărători şi turişti, suntem bucuroşi să-i lăsăm în pace.

Odată, un rus m-a întrebat: „De ce în Anglia detestaţi mafia noastră din Rusia, dar o iubiţi la voi acasă?"[48] Avea dreptate. Multe ţări s-au arătat dispuse să accepte genul „corect" de oameni (cu alte cuvinte, pe cei bogaţi) cu legături în lumea infracţională, aşa după cum sunt dispuse să accepte investiţii interne de proveniență discutabilă. După afacerea Magniţki, Statele Unite au promulgat „Magnitsky Act" („Legea Magnițki") în ۲۰۱۲, măsură care îi viza pe rușii despre care se credea că aveau legături cu acest caz, pentru a li se aplica sancţiuni. Furia şi consternarea pe care le-a generat în Rusia demonstrează ce înseamnă „să dai nume şi să faci de ruşine", precum şi să-i excluzi pe infractori şi pe protectorii lor din porturile de escală dezirabile. Pentru Occident, există costuri atât în plan politic, cât şi practic, dar ar putea fi şi un mic îndemn pentru multe personaje puternice din afacerile interlope ale lumii „să se cureţe", dacă activităţile lor ilegale par să-i împiedice să-şi mai petreacă vacanţa pe Riviera sau pe copiii lor să frecventeze universităţi din străinătate.

Dar, în ultimă instanţă, primele şi cele mai rău lovite victime ale reiterării lumii hoţilor, *vorovskoi mir,* de astăzi sunt rușii şi lor le revine misiunea de a învinge, iar eu sunt convins că în cele din urmă o vor face. Există întotdeauna tentaţia de orientalizare, adică de a sugera cumva că anumite popoare, de la italieni la ruși, sunt predispuse în mod firesc spre corupţie şi gangsterism. Şi este adevărat că există o „formă" istorică. George Dobson, corespondent al *Times* în Rusia la sfârşitul secolului al XIX-lea, observa cu tristeţe:

Cele două trăsături ale caracterului rusesc care m-au izbit cel mai mult când m-am dus pentru prima dată în Rusia a fost marea lor ospitalitate [...] şi absenţa oricăror legi. Prin aceasta înţeleg disprețul lor absolut pentru orice fel de lege...

Dacă o lege există, cineva simte că este obligaţia sa fie s-o respingă net, fie – ceea ce este mai generalizat – să vadă cum ar putea face s-o ocolească[49].

Totuşi poate că ultimul cuvânt ar trebui acordat veteranului din războiul din Afganistan pe care l-am prezentat chiar la începutul acestei cărţi. În 1993, am reluat pentru scurt timp legătura cu Vadim, ofiţerul de poliţie. Ca membru al poliţiei speciale OMON, el şi colegii lui erau trimişi tot mai des să-i aresteze pe gangsteri şi să rezolve incidentele cu arme. Li se dăduseră veste antiglonţ grele, inconfortabile, demodate, din surplusul armatei, în care nimeni nu avea încredere. Foloseau maşini vechi UAZ uzate, pe care în dimineţile reci erau nevoiţi să le pornească împrumutând curent de la bateria altei maşini şi adesea aveau numai un sfert de rezervor de benzină. Îşi riscau viaţa şi erau plătiţi la fel ca femeia care stătea în cabina de la baza scărilor rulante lungi din metrou şi se uita dacă nu cumva a căzut cineva, iar din când în când striga la călători să stea la rând. Avea un copil de un an, o cicatrice de la un ricoşeu şi obişnuia să bea din greu. Cu toate acestea, era un optimist irezonabil, incurabil şi greu de înţeles. „Acum sunt vremuri nebuneşti", a recunoscut el, „dar nu vor dura. Vom supravieţui. Vom învăţa cum să fim europeni, cum să fim civilizaţi. Doar că s-ar putea să dureze un timp."[50] Nu se gândea probabil că va dura aşa de mult, dar oricum. Cred că are dreptate.

Note

Cuvânt-înainte

1. Mai ales Valery Chalidze, în lucrarea sa *Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union*, Random House, New York, 1977, dar aceasta a fost îngropată printre numeroasele memorii ale supraviețuitorilor din lagărele de muncă ale Gulagului.

Introducere

1. Detaliile provin de la un ofițer de poliție pensionar, care a lucrat în poliția din Leningrad, dar nu a cunoscut direct acest caz. Cel mai bun ghid pentru tatuajele lumii interlope sovietice este lucrarea în trei volume a lui Danzig Baldaev, *Russian Criminal Tattoo Encyclopedia*, Fuel, Londra, 2006–2008.
2. Vezi Kelly Barksby, „Constructing criminals: the creation of identity within criminal mafias", teză de doctorat nepublicată, Keele University, 2013.
3. Mark Galeotti, „Criminal histories: an introduction", în *Global Crime* 9, 2008, 1–2, p. 5.
4. Afirmație atribuită lui John Gotti, citat în *New York Magazine*, 7 noiembrie 1994, p. 54.

PARTEA I – BAZELE

Capitolul 1 – *Țara lui Kain*

1. Conversație avută la Moscova, în 1993. „Graf" era un așa-numit *brigadir*, locotenentul local al unui șef de bandă.
2. Studiu aprofundat la Barend ter Haar, *Ritual and Mythology of the Chinese Triads: Creating an Identity,* Brill, Leiden, 2000.
3. Vezi Peter Hill, *The Japanese Mafia: Yakuza, Law, and the State,* Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 36–41.
4. Deosebit de vizibil și țipător în pietrele lor funerare și mausoleele extravagante. A se vedea Olga Matich, „Mobster gravestones in 1990s Russia", în *Global Crime* 7, 2006, 1.
5. În legătură cu această schimbare, vezi Joseph Serio și Viacheslav Razinkin, „Thieves professing the code: the traditional role of the vory v zakone in Russia's criminal world and adaptations to a new social reality", în *Low*

Intensity Conflict & Law Enforcement 4, 1995, 1; Alena Ledeneva, „Organized crime in Russia today", în *Jamestown Foundation Prism* 4, 1998, 8; Federico Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy,* Oxford University Press, Oxford, 2001; Mark Galeotti, „The Russian «Mafiya»: consolidation and globalisation", în *Global Crime* 6, 2004, 1; Joseph Serio, *Investigating the Russian Mafia,* Carolina Academic Press, Durham, NC, 2008.

6. Peter Gattrell, *The Tsarist Economy, 1850–1917,* Batsford, Londra, 1986, p. 32.
7. V.I. Lenin, „On the question of national policy" (1914), în vol. V.I. Lenin, *Collected Works,* Progress, Moscova, 1972, p. 218.
8. W.H. Parker, *An Historical Geography of Russia,* University of London Press, Londra, 1968, p. 312.
9. Neil Weissman, „The regular police in tsarist Russia, 1900–1914", în *Russian Review* 44, 1985, 1, p. 51.
10. Redenumit *Razboinîi prikaz,* „Biroul pentru banditism", în 1571; J.L.H. Keep, „Bandits and the law in Muscovy", în *Slavonic & East European Review* 35, 1956, 84.
11. Robert Abbott, „Police reform in the Russian province of Iaroslavl, 1856–1876", în *Slavic Review* 32, 1973, 2, p. 293.
12. Este vorba de *Pameatnaia kniga politeiskih zakonov dlea cinov gorodskoi politii* („Memorandumul îndatoririlor poliţiei pentru membrii poliţiei municipale") din 1856, precum şi volumul ce îl însoţeşte, adresat poliţiei rurale, *Pameatnaia kniga politeiskih zakonov dlea zemskoi politii* („Memorandumul îndatoririlor poliţiei rurale"), din 1857.
13. Donald Mackenzie Wallace, *Russia,* Cassell, London, 1905, vol. 2, p. 14.
14. Acest fenomen este studiat în mai multe contribuţii din vol. Stephen Lovell, Alena Ledeneva şi Andrei Rogachevskii (editori), *Bribery and Blat in Russia: Negotiating Reciprocity from the Middle Ages to the 1990s,* Macmillan, Basingstoke, 2000, în special articolele scrise de Vadim Volkov, „Patrimonialism versus rational bureaucracy"; Janet Hartley, „Bribery and justice in the provinces in the reign of Catherine II"; şi Mark Galeotti, „«Who's the boss, us or the law?» The corrupt art of governing Russia".

15. Valery Chalidze, *Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union,* Random House, New York, 1977, p. 28.
16. David Christian, „Vodka and corruption in Russia on the eve of Emancipation", în *Slavic Review*, 46, 1987, 3–4, p. 472.
17. Robert Abbott, „Police reform in Russia, 1858–1878", teză de doctorat, Princeton University, 1971, p. 26.
18. Robert Thurston, „Police and people in Moscow, 1906–1914", în *Russian Review*, 39, 1980, 3, p. 334.
19. *New York Times*, 31 octombrie 1909.
20. *Vestnik poliții*, 22 septembrie 1910.
21. Ben Eklof și Stephen Frank (ed.), *The World of the Russian Peasant: Post-Emancipation Culture and Society,* Unwin Hyman, Boston, 1990, p. 147.
22. Alexander Pushkin, *The Captain's Daughter and Other Tales* (I ed. în 1836), Vintage, New York, 2012, p. 107.
23. Cathy Frierson, *All Russia Is Burning! A Cultural History of Fire and Arson in Late Imperial Russia,* University of Washington Press, Seattle, 2004, p. 100.
24. Daniel Brower, *The Russian City between Tradition and Modernity, 1850–1900,* University of California Press, Berkeley, 1990, p. 196.
25. Cathy Frierson, „Crime and punishment in the Russian village: rural concepts of criminality at the end of the nineteenth century", în *Slavic Review*, 46, 1987, 1.
26. Chalidze, *Criminal Russia*, p. 12.
27. Frierson, „Crime and punishment in the Russian village", p. 65.
28. Christine Worobec, „Horse thieves and peasant justice in post-Emancipation Imperial Russia", în *Journal of Social History,* 21, 1987, 2, p. 284.
29. V.V. Tenișev, *Administrativnoe polojenie russkogo krestianina*, St Petersburg, 1908, p. 54–55, citat în Neil Weissman, „Rural crime in tsarist Russia: the question of hooliganism, 1905–1914", în *Slavic Review* 37, 1978, 2, p. 236.
30. Weissman, „Rural crime in tsarist Russia", p. 233.
31. Stephen Frank, „Narratives within numbers: women, crime and judicial statistics in Imperial Russia, 1834–1913", în *Russian Review*, 55, 1996, 4, p. 552.

32. George Yaney a dezvoltat această noţiune a dualităţii ruse tradiţionale a legilor, între legile statului și cele de mai departe; v. George Yaney, „Law, society and the domestic regime in Russia, in historical perspective", în *American Political Science Review,* 59, 1965, 2.
33. Frierson, „Crime and punishment in the Russian village", p. 60.
34. *Ibidem*, p. 59.
35. Marchizul de Custine, *Empire of the Czar: A Journey Through Eternal Russia,* Anchor, New York, [1843] 1989, p. 124–125.
36. *Vestnik poliţii*, 1908, nr. 18, citat în Weissman, „The regular police in tsarist Russia", p. 51.
37. Weissman, „The regular police in tsarist Russia", p. 47.
38. *Istoriceskii ocerk obrazovania i razvitia poliţeiskih ucirejdenii v Rossii*, 1913, citat în *ibidem*, p. 49.
39. Anton Blok, „Bandits and boundaries: robber bands and secret societies on the Dutch frontier (1730–1778)", în A. Blok, *Honour and Violence*, Polity, Cambridge, 2001.
40. Peter Laven, „Banditry and lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento", în vol. Trevor Dean și Kate Lowe (ed.), *Crime, Society, and the Law in Renaissance Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
41. A devenit eroul unei serii întregi de povestiri, mai ales al celor prezentate în ziarul *Moskovskii listok; v.* James von Geldern și Louise McReynolds, *Entertaining Tsarist Russia,* Indiana University Press, Bloomington, 1998, p. 221–230.
42. Chalidze, *Criminal Russia*, p. 12.
43. Gheorghi Breitman, *Prestupnîi mir,* Kiev, 1901, citat în Stephen Frank, *Crime, Cultural Conflict, and Justice in Rural Russia, 1856–1914,* University of California Press, Berkeley, 1999, p. 128.
44. Worobec, „Horse thieves and peasant justice", p. 283.
45. L. Vesin, „Konokradstvo, ego organizaţia i sposobî borbî s nim naselenia", în *Trudy Imperatorskogo volnogo ekonomicestogo obșcestva,* 1, 1885, 3, citat în *ibidem*, p. 283.
46. Vesin, „Konokradstvo, ego organizaţia i sposobî borbî s nim naselenia", citat în Frank, *Crime, Cultural Conflict, and Justice in Rural Russia*, p. 130.

47. Frank, *Crime, Cultural Conflict, and Justice in Rural Russia,* p. 130.
48. Worobec, „Horse thieves and peasant justice", p. 287.
49. Frank, *Crime, Cultural Conflict, and Justice in Rural Russia*,p. 276–278.
50. Eklof și Frank (ed.), *The World of the Russian Peasant*, p. 145.
51. Worobec, „Horse thieves and peasant justice", p. 283.
52. Orlando Figes, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917–1921,* Phoenix, Londra, 2001, p. 340–346.
53. Andrei Konstantinov și Malkolm Dikselius, *Banditskaia Rossîia,* Bibliopolis, St Petersburg, 1997, p. 58–59. Vezi și Aleksandr Sidorov, *Jiganî, urkaganî, blatari: podlinnaia istoria vorovskogo bratstva, 1917–1940,* Eksmo, Moscova, 2005; și I.M. Maţkevici, *Mifî prestupnogo mira: o jizni i smerti izvestnîh prestupnikov proşlogo i nastoiaşcego,* Prospekt, Moscova, 2015, p. 147–218.
54. Figes, *Peasant Russia, Civil War,* p. 352–3.
55. Lynne Viola, *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance,* Oxford University Press, Oxford, 1998, p. 178.
56. Sheila Fitzpatrick, *Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village After Collectivization*, Oxford University Press, Oxford, 1995, p. 183.

Capitolul 2 – *Supa din Hitrovka*

1. Hanul Pungasilor 3_Nodul talharului (JUNIOR)W. Bruce Lincoln, *In War's Dark Shadow: The Russians before the Great War,* Oxford University Press, Oxford, 1983, p. 128.
2. Vladimir Ghilearovski, *Moskva i moskvici,* AST, Moscova, 2005.
3. Roshanna Sylvester, *Tales of Old Odessa: Crime and Civility in a City of Thieves,* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2005, p. 39.
4. L.M. Vasilevskii, *Deţkaia „prestupnost" i detskii sud,* Okteabr, Tver, 1923, p. 38, citat în Peter Juviler, *Revolutionary Law and Order: Politics and Social Change in the USSR,* Free Press, London, 1976, p. 8.

5. Evghenii Akeliev, *Povsednevnaia jizn vorovskogo mira Moskvî vo vremena Vanki Kaina,* Molodaia gvardia, Moscova, 2012.
6. Peter Gattrell, *The Tsarist Economy, 1850–1917,* Batsford, Londra, 1986, p. 67.
7. *Ibidem*, p. 50.
8. Nicolas Spulber, *Russia's Economic Transitions: From Late Tsarism to the New Millennium*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 52.
9. Gattrell, *The Tsarist Economy*, p. 67.
10. Robert Johnson, *Peasant and Proletarian: The Working Class of Moscow in the Late Nineteenth Century,* Leicester University Press, Leicester, 1979, p. 84.
11. Reginald Zelnik, *Labor and Society in Tsarist Russia: The Factory Workers of St Petersburg,* Stanford University Press, Stanford, 1971, p. 52–56.
12. Lincoln, *In War's Dark Shadow*, p. 118.
13. O relatare impresionantă a vieţii de mizerie a muncitorilor din oraşe găsim în capitolul „Life in the lower depths", din lucrarea lui Lincoln, *In War's Dark Shadow*, p. 103–134. Un studiu romanţat, totuşi riguros, găsim la Henri Troyat, *Daily Life in Russia under the Last Tsar,* Stanford University Press, Stanford, 1961 – sunt relevante mai ales cap. 5, „Baths, traktirs and night shelters", p. 51–62, şi 7, „The workers", p. 87–107.
14. Zelnik, *Labor and Society in Tsarist Russia*, p. 250.
15. În ١٩٠٢, la Moscova, de exemplu, erau numai 39 de femei cu vârsta cuprinsă între 15 şi 39 de ani la fiecare o sută de bărbaţi. Johnson, *Peasant and Proletarian*, p. 56.
16. Vezi Laurie Bernstein, *Sonia's Daughters: Prostitutes and their Regulation in Imperial Russia,* University of California Press, Berkeley, 1995; Barbara Alpern Engel, *Women in Russia, 1700–2000,* Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 99–100.
17. Joan Neuberger, *Hooliganism: Crime, Culture, and Power in St Petersburg, 1900–1914,* University of California Press, Berkeley, 1993, p. 64–65, 229.
18. Fedor Dostoevsky, *Crime and Punishment,* Buccaneer, Cutchogue, NY, [1866] 1982, p. 14, 68.

19. Vsevolod Krestovskii, *Peterburgskie truşciobî* (1864), citat în James von Geldern şi Louise McReynolds, *Entertaining Tsarist Russia,* Indiana University Press, Bloomington, 1998, p. 121–128.
20. Alexander Kuprin, *Yama: The Pit,* BiblioBazaar, Charleston, SC, [1909] 2006, p. 21.
21. Maxim Gorki, *The Lower Depths,* Dover, Mineola, NY, [1902] 2000.
22. James von Geldern, „Life in-between: migration and popular culture in late Imperial Russia", în *Russian Review* 55, 1996, 3, p. 369.
23. Rachel Rubin, *Jewish Gangsters of Modern Literature,* University of Illinois Press, Urbana, 2000, p. 21.
24. Ceva ce recunoşteau chiar unii dintre poliţişti: vezi R.S. Mulukaev, *Obşceugolovnaia poliţia dorevoluţionnoi Rossii,* Nauka, Moscow, 1979, p. 25.
25. Daniel Brower, *The Russian City between Tradition and Modernity, 1850–1900,* University of California Press, Berkeley, 1990, p. 197.
26. Lincoln, *In War's Dark Shadow*, p. 126.
27. *Peterburgskii listok*, 7 iulie 1906, citat în Joan Neuberger, *Stories of the street: hooliganism in the St Petersburg popular press*, în *Slavic Review* 48, 1989, 2, p. 190.
28. Aleksei Svirski, *Peterburgskie huligany,* 1914, p. 260, citat în Neuberger, *Hooliganism*, p. 247.
29. Fredric Zuckerman, *The Tsarist Secret Police in Russian Society, 1880–1917,* Macmillan, Basingstoke, 1996, p. 105; Iain Lauchlan, *Russian Hide-and-Seek: The Tsarist Secret Police in St Petersburg, 1906–1914,* SKS-FLS, Helsinki, 2002, p. 303.
30. Robert Thurston, „Police and people in Moscow, 1906–1914", în *Russian Review* 39, 1980, 3, p. 335.
31. „Întărirea pazei" (*usilennaia ohrana*) – dispoziţii care dădeau oficialităţilor dreptul de a interzice adunările publice, de a închide firmele, de a impune diverse penalizări administrative şi de a transfera cazurile de la curţile civile la cele militare. „Paza extraordinară" (*cirezvîceainaia ohrana*)

includea și dreptul de a se recurge la unități militare pentru a ajuta poliția să mențină ordinea publică.

32. Theofanis Stavrou (ed.), *Russia under the Last Czar,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1969, p. 97–98.
33. Discutată cel mai bine la Neuberger, *Hooliganism.* Pentru o definițiea preseibulevardiere, a se vedea în special p. 15–22. Pentru un rezumat util, vezi „Stories of the street".
34. George Dobson, *Russia,* A. & C. Black, Londra, 1913, p. 143.
35. *Vestnik poliții*, 31 august 1909.
36. Thurston, „Police and people in Moscow", p. 334, 325.
37. Neil Weissman, „The regular police in tsarist Russia, 1900–1914", în *Russian Review* 44, 1985, 1, p. 47.
38. *Ibidem*, p. 48.
39. *Ibidem*, p. 48.
40. Thurston, „Police and people in Moscow", p. 326.
41. *Vestnik poliții*, 4 februarie 1910.
42. Vladimir Gilyarovskii, *Moscow and Muscovites,* Russian Information Services, Montpelier, VT, 2013, p. 39.
43. Brower, *The Russian City*, p. 141–142.
44. Sylvester, *Tales of Old Odessa*, p. 40.
45. *Odesskie novosti*, 19 august 1917, citat în Boris Briker, „The underworld of Benia Krik and I. Babel's *Odessa Stories*", în *Canadian Slavonic Papers* 36, 1994, 1–2, p. 119.
46. Studiat în mod special de Valery Chalidze, *Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union,* Random House, New York, 1977, p. 37–44; și Iakov Ghilinski, Iakov Kostjukovski, „From thievish *artel* to criminal corporation: the history of organised crime in Russia", în vol. Cyrille Fijnaut și Letizia Paoli (ed.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond,* Springer, Dordrecht, 2004.
47. Johnson, *Peasant and Proletarian*, p. 91–92.
48. Vezi Hiroaki Kuromiya, „Workers artels and Soviet production methods", în vol. Sheila Fitzpatrick et al. (ed.), *Russia in the Era of NEP: Explorations in Soviet Society and Culture,* Indiana University Press, Bloomington, 1991.
49. Andrei Konstantinov, Malkolm Dikselius, *Prestupnîi mir Rossii,* Bibliopolis, St Petersburg, 1995, p. 27.

50. D.A. Dril, „O merah borbî s prestupnostiu nesoverşennoletnih", în *Trudy sedmogo sezda predstavitelei russkih ispravitelnîh zavedenii dlea maloletnih, okt. 1908 goda,* Moscova, 1909, p. 18, citat în Neuberger, *Hooliganism*, p. 182.
51. V.P. Semenov, *Bîtovîe uslovia jizni malcikov,* St Petersburg, p. 6, citat în Neuberger, *Hooliganism*, p. 179.
52. Neuberger, *Hooliganism*, p. 171–172.
53. *Ibidem*, p. 190.
54. Lincoln, *In War's Dark Shadow*, p. 126–127.
55. Isaac Babel, „The King", în Babel, *Collected Stories*, Penguin, Harmondsworth, 1961, p. 181.
56. Sylvester, *Tales of Old Odessa*, p. 55.
57. Lincoln, *In War's Dark Shadow*, p. 127.
58. Neuberger, *Hooliganism*, p. 241–242.
59. Sylvester, *Tales of Old Odessa*, p. 32.
60. Conversaţie avută la Moscova, în 1989.
61. Zelnik, *Labor and Society in Tsarist Russia*, p. 21. Daniel Brower subliniază că, în ultimele decenii ale ţarismului, era mai puţin probabil ca muncitorii ţărani să se poată mişca precum un *artel*, dar chiar şi aşa, instituţia avea rădăcini sociale profunde şi va reapărea în cadrul sistemului sovietic, atât ca parte a structurii de „brigadă", cât şi ca rival al acesteia. Brower, *The Russian City*, p. 144; Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization,* University of California Press, Berkeley, 1997, p. 89.
62. Sylvester, *Tales of Old Odessa*, p. 58.
63. Maximilien de Santerre, *Sovetskie poslevoenîe konţlageri i ih obitateli,* IPI SSSR, München, 1960, p. 55.
64. Sylvester, *Tales of Old Odessa*, p. 24.
65. *Ibidem*, p. 56.
66. Brower, *The Russian City*, p. 178–180.
67. În legătură cu cariera lui Mişka Iaponcik, vezi Oleg Kapcinski, *Mişka Iaponcik i drughie: kriminal i vlast v godî Grajdanskoi voinî v Odesse,* Kraft+, Moscova, 2015; Fedor Razzakov, *Banditî vremen soţializma: hronika ros. prestupnosti, 1917–1991,* Eksmo, Moscova, 1996,p. 63–64.

Capitolul 3 – *Apariţia* vorî

1. Kirill Aşotov, „Korsar Koba", în *Versia*, 18 ianuarie 2016.
2. David Shub, „Kamo: the legendary Old Bolshevik of the Caucasus", în *Russian Review,* 19, 1960, 3.
3. Conversaţie, Kiev, 1991.
4. Ilya Ilf , Evgeny Petrov, *The Twelve Chairs* (1928) şi *The Golden Calf* (1931).
5. Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891–1924,* Penguin, Londra, 1998, p. 400.
6. Mark Galeotti, „Private security and public insecurity: outsourced vigilantism in modern Russia", în vol. David Pratten şi Atreyee Sen (ed.), *Global Vigilantes,* Hurst, Londra 2007, p. 267–289.
7. Robert Daniels, *Russia: The Roots of Confrontation*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1985, p. 111.
8. Citat în Paul Hagenloh, *Stalin's Police: Public Order and Mass Repression in the USSR, 1926–1941,* Woodrow Wilson Center Press, Washington, DC, 2009, p. 27.
9. Joseph Douillet, *Moscow Unmasked,* Pilot Press, Londra, 1930, p. 163–165.
10. Oleg Kapcinski, *Mişka Iaponcik i drughie: kriminal i vlast v gody Grajdanskoi voinî v Odesse*, Kraft+, Moscova, 2015), p. 88–255; Fedor Razzakov, *Banditî vremen soţializma: hronika ros. prestupnosti, 1917–1991*, Eksmo, Moscova, 1996, p. 64.
11. V.I. Lenin, *Polnoe sobranie socinenii,* Gosizdat, Moscova, 1958–1965), vol. 26, p. 372, citat în Steven Barnes, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society,* Princeton University Press, Princeton, 2011, p. 250.
12. Citat în *International Herald Tribune*, 15 aprilie 1994.
13. Citat în Peter Juviler, *Revolutionary Law and Order: Politics and Social Change in the USSR*, Free Press, Londra, 1976), p. 15.
14. *Ibidem*, p. 19.
15. *Svobodnaia pressa*, 27 iunie 2015; *Vecernaia Moskva*, 7 decembrie 2016.
16. *Petrovka–38*, 11 august 2015.
17. *Moskovskaia pravda*, 27 iulie 2012.
18. Margaret Stolee, „Homeless children in the USSR, 1917–1957", în *Soviet Studies* 40, 1988, 1; Alan Ball, „The roots of

besprizornost in Soviet Russia's first decade", în *Slavic Review* 51, 1992, 2.

19. Alan Ball, *And Now My Soul Is Hardened: Abandoned Children in Soviet Russia, 1918– 1930,* University of California Press, Berkeley 1994, p. 70–76.
20. Douillet, *Moscow Unmasked*, p. 118–119.
21. Ball, *And Now My Soul Is Hardened*, p. 83.
22. Douillet, *Moscow Unmasked*, p. 124.
23. Conversaţie, Moscova, 2005.
24. Hagenloh, *Stalin's Police*, p. 37.
25. Razzakov, *Bandity vremen soţializma*, pp. 13–16.
26. *Ibidem*, p. 10–11.
27. Hagenloh, *Stalin's Police*, p. 41.
28. V. P. Haustov et al. (ed.), *Lubeanka: Stalin i VCiK-GPU-OGPU-NKVD, ianvar 1922– dekabr 1936,* Demokratia, Moscova, 2003, p. 113.
29. Pavel Stucika (ed.), *Enţiklopedia gosudarstva i prava,* Izdatelstvo kommunisticeskoi partii, Moscova, 1927, vol. 3, p. 1594.
30. Hagenloh, *Stalin's Police*, p. 118.
31. Jacques Rossi, *The Gulag Handbook: An Encyclopedia Dictionary of Soviet Penitentiary Institutions and Terms Related to the Forced Labor Camps*, Paragon House, New York 1989, p. 200.
32. O analiză excelentă a sistemului găsim la Anne Applebaum, *Gulag: A History,* Doubleday, New York, 2003.
33. *Ibidem*, p. 581.
34. Wilson Bell, „Was the Gulag an archipelago? De-convoyed prisoners and porous borders in the camps of western Siberia", în *Russian Review* 72, 2013, 1.
35. Citat în *ibidem* p. 117.
36. Roger Brunet, „Geography of the Gulag archipelago", în *Espace géographique*, număr special, 1993, p. 230.
37. Sarah Young, „Knowing Russia's convicts: the other in narratives of imprisonment and exile of the late imperial era", în *Europe-Asia Studies* 65, 2013, 9.
38. Svetlana Stephenson, *Crossing the Line: Vagrancy, Homelessness, and Social Displacement in Russia*, Ashgate,

Aldershot, 2006, p. 76–83.

39. Conversaţie, Moscow, 2005.
40. Citat în Mark Vincent, „Cult of the «urka»: criminal subculture in the Gulag, 1924– 1953", teză de doctorat, University of East Anglia, 2015, p. 76.
41. Aleksandr Gurov, *Professionalnaia prestupnost: proșloe i sovremennost,* Iuridiceskaia literatura, Moscova, 1990, p. 108.
42. Alexander Dolgun, *Alexander Dolgun's Story: An American in the Gulag,* Alfred A. Knopf, New York, 1975, p. 140.
43. Alexander Gorbatov, *Years of my Life: Memoirs of a General of the Soviet Army,* W. W. Norton, New York, 1964, p. 140–141.
44. Michael Solomon, *Magadan,* Vertex, Princeton, 1971, p. 134–135.
45. Varlam Shalamov, *Kolyma Tales,* Penguin, Harmondsworth, 1994, p. 411; Evghenia Ghinzburg, *Within the Whirlwind,* Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1981, p. 12.
46. Evghenia Ghinzburg, *Within the Whirlwind*, p. 400.
47. Dimitri Panin, *The Notebooks of Sologdin,* Hutchinson, Londra, 1976, p. 85.

Capitolul 4 – *Hoţi și* suki

1. Cea mai bună sursă pentru aceste cântece este probabil Maikl Djekobson, Lidia Djekobson, *Pesennâi folklor GULAGa kak istoriceskii istocinik*, 2 vol., Sovremennîi gumanitarnîi universitet, Moscova, 1998–2001, iar eu am preluat referiri de la Mark Vincent, „Cult of the «urka»: criminal subculture in the Gulag, 1924–1953", teza de doctorat, University of East Anglia, 2015.
2. Michael Solomon, *Magadan,* Vertex, Princeton, 1971, p. 185–186.
3. Citat în Yuri Glazov, „«Thieves» in the USSR as a social phenomenon", în vol. *The Russian Mind since Stalin's Death,* Springer Netherlands, Dordrecht, 1985, p. 37–38.
4. Gustav Herling, *A World Apart,* William Heinemann, Londra, 1951, p. 65.
5. Solomon, *Magadan*, p. 127.

6. Galina Ivanova, *Labor Camp Socialism: the Gulag in the Soviet totalitarian system*, Routledge, Abingdon, [2000] 2015, p. 169.
7. Lev Kopelev, *To Be Preserved Forever,* Lippincott, Philadelphia, 1977, p. 234.
8. Wilson Bell, „Was the Gulag an archipelago? De-convoyed prisoners and porous borders in the camps of western Siberia", în *Russian Review* 72, 2013, 1, p. 135–136.
9. Sergei Dovlatov, *The Zone: A Prison Camp Guard's Story,* Counterpoint, Berkeley, 2011, p. 58. Dovlatov a fost gardian de închisoare în anii 1960 și cartea lui, publicată inițial în 1982, deși operă de ficțiune, se inspiră mult din aceste experiențe.
10. Kopelev, *To Be Preserved Forever*, p. 222.
11. Djekobson și Djekobson, *Pesennîi folklor GULAGa*, citat în Vincent, „Cult of the «urka»", p. 66.
12. Varlam Șalamov, *Sobranie socinenii v 4-hh tomah,* Hudojestvennaia literatura, Moscova, 1998, p. 63.
13. Anne Applebaum, *Gulag: A History,* Doubleday, New York, 2003,p. 446.
14. Dimitri Panin, *The Notebooks of Sologdin,* Hutchinson, Londra, 1976, p. 150–151.
15. Edwin Bacon, *The Gulag at War: Stalin's Forced Labour System in the Light of the Archives*, Macmillan, Basingstoke, 1996, p. 93.
16. Vladimir Kuts, *Poedinok s sudboi,* RIO Uprpoligrafizdata, Moscova 1999, citat în Applebaum, *Gulag*, p. 466.
17. Joseph Scholmer, *Vorkuta,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1954,p. 22.
18. Applebaum, *Gulag*, p. 302.
19. Conversație, Moscow, 2009.
20. Scholmer, *Vorkuta*, p. 204.
21. Șalamov, *Sobranie socinenii*, vol. 2, p. 60–61.
22. Anatoli Levitin-Krasnov, *Ruk tvoih jar,* Krug, Tel Aviv, 1979, p. 276.
23. Citat în Applebaum, *Gulag*, p. 470.
24. A se vedea *ibidem*, cap. 22–24; Steven Barnes, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society,* Princeton University Press, Princeton, 2011, capitolul 5.

25. Valeri Abramkin și Valentina Cesnokova, *Ugolovnaia Rossiia: tiurmi i lageria,* ȚSRUP, Moscova, 2001, p. 10–11.
26. Maximilien de Santerre, *Sovetskie poslevoennîe konțlageri i ih obitateli,* IPI SSSR, München, 1960, p. 59–60.
27. Golfo Alexopoulos, „A torture memo: reading violence in the Gulag", în vol. Golfo Alexopoulos et al. (ed.), *Writing the Stalin Era: Sheila Fitzpatrick and Soviet Historiography,* Palgrave Macmillan, New York, 2011, p. 166.
28. Barnes, *Death and Redemption*, p. 180.
29. Ivanova, *Labor Camp Socialism*, p. 122; Stéphane Courtois et al., *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1999, p. 239.
30. Courtois et al., *The Black Book of Communism*, p. 239.
31. *Ibidem*, p. 240.
32. Citat în Applebaum, *Gulag*, p. 476.
33. *Ibidem*, p. 478–479.
34. Andrea Graziosi, „The great strikes of 1953 in Soviet labor camps in the accounts of their participants: a review", în *Cahiers du monde russe et soviétique,* 33, 1992, 4.
35. Miriam Dobson, *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform after Stalin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2009, p. 109.

Capitolul 5 – *Viața de hoț*

1. Conversație, Moscova, 2005.
2. Andrei Konstantinov, Malkolm Dikselius, *Prestupnîi mir Rossii,* Bibliopolis, St. Petersburg, 1995, p. 6.
3. Anne Applebaum, *Gulag: A History,* Doubleday, New York, 2003,p. 283–284.
4. Pentru cea mai bună discuție în limba engleză a acestor ritualuri, *v.* Federico Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy,* Oxford University Press, Oxford, 2001, p. 147–152; Federico Varese, *Mafia Life: Love, Death and Money at the Heart of Organised Crime,* Profile, Londra, 2017, p. 17–22.
5. Varlam Șalamov se referă la *kombedî* în același context, o abreviere bolșevică pentru Comitetul pentru Țărani Săraci, o măsură de urgență aplicată în ۱۹۱۸ și folosită pentru

rechiziţionarea şi distribuirea alimentelor şi pentru consolidarea puterii sovietice în zona rurală. Termenul putea fi uşor folosit ironic, dar şi serios. Shalamov, *Kolyma Tales,* Penguin, Londra, 1994, p. 200.

6. Citat în Herman Ermolaev, *Censorship in Soviet Literature, 1917–1991,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1997, p. 56.
7. Anne Applebaum conchide că „există suficiente surse similare, relatate de un număr destul de mare de deţinuţi din lagărele de la începutul anilor 1930 şi până al sfârşitul anilor 1940, pentru a putea fi siguri că aşa s-a întâmplat". Appelbaum, *Gulag,* p. 398–399.
8. David Robson, „Are there really 50 Eskimo words for snow?", în *New Scientist,* nr. 2896, 2012.
9. Viktor Berdinskih, *Veatlag,* citat în Applebaum, *Gulag,* p. 286.
10. Există mai multe dicţionare bune ale limbajului din închisori şi al infractorilor, inclusiv Aleksandr Sidorov, *Slovar sovremennogo blatnogo i laghernogo jargona,* Ghermes, Rostov-pe-Don, 1992; şi Iuri Dubeaghin şi A.G. Bronnikov, *Tolkovîi slovar ugolovnîh jargonov,* Inter-OMNIS, Moscova, 1991. Iuri Dubeaghin şi E.A. Tepliţki, *Kratkii anglo-russkii i russko-angliiskii slovar ugolovnogo jargona / Concise English-Russian and Russian-English Dictionary of the Underworld,* Terra, Moscova, 1993, este deosebit de util.
11. Victor Herman, *Coming Out of the Ice: An Unexpected Life,* Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1979, p. 193.
12. *Jiganî* este derivat de la *jiganut,* „a biciui", termen folosit în coloniile penale din perioada ţaristă pentru a desemna pe cei mai nefericiţi deţinuţi. Vlas Doroshevich, *Russia's Penal Colony in the Far East,* Anthem Press, Londra, 2011, p. 191–194; Andrew Gentes, *Exile to Siberia, 1590–1822,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008, p. 176.
13. Caroline Humphrey, „Dangerous words: taboos, evasions, and silence in Soviet Russia", în *Forum for Anthropology and Culture,* nr. 2, 2005, p. 389.
14. Serguei Cheloukhine, „The roots of Russian organized crime: from old-fashioned professionals to the organized criminal groups of today", în *Crime, Law and Social Change,* 50, 2008, 4–5, p. 356.

15. Citat în Humphrey, „Dangerous words", p. 376–377.
16. În 1839, I.I. Sreznevski a publicat lucrarea fundamentală *Ofensko-russki i russko-ofenskii slovar (Dicționar ofeneo-rus și ruso-ofenea).* M.N. Priemîșeva, „I.I. Sreznevskii ob ofenskom iazîke", în *Acta Linguistica Petropolitana* 3, 2007, 3, p. 335–361.
17. Valery Chalidze, *Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union,* Random House, New York, 1977, p. 57; Leonid Finkelstein, „The Russian lexicon, 2001", în *Jamestown Foundation Prism* 7, 2001, 3.
18. Cum ar fi jargonul elveţian/german Rotwelsch și cel al vagabonzilor și hoţilor francezi, identificat din registrul închisorii Châtelet din Paris.
19. Este greu să fim siguri, dar se pare că această utilizare specială a apărut la sfârșitul anilor 1920 (dar cu siguranţă a apărut mai înainte de a fi înregistrată în rapoartele poliţiei).
20. James Davie, „Missing presumed dead? – the *baikovyi iazyk* of the St Petersburg *mazuriki* and other pre-Soviet argots", în *Slavonica* 4, 1997, 1.
21. *Ibidem*, p. 34.
22. Peter Juviler, *Revolutionary Law and Order: Politics and Social Change in the USSR*, Free Press, Londra, 1976), p. 35, 56.
23. Pentru studii bune pe această temă, *v.* Steven Smith, „The social meanings of swearing: workers and bad language in late imperial and early Soviet Russia", în *Past and Present*, nr. 160, 1998; Manuela Kovalev, „The function of Russian obscene language in late Soviet and post-Soviet prose", teză de doctorat, Manchester University, 2014.
24. Paweł Mączewski, „The visual encyclopedia of Russian jail tattoos", în *Vice*, 15 octombrie 2014, disponibil online la adresa: https://www.vice.com/en_uk/article/9bzvbp/russian-criminal-tattoo-fuel-damon-murray-interview–876, link accesat pe 6 octombrie 2017.
25. Alexander Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago,* Harper & Row, New York, 1974–1978, vol. 2, p. 441.
26. Alix Lambert, *Russian Prison Tattoos: Codes of Authority, Domination, and Struggle*, Schiffer, Atglen, PA, 2003, p. 19.

27. A se vedea, de exemplu: Danzig Baldaev, *Russian Criminal Tattoo Encyclopedia,* FUEL, Londra, 2006–2008; Lambert, *Russian Prison Tattoos.* Este totuşi necesar să fim circumspecţi, căci discuţia generală despre tatuaje depinde în mare măsură de ilustraţiile lui Baldaev, care sunt uneori contradictorii şi greu de confirmat.
28. Baldaev, *Russian Criminal Tattoo Encyclopedia*, vol. 3, p. 33–35.
29. Thomas Sgovio, *Dear America! Why I turned against Communism,* Partners' Press, Kenmore, NY, 1979, p. 166–169.
30. Mihajlo Mihajlov, „Moscow Summer" (1966), citat în Miriam Dobson, *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform after Stalin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2009, p. 120.
31. Federico Varese, „The society of the vory-v-zakone, 1930s–1950s", în *Cahiers du monde russe,* 39, 1998, 4, p. 523.
32. Varese, *The Russian Mafia*, p. 147–150.
33. Citat în *ibidem*, p. 150.
34. Pentru mai multe informaţii cu privire la poreclele gangsterilor ruşi, a se vedea *ibidem*, p. 192–201.
35. Nanci Condee, „Body graphics: tattooing the fall of communism", în vol. Adele Marie Barker (ed.), *Consuming Russia: Popular Culture, Sex and Society since Gorbachev*, Duke University Press, Durham, NC, 1999, p. 350.
36. Anton Antonov-Ovseyenko, *The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny*, Harper and Row, New York, 1981, p. 316.
37. Conversaţie, Moscova, 1990.
38. Applebaum, *Gulag*, p. 288
39. Doroshevich, *Russia's Penal Colony in the Far East*, p. 292. El foloseşte cuvântul *jiganî*, dar din context reiese clar că este vorba de *blatnîe.*
40. Shalamov, *Kolyma Tales*, p. 7; Michael Solomon, *Magadan,* Vertex, Princeton, 1971, p. 134.
41. Maximilien de Santerre, *Soveţkie poslevonnie konţlagheri i ih obitateli*, IPI SSSR, Munchen, 1960, p. 63.
42. Applebaum, *Gulag*, p. 287.
43. Dobson, *Khrushchev's Cold Summer*, p. 121.

44. Shalamov, *Kolyma Tales*, p. 427.
45. Applebaum, *Gulag*, p. 307–317; Steven Barnes, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society,* Princeton University Press, Princeton, 2011, p. 99–105.
46. Shalamov, *Kolyma Tales*, p. 415.
47. *Ibidem*, p. 427–429.
48. Chalidze, *Criminal Russia*, p. 52.
49. Gustav Herling, *A World Apart,* William Heinemann, Londra, 1951, p. 31.
50. Eugenia Ginzburg, *Within the Whirlwind,* Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1981, p. 353–354.
51. Chalidze, *Criminal Russia*, p. 59.
52. A se vedea, de exemplu, tatuajele femeilor în Dubeaghin, Tepliţki, *Kratkii anglo-russkii i russko-angliiskii slovar*, p. 266–277.

PARTEA a II-a – APARIŢIA

Capitolul 6 – *Treimile deloc sfinte*

1. Fedor Razzakov, *Banditî semideseatîh, 1970–1979,* Eksmo, Moscova, 2008, p. 30; Zdeněk Šámal, *Ruské Mafie,* Ivo Železný, Praga, 2000, p. 23–24; *Segodnea*, 18 octombrie 1994.
2. Razzakov, *Banditî semideseatîh,* p. 480.
3. Citat în Miriam Dobson, *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform after Stalin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2009, p. 125. Din păcate, nu se explică ce anume putea fi un ton al vocii „de hoţi".
4. Lydia Rosner, *The Soviet Way of Crime: Beating the System in the Soviet Union and the USA*, Praeger, Boston, 1986, p. 29.
5. Yuli Daniel, *This is Moscova Speaking,* Collins Harvill, Londra, 1968, p. 77–78.
6. Cronicarul lor inovator a fost Iuri Șcekocihin, mai ales în „Predislovie k razgovoru", în *Literaturnaia gazeta*, 6 iunie 1984; *Soţiologhiceskie issledovania* 1/1997; şi *Allo, mî vas slîşim*: iz hroniki naşego vremeni, Molodaia gvardia, Moscova, 1987.
7. Conversaţie, Moscova, 1991.
8. Dobson, *Khrushchev's Cold Summer*, p. 112.

9. Conversație, Moscova, 1990.
10. Citat în Jeffrey Hardy, „«The camp is not a resort»: the campaign against privileges in the Soviet Gulag, 1957–61", în *Kritika* 13, 2012, 1, fn. 37.
11. David Remnick, *Lenin's Tomb: The Last Days of the Soviet Empire,* Random House, New York, 1994, p. 183.
12. Yuri Brokhin, *Hustling on Gorky Street: Sex and Crime in Russia Today*, Dial Press, New York, 1975, p. 111.
13. Fedor Razzakov, *Banditî vremion soțializma,* Eksmo, Moscova, 1996, p. 68.
14. Conversație, Moscova, 1990.
15. *Ogonek,* 29/1988, p. 20.
16. Studiat cel mai bine de Svetlana Stephenson, în lucrarea sa *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2015 și în lucrarea ei precedentă „The Kazan Leviathan: Russian street gangs as agents of social order", în *Sociological Review,* 59, 2011, 2.
17. Razzakov, *Banditî vremion soțializma*, p. 93.
18. Stephenson, *Gangs of Russia*, p. 23–32. Vezi și Liubov Agheeva, *Kazanski fenomen: mif i realnost,* Tatarskoe knijnoe izdatelstvo, Kazan, 1991.
19. Este un schimb nu de bunuri sau servicii, cât mai mult de obligații, deseori realizat în vederea unor situații viitoare, studiat cel mai bine de Alena Ledeneva, în lucrarea sa *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange,* Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
20. James Millar, „The Little Deal: Brezhnev's contribution to acquisitive socialism", în *Slavic Review*, 44, 1985, 4.
21. Reprodus la James Heinzen, *The Art of the Bribe: Corruption under Stalin, 1943–1953,* Yale University Press, New Haven, 2016, p. 148.
22. *Ibidem*, p. 37.
23. Rolul *tolkaci*-ului a fost cel mai bine studiat de Joseph Berliner, în lucrarea sa *Factory and Manager in the USSR,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1957, precum și în „The informal organization of the Soviet firm", în *Quarterly Journal of Economics* 66, 1952, 3.

24. Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies,* Yale University Press, New Haven, 1968, p. 69.
25. Citat în William Clark, *Crime and Punishment in Soviet Officialdom: Combating Corruption in the Political Elite, 1965–1990,* M.E. Sharp, Armonk, NY, 1993, p. 190.
26. Feodor Burlaţki, „«Mirnîi zagovor» protiv N.S. Hruşciova", în vol. Iuri Aksiutin (ed.), *N.S. Hruşciov: materialî k biografii,* Izdatelstvo politiceskoi literaturî, Moscova, 1988, p. 211.
27. Pentru cea mai bună descriere a carierei lui Rokotov, v. Brokhin, *Hustling on Gorky Street.*
28. *Soţialisticeskaia industria,* 9 şi 10 aprilie 1981; *Trud,* 9 aprilie 1981.
29. CIA, *Military Compensation in the Soviet Union,* 1980, p. 11.
30. William Clark, *Crime and Punishment in Soviet Officialdom,* p. 153–157; Fiodor Razzakov, *Banditî vremion soţializma,* p. 49–50.
31. Conversaţie, Moscova, 1990.
32. „Literaturnaia gazeta", 20 iulie1988; Razzakov, *Banditî semideseatîh.*
33. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002, p. 62.

Capitolul 7 – *Gangsterii lui Gorbaciov*

1. Fiodor Razzakov, *Banditî vremion soţializma,* Eksmo, Moscova, 1996, p. 64–65.
2. *The Russian Primary Chronicle: Laurentian text,* Medieval Academy of America, Cambridge, MA, [1953] 2012, p. 97.
3. Sandra Anderson şi Valerie Hibbs, „Alcoholism in the Soviet Union", în *International Social Work,* 35, 1992, 4, p. 441.
4. N.N. Ivanets şi M.I. Lukomskaya, „The USSR's new alcohol policy", în *World Health Forum* 11, 1990, p. 250–251.
5. Arkady Vaksberg, *The Soviet Mafia,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1991, p. 234.
6. Conversaţie, Moscova, 1990.
7. Bine ilustrat la Caroline Humphrey, „«Icebergs», barter, and the mafia in provincial Russia", în *Anthropology Today* 7, 1991, 2.

8. Federico Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy,* Oxford University Press, Oxford, 2001.
9. V. Semionov, „Krutîe parni", în *Ekonomika i jizn*, ianuarie 1991, p. 180.
10. Anthony Jones și William Moskoff, *Ko-ops: The Rebirth of Entrepreneurship in the Soviet Union,* Indiana University Press, Bloomington, 1991, p. 80.
11. Valeri Karîșev, *Zapiski banditskogo advokata,* Țentrpoligraf, Moscova, 1998, p. 31.
12. *Krasnaia zvezda*, 4 octombrie 1989.
13. *Ogonek* 29/1988.
14. Varese, *The Russian Mafia*, p. 127–128.
15. Nikolai Modestov, *Moskva banditskaia: dokumentî hronika kriminalnogo bespredela 80–90-h gg.,* Țentrpoligraf, Moscova, 1996, p. 103–105.
16. *Pravda*, 4 aprilie1987 (acest individ a devenit ulterior un comando de poliție).
17. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002; Vadim Volkov, *Silovoe predprinimatelstvo, XXI vek,* European University of St Petersburg, St. Petersburg, 2012.
18. Andrei Konstantinov, *Banditskii Peterburg,* Folio-Press, St. Petersburg, 1997, p. 140–146.
19. Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 10.
20. Dmitri Gromov, „Liubereţkie ulicinîe molodiojnîe kompanii 1980-h godov: subkultura na perepute istorii", în *Etnograficeskoe obozrenie,* 4/2006. A se vedea și Svetlana Stephenson, „The violent practices of youth territorial groups in Moscow", în *Europe-Asia Studies* 64, 2012, 1; Hilary Pilkington, *Russia's Youth and its Culture: A Nation's Constructors and Constructed,* Routledge, Londra, 1994, p. 141–150.
21. Vladimir Iakovlev, „Kontora «Liuberov»", în *Ogonek*, mai 1987.
22. Mark Galeotti, *Afghanistan: The Soviet Union's Last War,* Frank Cass, Londra, 1995, p. 45–102.
23. Comunicare personală, 1990.

24. *Pobratim* (ziar SVA), nr. 10, 1991.
25. Komsomolskaia pravda, 29 aprilie 1989.
26. *Krasnaia zvezda*, 4 octombrie 1989.
27. Conversaţie, Kiev, 1991.
28. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014.
29. Krucina a lăsat un bilet de adio, în care își exprima teama pentru viitor, dar mulţi oameni se îndoiesc că și-a luat viaţa, gândindu-se la faptul că moartea lui era foarte convenabilă pentru multe persoane.
30. *Rossiiskie miliţeiskie vedomosti*, septembrie 1993, octombrie 1993.
31. *Literaturnaia gazeta*, 20 iulie 1988.
32. Stephen Handelman, *Comrade Criminal: Russia's New Mafiya*,Michael Joseph, Londra, 1994, p. 18–20.

Capitolul 8 – *„Sălbaticii ani 1990" și ascensiunea* avtoritetî

1. Veaceslav Razinkin și Aleksei Tarabrin, *Elita prestupnogo mira: ţvetnaia mast*, Vece, Moscova, 1997, p. 17.
2. *New York Times*, 14 aprilie 1994.
3. Federico Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, Oxford University Press, Oxford, 2001, p. 184.
4. *Ibidem*, p. 181; *Moscow Times*, 25 aprilie 2012; Alexander Kan, „Profile: Iosif Kobzon: Russian crooner and MP", BBC News, 17 fe-bruarie 2015, disponibil online la adresa: http://www.bbc.com/news/world-europe–31497039, link accesat 3 ianuarie 2018.
5. Valeria Başkirova et al. *Geroi 90-h: liudi i dengi – noveișaia istoria kapitalizma v Rossii*, Kommersant/ ANF, Moscova, 2012, p. 254.
6. Conversaţie, Moscova, 2005.
7. *Kommersant*, 30 septembrie 2008.
8. Associated Press, 7 iunie 1994.
9. *Ibidem.*
10. William Cooper, „Russia's economic performance and policies and their implications for the United States", Library of Congress Congressional Research Service, iunie 2009, p. 2.

11. *Kommersant*, 2 iunie 1995.
12. Conversaţie, Cambridge, 1997.
13. Tobias Holzlehner, „«The harder the rain, the tighter the roof»: evolution of organized crime networks in the Russian Far East", în *Sibirica* 6, 2007, 2, p. 56.
14. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002, p. 27.
15. F. Varese, *The Russian Mafia*, p. 4 (subliniat în original).
16. Petr Skoblikov, *Vzîskanie dolgov i kriminal,* Iurist, Moscova, 1999,p. 76–81.
17. Carl Schreck, „Blood sport: the rise of Russia's gangster athletes", emisiune la Radio Europa Liberă/ Radio Libertatea, 8 mai 2016.
18. Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 51.
19. Svetlana Stephenson, *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2015, capitolul 7,în special p. 172–179.
20. Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 71.
21. Conversaţie, Moscova, 1993.
22. Varese, *The Russian Mafia*, p. 102–120.
23. Nancy Ries, „«Honest bandits» and «warped people»: Russian narratives about money, corruption, and moral decay", în vol. Carol Greenhouse et al. (ed.), *Ethnography in Unstable Places: Everyday Lives in Contexts of Dramatic Political Change,* Duke University Press, Durham NC, 2002, p. 279.
24. Conversaţie, Moscova, 2011.
25. *Fortune* 141, 2000, 12, p. 194.
26. Studiat pe larg la Dawisha, *Putin's Kleptocracy*, mai ales în capitolul 3. Aceste afirmaţii, deşi niciodată dovedite, au fost larg răspândite şi discutate atât în Rusia, cât şi în străinătate. Putin şi purtătorii lui de cuvânt au respins aceste afirmaţii, dar nu le-au contestat în faţa instanţelor. Pentru exemple reprezentative a se vedea: „Ot Tambovskoi OPG do massajista Putina", la *Dojd-TV*, 6 septembrie 2017; „Russia: Putin's Past Becoming a Hot Internet Topic in Moscow", în *EurasiaNet*, 6 ianuarie 2016; „Vladimir Putin linked to shady

property deals", în *The Australian*, 31 august 2015; „«Putin involved in drug smuggling ring» *says ex-KGB officer*, în *Newsweek*, 13 martie, 2015; „Malenkaia pracecinaia premier-klassa", în *Nezavisimaia gazeta*, 10 aprilie 2011; Jurgen Roth, *Die Gangster aus dem Osten,* Europe-Verlag, München, 2004; „Greaznaia zona Evropî", în *Soverşenno sekretno*, 1 iulie 2000; „Le nom de M. Poutine apparaît en marge des affaires de blanchiment au Liechtenstein", în *Le Monde*, 26 mai 2000. Documentele instanţei pentru cel mai mare caz spaniol lansat în 2015 împotriva membrilor bandei Tambovskaia şi a celor asociate cu aceasta menţionează de mai multe ori numele lui Putin şi al celor apropiaţi lui ca patroni ai membrilor bandei Tambovskaia. Agenţia de Securitate Naţională a SUA a încercat să înregistreze convorbirile telefonice ale lui Barsukov/Kumarn, şeful bandei Tambovskaia, pentru a cerceta dacă fusese în legătură cu Putin, după ce acesta a devenit preşedinte; a se vedea The Intercept, 16 mai 2016.

27. *Guardian*, „Kremlin accuses foreign parties of Putin smear campaign before elections", 28 March 2016, disponibil online la adresa https://www.theguardian.com/world/2016/mar/28/kremlin-foreign-putin-smear-campaign-election, accesată la data de 25 ianuarie 2018.
28. Dawisha, p. 128–141.
29. Conversaţie, Moscova, 2010.
30. Conversaţie, Moscova, 2016.
31. Pentru mai multe despre Sogoian, a se vedea „Tribunalul condamnă un presupus membru al unui grup infracţional rus la 22 de ani", în CTK, 28 februarie 2013.

PARTEA a III-a – LUCRURI DIFERITE

Capitolul 9 – *Bande, reţele şi fraţii*

1. *Moscow Times*, 4 iunie 2003.
2. Andrei Konstantinov, *Banditskii Peterburg*, ed. rev., Amfora, St. Petersburg, 2009.
3. Joseph Serio este deosebit de critic la adresa variaţiilor ridicole în cifre şi la problemele generale de statistică în lucrarea sa

Investigating the Russian Mafia Carolina University Press, Durham, NC, 2008, capitolul 4.

4. Un transfer semantic interesant din zilele gulagului, când *brigadî* erau echipele de muncă, conduse de un *brigadir* numit sau ales.
5. Valeri Karîșev, *Zapiski banditskogo advokata,* Ţentrpoligraf, Moscova, 1998, p. 254.
6. A se vedea Diego Gambetta, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1993; Diego Gambetta, *Codes of the Underworld: How Criminals Communicate,* Princeton University Press, Princeton, 2009.
7. Biroul ONU pentru Droguri și Criminalitate, *Results of a Pilot Survey of Forty Selected Organized Criminal Groups in Sixteen Countries*, United Nations, Viena, 2002, p. 34.
8. Vecernîi Ekaterinburg, 29 mai 1993, citat în Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002, p. 118.
9. Această secţiune reia materialul din articolul meu „Behind the scenes: Uralmash gang retreats into the shadows", în *Jane's Intelligence Review,* 21, 2009, 9, folosit cu permisiune. A se vedea și Andrei Konstantinov și Malkolm Dikselius, *Banditskaia Rossiia,* Bibliopolis, St. Petersburg, 1997, p. 311–318; Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 116–122.
10. RIA Novosti, 7 februarie 2006.
11. Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 118.
12. James Finckenauer și Yuri Voronin, *The Threat of Russian Organized Crime,* National Institute of Justice, Washington, DC, 2001, p. 15.
13. Citat în *Komsomolskaia Pravda,* 25 octombrie 2001.
14. Simon Karlinsky (ed.), *Anton Chekhov's Life and Thought: Selected Letters and Commentary,* Northwestern University Press, Evanston, IL, [1973] 1997, p. 173.
15. Tobias Holzlehner, „«The harder the rain, the tighter the roof»: evolution of organized crime networks in the Russian Far East", în *Sibirica* 6, 2007, 2.

16. V.A. Nomokonov, V.I. Shulga, „Murder for hire as a manifestation of organized crime," în *Demokratizaţia* 6, 1998, 4.
17. Vladimir Ovchinsky, „The 21st century mafia: made in China", în *Russia in Global Affairs*, ianuarie 2007; Eric Hyer, „Dreams and nightmares: Chinese trade and immigration in the Russian Far East", în *Journal of East Asian Affairs* 10, 1996, 2.
18. Biroul ONU pentru Droguri și Criminalitate, *The Global Afghan Opium Trade: A Threat Assessment,*
United Nations, Viena, 2011.
19. Daniela Kleinschmit et al. (ed), *Illegal Logging and Related Timber Trade: Dimensions, Drivers, Impacts and Responses,* International Union of Forest Research Organizations, Viena, 2016, p. 49; vezi și Tanya Wyatt, „The Russian Far East's illegal timber trade: an organized crime?" în *Crime, Law and Social Change,* 61, 2014, 1.
20. Bertil Lintner, „Chinese organised crime", în *Global Crime* 6, 2004, 1, p. 93.
21. Avea deja dosar penal în momentul alegerii, când era foarte cunoscut sub pseudonim. *Komsomolskaia Pravda*, 18 august 2004. Ulterior a fost arestat, acuzat și condamnat în 2007 pentru abuz în serviciu. *Izvestia*, 25 decembrie 2007.
22. *Russia Beyond the Headlines*, 13 septembrie 2013.
23. Era 25%, potrivit datelor Biroului ONU pentru Droguri și Criminalitate, *The Global Afghan Opium Trade*, p. 20.
24. Biroul ONU pentru Droguri și Criminalitate, *The Global Afghan Opium Trade*, p. 46.
25. *Ibidem*, p. 45.
26. RIA Novosti, 17 septembrie 2013.
27. RIA Novosti, 12 martie 2013; Interfax, 11 iulie 2013.
28. Biroul ONU pentru Droguri și Criminalitate, *The Global Afghan Opium Trade.*
29. Pe baza materialelor operaţionale pe care mi le-au pus la dispoziţie agenţiile de aplicare a legii; unele detalii au fost schimbate, căci în momentul în care scriu aceste rânduri, cercetarea se află în curs de desfăşurare.
30. Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 115.

31. A se vedea Andrei Konstantinov, *Banditski Peterburg,* Folio-Press, St. Petersburg, 1997; Volkov, *Violent Entrepreneurs*, p. 108–116.
32. Konstantinov, *Banditski Peterburg*, p. 364–366.
33. Conversaţie, Cambridge, 1997.
34. Afirmaţie fundamentală la Dawisha, *Putin's Kleptocracy*, p. 141–145.
35. Interfax, 8 august 2001.
36. *Boston Globe*, 6 decembrie 1998.
37. *Leningradskaia pravda*, 23 mai 2003; *Izvestia*, 3 martie 2009; *Novaia gazeta*, 1 noiembrie 2009.
38. *New York Times*, 14 mai 2009.
39. Grupul mai mic Malîşevskaia a fost integrat în mare parte în Tambovskaia, mai ales în afara Rusiei.
40. Conversaţie, Haga, 2013.
41. Grupul de lucru inter-agenţii guvernamentale al SUA, *International Crime Threat Assessment,* 2000, p. 74.
42. Această secţiune se bazează pe articolul meu „Empire of the sun: Russian organised crime's global network", publicat în *Jane's Intelligence Review* 20, 2008, 6, utilizat cu permisiune. A se vedea şi Valeri Karîşev, *Solnţevskaia bratva: istoria gruppirovki,* EKSMO-Press, Moscova, 1998; Konstantinov, *Banditskaia Rossiia*, p. 73–168.
43. *Moskovskie novosti*, 26 noiembrie 1995.
44. Pe baza unor materiale operaţionale puse la dispoziţia mea, 2006.

Capitolul 10 – *Cecenii. Gangsterii gangsterilor*

1. Conversaţie, Moscova, 2009.
2. Conversaţie, Moscova, 2009.
3. Conversaţie, Moscova, 2012. Cuvântul real folosit era „negrii", un termen de jargon dispreţuitor la adresa oamenilor din Caucaz.
4. Gheorghi Glonti şi Ghivi Lobjanidze, *Professionalnaia prestupnost v Gruzii: vory-v-zakone,* TraCCC, Tbilisi, 2004, p. 34.
5. Dina Siegel, Henk van de Bunt (ed.), *Traditional Organized Crime in the Modern World: Responses to Socioeconomic*

Change, Springer, New York 2012, p. 35, 39.

6. *Izvestia*, 27 ianuarie 1994.
7. Federico Varese, „Is Sicily the future of Russia? Private protection and the rise of the Russian Mafia", în *European Journal of Sociology* 35, 1994, 2.
8. Această secţiune se bazează pe articolul meu „Blood brotherhood: Chechen organised crime", publicat în *Jane's Intelligence Review* 20, 2008, 9, utilizat cu permisiune.
9. Pentru studii excelente despre tradiţia *abreg*, a se vedea Bruce Grant, *The Captive and the Gift: Cultural Histories of Sovereignty in Russia and the Caucasus,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2009; Rebecca Gould, „Transgressive sanctity: the abrek in Chechen culture", în *Kritika* 8, 2007, 2. Pentru studiile ruse, a se vedea: Iuri Boteakov, *Abreki na Kavkaze: soţiokulturnîi aspekt iavlenia,* Peterburgskoe vostokovedenie, St. Petersburg, 2004; V.O. Bobrovnikov, *Musulmane Severnogo Kavkaza: obiceai, pravo, nasilie,* Vostocinaia literatura, Moscova, 2002.
10. Suzanne Goldenberg, *The Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder,* Zed, Londra 1994, p. 2.
11. Gould, *Transgressive sanctity*, p. 275.
12. Memoriile Baronului Tornau, citate de John Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus,* Longmans, Green, Londra, 1908, p. 266.
13. Aude Merlin şi Silvia Serrano (ed.), *Ordres et désordres au Caucase,* Editions universitaires de Bruxelles, Bruxelles, 2010, p. 134–135.
14. Sebastian Smith, *Allah's Mountains: Politics and War in the Russian Caucasus*, ed. rev., I.B. Tauris, Londra, 2006, p. 133.
15. De exemplu, în prima jumătate a anului 2011 au fost raportate 1,9 infracţiuni la mia de locuitori, dar acolo unde acestea s-au produs erau de regulă infracţiuni grave; aproape 40% au fost clasificate drept grave, în comparaţie cu media pe ţară din ultimii ani de 25–30%. RIA Novosti, 18 august 2011.
16. Pravda.ru, 9 mai 2004.
17. Agenţia de ştiri ITAR-Tass, 7 octombrie 1996.
18. Jeff Myers, *The Criminal–Terror Nexus in Chechnya: A Historical, Social, and Religious Analysis*, Lanham, Lexington,

2017, p. 121.

19. Acest lucru mi-a fost confirmat de o persoană care a participat la întâlnire și de alta care a auzit de aceasta de la altcineva.
20. Artem Rudakov, *Cecenskaia mafia,* EKSMO-Press, Moscova, 2002, p. 323–324.
21. Pe baza unor rapoarte operaţionale din Rusia și din alte surse de informaţii.
22. Yossef Bodansky, *Chechen Jihad: Al Qaeda's Training Ground and the Next Wave of Terror*, Harper, New York, 2007, p. 108.
23. Prezentat la o şedinţă închisă despre crima organizată, Londra, 1997.
24. Andrei Konstantinov, *Banditskii Peterburg,* Folio-Press, St. Petersburg, 1997, p. 155.
25. *Ibidem.*, p. 158.
26. Pe baza unor rapoarte operaţionale ale poliţiei ruse.
27. Rudakov, *Cecenskaia mafia*, p. 28–29.
28. *Rossiiskie miliţeiskie vedomosti*, septembrie 1993, octombrie 1993.
29. Rudakov, *Cecenskaia mafia*, p. 318–320.
30. Citat de Aleksandr Zhilin, „The Shadow of Chechen Crime over Moscow", în *Jamestown Foundation Prism* 2, 1996, 6.
31. Rudakov, *Cecenskaia mafia*, p. 362–367.
32. Konstantinov, *Banditskii Peterburg*, p. 160.
33. Conversaţie, Moscova, 2009.
34. Roustam Kaliyev, „Can «power ministries» be transformed?", în *Perspective* 13, 2002, 1; a se vedea şi Divizia de Cercetare Federală a Bibliotecii Congresului, *Involvement of Russian Organized Crime Syndicates, Criminal Elements in the Russian Military, and Regional Terrorist Groups in Narcotics Trafficking in Central Asia, the Caucasus, and Chechnya,* 2002, p. 27.
35. Conversaţie, Kiev, 1993.
36. Stephen Handelman, *Comrade Criminal: Russia's New Mafiya,*Michael Joseph, Londra, 1994, p. 178.
37. Misha Glenny, *McMafia: Crime without Frontiers,* Bodley Head, Londra, 2008, p. 77.
38. *New York Times*, 31 ianuarie 2009.

39. *Der Spiegel*, 21 iunie 2007; incidentul mi-a fost relatat la prima mână de un tânăr (pe atunci) ofiţer FSB din Moscova, în 2014.
40. Această telegramă „Subject: Chechnya, the once and future war", 30 mai 2006, a fost publicată ulterior de WikiLeaks.
41. Ilia Iașin, *Ugroza Naţionalnoi bezopasnosti* (raport de expert independent, Moscova, 2016), disponibil online la adresa: https://openrussia.org/post/view/12965/, link accesat la data de 5 ianuarie 2018. Purtătorul de cuvânt oficial al lui Kadîrov spune că acest raport este „o calomnie vădită, insulte și acuzaţii nefondate"; a se vedea FreeNews, 14 martie 2016, disponibil online la adresa: http://freenews-en.tk/2016/03/14/spokesman-kadyrov-asks-to-have-a-thing-for-yashin-because-of-the- report-about-chechnya/ , link accesat la data de 25 ianuarie 2018.
42. Confrom declaraţiei sale de venituri din 24 mai 2016.
43. *Moscow Times*, 25 februarie 2010; *Reuters*, 5 martie 2011; *Meduza*, 1 februarie 2016; Washington Post, 24 mai 2016.
44. Joel Schectman, „U.S. sanctions Chechen leader, four others under Magnitsky Act", 20 decembrie 2017, disponibil online la adresa: https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-sanctions/ u-s-sanctions-chechen-leader-four-others-under-magnitsky-act-idUSKBN1EE260, link accesat la data de 25 ianuarie 2018.
45. În decembrie ۲۰۱۷, guvernul SUA a aplicat sancţiuni împotriva lui Kadîrov în temeiul Legii Magnițki pentru abuzuri împotriva drepturilor omului și implicare în omoruri extrajudiciare. „Chechnya: «Disappearances» a Crime Against Humanity", *Human Rights Watch*, 20 martie 2005; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, sentinţa în cauzele *Imakaeva* vs. *Russia* (2006) și *Khantiev* vs. *Russia* (2009).
46. Uniunea Europeană, *European Asylum Support Office Country of Origin Information Report – Russian Federation – State Actors Of Protection* (EASO, 2017); Emil Souleimanov, Jasutis Grazvydas, „The Dynamics of Kadyrov's Regime: Between Autonomy and Dependence", în *Caucasus Survey,* 4, 2016, 2 p. 115–128; Vanessa Kogan, „Implementing the Judgments of the European Court of Human Rights from the

North Caucasus: A Closing Window for Accountability or a Continuing Process of Transitional Justice?", în vol. Natalia Szablewska și Sascha-Dominik Bachmann (ed.), *Current Issues in Transitional Justice,* Springer, Cham, 2015; Regatul Unit, Parlamentul și Camera Comunelor, Grupul tuturor partidelor, *Parliamentary Human Rights Group (PHRG) Report, Chechnya Fact-Finding Mission,* 10 iunie 2010, disponibil online la adresa: http://www.refworld.org/docid/4cc7ed2a2. Html, link accesat la data de 5 ianuarie 2018; Federația Internațională Helsinki a Drepturilor Omului, *Chechnya: Impunity, Disappearances, Torture, and the Denial of Political Rights* (2003).

Capitolul 11 – *Georgianul. Un vor expatriat*

1. Acest lucru a fost observat de criminologul american Louise Shelley. Louise Shelley et al., *Organized Crime and Corruption in Georgia,* Routledge, Abingdon, 2007, p. 54.
2. *Kommersant-vlast*, 10 martie 2003.
3. *Georgia Times*, 26 ianuarie 2012.
4. *Izvestia*, 5 octombrie 2006.
5. Intervievat de Gavin Slade, în lucrarea sa „No country for made men: The decline of the mafia in post-Soviet Georgia", în *Law & Society Review,* 46, 2012, 3, p. 631.
6. George Grossman, „The «second economy» of the USSR", în *Problems of Communism* 26, 1977, 5, p. 35.
7. Gheorghi Glonti și Ghivi Lobjanidze, *Professionalnaia prestupnost v Gruzii: vory-v-zakone,* TraCCC, Tbilisi, 2004, p. 53.
8. Gheorghi Glonti, *Organizovannaia prestupnost kak odin iz osnovîh istocinikov nasilstvennoi prestupnosti i etniceskih konfliktov*, Azri, Tbilisi, 1998, p. 140.
9. *Moskovskii komsomoleț*, 10 noiembrie 1996.
10. *Kommersant-vlast*, 10 martie 2003.
11. Citat în Alexander Kupatadze, *Organized Crime, Political Transitions, and State Formation in Post-Soviet Eurasia,* Palgrave Macmillan, New York, 2012, p. 118.
12. Slade, „No country for made men".
13. Conversație, Moscova, 2014.

14. *Lenta*, 1 aprilie 2006.
15. *Kommersant*, 15 iunie 2009.
16. Gazeta.ru, 13 iunie 2009.
17. *Komsomolskaia Pravda*, 12 octombrie 2015.
18. Interviu în *Vremea novostei*, citat în *New York Times*, 30 iulie 2008.
19. Această secţiune se bazează pe articolul meu „Retirement plans: Russian mafia boss considers his future", în *Jane's Intelligence Review*, 2011, 23, 1, utilizat cu permisiune.
20. *Moskovskii komsomoleţ*, 16 ianuarie 2013.
21. *Kommersant*, 7 martie 1997.
22. Aşa după cum „Iaponcik" a fost vârful de lance al bandelor slave în lupta împotriva cecenilor şi a altor „munteni" din Moscova, „Iakutionok" a luptat împotriva gangsterilor georgieni din Perm. Federico Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, Oxford University Press, Oxford, 2001, p. 132.
23. *Izvestia*, 1 iunie 1995.
24. *Nezavisimaia gazeta*, 2 decembrie 1996.
25. *Novaia gazeta*, 26 septembrie 2010; *Moskovski komsomoleţ*, 16 ianuarie 2013; *Lenta*, 16 februarie 2013.
26. *Novaia gazeta*, 26 septembrie 2010; *Vesti*, 20 ianuarie 2013; *Rosbalt*, 2 ianuarie 2014; *Rosbalt*, 20 ianuarie 2014.
27. *Komsomolskaia Pravda*, 17 septembrie 2009; *Rosbalt*, 4 ianuarie 2014.
28. NEWSru.com, 27 mai2010.
29. *Novaia gazeta*, 26 septembrie 2010.
30. *Rosbalt*, 29 octombrie 2010.
31. *Rosbalt*, 4 ianuarie 2014; anchetator al poliţiei însărcinat cu urmărirea operaţiilor reţelei, Moscova, 2015.
32. *Izvestia*, 23 ianuarie 2013.
33. Komsomolskaia pravda v Ukraine, 7 februarie 2013.
34. *Argumentî i faktî*, în suplimentul „Moskva", martie 1997.
35. *Rosbalt*, 4 ianuarie 2014.
36. *Novaia gazeta*, 4 iunie 2014; *Rosbalt*, 9 octombrie 2009; BBC Russian Service, 10 iunie 2014; *Republic*, 29 decembrie 2016.
37. Moskovski komsomoleţ, 16 ianuarie 2013.
38. Comentariu repovestit de un fost coleg, Moscova, 2016.

39. Gavin Slade a pus pe bună dreptate sub semnul întrebării „ideea esenţială că există o mentalitate specific georgiană" sau o cultură naţională care face ca puterea mafiei să fie inevitabilă acolo". Gavin Slade, *Reorganizing Crime: Mafia and Anti-Mafia in Post-Soviet Georgia,* Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 172.

Capitolul 12 – *Gangsterul internaţionalist*

1. William Webster et al. (ed.), *Russian Organized Crime and Corruption,* Center for Strategic and International Studies, Washington DC, 1997, p. 1.
2. House Foreign Relations Committee Hearings on International Organized Crime, 10 octombrie 1997.
3. *Independent*, 25 mai 1993.
4. Federico Varese, *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories,* Princeton University Press, Princeton, 2011, p. 8.
5. *Ibidem*, p. 8
6. Conversaţie, Londra, 1996.
7. Pentru studii utile despre lumea interlopă georgiană a se vedea Louise Shelley et al. (ed.), *Organized Crime and Corruption in Georgia,* Routledge, Abingdon, 2007; Gavin Slade, „The threat of the thief: who has normative influence in Georgian society?", *în Global Crime* 8, 2007, 2; Gavin Slade, „No country for made men: The decline of the mafia in post-Soviet Georgia", în *Law & Society Review* 46, 2012, 3. Pentru Ucraina a se vedea Andrei Kokotiuka şi Gennadi Grebnev, *Kriminalnaa Ukraina,* Folio, Harkov, 2004; Taras Kuzio, „Crime, politics and business in 1990s Ukraine, în Communist and Post-Communist Studies", 47, 2014, 2; Graham Stack, „Money laundering in Ukraine: tax evasion, embezzlement, illicit international flows and state capture", în *Journal of Money Laundering Control* 18, 2015, 3; Organized Crime Observatory, *Ukraine and the EU: Overcoming Criminal Exploitation toward a Modern Democracy?,* Organized Crime Observatory, Geneva, 2015. În legătură cu Asia Centrală, a se vedea Filippo De Danieli, „Beyond the drug–terror nexus: drug trafficking and state–crime relations

in Central Asia", în *International Journal of Drug Policy* 25, 2014, 6; David Lewis, „Crime, terror and the state in Central Asia", în *Global Crime* 15, 2014, 3–4. Pentru mai multe studii generale, a se vedea Svante Cornell și Michael Jonsson (ed.), *Conflict, Crime, and the State in Postcommunist Eurasia,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2014; Alexander Kupatadze, *Organized Crime, Political Transitions and State Formation in Post-Soviet Eurasia,* Palgrave Macmillan, New York, 2012.

8. Conversaţie, Chișinău, 2006.
9. *Kyiv Post*, 27 decembrie 2011.
10. Luke Harding, în cartea sa *Mafia State,* Guardian Books, Londra, 2011, publicată în SUA cu titlul *Expelled: A Journalist's Descent into the Russian Mafia State,* Palgrave Macmillan, New York, 2012.
11. A se vedea Sławomir Matuszak, *The Oligarchic Democracy: The Influence of Business Groups on Ukrainian Politics*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Varşovia, ٢٠١٢.
12. Am expus mai detaliat această chestiune în Mark Galeotti, „Crime and Crimea: criminals as allies and agents", la Radio Free Europe/Radio Liberty, 3 noiembrie 2014.
13. Conversaţie, Kiev, 2016.
14. OCCRP, „The Azerbaijani Laundromat", disponibil online la adresa: https://www.occrp.org/en/azerbai- janilaundromat/, link accesat pe data de 5 ianuarie 2018; Sarah Chayes, „The Structure of Corruption in Azerbaijan", Carnegie Endowment for International Peace, 2016, disponibil online la adresa: http:// carnegieendowment.org/2016/06/30/structure-of-corruption-systemic-analysis-using-eurasian-cases-pub-63991, link accesat pe data de 5 ianuarie 2018; Alexander Kupatadze, „Political corruption in Eurasia: Understanding Collusion between States, Organized Crime and Business", în *Theoretical Criminology* 19, 2015, 2, p. 198–215.
15. Erica Marat, „Impact of drug trade and organized crime on state functioning in Kyrgyzstan and Tajikistan", în *China and Eurasia Forum Quarterly*, 4, 2006, 1; Erica Marat, „The changing dynamics of state–crime relations in Kyrgyzstan", în *Central Asia–Caucasus Analyst,* 21 februarie 2008.

16. A se vedea, de exemplu, Helge Blakkisrud și Pål Kolstø, „From secessionist conflict toward a functioning state: processes of state- and nation-building in Transnistria", în *Post-Soviet Affairs,* 27, 2011, 2.
17. Jan Marinus Wiersma, „European Parliament ad hoc delegation to Moldova 5–6 June 2002", Parlamentul European, iulie 2002.
18. A se vedea Michael Bobick, „Profits of disorder: images of the Transnistrian Moldovan Republic", în *Global Crime* 12, 2011, 4.
19. Conversație, Kiev, 2006.
20. Walter Kegö și Alexandru Molcean, *Russian Organized Crime: Recent Trends in the Baltic Sea Region,* Institute for Security and Development Policy, Stockholm, 2012, p. 58.
21. AFP, 8 septembrie 1996.
22. Mark Galeotti, „Israel organised crime is fragmented, but growing", în *Jane's Intelligence Review,* 17, 2005, 7.
23. Acum chiar și guvernul rus recunoaște implicit acest lucru. În 2011 fostul președinte Dmitri Medvedev a spus că „nu există nicio îndoială cine a câștigat cursa. Acesta nu a fost Boris Nikolaevici Elțin". *Time,* 24 februarie 2012.
24. Conversație, Tallinn, 2015.
25. Robert Friedman, *Red Mafiya: How the Russian Mob has Invaded America,* Little, Brown, Boston. 2000, p. xx.
26. Cea mai bună analiză a acestui episod se găsește la Varese, *Mafias on the Move.* Au fost adăugate câteva dintre identitățile pe care Varese le anonimizează.
27. Varese, *Mafias on the Move,* p. 74.
28. Servizio Centrale Operativo, *Rapporto operativo, Yesin et alii,* Polizia di Stato, Roma, 1997, p. 21, citat și tradus la Varese, *Mafias on the Move,* p. 73.
29. Varese, *Mafias on the Move,* p. 70–71, 85–86.
30. Hyon Shin, Robert Kominski, „Language use in the United States: 2007", US Census Bureau, Suitland, MD, 2010.
31. Aceste tranziții sunt prezentate cel mai bine la Friedman, *Red Mafiya.*
32. James Finckenauer și Elin Waring, *The Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime,* Northeastern

University Press, Boston, 1998.
33. *Vesti*, 9 octombrie 2009.
34. Conversaţie, Moscova, 2011.
35. BIS, Raportul anual al Serviciul de Informaţii al Securităţii (BIS) din Republica Cehă pe anul 2008, BIS, Prague, 2008, p. 12.
36. Kelly Hignett, „Organised crime in east central Europe: the Czech Republic, Hungary and Poland", în *Global Crime* 6, 2004, 1; Miroslav Nožina, „Crime networks in Vietnamese diasporas: the Czech Republic case", în *Crime, Law and Social Change,* 53, 2010, 3.
37. BIS, Raportul anual al Serviciul de Informaţii al Securităţii (BIS) din Republica Cehă pe anul 2010, BIS, Praga, 2010, p. 11–12.
38. Conversaţie, Praga, 2016.
39. Departamentul de Justiţie din California, *Organized Crime in California 2010: annual report to Legislature*, p. 33.
40. *Observer*, 16 iunie 2002; *New York Times*, 9 noiembrie 2005.
41. De exemplu, în 2004 Garri Grigorian, cetăţean rus care trăia în SUA, a fost condamnat pentru că a ajutat la spălarea unei sume de 130 de milioane dolari prin conturile bancare ale unei companii din Utah.
42. Jeffrey Robinson, *The Merger: The Conglomeration of International Organized Crime,* Overlook Press, Woodstock, NY, 2000, p. 21–23.
43. Carlos Resa Nestares, „Transnational organised crime in Spain: structural factors explaining its penetration", în vol. Emilio Viano (ed.), *Global Organised Crime and International Security,* Ashgate, Aldershot, 1999.
44. Aceasta datează de la mijlocul anilor 1990; a se vedea *Izvestia*,17 septembrie 1996.
45. Conversaţie, Londra, 2015.
46. Departamentul de Justiţie al SUA, „More than 100 members and associates of transnational organized crime groups charged with offenses including bank fraud, kidnapping, racketeering and health care fraud", comunicat de presă, 16 februarie 2011.
47. *New York Times*, 19 august 2002.

48. Materialele Congresului, Congresul al 112-lea (2011–2012), Camera Reprezentanţilor, 8 martie 2011, p. H1583.
49. *USA v. Kasarian et. al.*, 2010.
50. Biroul Procurorului SUA, Districtul New York Sud, „Manhattan US attorney announces charges against 36 individuals for participating in $279 million health care fraud scheme", comunicat de presă,29 februarie 2012.
51. *USA* v. *Kasarian et al.*, 2010. Kasarian a pledat vinovat în 2011.
52. *USA v. Tokhtakhounov et al.*, 2013.
53. Europol, *Russian Organised Crime Threat Assessment 2008,* (versiune parţial desecretizată), p. 10.
54. Citat în Friedman, *Red Mafiya*, p. 90.
55. Claire Sterling, *Crime Without Frontiers: The Worldwide Expansion of Organised Crime and the Pax Mafiosa,* Brown, Little, Londra, 1994.
56. John Kerry, *The New War: The Web of Crime that Threatens America's Security*, Simon & Schuster, New York, 1997, p. 21.
57. Phil Williams, „Transnational criminal organizations: strategic alliances", în *Washington Quarterly* 18, 1995, 1.
58. US Commercial Service, „US Commercial Service to support US pavilion at major Global Gaming Expo Asia 2013 (G2E Asia 2013)", comunicat de presă, 11 martie 2013.
59. Bertil Lintner, „The Russian mafia in Asia", în *Asia Pacific Media Services*, 3 februarie 1996.
60. *Far Eastern Economic Review,* 30 mai 2002.
61. Friedman, *Red Mafiya*, p. 271, 284.
62. Aceasta este o estimare oferită de Biroul ONU pentru Combaterea Drogurilor şi a Criminalităţii în 2016.
63. Conversaţie, Londra, 2004.

PARTEA a IV-a – VIITORUL

Capitolul 13 – *La vremuri noi,* vorî *noi*

1. Gazeta.ru, 6 septembrie 2011.
2. *Kommersant*, 24 februarie 1995.
3. *Komsomolskaia Pravda*, 9 septembrie 2011.
4. TASS, 6 septembrie 2011.

5. Biroul Procurorului SUA, Districtul New York Sud, „Manhattan U.S. Attorney Charges 34 Members and Associates of Two Russian-American Organized Crime Enterprises with Operating International Sportsbooks That Laundered More Than $100 Million", 16 aprilie 2013.
6. *Life News*, 10 septembrie 2016.
7. Această telegramă „Subject: Spain details its strategy to combat the Russian mafia", 8 februarie 2010, a fost publicată ulterior de WikiLeaks.
8. *Guardian*, 7 februarie 2012.
9. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, University Press, Ithaca, NY, Cornell, 2002, p. 119.
10. Această telegramă *Subject: the Luzhkov dilemma*, 12 februarie 2010, a fost publicată ulterior de WikiLeaks.
11. Acest lucru este evidenţiat cel mai bine din punct de vedere al dovezilor legale la Dawisha, *Putin's Kleptocracy*, p. 104–162, în special 126–132, 142–145.
12. *Der Spiegel*, 3 septembrie 2007.
13. Gazeta.ru, 18 august 2016; *Vedomosti*, 25 decembrie 2009; RIA Novosti, 16 ianuarie 2009.
14. Această secţiune se bazează pe analiza făcută de mine în acest caz și publicată în *Moscow Times*, 15 iulie 2014.
15. Ideea că Rusia are „un stat de profunzime" a fost dezvoltată în mod deosebit de Brian Whitmore de la Radio Europa Liberă/Radio Libertatea.
16. Michael Rochlitz, „Corporate raiding and the role of the state in Russia", *Post-Soviet Affairs* 30, 2014, 2–3.
17. *Moskovski komsomoleț*, 10 noiembrie 1996.
18. A se vedea, de exemplu, Stephen Handelman, „The Russian «Mafiya»", *în Foreign Affairs*, martie – aprilie 1994; Michael Waller și Victor Yasmann, „Russia's great criminal revolution: the role of the security services", în *Journal of Contemporary Criminal Justice* 11, 1995, 4.
19. Stanislav Lunev, „Russian organized crime spreads beyond Russia's borders, squeezing out the local competition", în *Jamestown Foundation Prism* 3, 1997, 8.

20. Cel mai bun rezumat se găsește la Thomas Firestone, „Criminal corporate raiding in Russia", în *International Law,* 42, 2008.
21. Acest lucru a fost deosebit de bine demonstrat de Jordan Gans-Morse: a se vedea, de exemplu, „Threats to property rights in Russia: from private coercion to state aggression", în *Post-Soviet Affairs* 28, 2012, 3.
22. PricewaterhouseCoopers, *Economic Crime: People, Culture and Controls – the 4th Biennial Global Economic Crime Survey: Russia* (2007), p. 3.
23. CNBC, 26 mai 2011.
24. Un excelent studiu este „Following the Magnitsky money", în Organized Crime and Corruption Reporting Project, 12 august 2012. Părerea lui Browder se regăsește în cartea sa *Red Notice: A True Story of High Finance, Murder, and One Man's Fight for Justice,* Simon & Schuster, New York 2015.
25. Valeri Karîșev, *Russkaia Mafia, 1991–2017: novaia hronika banditskoi Rossii*, EKSMO-Press, Moscova, 2017, p. 374.
26. V.A. Nomokonov și V.I. Shulga, „Murder for hire as a manifestation of organized crime", în *Demokratizația* 6, 1998, 4, p. 677.
27. Rezumat bine la Richard Behar, „Capitalism in a cold climate", în *Fortune* 141, 2000,12.
28. *Moscow Times*, 4 august 2004.
29. Constituția interzice trei mandate prezidențiale consecutive, astfel că Putin a optat pentru alternarea misiunilor cu fostul lui prim ministru Medvedev, dar a dat clar de înțeles că el era cel care conduce. Astfel, timpul a fost dat din nou la zero și i-a permis să candideze în 2012, iar ulterior, după ce se va modifica prevederea constituțională referitoare la mandatul prezidențial de la patru la șase ani, probabil din nou în 2018.
30. Conversație, Moscova, 2012.
31. Nikolai Modestov, *Moskva banditskaia 2: dokumentî hronika kriminalnogo bespredela 90-h gg.,* Tsentrpoligraf, Moscova, 1997, p. 7–38; Valeri Karîșev, *Aleksandr Solonik: killer mafii*, EKSMO-Press, Moscova, 1998; *Moskovskii komsomoleț*, 15 februarie 2002; *Kommersant*, 25 ianuarie 2003.

32. Pravda.ru, 24 ianuarie 2003; Valeri Karîșev, *Aleksandr Solonik: killer jiv?!* EKSMO-Press, Moscova, 2003.
33. *Kommersant-daily*, 13 martie 1997; *Moskovski komsomoleț*, 1 iunie 2003.
34. Interfax news agency, 22 aprilie 2002.
35. *The Register*, 20 aprilie 2010.
36. Jonathan Lusthaus, „How organised is organised cybercrime?", în *Global Crime,* 14, 2013, 1.
37. *Guardian*, 25 ianuarie 2008; *CNN*, 24 octombrie 2009; *Time*, 20 ianuarie 2011; *Vedomosti*, 19 aprilie 2011; *RFE/RL*, 11 noiembrie 2014; *Reuters*, 27 noiembrie 2014; Varese, *The Russian Mafia*, p. 170, 172; Dawisha, *Putin's Kleptocracy*, p. 284–285.
38. Robert Friedman, *Red Mafiya: How the Russian Mob has Invaded America,* Little, Brown, Boston, 2000, p. 113.
39. *United States* v. *Peter Berlin, Lucy Edwards et al.*, 1999; a se vedea și Thomas Ott, „US law enforcement strategies to combat organized crime threats to financial institutions", în *Journal of Financial Crime,* 17, 2010, 4.
40. Conversație, Moscova, 2014 și 2015.

Capitolul 14 – *Evoluția mafiei*

1. *Miliția*, august 1992, p. 11–14.
2. *Georgian Journal*, 25 septembrie 2014.
3. Pentru cel mai bun studiu pe această temă, a se vedea James Jacobs, *Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime,* New York University Press, New York, 2001, capitolul 3.
4. *Rosbalt*, 4 februarie 2013.
5. *Georgian Journal*, 25 septembrie 2014.
6. Mesaj secret distribuit în închisoare, semnat de treizeci și patru *vorî* de rang superior. Reprodus pe site-ul PrimeCrime: http://www.primecrime.ru/photo/3643, link accesat la data de 25 octombrie 2017. (Traducerea îmi aparține și mi-am permis anumite libertăți în redarea sensului; de exemplu, în loc de „seduc" în text se spune literal „conduc oamenii la curvie".)
7. *Rosbalt*, 4 februarie 2013.

8. *Vesti*, 21 ianuarie 2013.
9. *Vesti*, 5 februarie 2013.
10. *Vesti*, 6 februarie 2013; *Komsomolskaia Pravda*, 7 februarie 2013.
11. Gazeta.ru, 18 august 2016.
12. *Prestupnaia Rossia*, 2 iunie 2014; *Rosbalt*, 3 iunie 2014.
13. Conversaţie, Moscova, 2014.
14. Conversaţie, Moscova, 2014.
15. Această secţiune se bazează pe comunicarea mea *Horoșie vremena dlea plohih parnei*, Radio Libertatea, 13 iunie 2015, folosită cu permisiune. Articolul a fost publicat ulterior în engleză de Henry Jackson Society cu titlul „Tough times for tough people: crime and Russia's economic crisis", 18 iunie 2015.
16. Conversaţie pe email, 2015.
17. Următoarele exemple sunt extrase din conversaţiile mele cu polițiști și anchetatori ruși și din parcurgerea materialelor operaţionale la Moscova, în anii 2014–2016.
18. Conversaţie, Moscova, 2015.
19. CNN, 20 august 2015.
20. Vadzim Smok, „The art of smuggling in Belarus", în *openDemocracy: Russia*, 2 februarie 2015.
21. *Daily Telegraph*, 18 august 2015.
22. Conversaţie pe email, 2015.
23. Martin Müller, „After Sochi 2014: costs and impacts of Russia's Olympic Games", în *Eurasian Geography and Economics*, 55, 2014, 6.
24. Christian Science Monitor, 5 februarie 2013.
25. *Guardian*, 4 februarie 2013.
26. *RBK*, 16 ianuarie 2013.
27. *Lenta*, 26 octombrie 2010.
28. Reuters, 1 iulie 2009.
29. *Financial Times*, 13 septembrie 2015.
30. ZDNet, 6 aprilie 2005.
31. *Moscow News*, 21 noiembrie 2011.
32. CNN, 16 martie 2017.
33. *Krebs on Security*, 10 aprilie 2017; Reuters, 9 aprilie 2017.
34. Citat în *The Economist*, 30 august 2007.

35. *Guardian*, 15 noiembrie 2007.
36. Joseph Menn, *Fatal System Error: The Hunt for the New Crime Lords who are Bringing Down the Internet,* PublicAffairs, New York, 2010, p. 266.
37. *Newsweek*, 29 decembrie 2009; *Guardian*, 15 noiembrie 2007.
38. *The Economist*, 26 august 1999.
39. Stephen McCombie et al., „Cybercrime attribution: an eastern European case study", în vol. *Proceedings of the 7th Australian Digital Forensics Conference*, 2009.
40. „Palermo: hacker russi clonavano carte di credito statunitensi", Polizia di Stato, 29 septembrie 2015.
41. *Nezavisimaia gazeta*, 10 februarie 2009.
42. Conversaţie, Moscova, 2015
43. *Kommersant*, 7 noiembrie 2014.
44. Interfax, 26 ianuarie 2013.
45. Această secţiune se bazează pe lucrarea mea „Return of mob rule: the resurgence of gangsterism in Russia", în *Jane's Intelligence Review* 25, 2013, 4, utilizată cu permisiune.
46. *Komsomolskaia Pravda*, 2 noiembrie 2009.
47. *Vremea novostei*, 18 iunie 2009.
48. *Life News*, 7 martie 2017. Kalaşov neagă că este vinovat şi în momentul în care scriu aceste rânduri cazul încă se judecă.

Capitolul 15 – *Războaiele din lumea interlopă*

1. Informatorul cu care trebuia să se întâlnească Kohver fusese deturnat de FSB şi se află în prezent la închisoare în Estonia pentru rolul jucat. *Re:baltica*, 13 septembrie 2017; *Postimees*, 14 septembrie 2017.
2. *Postimees*, 10 septembrie 2014.
3. Audiere despre spălarea de bani în Rusia, 21 septembrie 1999, citat în Edward Lucas, *Deception: spies, lies and how Russia dupes the West,* Bloomsbury, Londra, 2013, p. 316.
4. „Statement for the record: worldwide threat assessment of the US intelligence community", Senate Select Committee on Intelligence, 12 martie 2013.
5. A se compara Edward Lucas, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West,* Palgrave Macmillan, New

York 2008, cu Mark Galeotti, „Not a New Cold War: Great Game II", ETH Zürich, 14 aprilie 2014.

6. Ezio Costanzo, *The Mafia and the Allies: Sicily 1943 and the Return of the Mafia,* Enigma, New York, 2007; Salvatore Lupo, „The Allies and the mafia", în *Journal of Modern Italian Studies* 2, 1997, 1.
7. Telegramă diplomatică SUA, „Subject: Spain details its strategy to combat the Russian mafia", 8 februarie 2010.
8. *Guardian*, 23 ianuarie 2013.
9. Cariera lui Bout este cel mai bine descrisă la Matt Potter, *Outlaws Inc.: Under the Radar and on the Black Market with the World's Most Dangerous Smugglers*, Bloomsbury, New York, 2011.
10. Europol, *Russian Organised Crime Threat Assessment 2008* (versiune parţial desecretizată), p. 13.
11. „Cuvântare a preşedintelui Federaţiei Ruse", 18 martie 2014.
12. Această secţiune se bazează pe comunicarea mea „Crime and Crimea: criminals as allies and agents", la Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, 3 noiembrie, 2014, folosită cu permisiune.
13. *Ukrainskaia Pravda*, 15 iunie 2014; *Delovoi Peterburg*, 10 iulie 2015.
14. *KIAnews*, 10 iunie 2010; *Fakty*, 3 iunie 2014; *Ukrainskaia pravda*,15 martie 2014; *Der Spiegel*, 25 martie 2014; *NPR*, 5 iunie 2014; *New York Times*, 25 martie 2015; *Novaia gazeta*, 8 februarie 2016.
15. *Novaia gazeta*, 8 februarie 2016; Andrei Konstantinov şi Malkolm Dikselius, *Banditskaia Rossia,* Bibliopolis, St, Petersburg, 1997,p. 465–470.
16. Conversaţie, Moscova, 2014.
17. Conversaţie, Kazan, 2016.
18. *Ibidem*.
19. Telegramă diplomatică SUA, „Subject: Ukraine: land, power, and criminality in Crimea", 14 decembrie 2006.
20. „Prosecutor talks about control by crime", în *Organised Crime and Corruption Reporting Project*, 18 decembrie 2014.
21. „Ukrainian Football's Dark Side", BBC, 1 aprilie 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/ europe/7976826.stm, link accesat

la data de 5 ianuarie 2018.

22. *Ibidem.*
23. *The Economist*, 22 martie 2014.
24. *Forbes*, 30 martie 2015; *Lenta*, 1 iunie 2015; *Lenta*, 7 iunie 2015; *Krîminform*, 25 iunie 2015; *Eurasianet*, 16 iulie 2015; *Al-Jazeera*, 2 septembrie 2015; *New York Times*, 30 septembrie 2017.
25. Conversaţie, Kazan, 2016.
26. *Novaia gazeta*, 23 octombrie 2016.
27. Această schemă standard de defraudare mi-a fost explicată atât de către sursele securităţii din Moscova în 2016, cât și de o sursă occidentală în 2017.
28. *Donday*, 14 decembrie 2016; *Komsomolskaia Pravda*, 1 februarie 2017.
29. *2014 Corruption Perceptions Index* al Transparency International a plasat Rusia pe locul 136 în lume din 175, iar Ucraina pe locul 142.
30. *New Republic*, 5 iunie 2014. Vezi și Taras Kuzio, „Crime, politics and business in 1990s Ukraine", în *Communist and Post-Communist Studies* 47, 2014, 2; Serghei Kuzin, *Doneţkaia Mafia,* Poligrafkniga, Kiev, 2006.
31. *New Republic*, 5 iunie 2014.
32. *Novaia gazeta*, 23 octombrie 2016.
33. Gustav Gressel et al., „Donbas: an imported war", în *New Eastern Europe*, 3 noiembrie 2016.
34. *Novaia gazeta*, 23 octombrie 2016.
35. Radio Svoboda, 17 aprilie 2015.
36. *Argumentî i faktî*, 18 noiembrie 2016.
37. NEWSru.com, 3 iulie 2016.
38. Această secţiune se bazează pe raportul meu mai lung „Crimintern: how the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe", European Council on Foreign Relations, 18 aprilie 2017.
39. *Washington Post*, 23 decembrie 2010; *Snob*, 23 iunie 2011; Dawisha, *Putin's Kleptocracy*, p. 88–90, 303–304.
40. Conversaţie, Londra, 2015.
41. *L'Express*, 14 ianuarie 2016; *SudOuest*, 7 decembrie 2017.

42. „Hard blow against Russian-speaking mafia", comunicat de presă, Europol, 19 iunie 2013.
43. Pentru mai multe informații cu privire la acest „război politic", a se vedea Mark Galeotti, *Hybrid War or Gibridnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right,* Mayak, Praga, 2016.
44. „Operation Ghost Stories", FBI, 31 octombrie 2011.
45. *Hürriyet*, 19 februarie 2014; „Have Russian hitmen been killing with impunity in Turkey?", *în BBC News Magazine*, 13 decembrie 2016.
46. Mateusz Seroka, „Montenegro: Russia accused of attempting to organise a coup d'état", OSW, 6 martie 2017.
47. Conversație, Berlin, 2016.
48. Mark Perry, „Putting America's ridiculously large $18T economy into perspective by comparing US state GDPs to entire countries", în *AEIdeas*, 6 iunie 2016
49. *Komsomolskaia Pravda*, 20 decembrie 2000.
50. Andrei Soldatov și Irina Borogan, *The New Nobility: The Restoration of Russia's Security State and the Enduring Legacy of the KGB,* PublicAffairs, New York, 2010, p. 27.
51. *Globe and Mail*, 22 octombrie 2012.

Capitolul 16 — *Rusia bandiților. Furtul unui popor?*

1. Conversație, Moscova, 2010.
2. Rémi Camus, „«We'll whack them, even in the outhouse»: on a phrase by V.V. Putin", în *Kultura* 10/2006.
3. Viktor Suvorov, *Spetsnaz: The Story behind the Soviet SAS,* Grafton, Londra, 1989, p. 52–53.
4. Yuri Glazov, „«Thieves» in the USSR as a social phenomenon", în *The Russian Mind since Stalin's Death,* Springer Netherlands, Dordrecht, 1985, p. 39–40.
5. Alix Lambert, *Russian Prison Tattoos: Codes of Authority, Domination, and Struggle,* Schiffer, Atglen, PA, 2003, p. 123.
6. Vezi Lara Ryazanova-Clarke, „Criminal rhetoric in Russian political discourse", în *Language Design,* 6, 2004; Michael Gorham, *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2014.
7. *Novîe izvestia*, 8 aprilie 2004.

8. Viktor Erofeyev, „Dirty words: the unique power of Russia's underground language", în *New Yorker*, 15 septembrie 2003.
9. Paul Klebnikov, *Godfather of the Kremlin: Boris Berezovsky and the Looting of Russia,* Harvest, New York, 2000, p. 36.
10. În ٢٠١٧ cinci ceceni au fost condamnaţi pentru asasinat. Deşi linia oficială este că au lucrat singuri, se crede că Ramzan Kadîrov le-a ordonat în mod direct sau indirect să execute asasinatul, iar familia lui Nemţov a cerut anchetatorilor să examineze această presupusă implicare.
11. Deşi Navalnîi a fost parţial orbit într-un atac, de exemplu, a durat şapte zile şi a fost nevoie de presiuni din partea surselor interne şi străine pentru ca poliţia să deschidă o anchetă.
12. Kathryn Hendley et al., „Law, relationships and private enforcement: transactional strategies of Russian enterprises", în *Europe-Asia Studies* 52, 2000, 4.
13. Michael Rochlitz, „Corporate raiding and the role of the state in Russia", în *Post-Soviet Affairs* 30, 2014, 2-3; Philip Hanson, „Reiderstvo: asset-grabbing in Russia", Chatham House, martie 2014; Jordan Gans-Morse, „Threats to property rights in Russia: from private coercion to state aggression", în *Post-Soviet Affairs* 28, 2012, 3.
14. RBK, 17 aprilie 2017.
15. Conversaţie, Moscova, 2016.
16. Olga Matich, „Mobster gravestones in 1990s Russia", în *Global Crime* 7, 2006, 1.
17. În lucrarea lui Matvei Komarov, *Povestea lui Vanka Kain* (1779), cunoscută şi sub titlul mai puţin concis, dar infinit mai încântător, *Descrieri amănunţite şi de încredere ale vieţii gloriosului escroc rus Vanka Kain şi a escrocului francez Cartouche.* Ultima şi probabil cea mai bună versiune este *Vie de Kain bandit russe et mouchard de la tsarine* („Viaţa lui Kain, bandit rus şi informator al ţarinei"), adnotată de Ecatherina Rai-Gonneau, Institut d'études slaves, Paris, 2008.
18. Eliot Borenstein, „Band of Brothers: homoeroticism and the Russian action hero", în *Kultura*, februarie 2008, p. 18.
19. Vladimir Jabotinsky, „Memoirs by my typewriter", în vol. Lucy Dawidowicz (ed.), *Golden Tradition: Jewish Life and Thought in Eastern Europe*, citat în Charles King, *Odessa:*

Genius and Death in a City of Dreams, W.W. Norton, New York, 2011, p. 139.

20. În mod cert, și Odessa l-a adoptat ca fiind al ei, căci aici există o piață numită Ostap Bender, în care este sculptat unul dintre cele douăsprezece scaune.
21. Eliot Borenstein, *Overkill: Sex and Violence in Contemporary Russian Popular Culture*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2007.
22. Acest gen violent este studiat cel mai bine la Anthony Olcott, *Russian Pulp: The* Detektiv *and the Russian Way of Crime,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2001, și Borenstein, *Overkill.*
23. Borenstein, *Overkill*, p. 23.
24. Vanessa Rampton, „«Are you gangsters?» «No, we're Russians»: the Brother films and the question of national identity in Russia",*eSharp* ediție specială, 2008, p. 65.
25. Serguei Oushakine, „Aesthetics without law: cinematic bandits in post-Soviet space", în *Slavic and East European Journal*, 51, 2007, 2, p. 385.
26. *Ibidem*, p. 377.
27. Această unică resursă se găsește la http://www.primecrime.ru/.
28. *New York Times*, 16 iulie 2006.
29. Frederick Patton, „Expressive means in Russian youth slang", în *Slavic and East European Journal* 24, 1980, 3, p. 274.
30. *Izvestia*, 9 ianuarie 2013.
31. „Treasury designates associates of key brothers' circle members", comunicat de presă, Departamentul Trezoreriei SUA, 30 octombrie 2013.

32 Robert Friedman, *Red Mafiya: How the Russian Mob has Invaded America,* Little, Brown, Boston, 2000, p. 116–117.

33. A se vedea: Lore Lippman, „The Queen of the South: how a Spanish bestseller was written about Mexican narcocorridos", în *Crime, Media, Culture* 1, 2005, 2; Martín Meráz García, „«Narcoballads»: the psychology and recruitment process of the «narco»", în *Global Crime* 7, 2006, 2; Howard Campbell, „Narco-propaganda in the Mexican «drug war»: an

anthropological perspective", în *Latin American Perspectives,* 41, 2014, 2.

34. Anton Oleynik, recenzie la Valeri Anisimikov, *Rossia v zerkale ugolovnîh tradiţii tiurmî,* Iuridiceskii ţentr Press, St. Petersburg, 2003, *Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies* 6/7, 2007.
35. V.G. Mozgot, „The musical taste of young people", în *Russian Education and Society*, 56, 2014, 8.
36. Traducerea aparţine autorului.
37. *Rossiiskaia gazeta*, 20 decembrie 2010.
38. Conversaţie cu un absolvent al MGIMO, Universitatea de elită a Ministerului de Externe din Moscova, 2015.
39. Edward Luttwak, „Does the Russian mafia deserve the Nobel Prize for economics?", în *London Review of Books*, 3 august 1995.
40. În legătură cu reformele poliţiei, a se vedea: „Police reform in Russia: the policy process in a hybrid regime", în *Post-Soviet Affairs,* 30, 2014, 2–3; Olga Semukhina, „From militia to police: the path of Russian law enforcement reforms", în *Russian Analytical Digest* 151, 2014; Mark Galeotti, „Purges, power and purpose: Medvedev's 2011 police reforms", în *Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies,* 2012, 13.
41. *New Times*, 27 decembrie 2010.
42. Alexis Belianin şi Leonid Kosals, „Collusion and corruption: an experimental study of Russian police", în *National Research University Higher School of Economics*, 2015.
43. Conversaţie, Moscova, 2016.
44. Comentarii făcute în timpul unei conferinţe de la Moscova, 1995, citate în *Guardian*, 31 iulie 1995.
45. Firește, aceasta este o relatare foarte simplificată. Pentru mai multe informaţii, a se vedea: John Dickie, *Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia,* Hodder & Stoughton, Londra, 2004, capitolele 10 și 11; Jane Schneider, *Reversible Destiny: Mafia, Antimafia, and the Struggle for Palermo,* University of California Press, Berkeley, 2003.
46. Joseph Serio, *Investigating the Russian Mafia,* Carolina Academic Press, Durham, NC, 2008, p. 97.
47. *Guardian*, 26 iulie 2007.

48. Conversaţie, New York, 2009.
49. George Dobson, *Russia,* A. & C. Black, Londra 1913, p. 240–241.
50. Conversaţie, Moscova, 1993.

Glosar

condamnaţi cu art. 49 deţinuţi de drept comun condamnaţi în conformitate cu art. 49 din Codul penal sovietic
condamnaţi cu art. 58 deţinuţi politici condamnaţi în conformitate cu art. 58 din Codul penal sovietic
apelsin pl. *apelsinî* „portocală" – termen modern pentru *vor v zakone* (vezi mai jos), despre care se presupune că și-a cumpărat titlul
artel grupare care își folosea în comun resursele și forţa de muncă
avtoritet „autoritate", șef al criminalităţii din noua gene-raţie
besprizornik copil fără adăpost
blat favoruri, protecţie
blatar pl. *blatarî*, vezi *blatnoi*
blatnaia muzîka „muzica hoţilor", expresie de argou
blatnoi pl. *blatnîe* hoţ tradiţional; *urka*, *blatar*, *urkagan*
bratva frăţie
brigada „brigadă", grup infracţional organizat
brigadir „brigadier", reprezentant local al șefului bandei
bîk „taur", șef mare
bîtovik „infractor de fiecare zi" – infractor mărunt, în general obligat de nevoie să intre în viaţa infracţională
cekist în argou, membru al poliţiei politice (derivat de la Ceka, prima poliţie bolșevică)
cestneaga „cinstit", hoţ tradiţional neconvertit

etap transfer de prizonieri între lagăre
farţovşcik traficant pe piaţa neagră
fenea argou infracţional; *ofenea*, *blatnaia muzîka*
fraier străin, neinfractor
FSB Serviciul Federal de Securitate
gruppirovka grup infracţional
Gulag lagăr de muncă (acronim de la **G**lavnoe **u**pravlenie ispravitelno-trudovîh **lag**herei)
iama mahala
KGB Comitetul Securităţii Statului (poliţia politică sovietică)
klicika porecla unui infractor
kodlo bandă infracţională începătoare
krîşa „acoperiş", protecţie
ksiva hârtiuţă, bileţel
lavruşnik „foaie de dafin" termen injurios slav de argou pentru georgieni
miliţiia miliţie, poliţia sovietică
MVD Ministerul Afacerilor Interne
nalevo „la stânga", adică pe piaţa neagră
oboroten „căpcăun", ofiţer de poliţie corupt
obşceak fondul comun al bandei
ofenea vezi *fenea*
pahan boss, şef de bandă, infractor cu vechime
paţan membru aspirant la „statutul" de hoţ
poneatiia „înţelegeri", cod de conduită neoficial al bandei
razborka pl. *razborki*, reglare violentă de conturi
shodka întâlnire, adunare a gangsterilor
smotreaşci supraveghetor, paznic
strelka „săgeată", întâlnire a gangsterilor pentru a rezolva o dispută
sakia voina „războiul dus de saki", luptă în Gulag între infractori la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950
suka pl. *suki*, „târfă", trădător; infractor care nu respectă codul tradiţional şi este cooptat de autorităţi
şestiorka grup de şase
tolkaci bătăuş
torpedo „torpilă", executant, asasin plătit
ţehovik antreprenor pe piaţa neagră

urka vezi *blatnoi*
urkagan vezi *blatnoi*
vareag „varegi" (vikingi), termen pentru gangsterii din Moscova și din Rusia europeană folosiți de infractorii din alte regiuni ruse
voienșcina „soldățime", deținuți din Gulag care fuseseră în Armata Roșie
vor v zakone „hoț în lege"
vor la pl. *vorî*, hoț
vorovskoi mir „lumea hoților", cultura tradițională infracțională
zek deținut din Gulag

Bibliografie

Abbott, Robert, „Police Reform in Russia", *1858–1878*, teză de doctorat, Princeton University, 1971

Abbott, Robert, „Police reform in the Russian province of Iaroslavl 1856–1876", în *Slavic Review* 32, 1973, 2

Abramkin, Valeri și Valentina Cesnokova, *Ugolovnaia Rossiia: tiurmi i lagerea* , TsSRUP, Moscova, 2001

Agheeva, Liubov, *Kazanskii fenomen: mif i realnost,* Tatarskoe knijnoe izdatelstvo, Kazan, 1991

Akeliev, Evgheni, *Povsednevnaia jizn vorovskogo mira Moskvî vo vremena Vanki Kaina,* Molodaia gvardia, Moscova, 2012

Aksiutin, Iurii (ed.), *N. S. Hrușcev: materialî k biografii,* Politizdat Moscova, 1988

Albini, Joseph, R.E. Rogers, Victor Shabalin, Valery Kutushev, Vladimir Moiseev și Julie Anderson, „Russian organized crime: its history, structure and function", în *Journal of Contemporary Criminal Justice* 1995,11, 4

Alexopoulos, Golfo, *A torture memo: reading violence in the Gulag*, în Golfo Alexopoulos, Julie Hessler, Kiril Tomoff (ed.), *Writing the Stalin Era: Sheila Fitzpatrick and Soviet Historiography,* Palgrave Macmillan, New York. 2011

Anderson, Sandra și Valerie Hibbs, „Alcoholism in the Soviet Union", in *International Social Work,* 35, 1992, 4

Antonov-Ovseyenko, Anton, *The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny,* Harper & Row, New York, 1981

Applebaum, Anne, *Gulag: A History,* Doubleday, New York, 2003

Arsovska, Jana, *Decoding Albanian Organized Crime: Culture, Politics, and Globalization,* University of California Press, Oakland, 2015

Așotov, Kirill, *Korsar Koba*, în *Versiya*, 18 ianuarie 2016

Babel, Isaac, *Collected Stories,* Penguin, Harmondsworth 1961

Bacon, Edwin, *The Gulag at War: Stalin's Forced Labour System in the Light of the Archives*, Macmillan, Basingstoke, 1996

Baddeley, John, *The Russian Conquest of the Caucasus,* Longmans, Green, Londra, 1908

Baldaev, Danzig, *Russian Criminal Tattoo Encyclopedia*, 3 vol., FUEL, Londra, 2006–2008

Ball, Alan, *And Now My Soul Is Hardened: Abandoned Children in Soviet Russia, 1918–1930,* University of California Press, Berkeley, 1994

Ball, Alan, „The roots of *besprizornost* in Soviet Russia's first decade", în *Slavic Review,* 51, 1992, 2

Balmforth, Tom și Anastasia Kirilenko, „For reputed crime boss known as Taiwanchik, Moscowis Paradise", Radio Europa Liberă/ Radio Libertatea, 31 mai 2013

Barksby, Kelly, „Constructing criminals: the creation of identity within criminal mafias", teză de doctorat nepublicată, Keele University, 2013

Barnes, Steven, *Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society,* Princeton University Press, Princeton, 2011

Başkirova, Valeria, Aleksandr Soloviev și Vladislav Dorofeev, *Gheroi 90-h: liudi i dengi – noveișaia istoria kapitalizma v*

Rosii, Kommersant/ANF, Moscova, 2012
Behar, Richard, „Capitalism in a cold climate", în *Fortune* 2000, 141, 12
Belianin, Alexis și Leonid Kosals, *Collusion and corruption: an experimental study of Russian police*, National Research University Higher School of Economics, 2015
Bell, Wilson, „Was the Gulag an archipelago? De-convoyed prisoners and porous borders in the camps of western Siberia", *Russian Review,* 72, 2013, 1
Berliner, Joseph, *Factory and Manager in the USSR,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1957
Berliner, Joseph, „The informal organization of the Soviet firm", in *Quarterly Journal of Economics* 1952, 66, 3
Bernstein, Laurie, *Sonia's Daughters: Prostitutes and their Regulation in Imperial Russia*, University of California Press, Berkeley, 1995
BIS, *Annual Report of the Security Information Service (BIS) of the Czech Republic for 2008*, BIS, Praga, 2008
BIS, *Annual Report of the Security Information Service (BIS) of the Czech Republic for 2010*, BIS, Praga, 2010
BIS, *Annual Report of the Security Information Service (BIS) of the Czech Republic for 2011*, BIS, Praga, 2011
Blakkisrud, Helge și Pål Kolstø, „From secessionist conflict toward a functioning state: processes of state- and nation-building in Transnistria", in *Post-Soviet Affairs,* 27, 2011, 2
Blok, Anton, *Honour and Violence,* Polity, Cambridge, 2001.
Bobick, Michael, „Profits of disorder: images of the Transnistrian Moldovan Republic", în *Global Crime*, 12, 2011, 4
Bobrovnikov, Vladimir, *Musulmane Severnogo Kavkaza: obiceai, pravo, nasilie,* Vostocinaia literatura, Moscova, 2002
Bodansky, Yossef, *Chechen Jihad: Al Qaeda's Training Ground and the Next Wave of Terror,* Harper,New York, 2007
Borenstein, Eliot, „Band of Brothers: homoeroticism and the Russian action hero", în *Kultura*, februarie, 2008
Borenstein, Eliot, *Overkill: Sex and Violence in Contemporary Russian Popular Culture,* Cornell University Press, Ithaca,

NY, 2007
Boteakov, Iuri, *Abreki na Kavkaze: soţiokulturnîi aspekt iavlenia,* Peterburgskoe vostokovedenie, St. Petersburg, 2004
Briker, Boris, „The Underworld of Benia Krik and I. Babel's *Odessa Stories*", în *Canadian Slavonic Papers,* 36, 1994, 1–2
Brokhin, Yuri, *Hustling on Gorky Street: Sex and Crime in Russia Today,* Dial Press, New York, 1975
Bronnikov, Arkady, *Russian Criminal Tattoo: Police Files, vol. 1,* FUEL, Londra, 2014.
Browder, Bill, *Red Notice: A True Story of High Finance, Murder, and one Man's Fight for Justice*, Simon & Schuster, New York, 2015
Brower, Daniel, *The Russian City between Tradition and Modernity, 1850–1900,* University of California Press, Berkeley, 1990
Brunet, Roger, „Geography of the Gulag archipelago", în *Espace géographique*, număr special, 1993
Burlaţki, Fiodor, „«Mirnîi zagovor» protiv N.S. Hruşceva", in Iuri Aksiutin (ed.), *N. S. Hruşcev: materialî k biografii,* Izdatelstvo politiceskoi literaturî, Moscova, 1988
California Department of Justice, *Organized Crime in California 2010: Annual Report to the Legislature*
Campbell, Howard, „Narco-propaganda in the Mexican «drug war»: an anthropological perspective, în *Latin American Perspectives* 2014, 41, 2
Camus, Rémi, „«We'll whack them, even in the outhouse»»: on a phrase by V. V. Putin", în *Kultura*, octombrie 2006
Chalidze, Valery, *Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union,* Random House, New York, 1977
Chayes, Sarah, *The Structure of Corruption in Azerbaijan*, Carnegie Endowment for International Peace, 2016; disponibil online la adresa http://carnegieendowment.org/2016/06/30/structure- of-corruption-systemic-analysis-using-eurasian-cases-pub-63991 (accesat pe 5 ianuarie 2018)
„Chechnya, the once and future war", Ambasada SUA, Moscova, către Secretarul de Stat SUA, 30 mai 2006,

WikiLeaks
Cheloukhine, Serguei, „The roots of Russian organized crime: from old-fashioned professionals to the organized criminal groups of today", în *Crime, Law and Social Change,* 50, 2008, 4–5
Cheloukhine, Serguei și M. R. Haberfeld, *Russian Organized Crime Networks and their International Trajectories,* Springer, New York, 2011
Christian, David, „Vodka and corruption in Russia on the eve of Emancipation", în *Slavic Review,* 46, 1987, 3–4
CIA, *Military Compensation in the Soviet Union,* 1980
Clark, William, *Crime and Punishment in Soviet Officialdom: combating corruption in the political elite, 1965–1990,* M. E. Sharpe, Armonck, NY, 1993
Coalition for Intellectual Property Rights, 'Special 301 filing to the office of the US trade representative', 16 februarie 2001
Condee, Nanci, „Body graphics: tattooing the fall of communism", în Adele Marie Barker (ed.), *Consuming Russia: Popular Culture, Sex and Society since Gorbachev,* Duke University Press, Durham, NC, 1999
Cooper, William H., *Russia's economic performance and policies and their implications for the United States*, Library of Congress Congressional Research Service, iunie, 2009
Cornell, Svante și Michael Jonsson (ed.), *Conflict, Crime, and the State in Postcommunist Eurasia,* University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2014
Costanzo, Ezio, *The Mafia and the Allies: Sicily 1943 and the Return of the Mafia,* Enigma, New York, 2007
Courtois, Stéphane, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartošek, Jean-Louis Margolin, *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1999
Crowley, Robert, „Stepping onto a moving train: the collision of illegal logging, forestry policy, and emerging free trade in the Russian Far East", în *Pacific Rim Law and Policy Journal,* 2005,14

Custine, Marquis de, *Empire of the Czar: A Journey through Eternal Russia,* Anchor, New York, [1843] 1989

Daniel, Yuly, *This Is Moscova Speaking,* Collins Harvill, Londra, 1968

Daniels, Robert, *Russia: The Roots of Confrontation,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1985

Davie, James, „Missing presumed dead? The *baikovyi iazyk* of the St Petersburg *mazuriki* and other pre-Soviet argots", în *Slavonica*,4, 1 (1997)

Dawisha, Karen, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia,?* Simon & Schuster, New York, 2014

De Danieli, Filippo, „Beyond the drug–terror nexus: drug trafficking and state–crime relations in Central Asia", în *International Journal of Drug Policy,* 2014, 25, 6

DeVille, Duncan, „Prosecuting Russian organized crime cases", în *Chicago Journal of International Law,* 2002, 3

Dickie, John, *Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia,* Hodder & Stoughton, Londra, 2004

Dîșev, Serghei, *Rossia ugolovnaia: ot vorov v zakone do otmorozkov,* EKSMO-Press, Moscova, 1998

Djekobson, Maikl și Lidia Djekobson, *Pesennîi folklor GULAGa kak istoriceskii istocinik*, 2 vol., Sovremennîi gumanitarnîi universitet, Moscova, 1998–2001

Dobson, George, *Russia,* A. & C. Black, Londra, 1913

Dobson, Miriam, *Khrushchev's Cold Summer: Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform after Stalin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2009

Dolgun, Alexander, *Alexander Dolgun's Story: An American in the Gulag,* Alfred A. Knopf, New York, 1975

Doroshevich, Vlas, *Russia's Penal Colony in the Far East,* Anthem Press, Londra, 2011

Dostoevsky, Fedor, *Crime and Punishment,* Buccaneer, Cutchogue, NY, [1866] 1982

Douillet, Joseph, *MoscowUnmasked,* Pilot Press, Londra 1930

Dovlatov, Sergei, *The Zone: A Prison Camp Guard's Story,* Counterpoint, Berkeley, 2011

Dubeaghin, Iuri și A.G. Bronnikov (ed.), *Tolkovîi slovar ugolovnîh jargonov,* Inter-OMNIS, Moscova, 1991

Dubeaghin, Iuri și E.A. Tepliţki, *Kratkii anglo-russkii i russko-angliiskii slovar ugolovnogo jargona / Concise English-Russian and Russian-English Dictionary of the* Underworld, Terra, Moscova, 1993

Duhamel, Luc, *The KGB Campaign against Corruption in Moscova, 1982–1987,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2011

Eklof, Ben și Stephen Frank (ed.), *The World of the Russian Peasant: Post-Emancipation Culture and Society,* Unwin Hyman, Boston, 1990

Engel, Barbara Alpern, *Women in Russia, 1700–2000,* Cambridge University Press, Cambridge, 2003

Ermolaev, Herman, *Censorship in Soviet Literature, 1917–1991,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1997

Erofeyev, Victor, „Dirty words: the unique power of Russia's underground language", în *New Yorker*, 15 septembrie 2003

Europol, *Russian Organised Crime Threat Assessment 2008* (versiunea parţial desecretizată), Europol, Haga, 2008

Favarel-Garrigues, Gilles, *Policing Economic Crime in Russia: From Soviet Planned Economy to Privatization,* Columbia University Press, New York, 2011

FBI, *Operation Ghost Click: international cyber ring that infected millions of computers dismantled*, 9 noiembrie 2011

Feifer, Gregory și Brian Whitmore, „The Velvet Surrender: Russia reconquers the Czechs", în *New Republic*, 17 septembrie 2010

Figes, Orlando, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917–1921*, Pheonix, Londra, 2001

Figes, Orlando, *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891–1924,* Penguin, Londra, 1998

Finckenauer, James și Iuri Voronin, *The Threat of Russian Organized Crime*, National Institute of Justice, Washington, DC, 2001

Finckenauer, James și Elin Waring, *The Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime,* Northeastern University Press, Boston, 1998

Finkelstein, Leonid, „The Russian Lexicon, 2001", în *Jamestown Foun-dation Prism,* 2001, 7, 3

Firestone, Thomas, „Criminal corporate raiding in Russia", în *International Law* 2008, 42

Fitzpatrick, Sheila, *Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization,* Oxford University Press, Oxford, 1995

Fitzpatrick, Sheila, Alexander Rabinowitch, și Richard Stites (ed.), *Russia in the Era of NEP: Explorations in Soviet Society and Culture,* Indiana University Press, Bloomington, 1991

Following the Magnitsky money, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 12 august 2012

Frank, Stephen, *Crime, Cultural Conflict, and Justice in Rural Russia, 1856–1914,* University of California Press, Berkeley, 1999

Frank, Stephen, „Narratives within numbers: women, crime and judicial statistics in Imperial Russia, 1834–1913", în *Russian Review* 55, 1996, 4

Friedman, Robert, *Red Mafiya: How the Russian Mob has Invaded America,* Little, Brown, Boston, 2000

Frierson, Cathy, *All Russia Is Burning! A Cultural History of Fire and Arson in Late Imperial Russia,* University of Washington Press, Seattle, 2004

Frierson, Cathy, „Crime and punishment in the Russian village: rural concepts of criminality at the end of the nineteenth century", în *Slavic Review* 46, 1987, 1

Galeotti Mark, *Afghanistan: The Soviet Union's Last War,* Frank Cass, Londra, 1995

Galeotti, Mark, „Behind the scenes: Uralmash gang retreats into the shadows", în *Jane's Intelligence Review* 21, 2000, 9

Galeotti, Mark, „Blood brotherhood: Chechen organised crime", în *Jane's Intelligence Review* 20, 2008, 9

Galeotti, Mark, „«Brotherhoods» and «associates»: Chechen networks of crime and resistance", in *Low Intensity Conflict and Law Enforcement* 11, 2002, 2–3

Galeotti, Mark, „Crime and Crimea: criminals as allies and agents", emisiune la Radio Europa Liberă / Radio Liberty, 3

noiembrie 2014
Galeotti, Mark, „Criminal histories: an introduction", în *Global Crime* 9, 2008, 1–2
Galeotti, Mark, „The criminalisation of Russian state security", în *Global Crime* 7, 2006, 3–4
Galeotti, Mark, *Crimintern: how the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe*, European Council on Foreign Relations, 18 aprilie 2017
Galeotti, Mark, „Dons of the diaspora: Russian organized crime in the United States and the migrant experience", prelegere nepublicată ţinută la Centrul Jordan al Universităţii New York pentru Studii Avansate despre Proiectele Ruseşti din Diaspora, 2013.
Galeotti, Mark, „Empire of the sun: Russian organised crime's global network", in *Jane's Intelligence Review* 20, 2008, 6
Galeotti, Mark, *Hybrid War or Gibridnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right,* Majak, Praga, 2016
Galeotti, Mark, „Israeli organised crime is fragmented, but growing", în *Jane's Intelligence Review*, 17, 2005, 7
Galeotti, Mark, *Horoșie vremena dlea plohih parnei*, Radio Svoboda, 13 iunie 2015
Galeotti, Mark, *Not a New Cold War: Great Game II*, ETH Zürich, 14 aprilie 2014
Galeotti, Mark, „Private security and public insecurity: outsourced vigilantism in modern Russia", în David Pratten şi Atreyee Sen (ed.), *Global Vigilantes,* Hurst, Londra, 2007
Galeotti, Mark, „Purges, power and purpose: Medvedev's 2011 police reforms", în *Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies* 13, 2012
Galeotti, Mark, „Retirement plans: Russian mafia boss considers his future", în *Jane's Intelligence Review* 23, 2011, 1
Galeotti, Mark, „Return of mob rule: the resurgence of gangsterism in Russia", în *Jane's Intelligence Review* 25, 2013, 4

Galeotti, Mark, „The Russian «Mafiya»: consolidation and globalisation", în *Global Crime* 6, 2004, 1

Galeotti, Mark, „The Transdnistrian connection: big problems from a small pseudo-state", în *Global Crime*, 6, 2004, 3-4

Galeotti, Mark, „«Who's the boss, us or the law?» The corrupt art of governing Russia, în Stephen Lovell, Alena Ledeneva, Andrei Rogachevskii (ed.), *Bribery and Blat in Russia: Negotiating Reciprocity from the Middle Ages to the 1990s,* Macmillan, Basingstoke, 2000

Galeotti, Mark, „The world of the lower depths: crime and punishment in Russian history", în *Global Crime*, 9, 2008, 1-2

Gambetta, Diego, *Codes of the Underworld: How Criminals Communicate,* Princeton University Press, Princeton, 2009

Gambetta, Diego, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1993

Gans-Morse, Jordan, „Threats to property rights in Russia: from private coercion to state aggression", în *Post-Soviet Affairs* 28, 2012, 3

Gatrell, Peter, *The Tsarist Economy, 1850–1917,* Batsford, Londra, 1986

Geldern, James von, „Life in-between: migration and popular culture in late Imperial Russia", în Russian Review, 55, 1996, 3

Geldern, James von și Louise McReynolds, *Entertaining Tsarist Russia,* Indiana University Press, Bloomington, 1998

Gentes, Andrew, „Beat the Devil! Prison society and anarchy in Tsarist Siberia", în *Ab Imperio*, februarie, 2009

Gentes, Andrew, *Exile to Siberia, 1590–1822,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008

Gerber, Theodore și Sarah Mendelson, „Public experiences of police violence and corruption in contemporary Russia: a case of predatory policing?", *în Law and Society Review* 42, 2008,1

Gilearovski, Vladimir, *Moskva i moskvici* AST, Moscova, 2005

Gilearovski, Vladimir, *Moscow and Muscovites,* Russian Information Services, Montpelier, VT, 2013

Gilinskiy, Yakov și Yakov Kostjukovsky, „From thievish *artel* to criminal corporation: the history of organised crime in Russia", în Cyrille Fijnaut și Letizia Paoli (ed.) *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond,* Springer, Dordrecht, 2004

Ginzburg, Eugenia, *Within the Whirlwind,* Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1989

Glazov, Yuri, „«Thieves» in the USSR as a social phenomenon", în vol. Yuri Glazov, *The Russian Mind since Stalin's Death,* Springer Netherlands, Dordrecht 1985

Glenny, Misha, *McMafia: Crime without Frontiers,* Bodley Head, Londra, 2008

Glonti, Gheorghi, *Organizovannaia prestupnost kak odin. iz osnovîh istocinikov nasilstvennoi prestupnosti i etniceskih konfliktov,* Azri, Tbilisi, 1998

Glonti, Gheorghi și Ghivi Lobjanidze, *Professionalnaia prestupnost v Gruzii: vory-v-zakone,* TraCCC, Tbilisi, 2004

Goldenberg, Suzanne, *The Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, Zed, Londra, 1994

Gorbatov, Alexander, *Years of my Life: Memoirs of a General of the Soviet Army,* W.W. Norton, New York, 1964

Gorham, Michael, *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2014

Gorky, Maxim, *The Lower Depths,* Dover, Mineola, NY, [1902] 2000

Gould, Rebecca, „Transgressive sanctity: the abrek in Chechen culture", în *Kritika* 8, 2007, 2

Grant, Bruce, *The Captive and the Gift: Cultural Histories of Sovereignty in Russia and the Caucasus*, NY: Cornell University Press, Ithaca, 2009

Graziosi, Andrea, „The great strikes of 1953 in Soviet labor camps in the accounts of their participants: a review", în *Cahiers du monde russe et soviétique,* 33, 1992,4

Gressel, Gustav, Kadri Liik și Fredrik Wesslau, „Donbas: an imported war", în *New Eastern Europe*, 3 noiembrie 2016

Gromov, Dmitrii, „Liubereţkie ulicinîe molodejnîe kompanii 1980-h godov: subkultura na perepute istorii", în *Etnograficeskoe obozrenie* 2006, 4

Grossman, George, „The «second economy» of the USSS", în *Problems of Communism* 26, 1977, 5

Gurov, Aleksandr, *Krasnaia mafiia,* Samosvet, Moscova, 1995

Gurov, Aleksandr, *Professionalnaia prestupnost: proşloe i sovremennost,* Iuridiceskaia literatura, Moscova, 1990

Haar, Barend ter, *Ritual and Mythology of the Chinese Triads: Creating an Identity,* Brill, Leiden, 2000

Hagenloh, Paul, *Stalin's Police: Public Order and Mass Repression in the USSR, 1926–1941,* Woodrow Wilson Center Press, Washington, DC, 2009

Handelman, Stephen, *Comrade Criminal: Russia's New Mafiya,* Michael Joseph, Londra, 1994

Handelman, Stephen, „The Russian «Mafiya»", în *Foreign Affairs*, martie-aprilie, 1994

Hanson, Philip, „*Reiderstvo*: asset-grabbing in Russia", Chatham House, martie, 2014

Harding, Luke, *Mafia State,* Guardian Books, Londra, 2011

Hardy, Jeffrey, „«The camp is not a resort»: the campaign against privileges in the Soviet Gulag, 1957–1961", în *Kritika* 13, 2012, 1

Hartley, Janet, „Bribery and justice in the provinces in the reign of Catherine II", în vol. Stephen Lovell, Alena Ledeneva, Andrei Rogachevskii (ed.), *Bribery and Blat in Russia: Negotiating Reciprocity from the Middle Ages to the 1990s,* Macmillan, Basingstoke, 2000

Haustov, V.N., V.P. Naumov şi N.S. Plotnikov (ed.), *Lubeanka: Stalin i VCK-GPU-OGPU-NKVD, ianvar 1922–dekabr 1936,* Demokratia, Moscova, 2003

Heinzen, James, *The Art of the Bribe: Corruption under Stalin, 1943–1953,* Yale University Press, New Haven, 2016

Hendley, Kathryn, Peter Murrell şi Randi Ryterman, „Law, relationships and private enforcement: transactional strategies of Russian enterprises", în *Europe–Asia Studies*, 52, 2000, 4

Herling, Gustav, *A World Apart,* William Heinemann, Londra, 1951

Herman, Victor, *Coming Out of the Ice: An Unexpected Life,* Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1979

Hignett, Kelly, „The changing face of organized crime in post-communist central and eastern Europe", în *Debatte* 18, 2010, 1

Hignett, Kelly, „Organised crime in east central Europe: the Czech Republic, Hungary and Poland", în *Global Crime*, 6, 2004, 1

Hill, Peter, *The Japanese Mafia: Yakuza, Law, and the State,* Oxford University Press, Oxford, 2003

Holzlehner, Tobias, „«The harder the rain, the tighter the roof»: evolution of organized crime networks in the Russian Far East", în *Sibirica* 6, 2007, 2

Humphrey, Caroline, „Dangerous words: taboos, evasions, and silence in Soviet Russia", în *Forum for Anthropology and Culture*, nr. 2, 2005

Humphrey, Caroline, „«Icebergs», barter, and the mafia in provincial Russia", în *Anthropology Today* 7, 1991, 2

Humphrey, Caroline, *The Unmaking of Soviet Life: Everyday Economies after Socialism,* NY: Cornell University Press, Ithaca, 2002

Huntington, Samuel, *Political Order in Changing Societies,* Yale University Press, New Haven, 1968

Hyer, Eric, „Dreams and nightmares: Chinese trade and immigration in the Russian Far East", în *Journal of East Asian Affairs* 10, 1996, 2

Iakovlev, Vladimir, „Kontora «Liuberov»", în *Ogonek,* 5/1987

Iakubov, Oleg, *Mihailov ili Mikhas,* Vece-Ast, Moscova, 1999

Iașin, Ilia, „Ugroza Naţionalnoi bezopasnosti" (raport al experţilor independenţi, Moscova, 2016), disponibil online la adresa: https://openrussia.org/post/view/12965/; accesat 5 ianuarie 2018

Ilf, Ilya și Evgeny Petrov, *The Golden Calf,* Northwestern University Press, Evanston, IL, [1931] 2009

Ilf, Ilya și Evgeny Petrov, *The Twelve Chairs,* Northwestern University Press, Evanston, IL, [1928] 2011

International Helsinki Federation for Human Rights, *Chechnya: Impunity, Disappearances, Torture, and the Denial of Political Rights,* 2003

Ivanets, N.N. și M.I. Lukomskaya, „The USSR's new alcohol policy", în *World Health Forum,* 1990

Ivanova, Galina, *Labor Camp Socialism: The Gulag in the Soviet Totalitarian System,* Routledge, Abingdon, [2000] 2015

Jabotinsky, Vladimir, „Memoirs by my typewriter", în vol. Lucy Dawidowicz (ed.), *Golden Tradition: Jewish Life and Thought in Eastern Europe,* Syracuse University Press, Syracuse, NY, 1996

Jacobs, James, *Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime,* New York University Press, New York, 2001

Johnson, Robert, *Peasant and Proletarian: The Working Class of Moscova in the Late Nineteenth Century,* Leicester University Press, Leicester, 1979

Jones, Anthony și William Moskoff, *Ko-ops: The Rebirth of Entrepreneurship in the Soviet Union,* Indiana University Press, Bloomington, 1991

Juviler, Peter, *Revolutionary Law and Order: Politics and Social Change in the USSR,* Free Press, Londra, 1976

Kaliyev, Roustam, „Can «power ministries» be transformed?", în *Perspective* 13, 2002, 1

Kan, Alexander, *Profile: Iosif Kobzon, Russian crooner and MP*, BBC News, 17 februarie 2015, disponibil online la adresa http://www.bbc.com/news/world-europe–31497039 (accesat pe 3 ianuarie 2018)

Kapcinski, Oleg, *Mișka Iaponcik i drughie: kriminal i vlast v godî Grajdanskoi voinî v Odesse,* Kraft+, Moscova, 2015

Karlinsky, Simon (ed.), *Anton Chekhov's Life and Thought: Selected Letters and Commentary,* Norhtwestern University Press, Evanston, IL, [1973] 1997

Karîșev, Valeri, *Aleksandr Solonik: killer mafii,* EKSMO-Press, Moscova, 1998

Karîșev, Valeri, *Aleksandr Solonik: killer jiv?* EKSMO-Press, Moscova, 2003

Karîșev, Valeri, *Russkaya Mafiya, 1991-2017: novaia hronika banditskoi* Rosii, EKSMO-Press, Moscova, 2017

Karîșev, Valeri, *Solnţevskaia bratva: istoria grupirovki,* EKSMO-Press, Moscova, 1998

Karîșev, Valeri, *Zapiski banditskogo advokata,* Ţentrpoligraf, Moscova, 1998

Keep, J.L.H., „Bandits and the law in Muscovy", în *Slavonic and East European Review* 35, 1956,84

Kegö, Walter și Alexandru Molcean (ed.), *Russian Organized Crime: Recent Trends in the Baltic Sea Region,* Institute for Security and Development Policy, Stockholm, 2012

Kegö, Walter, Molcean, Alexandru, *Russian Speaking Organized Crime Groups in the EU,* Institute for Security and Development Policy, Stockholm, 2012

Kerry, John, *The New War: The Web of Crime that Threatens America's Security,* Simon & Schuster, New York, 1997

King, Charles, *Odessa: Genius and Death in a City of Dreams,* W.W. Norton, New York, 2011

Kirkow, Peter, „Regional warlordism in Russia: the case of Primorskii Krai", în *Europe–Asia Studies*, 47, 1995, 6

Klebnikov, Paul, *Godfather of the Kremlin: Boris Berezovsky and the Looting of Russia,* Harvest, New York, 2000

Kleinschmit, Daniela, Stephanie Mansourian, Cristoph Wildburger și Andre Purret (ed.), *Illegal Logging and Related Timber Trade: Dimensions, Drivers, Impacts and Responses,* International Union of Forest Research Organizations, Viena, 2016

Kliger, Sam, *Russian* „Jews in America: status, identity and integration", comunicare prezentată la conferinţa internaţională „Russian-speaking Jewry in global perspective: assimilation, integration and community-building international conference", Universitatea Bar Ilan, Israel, 2004

Kogan, Vanessa, „Implementing the Judgments of the European Court of Human Rights from the North Caucasus: A Closing Window for Accountability or a Continuing Process of Transitional Justice?", în vol. Natalia

Szablewska și Sascha-Dominik Bachmann (ed.),*Current Issues in Transitional Justice,* Springer, Cham, 2015
Kokotiuka, Andrei și Gennadi Grebnev, *Kriminalnaia Ukraina,* Folio, Harkov, 2004
Konstantinov, Andrei, *Banditskii Peterburg*, ed. rev., Amfora, St. Petersburg, 2009
Konstantinov, Andrei, *Banditskii Peterburg,* Folio-Press, St. Petersburg, 1997.
Konstantinov, Andrei și Malkolm Dikselius, *Banditskaia Rossiia,* Bibliopolis, St. Petersburg, 1997
Konstantinov, Andrei și Malkolm Dikselius, *Prestupnîi mir Rossii,* Bibliopolis, St. Petersburg, 1995
Kopelev, Lev, *To Be Preserved Forever,* Lippincott, Philadelphia, 1977
Kotkin, Stephen, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization,* University of California Press, Berkeley, 1997
Kovalev, Manuela, *The function of Russian obscene language in late Soviet and post-Soviet prose*, dizertaţie de doctorat nepublicată, University of Manchester, 2014
Kupatadze, Alexander, *Organized Crime, Political Transitions, and State Formation in Post- Soviet Eurasia,* Palgrave Macmillan, New York, 2012
Kupatadze, Alexander, „Political corruption in Eurasia: Understanding Collusion between States, Organized Crime and Business", în *Theoretical Criminology,* 19, 2015, 2
Kuprin, Alexander, *Yama: The Pit,* BiblioBazaar, Charleston, SC, [1909] 2006
Kuromiya, Hiroaki, „Workers artels and Soviet production methods", în vol. Sheila Fitzpatrick, Alexander Rabinowitch și Richard Stites (ed.), *Russia in the Era of NEP: Explorations in Soviet Society and Culture,* Indiana University Press, Bloomington, 1991
Kuzin, Serghei, *Donețkaia Mafia,* Poligrafkniga, Kiev, 2006
Kuzio, Taras, „Crime, politics and business in 1990s Ukraine", în *Communist and Post-Communist Studies* 47, 2014, 2
Lambert, Alix, *Russian Prison Tattoos: Codes of Authority, Domination, and Struggle*, Schiffer, Atglen, PA, 2003

Lauchlan, Iain, *Russian Hide-and-Seek: The Tsarist Secret Police in St Petersburg, 1906–1914,* SKS-FLS, Helsinki, 2002

Laven, Peter, „Banditry and lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento", în vol. Trevor Dean și Kate Lowe (ed.), *Crime, Society, and the Law in Renaissance Italy,* Cambridge University Press, Cambridge, 1994

Ledeneva, Alena, „Organized crime in Russia today", în *Jamestown Foundation Prism,* 4, 1998, 8

Ledeneva, Alena, *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking, and Informal Exchange,* Cambridge University Press, Cambridge, 1998

Le Donne, John, „The provincial and local police under Catherine the Great, 1775-1796", în *Canadian-American Slavic Studies*, 4, 1970, 3

Lenin, V. I., „On the question of national policy" (1914), în vol. *Lenin: Collected Works,* Progress, Moscova, 1972

Levitin-Krasnov, Anatoly, *Ruk tvoih jar,* Krug, Tel Aviv, 1979

Lewis, David, „Crime, terror and the state in Central Asia", în *Global Crime* 15, 3–4 (2014)

Library of Congress Federal Research Division, *Involvement of Russian Organized Crime Syndicates, Criminal Elements in the Russian Military, and Regional Terrorist Groups in Narcotics Trafficking in Central Asia, the Caucasus, and Chechnya,* 2002

Library of Congress Federal Research Division, *Nations Hospitable to Organized Crime and Terrorism,* 2003

Lincoln, W. Bruce, *In War's Dark Shadow: The Russians before the Great War,* Oxford University Press, Oxford, 1983

Lintner, Bertil, „Chinese organised crime", în *Global Crime* 6, 2004, 1

Lintner, Bertil, „The Russian mafia in Asia", Asia Pacific Media Services, 3 februarie 1996

Lippman, Lore, „The Queen of the South: how a Spanish bestseller was written about Mexican narcocorridos", în *Crime, Media, Culture* 1, 2005, 2

Lovell, Stephen, Alena Ledeneva, Andrei Rogachevskii (ed.), *Bribery and Blat in Russia: Negotiating Reciprocity from the Middle Ages to the 1990s,* Macmillan, Basingstoke, 2000

Lucas, Edward, *Deception: Spies, Lies and how Russia Dupes the West,* Londra, Bloomsbury, 2012

Lucas, Edward, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West,* Palgrave Macmillan, New York, 2008

Lunev, Stanislav, „Russian organized crime spreads beyond Russia's borders, squeezing out the local competition", în *Jamestown Foundation Prism* 3, 1997, 8

Lupo, Salvatore, „The Allies and the mafia", în *Journal of Modern Italian Studies* 2, 1997, 1

Lusthaus, Jonathan, „How organised is organised cybercrime?", în *Global Crime* 14, 2013,1

Luttwak, Edward, „Does the Russian mafia deserve the Nobel Prize for economics?", în *London Review of Books*, 3 august 1995

McCombie, Stephen, Josef Pieprzyk și Paul Watters, „Cybercrime attribution: an eastern European case study", în *Proceedings of the 7th Australian Digital Forensics Conference,* 2009

Mączewski, Paweł, „The visual encyclopedia of Russian jail tattoos", în *Vice*, 15 octombrie 2014, https://www.vice.com/en_uk/article/9bzvbp/russian-criminal-tattoo-fuel-damon-murray-interview-876; accesat la data de 6 octombrie 2017

Marat, Erica, „The changing dynamics of state-crime relations in Kyrgyzstan", în *Central Asia-Caucasus Analyst*, 21 february 2008

Marat, Erica, „Impact of drug trade and organized crime on state functioning in Kyrgyzstan and Tajikistan", în *China and Eurasia Forum Quarterly,* 4, 2006, 1

Matich, Olga, „Mobster gravestones in 1990s Russia", în *Global Crime* 7, 2006, 1

Mațkevici, I.M., *Mifî prestupnogo mira: o jizni i smerti izvestnîh prestupnikov proșlogo i nastoiașcego,* Prospekt, Moscova, 2015

Matuszak, Sławomir, *The Oligarchic Democracy: The Influence of Business Groups on Ukrainian Politics,* Ośrodek Studiów Wschodnich, Varșovia, 2012

Menn, Joseph, *Fatal System Error: The Hunt for the New Crime Lords who are Bringing down the Internet,* PublicAffairs, New York, 2010

Meráz García, Martín, „«Narcoballads»: the psychology and recruitment process of the «narco»", în *Global Crime*, 7, 2006, 2

Merlin, Aude, Serrano, Silvia (ed.), *Ordres et désordres au Caucase,* Editions universitaires de Bruxelles, Bruxelles, 2010

Millar, James, „The Little Deal: Brezhnev's contribution to acquisitive socialism", în *Slavic Review*, 44, 1985, 4

Modestov, Nikolai, *Moskva banditskaia: dokumentî hronika kriminalnogo bespredela 80–90-h gg.,* Ţentrpoligraf, Moscova, 1996

Modestov, Nikolai, *Moskva banditskaia 2: dokumentî hronika kriminalnogo bespredela 80–90-h gg.,* Ţentrpoligraf, Moscova, 1997

Mozgot, V. G., „The musical taste of young people", în *Russian Education and Society*, 56, 2014, 8

Müller, Martin, „After Sochi 2014: costs and impacts of Russia's Olympic Games", în *Eurasian Geography and Economics*, 55, 2014, 6

Mulukaev, R. S., *Obșceugolovnaia poliţia dorevoluţionnoi Rossii,* Nauka, Moscova, 1979

Myers, Jeff, *The Criminal–Terror Nexus in Chechnya: A Historical, Social, and Religious Analysis,* Lexington, Lanham, MD, 2017

Neuberger, Joan, *Hooliganism: Crime, Culture, and Power in St Petersburg, 1900–1914,* University of California Press, Berkeley, 1993

Neuberger, Joan, „Stories of the street: hooliganism in the St Petersburg popular press", în *Slavic Review*, 48, 1989, 2

Nomokonov, V.A. și V.I. Shulga, „Murder for hire as a manifestation of organized crime", în *Demokratizaţîia*, 6, 1998, 4

Nožina, Miroslav, „Crime networks in Vietnamese diasporas: the Czech Republic case", în *Crime, Law and Social Change*, 53, 2010, 3

OCCRP, „The Azerbaijani Laundromat", disponibil online la adresa: https://www.occrp.org/en/azerbaijani-laundromat/, accesat la data de 5 ianuarie 2018

Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate, *The Global Afghan Opium Trade: A Threat Assessment,* Naţiunile Unite, Viena, 2011

Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate, *Results of a Pilot Survey of Forty Selected Organized Criminal Groups in Sixteen Countries,* Naţiunile Unite, Viena, 2002

Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate, *World Drug Report 2012,* Naţiunile Unite, Viena, 2012

Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate, *World Drug Report 2013,* Naţiunile Unite, Viena, 2013

Olcott, Anthony, *Russian Pulp: The* Detektiv *and the Russian Way of Crime,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2001

Oleynik, Anton, recenzie la: Valeri Anisimikov, *Rossia v zerkale ugolovîh tradiţii tiurmî,* Iuridicheskii ţentr Press, St. Petersburg, 2003; *Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies,* 2007, 6/7

Organized Crime Observatory, *Ukraine and the EU: Overcoming Criminal Exploitation toward a Modern Democracy?*, Organized Crime Observatory, Geneva, 2015

Ostrumov, Serghei, *Prestupnost i ee pricinî v dorevoluţionnoi Rossii,* Izdatelstvo Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Moscova, 1980

Ott, Thomas, „US law enforcement strategies to combat organized crime threats to financial institutions", în *Journal of Financial Crime* 17, 2010, 4

Oushakine, Serguei, "Aesthetics without law: cinematic bandits in post-Soviet space", în *Slavic and East European Journal,* 51, 2007, 2

Ovcinski, Vladimir, *Strateghia borbî s mafiei,* SIMS, Moscova, 1993

Ovcinski, Vladimir, „The 21st century mafia: made in China", în *Russia in Global Affairs*, ianuarie 2007

Panin, Dimitri, *The Notebooks of Sologdin,* Hutchinson, Londra, 1976

Paoli, Letizia, „The development of an illegal market: drug consumption and trade in post- Soviet Russia", în *British Journal of* Criminology, 42, 2002, 1

Parker, W. H., *An Historical Geography of Russia,* University of Londra Press, Londra, 1968

Parlamentul Regatului Unit, Camera Comunelor, „Parliamentary. Human Rights Group (PHRG) Report, Chechnya Fact-Finding Mission", 10 iunie 2010; disponibil online la adresa: http://www.refworld.org/docid/4cc7ed2a2.html; accesat la data de 5 ianuarie 2018

Patton, Frederick, „Expressive means in Russian youth slang", în *Slavic and East European Journal*, 24, 1980, 3

People Reporting Ancestry, American Community Survey, 2010

Perry, Mark, „Putting America's ridiculously large $18T economy into perspective by comparing US state GDPs to entire countries", în *AEIdeas*, 6 iunie 2016

Piacentini, Laura, *Surviving Russian Prisons: Punishment, Economy and Politics in Transition*, Routledge, Abingdon, [2004] 2012

Pilkington, Hilary, *Russia's Youth and its Culture: A Nation's Constructors and Constructed,* Routledge, Londra, 1994

Potter, Matt, *Outlaws Inc.: Under the Radar and on the Black Market with the World's Most dangerous smugglers,* Bloomsbury, New York, 2011

PricewaterhouseCoopers, *Economic crime: People, Culture and Controls – the 4th Biennial Global Economic Crime Survey: Russia,* 2007

Priemîșeva, M.N., „I.I. Sreznevski ob ofenskom iazîke", în *Acta Linguistica Petropolitana* 3, 2007, 3

Pushkin, Alexander, *The Captain's Daughter and Other Tales,* Vintage, New York, 2012

Rai-Gonneau, Ecatherina, *Vie de Kain, bandit russe et mouchard de la tsarine,* Institute d'études slaves, Paris, 2008

Rampton, Vanessa, „«Are you gangsters?» «No, we're Russians»: the Brother films and the question of national identity in Russia", în numărul special *eSharp,* 2008

Razinkin, Veaceslav, *„Vorî v zakone" i prestupnîe klanî,* Kriminologhiceskaia assoţiaţia, Moscova, 1995

Razinkin, Veaceslav și Aleksei Tarabrin, *Elita prestupnogo mira: ţvetnaia mast,* Vece, Moscova, 1997

Razzakov, Fiodor, *Banditî semideseatîh, 1970–1979*, Eksmo, Moscova, 2008

Razzakov, Fiodor, *Banditî vremen soţializma*, Eksmo, Moscova, 1996

Remnick, David, *Lenin's Tomb: The Last Days of the Soviet Empire,* Random House, New York, 1994

Resa Nestares, Carlos, „Transnational organised crime in Spain: structural factors explaining its penetration", în vol. Emilio Viano (ed.), *Global Organised Crime and International Security,* Ashgate, Aldershot, 1999

Riasanovsky, Nicholas, *A History of Russia,* Oxford University Press, New York, 1999

Ries, Nancy, „«Honest bandits» and «warped people»: Russian narratives about money, corruption, and moral decay", în vol. Carol Greenhouse, Elizabeth Mertz, Kay Warren (ed.), *Ethnography in Unstable Places: Everyday Lives in Contexts of Dramatic Political Change,* Duke University Press, Durham, NC, 2002

Robinson, Jeffrey, *The Merger: The Conglomeration of International Organized Crime,* Overlook Press, Woodstock, NY, 2000

Robson, David, „Are there really 50 Eskimo words for snow?", în *New Scientist*, nr. 2896, 2012

Rochlitz, Michael, „Corporate raiding and the role of the state in Russia", în *Post-Soviet Affairs*, 30, 2014, 2-3

Rosner, Lydia, *The Soviet Way of Crime: Beating the System in the Soviet Union and the USA*, Praeger, Boston, 1986

Rossi, Jacques, *The Gulag Handbook: An Encyclopedia Dictionary of Soviet Penitentiary Institutions and Terms Related to the Forced Labor Camps,* Paragon House, New York, 1989

Rubin, Rachel, *Jewish Gangsters of Modern Literature,* University of Illinois Press, Urbana, 2000

Rudakov, Artem, *Cecenskaia mafiia,* EKSMO-Press, Moscova,2002

Ryazanova-Clarke, Lara, „Criminal rhetoric in Russian political discourse", în *Language Design,* 2004, 6

Šámal, Zdeněk, *Ruské Mafie,* Ivo Železný, Praga, 2000

Santerre, Maximilien de, *Sovetskie poslevoennîe konţlagheri i ih obitateli*, IPI SSSR, München, 1960

Satter, David, *Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State,* Yale University Press, New Haven, 2003

Schneider, Jane, *Reversible Destiny: Mafia, Antimafia and the Struggle for Palermo,* University of California Press, Berkeley, 2003

Scholmer, Joseph, *Vorkuta,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1954

Schreck, Carl, „Blood sport: the rise of Russia's gangster athletes", la Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, 8 mai 2016

Semionov, V., „Krutîe parni", *Ekonomika i jizn,* 1/1991

Semukhina, Olga, „From militia to police: the path of Russian law enforcement reforms", în *Russian Analytical Digest* 151, 2014

Senate Select Committee on Intelligence, „Statement for the record: worldwide threat assessment of the US Intelligence Community", 12 martie 2013

Seregny, Scott, „The nedelşcik: law and order in Muscovite Russia", în *Canadian-American Slavic Studies*, 9, 1975, 2

Serio, Joseph, *Investigating the Russian Mafia,* Carolina Academic Press, Durham, NC, 2008

Serio, Joseph şi Viacheslav Razinkin, „Thieves professing the code: the traditional role of vory v zakone in Russia's criminal world", în *Low Intensity Conflict and Law Enforcement*,. 4, 1995, 1

Seroka, Mateusz, „Montenegro: Russia accused of attempting to organise a coup d'état", în *OSW*, 6 martie 2017

Sgovio, Thomas, *Dear America! Why I Turned against Communism*, Partners' Press, Kenmore, NY, 1979

Shelley, Louise, Erik Scott şi Anthony Latta (ed.), *Organized Crime and Corruption in Georgia,* Routledge, Abingdon,

2001
Shin, Hyon și Robert Kominski, „Language use in the United States: 2007", US Census Bureau, Suitland, MD, 2010
Shoham, Efrat, „«Signs of honor» among Russian inmates in Israel's prisons", în *International Journal of Offender Therapy and Comparative* Criminology, 54, 2010, 6
Shub, David, „Kamo: the legendary Old Bolshevik of the Caucasus", în *Russian Review* 19, 1960, 3
Sidorov, Aleksandr, *Slovar' sovremennogo blatnogo i lagernogo jargona*, Germes, Rostov-on-Don, 1992
Sidorov, Aleksandr, *Vorî protiv suk: podlinnaia istoria vorovskogo brațtva, 1941–91*, Eksmo, Moscova, 2005
Sidorov, Aleksandr, *Jigani, urkaganî, blatari: podlinnaia istoriia vorovskogo bratstva, 1917–1940*, Eksmo, Moscova, 2005
Siegel, Dina și Frank Bovenkerk, „Crime and manipulation of identity among Russian speaking immigrants in the Netherlands", în *Journal of Contemporary Criminal Justice* 16, 2000, 4
Siegel, Dina și Henk van de Bunt (ed.), *Traditional Organized Crime in the Modern World: Responses to Socioeconomic Change,* Springer, New York, 2012
Skoblikov, Petr, *Vzyskanie dolgov i kriminal,* Yurist, Moscova, 1999
Slade, Gavin, „No country for made men: the decline of the mafia in post-Soviet Georgia", în *Law and Society Review* 46, 2012, 3
Slade, Gavin, *Reorganizing Crime: Mafia and Anti-Mafia in Post-Soviet Georgia,* Oxford University Press, Oxford, 2013
Slade, Gavin, „The threat of the thief: who has normative influence in Georgian society?", în *Global Crime* 8, 2007, 2
Smith, Sebastian, *Allah's Mountains: Politics and War in the Russian Caucasus*, ed. rev., I.B. Tauris, Londra 2006
Smith, Steven, „The social meanings of swearing: workers and bad language in late imperial and early Soviet Russia", în *Past and Present*, nr. 160, 1998
Smok, Vadzim, „The art of smuggling in Belarus", în *Open Democracy: Russia*, 2 februarie 2015

Soldatov, Andrei și Irina Borogan, *The New Nobility: The Restoration of Russia's Security State and Enduring Legacy of the KGB*, PublicAffairs, New York, 2010

Solomon, Michael, *Magadan,* Vertex, Princeton, 1971

Soljenițîn, Alexander, *The Gulag Archipelago*, 3 vol., Harper & Row, New York, 1974–1978

Souleimanov, Emil și Jasutis Grazvydas, „The dynamics of Kadyrov's regime: between autonomy and dependence", în *Caucasus Survey* 4, 2016, 2

„Spain details its strategy to combat the Russian mafia", Ambasada SUA, Madrid, către Secretarul de Stat SUA, 8 februarie 2010, WikiLeaks

Spulber, Nicholas, *Russia's Economic Transitions: From Late Tsarism to the New Millennium,* Cambridge University Press, Cambridge, 2003

Stack, Graham, „Money laundering in Ukraine: tax evasion, embezzlement, illicit international flows and state capture", în *Journal of Money Laundering Control* 18, 2015, 3

Statele Unite ale Americii, Grupul de lucru interdepartamental *International Crime Threat Assessment,* 2000

Stavrou, Theofanis (ed.), *Russia under the Last Czar,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1979

Stephenson, Svetlana, *Crossing the Line: Vagrancy, Homelessness and Social Displacement in Russia,* Ashgate, Aldershot, 2006

Stephenson, Svetlana, *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2015

Stephenson, Svetlana, „The Kazan Leviathan: Russian street gangs as agents of social order", în *Sociological Review* 59, 2011, 2

Stephenson, Svetlana, „The violent practices of youth territorial groups in Moscova", în *Europe–Asia Studies* 64, 2012, 1

Sterling, Claire, *Crime Without Frontiers: The Worldwide Expansion of Organised Crime and the Pax Mafiosa,* Little Brown, Londra, 1994

Stolee, Margaret, „Homeless children in the USSR, 1917–1957", în *Soviet Studies* 40, 1988, 1

Stucika, Pavel (ed.), *Enţiklopediia gosudarstva i prava,* Izdatelstvo kommunisticeskoi partii, Moscova, 1927

Sukharenko, Alexander, „The use of corruption by «Russian» organized crime in the United States", în *Trends in Organized Crime* 8, 2004, 2

Suvorov, Viktor, *Spetsnaz: The Story behind the Soviet SAS,* Grafton, Londra, 1989

Svetlichnaja, Julia şi James Heartfield, „The Russian security service's ethnic division and the elimination of Moscova's Chechen business class in the 1990s", in *Critique* 36, 2008, 3

Sylvester, Roshanna, *Tales of Old Odessa: Crime and Civility in a City of Thieves,* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2005

Şalamov, Varlam, *Kolyma Tales,* Penguin, Londra, 1994

Şalamov, Varlam, *Sobranie socinenii v 4-h tomah,* Hudojestvennaia literatura, Moscova, 1998

Şcekocihin, Iuri, *Allo, mî vas slîşim:* iz hroniki naşego vremeni, Molodaia gvardia, Moscova, 1987

Şubinski, S.N., „Pervîi peterburgskii general-poliţeimeister", în *Istoriceskii vestnik* 28, 1892

Taylor, Brian, „Police reform in Russia: the policy process in a hybrid regime", în *Post-Soviet Affairs* 30, 2014, 2–3

Taylor, Brian, *State Building in Putin's Russia: Policing and Coercion after Communism,* Cambridge University Press, Cambridge, 2011

„The Kremlin's Luzhkov dilemma", Ambasada SUA la Moscova, către secretarul de stat al SUA, 12 februarie 2010, WikiLeaks

„The Russian Primary Chronicle: Laurentian text", Medieval Academy of America, Cambridge, MA, [1953] 2012

Thomas, Bill şi Charles Sutherland, *Red Tape: Adventure Capitalism in the New Russia,* Dutton, New York, 1992

Thurston, Robert W., „Police and people in Moscow, 1906–1914", în *Russian Review* 39, 1980, 3

Troyat, Henri, *Daily Life in Russia under the Last Tsar,* Stanford University Press, Stanford, 1961

Turbiville, Graham, „Organized crime and the Russian armed forces", în *Transnational Organized Crime* 1, 1995, 4

Uniunea Europeană, *European Asylum Support Office Country of Origin Information Report – Russian Federation – State Actors of Protection,* EASO, 2017

Vaksberg, Arkady, *The Soviet Mafia,* St. Martin's Press, New York, 1991

Varese, Federico, „Is Sicily the future of Russia? Private protection and the rise of the Russian Mafia", în *European Journal of Sociology* 35, 1994, 2

Varese, Federico, *Mafia Life: Love, Death and Money at the Heart of Organised Crime*, Profile, Londra, 2017

Varese, Federico, *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories*, Princeton University Press, Princeton, 2011

Varese, Federico, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, Oxford University Press, Oxford, 2001

Varese, Federico, „The society of the *vory-v-zakone*, 1930s–1950s", în *Cahiers du monde russe* 39, 1998, 4

Vincent, Mark, „Cult of the «urka»: criminal subculture in the Gulag, 1924–1953", teză de doctorat, University of East Anglia,2015

Viola, Lynne, *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, Oxford University Press, Oxford, 1998

Volkov, Vadim, „Between economy and the state: private security and rule enforcement in Russia", în *Politics and Society* 28, 2000, 4

Volkov, Vadim, „Patrimonialism versus rational bureaucracy", în vol. Stephen Lovell, Alena Ledeneva și Andrei Rogachevskii (ed.), *Bribery and Blat in Russia: Negotiating Reciprocity from the Middle Ages to the 1990s,* Macmillan, Basingstoke, 2000

Volkov, Vadim, *Silovoe predprinimatelstvo, XXI vek*, European University of St Petersburg Press, St. Petersburg, 2012

Volkov, Vadim, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002

Wallace, Donald Mackenzie, *Russia*, 2 vol., Cassell, Londra, 1905

Waller, Michael, „Organized crime and the Russian state", în *Demokratizaţia* 2, 1994, 3

Waller, Michael şi Victor Yasmann, „Russia's great criminal revolution: the role of the security services", în *Journal of Contemporary Criminal Justice* 11, 1995, 4

Webster, William, Ardaud de Borchgrave şi Frank Cilluffo (ed.), *Russian Organized Crime and Corruption,* Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 1997

Webster, William, Ardaud de Borchgrave şi Frank Cilluffo (ed.), *Russian Organized Crime and Corruption: Putin's Challenge,* Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 2000

Weissman, Neil, *Reform in Tsarist Russia: The State Bureaucracy and Local Government, 1900–1914*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1981

Weissman, Neil, *Rural crime in tsarist Russia: the question of hooliganism, 1905–1914*, in

Weissman, Neil, „The regular police in tsarist Russia, 1900–1914", în *Russian Review* 44, 1985, 1

Weissman, Neil, „Rural crime in tsarist Russia: the question of hooliganism, 1905–1914", în *Slavic Review* 37, 1978, 2

Wiersma, Jan Marinus, „European Parliament ad hoc delegation to Moldova 5–6 June 2002", Parlamentul European, iulie 2002

Williams, Phil, „Transnational criminal organizations: strategic alliances", în *Washington Quarterly* 18, 1995, 1

Worobec, Christine, „Horse thieves and peasant justice in post-Emancipation Imperial Russia", în *Journal of Social History* 21, 1987, 2

Wyatt, Tanya, „Exploring the organization of Russia Far East's illegal wildlife trade: two case studies of the illegal fur and illegal falcon trades", în *Global Crime* 10, 2009, 1–2

Wyatt, Tanya, „The Russian Far East's illegal timber trade: an organized crime?", în *Crime, Law and Social Change* 61, 2014, 1
Yaffa, Joshua, „The double sting", în *New Yorker*, 27 iulie 2015
Yaney, George L., „Law, society and the domestic regime in Russia, in historical perspective", în *American Political Science Review* 59, 1965, 2
Young, Sarah, „Knowing Russia's convicts: the other in narratives of imprisonment and exile of the late imperial era", în *Europe–Asia Studies* 65, 2013, 9
Zelnik, Reginald, *Labor and Society in Tsarist Russia: The Factory Workers of St Petersburg*, Stanford University Press, Standford, 1971
Zhilin, Aleksandr, „The Shadow of Chechen Crime over Moscova", în *Jamestown Foundation Prism* 2, 1996, 6
Zuckerman, Fredric, *The Tsarist Secret Police in Russian Society, 1880–1917* Macmillan, Basingstoke, 1996

Index

Abhazia 62, 248, 259, 309
Abreg 216
Afganistan 11, 12, 149, 150, 152, 153, 163, 165, 179, 193, 194, 230, 253, 261, 263, 280, 318, 362, 371
alcool 41, 142, 143, 144, 184, 271, 321, 341
Almatî 195, 198
Al-Qaeda 221
Amur 190, 192, 196
Andijan 198
Angarlag 213
antreprenori violenţi 149
apelsinî 171, 215, 303
Arhanghelsk 202, 204
Armata Rusă de Eliberare 88
Armenia 245, 258, 276

artel 59, 380, 381
asasinate la comandă 221, 297
Asia Centrală 33, 134, 188, 193, 194, 195, 196, 212, 245, 255, 258, 315, 320, 321, 404
asistenţă medicală 152
Asociaţia Secolul XXI 158
Australia 270, 348
Austria 33, 252
avtoritet 172, 173, 255, 299, 310, 352, 360
Azerbaijan 404

Baku 62, 195, 306
Balcani 245
bande stradale 48, 130
banditism 33, 38, 42, 75, 216, 219, 221, 374
Bank of New York 272
Belarus 245, 258, 310, 317, 319, 411
Belgia 344
besprizorniki 56, 68, 69
bîtoviki 75, 89
Blagoveşcensk 192
blat 132, 134
Braţk 213
brânză 316, 318
Brighton Beach 121, 261, 266, 267, 276, 364
Bunt 398

Canada 345
cazaci 50, 217
ceceni 89, 96, 155, 165, 207,211, 214, 216, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 345, 349, 352, 359, 415
cerşetori 45, 55, 56
China 192, 193, 194, 195, 196, 197, 277, 278, 279, 319, 322, 396, 405
cimitirul Vagankovskoe 173
Cipru 203, 271, 274, 344
clanuri 171, 233
cod 36, 76, 84, 88, 95, 101, 103, 108, 116, 129, 167, 285
colectivizare 73
Columbia 277, 332
consum 136, 137, 140, 158, 196, 198, 262
contrabandă 140, 153, 158, 179, 184, 193, 221, 238, 247, 260, 271, 279, 294, 312, 316, 318, 319, 330, 334, 338, 339
control social 36, 37, 48, 127

cooperativă 241, 244
copii 45, 48, 50, 59, 68, 69, 212
corupţie 32, 34, 125, 129, 131, 133, 136, 138, 139, 146, 153, 219, 231, 257, 258, 286, 287, 289, 296, 297, 299, 364, 366, 368, 371
crima organizată din Rusia 286
crima organizată rusofonă 255
crimă 87, 183, 267, 285, 320
Crimeea 14, 208, 257, 321, 333, 334, 335, 336, 337, 339
Crimintern 342, 343, 414

Daghestan 289, 290
Donbas 257, 259, 318, 339, 340, 341, 342, 414
Doneţk 208, 256, 292, 340, 341
droguri 15, 49, 69, 186, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 221, 235, 247, 257, 258, 270, 277, 278, 285, 289, 306, 310, 314, 316, 343, 362
Drumul Nordului 179, 194, 196, 279, 318
Dubai 307, 309, 370
Dușanbe 195
dvorniki 53

economie 33, 156, 163, 172, 207, 277, 299, 303, 338, 340, 354, 365
Ekaterinburg 126, 151, 181, 183, 184, 185, 186, 242, 247, 355, 396
Estonia 260, 412
etap 76, 86, 105
Europol 313, 332, 407, 413, 414
evrei 261

Facebook 254
fenea 58, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 112, 117, 361, 362, 367
Finlanda 150
foamete 68, 75
fotbal 130, 139, 336
fraudă 70, 136, 203, 225, 272, 289, 295, 296, 302
FSB 229, 286, 290, 329, 330, 332, 345, 346, 347, 400, 412
funeralii 231

Georgia 138, 173, 215, 232, 233, 234, 235, 237, 241, 242, 245, 248, 250, 259, 363, 401, 402, 403
Germania 86, 88, 204, 252, 345

glasnost 361
Gorlag 80
Grecia 245, 300, 343
Groznîi 212, 219, 229
GRU 286, 331, 332, 347

Habarovsk 191
heroină 179, 180, 193, 194, 195, 196, 197, 253, 263, 270, 278, 309, 317
Hitrovka 44, 49, 54, 58, 61, 377
Hong Kong 148, 272, 370
hoţi de buzunare 57, 59
hoţi de cai 40, 41, 43, 56, 66
Ialta 321, 335
Iaroslavl 245, 246, 374
incendiere 36
industrializare 46, 76
infractori georgieni 235
Intalag 91
Interpol 239, 318, 369
Irkuţk 245
Israel 208, 260, 261, 271, 405
Italia 29, 138, 264, 265, 277, 343, 366, 368, 369
Ivan cel Groaznic 33
închisori 104, 105, 108, 124, 236, 340, 387
încoronare 99
în Europa 103, 124, 194, 208, 245, 252, 255, 257, 260, 263, 313, 330, 366
în gulaguri 75, 83, 86, 105, 146, 184
în Rusia 30, 32, 52, 69, 79, 146, 160, 173, 193, 195, 202, 209, 220, 222, 230, 232, 233, 235, 237, 238, 242, 247, 256, 258, 259, 261, 274, 278, 279, 280, 283, 284, 291, 294, 295, 296, 300, 306, 307, 317, 322, 323, 324, 328, 340, 341, 343, 345, 347, 353, 356, 363, 369, 371, 394, 412
în SUA 248, 255, 266, 285, 330, 344, 363, 364, 404, 406
jaf 128, 233, 237
jafuri 36, 57, 63, 67, 68, 71, 131, 235
Japonia 30, 277, 279, 369
Jiganî 377, 387
jocuri de noroc 276, 278, 314, 320

Kaliningrad 202, 204, 321
Kaluga 199
Kazahstan 95, 195, 196, 258

Kenghir 95, 115
KGB 127, 134, 139, 141, 155, 217, 224, 234, 283, 324, 346, 347, 349, 395, 414
Kiev 154, 334, 340, 376, 381, 393, 400, 404, 405, 414
Kislovodsk 141
Kîrgîzstan 195, 258
Kolîma 77, 85, 109, 114
Krasnodar 245, 246
Krasnoiarsk 191, 245
krîșa 139, 164, 304, 307, 311, 323, 365
Kulebaki 122

Lao Da 193
Lefortovo 290, 327
Lenin 32, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 106, 107, 135, 147, 374, 382, 390
Letonia 271, 322, 331
limbaj 98, 101, 103, 108, 129, 349, 350, 351
limitări 188
Lituania 208, 317
Londra 14, 81, 272, 286, 370, 374, 377, 378, 380, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 399, 400, 403, 404, 406, 407, 412, 414, 415, 418
Lugansk 340
lunetist 173, 213

Macao 278
mahalale 49, 54, 161
Marea Caspică 62, 195
Marea Neagră 46, 62, 63, 338
Matrosskaia Tișina 300
mărfuri contrafăcute 204, 293, 315
media 169, 296, 303, 342, 399
mercenari 340
Mineralnîe Vodî 243
mobilitate socială 311
Moldova 245, 258, 259, 271, 405
Montenegro 414
morți 224
Moscova 11, 14, 15, 18, 33, 47, 49, 53, 54, 56, 60, 66, 71, 74, 94, 114, 121, 122, 123, 128, 134, 139, 142, 143, 148, 152, 154, 155, 156, 159, 160, 162, 163, 167, 173, 177, 178, 181, 186, 187, 189, 190, 192, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 214, 217, 219, 223, 224, 225, 226, 228,

229, 230, 232, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 256, 257, 259, 264, 265, 267, 268, 272, 273, 280, 283, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 302, 306, 307, 309, 313, 316, 318, 319, 320, 324, 329, 331, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 351, 354, 355, 362, 366, 369, 373, 374, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 400, 402, 403, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 417, 418, 450
muncă silnică 29, 73, 206
MUR 123, 324
Murmansk 202, 204, 332
MVD 51, 127, 153, 224, 297, 321, 366

Nahodka 191
NATO 333, 345
naționaliști 65, 95, 340
naționaliști ucraineni 95
New York 15, 121, 261, 265, 266, 267, 268, 271, 276, 302, 306, 346, 375, 376, 380, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 393, 398, 399, 400, 402, 404, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 418
Nicolae al II-lea 35
Nicolae I 33, 39
Nijni Novgorod 208
Nijni Taghil 242
Norilsk 88, 93, 94
Novosibirsk 83

obșceak 99, 171, 172, 190, 208, 238, 240, 242, 243, 286
Odesa 45, 49, 55, 57, 58, 59, 60, 66, 267, 268, 338, 358, 362, 416
Ogoniok 129, 148, 151
Ohrana 51
Olanda 343
oligarhi 170, 340, 342, 346
Osetia de Sud 255, 259
oseți 227

Partidul Comunist 47, 123, 127, 358
Partidul Sportivilor 159
Peciorlag 92
perestroika 143
Perm 149, 208, 242, 402

peşte 193, 306, 335
Petru cel Mare 29, 34
pieţe 58, 138, 153, 156, 167, 252, 253, 269, 270, 275, 280, 301, 306, 333
poliţie 11, 33, 34, 35, 39, 40, 42, 47, 50, 51, 53, 54, 56, 122, 141, 153, 154, 161, 165, 169, 171, 178, 183, 184, 196, 199, 204, 211, 214, 217, 218, 222, 224, 261, 270, 273, 285, 288, 293, 298, 300, 302, 305, 324, 337, 342, 366, 368, 372, 392
Polonia 89, 252
porecle 111, 341, 358
Praga 15, 16, 17, 172, 260, 270, 273, 389, 406, 414
Primul Război Mondial 42, 65, 68
privatizare 161, 162, 292
proprietăţi 225, 245, 270, 274, 320, 338
prostituţie 224
Prusia 33
Pskov 329

Radio Şanson 114, 362, 363, 364
răpiri 55, 221, 235
războaie teritoriale 159, 191, 220
Războiul Crimeii 47
Războiul Rece 150
Recilag 94
recuperarea datoriilor 207
Regatul Unit 401
Republica Cehă 270, 273, 406
reţele infracţionale 323
revolte 36, 69, 93, 340
Robin Hood 30, 161, 216, 361, 368
roluri 178, 294, 344
Rostov-pe-Don 339, 341, 387
Rusia 13, 31, 32, 33, 34, 36, 44, 45, 47, 49, 60, 61, 63, 65, 68, 82, 87, 101, 121, 159, 160, 163, 164, 168, 177, 178, 182, 183, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 207, 209, 214, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 251, 253, 254, 256, 257, 259, 261, 262, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 285, 286, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 302, 304, 309, 310, 312, 315, 316, 322, 329, 330, 333, 334, 335, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 351, 352, 354, 364, 365, 368, 369, 370, 399, 408, 413, 415

Samarkand 195
samosud 36, 38, 40, 64, 110

Sevastopol 337
shodka 98, 110, 156, 159, 177, 234, 238, 243, 304, 307, 319, 341
Siberia 43, 45, 68, 94, 100, 126, 181, 212, 213, 321, 383, 384, 387
Siblag 74
Simferopol 334, 336
Sîsknoi prikaz 29
Smolensk 319
Soci 243, 320, 321
societate 31, 43, 56, 57, 90, 118, 134, 152, 158, 183, 203, 272, 350, 362, 366
Solovki 72
Spania 204, 237, 238, 245, 274, 284, 322, 343
spălarea banilor 259, 274, 279, 315, 332
speculă 137, 163
Speţnaz (forţe speciale) 163
sport 112, 158, 184, 243, 355, 394
Statele Baltice 204, 252
stat mafiot 160, 257, 286, 352
statul profund 286, 291
Steplag 95
St Petersburg 376, 377, 378, 379, 380, 381, 388, 392, 450
străini 36, 39, 89, 191, 230, 236, 295, 316
SUA 86, 205, 229, 230, 251, 252, 266, 267, 270, 271, 276, 277, 280, 286, 322, 330, 331, 332, 336, 346, 357, 363, 366, 395, 398, 401, 406, 407, 408, 412, 413, 417
suka 85, 304
SVR 286, 331
șanson 114, 158, 361, 362, 363, 364
și corupţia 126, 287
și crimă 163, 221
și femei 41, 115, 358
și jocuri de noroc 279
și lumea interlopă 128, 192, 313
și politica 173, 368

Tajikistan 405
Taşkent 195, 198, 199
tatuaje 72, 90, 98, 107, 108, 112, 115, 117, 171, 335, 388
taxă 41, 141, 165, 197, 207, 342
trafic 187, 191, 195, 197, 199, 201, 235, 258, 270, 271, 313, 330, 337
traficul de droguri 141, 194, 204, 327, 336

transmiterea codului 128
Transnistria 259, 405
tribunale 213, 293, 296, 297, 353, 368
Tula 208
Turcia 249, 291, 309, 331
Turkmenistan 195, 258
Tver 208, 362, 378
Ţărani 386
Ţehoviki 122, 136, 140

Ucraina 145, 208, 245, 248, 256, 257, 271, 306, 313, 333, 334, 336, 337, 338, 340, 341, 344, 404, 413
Ufa 68
Ungaria 143, 252
Uniunea Europeană 261, 331, 401
Uniunea Veteranilor din Afganistan 152
urbanizare 76
ureadniki 37, 39
Uzbekistan 134, 138, 195, 242, 258

Vanino 88, 90
Veatlag 386
Vladivostok 32, 167, 189, 191, 192, 193, 247, 278, 279, 321
VOHR 83, 93
voienşcina 88, 89, 108
vorî 43, 76, 78, 86, 87, 95, 97, 99, 102, 106, 114, 115, 118, 121, 123, 128, 129, 141, 145, 146, 147, 156, 160, 171, 173, 184, 200, 202, 215, 216, 234, 236, 238, 240, 241, 245, 252, 253, 259, 260, 261, 262, 275, 276, 280, 283, 285, 303, 304, 307, 329, 331, 334, 335, 337, 340, 341, 343, 346, 370, 407, 410
vorî v zakone 78, 97, 99, 147, 171, 173, 184, 200, 215, 234, 238, 240, 241, 245, 259, 276, 303, 307
Vorkuta 88, 94, 385

yakuza 178, 279, 319, 323, 369

---

* *Otread Mobilnîi Osobogo Naznacenia* – Detaşamentul Mobil pentru Misiuni Speciale, ramură a poliţiei ruse specializată în lupta antiteroristă (n.tr.).

** Elisabeta I (1709–1762), fiica lui Petru cel Mare şi împărătească a Rusiei (1741–1762) (n. tr.).

*** Pseudonimul Koba era inspirat de romanul interzis al lui Aleksandr Kazbeghi, *Paricidul*, al cărui erou este un clasic haiduc caucazian numit Koba. Acesta se luptă cu rușii, sacrificând totul

pentru soția și țara lui, iar apoi decide să se răzbune crunt pe dușmani. Se pare că acest pseudonim însemna mult pentru Stalin. (n. tr.).

Pentru comenzi și informații, contactați:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, București, cod poștal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Str. Gării nr. 11, Mogoșoaia, jud. Ilfov
Tel.: 0758.053.416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro